กักเก็บน้ำมากกว่ากลุ่มนายทุน กลุ่มผลประโยชน์จำนวนไม่มากนักใช่หรือไม่ เพราะวิธีคิดของการพัฒนามิได้คิดถึงคุณค่าทางสังคม คุณค่าวัฒนธรรมและคุณค่าทางสุนทรียะที่เป็นความงาม ความสมดุลของสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ และทุกวันนี้ รัฐได้เข้ามาดูแล กำกับ ควบคุม และคุ้มครองชาวบ้านใต้เขื่อนให้ได้รับประโยชน์จากการสร้างเขื่อนกักเก็บน้ำเพียงใด บ่อยครั้งที่ชาวบ้านต้องเผชิญกับการขาดแคลนน้ำเพื่อการเกษตรและการประมง และหลายครั้งที่ชาวบ้านต้องประสบกับภาวะน้ำเสียที่โรงงานอุตสาหกรรมที่ตั้งอยู่แถบต้นลุ่มน้ำแม่กลอง ลักลอบปล่อยน้ำเสียลงมา ทำให้เกิดปัญหา กระทบต่อการอุปโภค บริโภค และที่รุนแรงอย่างมาก ก็คือ ความเสียหายของทรัพยากรสัตว์น้ำที่ต้องตายลงอย่างมากมายทั้งกุ้ง หอย ปู ปลา ที่อยู่ตามธรรมชาติ และที่ชาวบ้านบริเวณใต้เขื่อนเพาะเลี้ยงเป็นอาชีพ ทุกครั้งที่เกิดเหตุการณ์ รัฐก็ไม่สามารถที่จะลงโทษผู้กระทำผิดหรือมีมาตรการใดที่จะจัดการให้ผู้กระทำผิดชดใช้ค่าเสียหายต่อความเสียหายที่เกิดขึ้น สิ่งที่เกิดขึ้นจาก ความล้มตายของสัตว์น้ำและพืชพันธุ์ยากที่จะประมาณค่าได้ และกว่าทรัพยากรเหล่านี้จะคืนสภาพก็ต้องใช้เวลานับเป็นสิบ ๆ ปี และมิใช่ว่าจะคืนกลับสู่สภาพเดิม การปล่อยน้ำเสียของโรงงานต่าง ๆ โดยเฉพาะโรงงานน้ำตาลทรายลงมาครั้งแล้วครั้งเล่า มีผลทำให้จำนวนของสัตว์น้ำล้มตายและลดลงไปเรื่อย ๆ ทุกวันนี้ ชาวบ้านที่อยู่ใต้เขื่อนจึงต้องรับกรรมจากการพัฒนาตามที่รัฐดำเนินการขึ้นมาอย่างจำยอมและต้องอดทนต่อสู้กันไปตามสภาพ ชีวิตของชาวบ้านจึงขาดแคลนทรัพยากรธรรมชาติที่ในอดีตได้เอื้อประโยชน์ต่อการบริโภคและจับไปจำหน่าย ที่กล่าวมาคือ ผลพวงจากการสร้างเขื่อนกักเก็บน้ำ

ภาวะภัยแล้ง

การเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ในประวัติศาสตร์ของลุ่มน้ำแม่กลองตอนล่าง ในช่วงปี พ.ศ. 2519 – 2522 ได้เกิดภาวะภัยแล้ง น้ำเค็มทะลักเข้าสู่พื้นที่สวน ไม่มีน้ำจืดลงมาไล่ เนื่องจากเป็นเวลาเดียวกับที่มีการดำเนินการกักเก็บน้ำในเขื่อนศรีนครินทร์ ต้นมะพร้าวในสวนหลายหมื่นไร่ล้มตายลง และที่เหลืออยู่ให้ผลผลิตต่ำมาก โดยเฉพาะในเขตอำเภอเมืองสมุทรสงคราม ได้รับผลกระทบอย่างรุนแรง ประชาชนอพยพออกนอกพื้นที่ เนื่องจากไม่สามารถทำมาหากินได้เป็นจำนวนมาก ดังสถิติในปี พ.ศ. 2519 คือ 40.76 ต่อพันคน เป็น 58.05 ต่อพันคน ในปี พ.ศ. 2522 (กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ อ้างถึงใน จันทนี เลิศจินดา ทรัพย์. 2535 : 166 – 167) หลังจากเหตุการณ์ดังกล่าว พื้นที่ฝั่งใต้ถนนธนบุรี – ปากท่อ ได้กลายเป็นพื้นที่ดินเค็มจัด และพื้นที่อีกฝั่งหนึ่งก็ ได้รับผลกระทบจากน้ำเค็มด้วย ไม่สามารถใช้ประโยชน์เพื่อการทำสวนให้ได้ผลที่ดีได้

ความล่มสลายของทุนชุมชน

สืบเนื่องจากการพัฒนาของรัฐ ภายใต้แนวคิดที่มุ่งเน้นการพัฒนาอุตสาหกรรม ตามแนวทางการพัฒนาของชาติตะวันตก โดยเฉพาะประเทศสหรัฐอเมริกาที่ได้เข้ามาสนับสนุน ให้ความร่วมมือและให้ความช่วยเหลือในรูปแบบต่าง ๆ ตั้งแต่สมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรี ไม่ว่าจะด้วยการส่งผู้เชี่ยวชาญเข้ามาเป็นที่ปรึกษา เชิญผู้นำประเทศไปเยี่ยมเยียนประเทศของตน ให้ทุนข้าราชการและนักเรียนไทยไปศึกษาต่อ ตลอดจนให้เงินสนับสนุนและช่วยเหลือโครงการต่าง ๆ ทั้งในรูปของการให้เปล่าและการกู้ยืม รูปแบบและวิธีการทั้งหลายเหล่านี้ ซึ่งหากพิจารณาอย่างผิวเผินจะเห็นว่า เป็นความสัมพันธ์กันอย่างฉันท์มิตรและมีไมตรีต่อกัน เพื่อให้ ประเทศไทยมีความเจริญก้าวหน้า และหวังว่าคนไทยจะมีความเป็นอยู่ที่ดีและมีความสุขกันถ้วนทั่ว แต่ภายใต้การพัฒนาตามแนวทางที่ถูกวางไว้โดยที่ปรึกษาชาวตะวันตก และความเห็นชอบของผู้นำประเทศ สิ่งที่เกิดขึ้น ก็คือ ประเทศมีการเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างที่เป็นปัจจัยพื้นฐาน ด้านถนน หนทาง แหล่งน้ำ และแหล่งพลังงานไฟฟ้า เนื่องจากวิธีคิดในการพัฒนาประเทศไปสู่การประกอบอุตสาหกรรมจำเป็นต้องจัดให้มีปัจจัยดังกล่าวรองรับการพัฒนาประเทศตามแนวคิดกระแสหลัก จึงได้ถูกกำหนดและเร่งระดมในการสร้างปัจจัยพื้นฐานต่าง ๆ ขึ้นมาภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ เพื่อดึงดูดให้ผู้ประกอบการให้ความสนใจที่จะเข้ามาลงทุน ดำเนินกิจการ เมื่อ สิ่งหนึ่งเกิดขึ้นผลที่ตามมาจากสิ่งนั้นก็ย่อมตามมาด้วยเช่นกัน แต่สิ่งใดจะเอื้อประโยชน์ต่อคนส่วนใหญ่ของประเทศอย่างแท้จริงน่าจะเป็นเรื่องสำคัญที่ควรพิจารณา

การเกิดขึ้นของโรงงานอุตสาหกรรม

ด้วยความอุดมสมบูรณ์ทางด้านทรัพยากรธรรมชาติ และการมีแหล่งแรงงานที่มีราคาถูก การลงทุนที่จะทำโรงงานอุตสาหกรรมของนายทุนที่เป็นคนไทย และนายทุนต่างชาติที่มีความสัมพันธ์กับกลุ่มผลประโยชน์ในเมืองไทยจึงสานต่อเข้าด้วยกันอย่างลงตัว ภายใต้การเอื้ออำนวยและสนับสนุนของระบบราชการไทย โรงงานอุตสาหกรรมจึงก่อตัวขึ้นอย่างมากมาย นอกจากนี้ ในช่วงปี พ.ศ. 2530 – 2545 ด้วยนโยบายส่งเสริมการลงทุนในด้านอุตสาหกรรมของรัฐ ทำให้มีโรงงานอุตสาหกรรมเข้ามาตั้งตามพื้นที่ที่การคมนาคมทางบกเข้าถึงในเขตจังหวัดใกล้เคียง และในตัวจังหวัดสมุทรสงคราม (นันทนา พิภพลาภอนันต์. 2546 : 50) เมื่อมีโรงงานเกิดขึ้นมาเพียงใด ความต้องการทางด้านสาธารณูปโภคด้านถนน หนทาง แหล่งน้ำ แหล่งพลังงานจึงมีการพัฒนาและเพิ่มขึ้นเป็นเงาตามตัว และการพัฒนาสาธารณูปโภคทุกด้านนั้น ก็ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพทางสิ่งแวดล้อมของประเทศอย่างมาก โดยเฉพาะเป็นการเร่งใช้ และสูญสิ้นสิ่งที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ แม่น้ำ ลำคลองได้กลายเป็นแหล่งระบาย

น้ำเสียจากโรงงานต่าง ๆ และการมีโรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่ส่งผลให้แรงงานรุ่นหนุ่มสาวเคลื่อนย้ายเข้าสู่ภาคอุตสาหกรรมอย่างถาวร

แต่เมื่อมีการจัดตั้งโรงงานอุตสาหกรรมมาแล้วด้วยเงินลงทุนเป็นจำนวนร้อยล้าน พันล้านบาท ภายใต้การคาดการณ์และวิเคราะห์ถึงรายจ่ายของการลงทุนและรายรับที่จะได้จากการประกอบกิจการ นายทุนย่อมคิดอย่างละเอียดถี่ถ้วนแล้วว่าจะก่อให้เกิดผลประโยชน์อย่างคุ้มค่าต่อการลงทุน และแน่นอนว่า การลงทุนในโรงงานอุตสาหกรรมย่อมเป็นการทำผลิตภัณฑ์จำนวนมาก เพื่อให้ได้ผลตอบแทนคืนโดยเร็วที่สุด และการผลิตจำนวนมากจะเป็นการลดต้นทุนต่อหน่วยการผลิต เมื่อเป็นเช่นนี้ก็เท่ากับเป็นการเร่งใช้ และทำลายทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นวัตถุดิบ ดังเช่น โรงงานอุตสาหกรรมในจังหวัดสมุทรสาคร ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นโรงงานที่เกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติ ทางทะเล ได้แก่ โรงงานปลากระป๋อง โรงงานปลาป่น โรงงานอาหารสัตว์ เป็นต้น นอกจากนี้ การที่ จะทำให้การประกอบได้รับผลกำไรมาก ก็จะต้องมีการใช้แรงงานอย่างเข้มข้น และจะต้องจ่ายค่าตอบแทนที่เป็นค่าแรงงานให้น้อยที่สุดเท่าที่จะมากได้

ปลายน้ำแม่กลองกับมลพิษในปัจจุบัน

ลุ่มน้ำแม่กลองตอนล่างเป็นพื้นที่ท้ายน้ำ ซึ่งมักได้รับผลร้ายจากกิจกรรมที่เกิดขึ้นทางตอนบนของแม่น้ำ แต่ก็มักได้เปรียบที่สิ่งไม่พึงประสงค์มีโอกาสระบายออกสู่ทะเลได้สะดวก อย่างไรก็ตาม จุดแข็งก็ไม่มีประสิทธิภาพมากนัก เมื่อปัจจัยที่ม่าก่อให้เกิดภาวะมลพิษในลุ่มน้ำแม่กลองให้เพิ่มมากขึ้นทุกขณะ จากการศึกษาของนันทนา พิภพลาภอนันต์ (2545 : 141 – 145) ได้แบ่งปัจจัยเหล่านั้นได้เป็น 3 กลุ่มหลัก ๆ คือ ปัจจัยที่ทำให้น้ำสกปรก ปัจจัยที่ทำให้น้ำมีปริมาณน้อยลง และปัจจัยที่ทำให้น้ำไหลเวียนไม่ค่อยสะดวก ซึ่งปัจจัยทั้งหมดนี้ล้วนส่งผลต่อชาวสวนมะพร้าว ทำให้ผลผลิตมีปริมาณลดลงเรื่อยมา การประกอบอาชีพทำสวนมะพร้าวไม่คุ้มกับการลงทุนและลงแรง จำเป็นที่จะต้องผันตัวเองไปสู่การประกอบอาชีพอย่างอื่น

1. **ปัจจัยที่ทำให้น้ำสกปรก**

ตลอดทั้ง 2 ฝั่งของแม่น้ำแม่กลองในเขตอำเภอท่ามะกา จังหวัดกาญจนบุรี ถึงอำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี ยังคงมีโรงงานอุตสาหกรรมตั้งอยู่ ปัจจุบันมีโรงงานอุตสาหกรรมอยู่ 22 โรงงาน ได้แก่ โรงงานน้ำตาลทราย 8 โรงงาน โรงงานผลิตกระดาษ 4 โรงงาน โรงงานผลิตไม้อัด 3 โรงงาน โรงงานแปรรูปอาหาร 3 โรงงาน โรงงานผลิตสุรา 2 โรงงาน และโรงงานฟอกย้อม 2 โรงงาน (กลุ่มรณรงค์มลภาวะอุตสาหกรรม. 2543 : 2 – 4) แม้ว่าชนิดของโรงงานจะเปลี่ยน

แปลงไปบ้าง แต่การปล่อยน้ำเสียลงสู่ลำน้ำโดยไม่มีการบำบัดยังคงมีเช่นเดิม และสร้างปัญหาแก่ประชาชนเป็นระยะ ๆ

นอกจากนั้น พื้นที่ลุ่มน้ำตอนล่างยังได้รับน้ำเสียจากทุกทิศทุกทาง นั่นคือ ทิศตะวันออกได้ รับน้ำเสียจากโรงงานอุตสาหกรรมในเขตอำเภอบ้านแพ้ว ไหลลงสู่คลองสุนัขหอนเข้าคลองแม่กลอง ทำความเสียหายแก่พื้นที่ตอนกลางของลุ่มน้ำ ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ได้รับน้ำเสียจากโรงงานอุตสาหกรรมในจังหวัดสมุทรสาคร ลงสู่ปากอ่าวมหาชัย และมีผลกระทบต่อชายฝั่งทะเลแม่กลอง ซึ่งอยู่ในรัศมีใกล้เคียงกันและทางทิศตะวันตก น้ำเสียจากฟาร์มสุกรขนาดใหญ่ในเขตอำเภอปากท่อ ถูกระบายลงสู่พื้นที่ตำบลแพรกหนามแดงและตำบลยี่สารก่อนลงสู่ทะเลที่อ่าวบางตะบูน อีกทั้งกิจกรรมทางการเกษตรในพื้นที่ลุ่มน้ำตอนบน และในพื้นที่ลุ่มน้ำตอนล่างก็เป็นสาเหตุที่เป็นตัวเร่งให้น้ำเสีย ด้วยการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่มากเกินไปในการผลิต เช่น การทำสวนในเขตอำเภอดำเนินสะดวก ทำให้ตะกอนสารเคมีของปุ๋ย และยาฆ่าแมลงไหลลงสู่แม่น้ำลำคลองไปทำลายพื้นที่เกษตร บ่อกุ้ง แหล่งเพาะเลี้ยงชายฝั่ง และลดความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรทางทะเล

2. ปัจจัยที่ทำให้น้ำในแม่น้ำลำคลองมีปริมาณน้อยลง

การจัดการน้ำในโครงการชลประทานแม่กลองใหญ่ ซึ่งประกอบด้วยการกักเก็บน้ำในเขื่อนต่าง ๆ ในลุ่มน้ำแม่กลองตอนบน คือ เขื่อนเขาแหลม ประมาณ 4,300 – 6,700 ล้าน ลบ.ม.ต่อปี เขื่อนศรีนครินทร์ประมาณ 12,500 – 14,500 ล้าน ลบ.ม.ต่อปี เขื่อนท่าทุ่งนาประมาณ 55 ล้าน ลบ.ม.ต่อปี และการทดน้ำของเขื่อนวชิราลงกรณ์ แล้วส่งไปสู่พื้นที่ชลประทานประมาณ 5.4 ล้านไร่ในเขตลุ่มน้ำแม่กลองตอนล่าง และพื้นที่รอบ ๆ จังหวัดสุพรรณบุรี จังหวัดนครปฐม จังหวัดราชบุรี จังหวัดสมุทรสงคราม และจังหวัดเพชรบุรี น้ำจะถูกปล่อยมาตามลำน้ำธรรมชาติมีเพียงการปล่อยเพื่อมาควบคุมความเค็มในบริเวณปลายน้ำในช่วงฤดูแล้งประมาณ 50 ลบ.ม.ต่อวินาที เพื่อให้ระดับความเค็มมีค่าน้อยกว่า 2.0 คิเป็น 1,577 ล้าน ลบ.ม.ต่อปี แม้ว่าจะมีการปล่อยน้ำออกจากเขื่อนทั้ง 4 แต่ปริมาณน้ำส่วนใหญ่ถูกกักเก็บไว้โดยเรือกสวนไร่นาตอนบน ดังนั้น ในช่วงที่มีปัญหาภัยแล้ง ความเข้มข้นของของเสียที่ถูกปล่อยจากแหล่งต่าง ๆ ลงแม่น้ำแม่กลองก็สร้างความเน่าเสีย เป็นมลพิษแก่พื้นที่ลุ่มน้ำตอนล่าง รวมทั้งการต้องเผชิญกับปัญหาจากความเค็มของน้ำทะเลที่พร้อมจะทะลัก หนุนเข้ามาได้ตลอดเวลา นอกจากนี้ ยังมีปัจจัยสำคัญที่ทำให้น้ำในลุ่มน้ำแม่กลองมีปริมาณน้อยลงอีก คือ การผันน้ำจากลุ่มน้ำแม่กลองสู่ลุ่มน้ำเจ้าพระยา ในโครงการประปาฝั่งตะวันตก ซึ่งจัดทำขึ้นในปี พ.ศ. 2536 ปัจจุบันคลองส่งน้ำประปาได้สร้างเสร็จแล้วความยาว 106 กิโลเมตร ปริมาณที่ต้องการสำหรับผลิตน้ำประปาจากแม่กลองสู่คลองมหาสวัสดิ์ คือ 2,700 ล้าน ลบ.ม.ต่อปี ซึ่งมี

ปริมาณมากกว่าการปล่อยน้ำไปควบคุมน้ำเค็มทางตอนปลายน้ำแม่กลองทั้งลุ่ม การแบ่งน้ำไปจากแม่กลองในโครงการนี้ ผลกระทบที่มีการคาดการณ์กันล่วงหน้า ย่อมไม่พ้นภาวะขาดแคลนน้ำ ปัญหาคุณภาพน้ำ และภาวะน้ำเค็มหนุนสูงนั่นเอง

3. ปัจจัยที่ทำให้น้ำไหลเวียนไม่สะดวก

การสร้างถนนต่าง ๆ ที่โยงกันเป็นตาข่ายเพื่อทำให้เกิดความสะดวกสบายในการคมนาคมทางบก แต่ถนนก็กลายเป็นเสมือนเขื่อนกั้นน้ำไม่ให้ไหลผ่านไปมาได้สะดวก ดังกรณีพายุลินดาถล่ม ทำให้น้ำท่วมครั้งใหญ่ในปี พ.ศ. 2540 ถนนธนบุรี – ปากท่อกลายเป็นคันกั้นไม่ให้น้ำระบายออกสู่ทะเลได้ทันท่วงที นอกจากนี้ การเปลี่ยนมาใช้การคมนาคมทางบก ทำให้การคมนาคมทางน้ำลดลงอย่างมาก ส่งผลให้เกิดการตื้นเขินของแม่น้ำ ลำคลองต่าง ๆ น้ำไหลเวียนไม่สะดวก เนื่องจากไม่มีเรือผ่านไปมา การทิ้งสวนให้รก ไม่มีการบำรุงขุดลอก การทับถมของขยะและสิ่งปฏิกูลที่ทิ้งลงไปในแม่น้ำลำคลอง ก็เป็นเหตุประกอบที่สำคัญ

พื้นที่ปลายน้ำแม่กลองยังมีโครงการป้องกันน้ำเค็ม ในเขตจังหวัดสมุทรสงครามและจังหวัดสมุทรสาครซึ่งอยู่ในความรับผิดชอบของโครงการก่อสร้างแม่กลองใหญ่ กรมชลประทาน โครงการนี้ ประกอบด้วยโครงการก่อสร้างคันกั้นน้ำเค็มความยาว 103 กิโลเมตร และอาคารประตู ระบายน้ำที่สร้างแล้วเสร็จทั้งหมด 131 ประตูในลำคลองต่าง ๆ ทั้ง 2 ฝั่งแม่น้ำแม่กลอง ทั้งคันกั้นน้ำเค็มซึ่งใช้ถนนบางสายที่มีอยู่แล้วและถนนที่สร้างขึ้นใหม่ และประตูระบายน้ำตามคลองต่าง ๆ ซึ่งมีลักษณะแคบกว่าลำคลองมาก มีคันทั้ง 2 ข้างยื่นออกมาจากฝั่งคลองและมีช่องตรงกลางลำคลองสำหรับติดตั้งประตู ซึ่งมีความกว้างเฉลี่ย 2.50 เมตร รูปแบบประตูแบบนี้สามารถสร้างในพื้นที่น้ำจืดได้ เนื่องจากน้ำไหลลงอย่างเดียว แต่ในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่กลองตอนล่างมีระบบการไหลเวียนของน้ำเป็นแบบน้ำขึ้นน้ำลง จึงไม่เหมาะสม เพราะเมื่อน้ำไหลขึ้นไม่ทันจะเกิดภาวะน้ำท่วมในพื้นที่ใต้ประตู และเมื่อน้ำไหลลงไม่ทันก็ทำให้พื้นที่เหนือประตูมีน้ำแช่ขังและเกิดการเน่าเสียได้

ปัจจัยทั้ง 3 ส่วนที่เป็นเหตุให้คุณภาพของน้ำในแม่น้ำแม่กลองต่ำลง และมีผลกระทบโดยตรงต่อการดำรงชีวิตของผู้คนที่อาศัยอยู่ในบริเวณลุ่มน้ำแม่กลองตอนล่าง ไม่ว่าจะเป็นผู้ประกอบอาชีพทำสวน ทั้งสวนผลไม้และสวนมะพร้าว และอาชีพทำการประมง ทั้งในทะเลและการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำตามบริเวณชายฝั่ง โดยเฉพาะชาวสวนมะพร้าว ต้องประสบกับภาวะการณ์ต่าง ๆ ตามที่กล่าวมาแล้ว จนทำให้ไม่สามารถมีวิถีชีวิตของชาวสวนมะพร้าวตามแบบเดิมได้ จำเป็นต้องมีการปรับตัวอย่างขนานใหญ่

เหตุปัจจัยที่ชาวสวนมะพร้าวผันตัวสู่โรงงานอุตสาหกรรม

ชาวสวนมะพร้าวในชุมชนบ้านคลองแขก มากกว่าร้อยละ 90 จะประกอบอาชีพทำน้ำตาลมะพร้าว เพราะอาชีพการทำน้ำตาลเป็นอาชีพที่ทำสืบทอดมาตั้งแต่บรรพบุรุษ สมาชิกที่เกิดใหม่จะซึบซับประสบการณ์และเติบโตมาภายใต้วิถีชีวิตของคนสวนตาลมะพร้าว และมีความผูกพันอยู่กับครอบครัว สวนมะพร้าว รู้สึกอบอุ่น มีความสุข สงบ ร่มเย็น และไม่ต้องเร่งรีบ อีกทั้งยังมีความเป็นอิสระมิต้องอยู่ภายใต้การกำกับ ดูแลของใคร ไม่มีใครบังคับ หลายครัวเรือนแบ่งงานกัน และร่วมกันทำงานจนกว่างานการทำน้ำตาลมะพร้าวจะลุล่วงจบสิ้นไปในแต่ละวัน

ชีวิตชาวสวนมะพร้าวดำเนินมาด้วยความเป็นปกติ จากข้อมูลที่มีการบันทึกไว้ พื้นที่ตำบลแพรกหนามตำแดงและตำบลปลายโพงพางปี พ.ศ. 2518 บริเวณริมคลองขุดเล็ก หมู่ที่ 1 เคยมีเตาเคี่ยวน้ำตาลมะพร้าวมากกว่า 100 เตา แต่ปัจจุบันเหลือประมาณ 10 เตา สามารถผลิตน้ำตาลมะพร้าวที่เป็นเนื้อแท้ได้วันละประมาณ 400 ปีบ แต่ปัจจุบันนี้ทั้งสองตำบลมีผลิตผลที่เป็นน้ำตาลมะพร้าวเนื้อแท้วันละไม่กี่ปีบ เหตุปัจจัยที่ทำให้คนในครอบครัวที่เคยทำอาชีพทำน้ำตาลมะพร้าว ต้องละทิ้งอาชีพและเปลี่ยนไปประกอบอาชีพอื่นแทน ก็น่าจะมาจากเหตุปัจจัยเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์อย่างสำคัญ ดังต่อไปนี้

1. **ภาวะน้ำเค็ม**

สืบเนื่องจากการสร้างเขื่อนในจังหวัดกาญจนบุรี โดยเริ่มตั้งแต่การสร้างเขื่อนศรีนครินทร์เมื่อปี พ.ศ. 2516 แล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2523 ต่อด้วยเขื่อนท่าทุ่งนา หรือที่เรียกว่าโครงการแควใหญ่ ตอนล่าง ที่รัฐบาลมีมติเห็นชอบให้ทำการก่อสร้างตั้งแต่ปี พ.ศ. 2520 และเสร็จสมบูรณ์ในเดือนธันวาคม พ.ศ. 2524 จนมาถึงเขื่อนเขาแหลม บริเวณแควน้อย ที่ได้เริ่มก่อสร้างในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2522 และแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2527 ทั้งสามเขื่อนนี้แล้วล้วนแต่ก่อการให้เกิดการเปลี่ยนต่อวิถีชีวิตชาวสวนมะพร้าว ที่ประกอบอาชีพทำน้ำตาลมะพร้าวและขายมะพร้าวผลเป็นอย่างมาก เพราะทำให้เกิดปัญหาการลดลงของปริมาณน้ำจืดที่ไหลลงสู่แม่น้ำแม่กลอง ไปสู่จังหวัด สมุทรสงคราม ทำให้เกิดปัญหาการหนุนของน้ำเค็มจากทะเล เข้ามายังแม่น้ำแม่กลอง และรุกเข้าสู่พื้นที่ด้านในที่เป็นแหล่งเพาะปลูกไม้ผลและมะพร้าว มีผลกระทบต่อสวนผลไม้และมะพร้าว ถึงขั้นประสบปัญหาล่มจม

> “ ช่วงบ้านเรามันตกต่ำช่วงนี้ก็เพราะน้ำเค็มเข้าคลอง น้ำเค็มมันเข้ามา ทำให้ตาลเฉา ไม่งาม และทำน้ำตาลแล้วน้ำตาลไม่ออก แล้วพอสมมุติว่าพอตาลที่เราขึ้นไป
> นั่งปาดเนี่ยจะนั่งมันไม่ได้มันเฉามันเปราะและมันจะเล็ก ทางมันจะเล็ก หนัก ๆ เข้าก็ปล่อยทิ้งร้างไปตั้งแต่ปี 20 เพราะฉันไปอยู่โรงงาน ก็ตกปี 26 ”

ผลผลิตของน้ำตาลมะพร้าวที่เรียกว่า “น้ำตาลเนื้อ” ซึ่งเป็นการผลิตน้ำตาลจากมะพร้าวแท้ ๆ ลดลงอย่างต่อเนื่อง มาจนถึงช่วงปี พ.ศ. 2522 – 2523 เป็นช่วงที่มีภัยแล้ง ทำให้มี ปริมาณน้ำน้อยและน้ำนี้เป็นน้ำจืดที่จะไหลลงมาดันน้ำเค็มที่บริเวณปากน้ำแม่กลองไม่ให้ไหลเข้ามาในสวน และนี่คือจุดเปลี่ยนที่สำคัญส่งผลกระทบต่อการล่มสลายของสวนมะพร้าวเป็นอย่างมาก เมื่อเกิดผลเช่นนี้ ชาวสวนมะพร้าวต้องทำงานหนักขึ้น เหนื่อยมากขึ้น เพื่อให้ได้ผลผลิตใกล้ เคียงกับในอดีตที่ผ่านมา แต่ก็ไม่เป็นไปเช่นนั้น และร่างกายชาวสวนที่ทำอยู่เดิมก็เต็มกำลังอยู่แล้ว ร่างกายก็ยิ่งทรุดโทรมและมีผลกระทบต่อสุขภาพร่างกาย เสี่ยงต่อการเจ็บป่วยและโอกาสที่จะพลาดพลั้ง เกิดอุบัติเหตุตกต้นมะพร้าวได้

> “ เสี่ยง เหนื่อย เหนื่อยสุด ๆ เลยขึ้นตาลเนี่ยะ ขึ้นตาลถ้าเราเผลอเมื่อไหร่ก็ตกเมื่อนั้น เราตกครั้งนึงเข็ดตลอดเลยนะ ตั้งแต่ตกต้นมะพร้าว ทุกวันนี้ยังเดินไม่ถนัดเลยนะตั้งแต่อายุ 19 บางคนพิการขึ้นตาลไม่ได้เลย ทำน้ำตาลเนี่ยะ ไม่มีวันหยุด ถ้าฝนตกแรง ๆ ก็ต้องหยุดเหมือนกันแหละ ไม่ไหว ฝนตกฟ้าลั่น ก็ไม่เอากันแหละ พอฝนตกมาก ๆ ”

แต่ละวันที่ผ่านไปเป็นปี ผลผลิตตกต่ำลงอย่างต่อเนื่องจากปี พ.ศ. 2518 ถึง พ.ศ. 2523 เหนื่อยสายตัวแทบขาด แต่รายได้ไม่พอค่าใช้จ่ายในครัวเรือนและการใช้จ่ายเพื่อการดูแลสุขภาพร่างกาย บางรายต้องอาศัย ยาบางประเภทที่ถูกโฆษณาชวนเชื่อว่า จะช่วยให้ทำงานได้โดยไม่ปวดเมื่อยและไม่เหนื่อย จึงทำให้ชาวสวนในยุคนั้นบริโภคยาที่เรียกว่า “ยาขยัน” ซึ่งก่อให้เกิดผลกระทบต่อร่างกายคือ ถ้าไม่กินจะทำงานไม่ไหวและกินมาก ๆ ก็จะทำให้เกิดประสาทหลอน ภาวะวิกฤตนี้ดำรงอยู่มาเป็นเวลาไม่น้อยกว่า 5 – 6 ปี ชาวสวนมะพร้าวมีภาระต้องกู้หนี้ยืมสิน บางรายต้องขายสวนหรือถูกยึดที่ดิน หลายคนในครอบครัวจึงต้องละทิ้งอาชีพการขึ้นตาลมะพร้าวไปเป็นแรงงานรับจ้างรายวันในงานต่าง ๆ หรือเข้าไปรับจ้างทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมในตัวจังหวัดสมุทรสงครามและจังหวัดสมุทรสาคร

> “ สมัยก่อนไม่มีโรงงานหนะนะ สมัยนี้มีโรงงานแล้วลูก ๆ ก็ไปกันหมด...”

> “ คิดแล้วน้ำตาลเนื้อในท้องที่นะถูก เด็ก ๆ มันก็ไม่อยากขึ้นทำโรงงานดีกว่าสบาย ไม่ต้องเสี่ยง วันละ160 -170 สบายกว่า ”

2. การขาดทักษะและความรู้ในกระบวนการขึ้นตาลและทำน้ำตาลมะพร้าว

เมื่อเกิดภาวะที่คนรุ่นเก่าละทิ้งการขึ้นตาลมะพร้าวและทำน้ำตาลมะพร้าว เข้าไปเป็นแรงงานรับจ้างไม่น้อยกว่า 5 – 6 ปี อันเนื่องมาจากภาวะน้ำเค็มและภาวะภัยแล้ง การถ่าย

ทอดและสืบทอดทักษะและความรู้ที่เกี่ยวกับอาชีพทำน้ำตาลมะพร้าวจึงขาดความต่อเนื่อง เด็กหรือเยาวชนรุ่นหลังไม่ได้สัมผัสและได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการทำสวนตาลมะพร้าว บางครอบครัวถึงขั้นไม่มีผู้สืบทอดเพราะผู้ใหญ่ที่มีทักษะและความรู้อายุมากจนไม่สามารถขึ้นตาลมะพร้าวได้ บางรายก็ไม่ย้อนกลับมาทำอาชีพทำสวนตาลมะพร้าว เพราะการเว้นช่วงการขึ้นตาลมะพร้าวนาน ๆ จะทำให้เส้นสายยึดและการหยุดไปนาน ๆ หลายปี เมื่อเริ่มต้นใหม่จะทำให้เกิดอาการปวดเมื่อย เพราะโดยทั่วไปการทำอาชีพขึ้นตาลมะพร้าวก็เป็นอาชีพที่ไม่ค่อยมีเวลาพักผ่อนและเสี่ยงต่อการบาดเจ็บหรือเสียชีวิต จากการตกจากต้นมะพร้าวได้ตลอดเวลา การขาดช่วงของการสืบทอดที่ยาวนานจึงเป็นเหตุสำคัญที่ทำให้คนรุ่นหลังขึ้นตาลมะพร้าวหรือทำน้ำตาลมะพร้าวไม่เป็น

> " จ้ะ เคยขึ้นกันทั้งนั้นแหละนี่ตรงนี้เป็นมะพร้าวทั้งนั้นแหละ ทำตาลกันหมด แต่เดี๋ยวนี้ ไปโรงงานกันแล้วมีน้อยมากที่จะขึ้นมะพร้าวขึ้นตาลเนี่ย หนุ่ม ๆ สาว ๆ ไปกันหมด ก็มันคล้ายกับว่าเขาเบื่อตาลๆมันก็ ลำบาก ฝนตกก็ต้องขึ้นฟ้าแลบลมนั่นก็ต้องขึ้นแบบนั้น "

> " แฟนตกต้นตาลตั้งแต่ลูกคนหัวปีอายุ 12 นี่มันก็อายุตั้ง 40 กว่าแล้ว มารักษาที่วัด ในจ. เพชรบุรี ตอนนั้นเงินทองก็ไม่ค่อยดี ทำได้อาทิตย์หนึ่งก็เอาไปให้เขา ถึงได้เดินไม่ได้ไง เงินทอง ก็ไม่ถึง เดินไม่ได้ ขาลีบไปข้างหนึ่ง ฉันก็ทำเลี้ยงมีคนตั้ง 6 คนตอนนั้นที่เขาตกมีลูก 4 คน มีอยู่ 5 คนที่เขาตก ลำบากมาก ฉันลำบากมาก ตอนก่อนสัมภาษณ์กับคนแรก โอ้โหใจตื่นเสียงสั่นพูดถึงเรื่องอดีตตื้นตันใจ..."

3. **ความคิดและการตัดสินเลือกอาชีพของคนรุ่นใหม่และความรู้สึกของคนรุ่นเก่า**

จากเหตุปัจจัยข้อหนึ่งและข้อสอง ทำให้คนรุ่นเก่าเองก็รู้สึกว่า การประกอบอาชีพทำสวนมะพร้าวเป็นอาชีพที่ต้องอดทนและเหน็ดเหนื่อยมาก และสถานการณ์ที่เกิดขึ้นน่าจะหวนคืนสู่ ยุคที่รุ่งเรืองของชาวสวนมะพร้าวได้ยาก พ่อ แม่หรือผู้ปกครองจึงมักจะส่งและสนับสนุนให้ลูกหลานได้เรียนหนังสือและมีการศึกษา เพื่อจะมีงานทำที่สบายหรือเหนื่อยยากลำบากน้อยกว่าการทำสวนมะพร้าว และที่สำคัญเมื่อเกิดภาวะวิกฤต การที่เด็กไม่ได้ติดตามและมีส่วนในการช่วยเหลือในการ งานที่เกี่ยวกับการทำสวนตาลมะพร้าว ก็ยิ่งเป็นปัจจัยเร่งที่ทำให้ตัวเด็กเองอยู่ห่างออกไปจากอาชีพที่ปู่ ย่า ตา ยาย พ่อ แม่ ได้ทำอยู่ เมื่อไม่มีความคุ้นเคยและไม่ได้ทำอย่างต่อเนื่อง การตระหนักในคุณค่าและมีความมุ่งมั่น ผูกพันต่ออาชีพที่จะสืบทอดจึงสลายหายพร้อมกันไปด้วย

ตัวเด็กเองเมื่อถูกส่งให้ไปเรียนหนังสือในโรงเรียน ก็ไม่ค่อยได้เข้ามาจับงานสวน และการเข้าไปมีปฏิสัมพันธ์กับสังคมในยุคใหม่ ทำให้เด็กเกิดการเปรียบเทียบระหว่างการทำงานในสวนกับการทำงานในโรงงาน และมองเห็นว่า การทำงานสวนต้องใช้แรงกาย เหน็ดเหนื่อย และหาเวลาพักผ่อนได้ยาก ไม่มีวันหยุด ไม่ว่าฝนจะตก แดดจะออกก็ต้องทำและเป็นงานกลางแจ้งเสียส่วนมาก ไม่มีโอกาสที่จะออกไปสังสรรค์พบปะกับผู้คน ไม่สามารถที่แต่งตัวสวย ๆ งาม ๆ รายได้ไม่แน่นอน อายุ มากขึ้นทำงานได้น้อยลง รายได้ก็น้อยตามไปด้วย และการทำงานในสวนมะพร้าวจะทำให้ร่างกายหยาบกร้าน มือด้าน เท้าด้าน และเสี่ยงต่อการเกิดการบาดเจ็บจากอุบัติเหตุได้ง่าย ต่างจากงานในโรงงานที่มีเวลาเข้าออกที่แน่นอน มีเวลาได้พักผ่อน และทำงานในร่ม ได้แต่งตัวสวย ๆ มีวันหยุด มีโอกาสได้พบปะสังสรรค์กับผู้คนมาหน้าหลายตา และได้รับเงินประจำเป็นรายสัปดาห์หรือรายเดือน และรายได้จะเพิ่มขึ้นตามอายุและประสบการณ์ ที่กล่าวมาทั้งหมด จึงเป็นสิ่งที่เด็กหรือเยาวชนคนรุ่นใหม่ละทิ้งอาชีพการทำสวนมะพร้าว และทำน้ำตาลมะพร้าวไปใช้แรงงานในโรงงานอุตสาหกรรม

ชาวสวนมะพร้าวได้รับผลกระทบที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงในด้านสิ่งแวดล้อม อันเนื่องมาจาการสร้างเขื่อน ทำให้น้ำเค็มหนุน ทำให้สวนมะพร้าวล่ม และผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ-สังคมของชุมชน ในด้านการขยายตัวทางการศึกษาของสมาชิกชุมชนสวนตาลมะพร้าว และการขยายตัวของโรงงานอุตสาหกรรมในบริเวณพื้นที่จังหวัดสมุทรสงครามและจังหวัดโดยรอบ ทำให้คนวัยหนุ่ม-สาวที่อยู่ในวัยทำงานปัจจุบันเบนวิถีชีวิตเข้าสู่งานอาชีพในหน่วยงานราชการ บริษัท และโรงงานอุตสาหกรรม ละทิ้งวิถีชีวิตชาวสวนซึ่งเป็นการทำงานที่ต้องเหนื่อยเกือบตลอดทั้งวัน และแทบจะตลอดทั้งชีวิต หาเวลาว่างพักผ่อน เที่ยวเตร่และเข้าสังคมได้ยาก นอกจากนี้ยังมีชาวบ้านบางส่วนผันตัวเองเข้าสู่อาชีพอื่น เช่น การทำนากุ้ง บ่อปลาสลิด หรือการเปลี่ยนไปปลูกพืชชนิดอื่น ซึ่งสามารถทำรายได้ได้ดีกว่าอาชีพสวนตาลมะพร้าว ก็เป็นอีกเหตุปัจจัยที่นำไปสู่การละทิ้งวิถีชีวิตชาวสวนตาลมะพร้าว แต่การที่จะทำเช่นนี้ได้จะต้องเป็นผู้ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจค่อนข้างดีและมีที่ดินเป็นของตนเอง

แม้ว่าวิถีชีวิตชาวสวนตาลมะพร้าวจะดูเป็นวิถีชีวิตชุมชนในชนบทที่มีความสุข ได้อยู่กับครอบครัว ร่วมกันทำงาน ทั้งงานในสวนและงานของชุมชน เช่น งานบุญ งานวัด ใช้ปัจจัยการผลิตน้อย มีรายได้พอประมาณ ไม่มีหนี้สิน มีเงินออม เนื่องจากมีรายจ่ายในครอบครัวน้อย มีสุขภาพร่างกายที่แข็งแรง เพราะการขึ้นตาลมะพร้าวและการเคี่ยวน้ำตาลมะพร้าวตามความเหมาะสมของสภาพร่างกายเท่ากับเป็นการออกกำลังกายอย่างสม่ำเสมอตลอดชีวิต

แต่ความจริงที่ปรากฏก็คือ การสืบทอดวิถีชีวิตของชาวสวนตาลมะพร้าวดูจะเริ่มจางหายไป ชาวสวนตาลมะพร้าวส่วนใหญ่ในปัจจุบัน จะมีอายุระหว่าง 40 - 55 ปี แต่ละครัวเรือน

จะเหลือสมาชิกที่ทำตาลมะพร้าวเพียง 1 - 2 คนเท่านั้น ซึ่งคาดคะเนว่าเมื่อคนรุ่นนี้มีอายุประมาณ 60 ปี ภูมิ ปัญญาทางด้านการทำสวนมะพร้าวเพื่อทำน้ำตาลมะพร้าวก็จะหมดไป น้ำตาลมะพร้าวเนื้อแท้ก็คงเหลือน้อยหรือหมดไป จะมีก็เพียงการการเก็บผลมะพร้าวเพื่อจำหน่ายแทน วัฒนธรรมการทำน้ำตาลมะพร้าว และเตาตาลก็จะเสื่อมสลายและค่อย ๆ สูญหายไปในที่สุด

บทที่ 4
การปรับตัวของชุมชน

ตลอดชีวิตของผู้วิจัยตั้งแต่จำความได้ เห็นว่าชาวสวนมะพร้าวได้รับความสนใจ เอาใจใส่ และความช่วยเหลือจากรัฐต่ำมาก เมื่อเปรียบเทียบกับเกษตรกรที่เพาะปลูกพืชพันธุ์อื่น ๆ เช่น อ้อย ถั่วเขียว มันสำปะหลัง ละหุ่ง ฝ้าย ฯลฯ ชาวสวนมะพร้าวอยู่อย่างพึ่งตนเองมาโดยตลอด ต้องจำกัดตัวเอง โดยอยู่อย่างประหยัด อดออม ลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือนให้มากที่สุด จนอยู่ในระดับแค่พออยู่พอกินเท่านั้น ความเสื่อมสลายของอาชีพการทำน้ำตาลมะพร้าวที่เป็น "น้ำตาลเนื้อแท้" สามารถตอบได้เลยว่าหมดสิ้นไปจากสังคมก็ว่าได้ ยกเว้น แต่ชาวบ้านเองจะทำไว้กินเองในครอบครัวหรือทำเฉพาะสำหรับผู้ที่รู้จักและสั่งทำเป็นพิเศษ เพราะการทำน้ำตาลเนื้อแท้ จะต้องมีความพิถีพิถัน และความสะอาดที่งวงตาลที่น้ำตาลใสจะหยดลงมาจะต้องสะอาด น้ำตาลที่จะทำได้ดีจะต้องเป็น "น้ำตาลเช้า" คือ น้ำตาลที่ขึ้นรองตั้งแต่ช่วงเย็นข้ามคืนแล้วไปปลดลงในตอนเช้า และถ้าเป็นฤดูร้อน น้ำตาลที่ได้ก็จะนำมาเคี่ยวแห้งช้า และเนื้อไม่แน่น ต่างจากน้ำตาลในช่วงฤดูหนาวที่ น้ำตาลจะใส สะอาด นำมาเคี่ยวและจะไม่เหนียว เนื้อแน่น รับประทานอร่อยกว่ากันมาก นี่เป็นเพียงรายละเอียดปลีกย่อยเพียงน้อยนิดของกรรมวิธี การทำน้ำตาลมะพร้าวที่มีอยู่อย่างมากมาย

ในการทำน้ำตาลมะพร้าวดูเหมือนขั้นตอนการทำเพื่อนำน้ำตาลใสมาจากต้น ยากต่อการหานวัตกรรมใดใดมาช่วยได้ กรรมวิธีในการทำจะต้องเป็นการเรียนรู้โดยตรงจากผู้ที่ทำมาก่อนแล้ว และจะต้องเรียนรู้ ปรับปรุงด้วยตนเอง แต่ก็มิได้ช่วยเพิ่มปริมาณหรือลดเวลาที่ใช้ในการนำน้ำตาลมะพร้าวมาจากต้นมะพร้าว แต่สิ่งที่มีการปรับเปลี่ยนจากเดิมก็คือ กรรมวิธีและการปรับเปลี่ยนเครื่องมือ อุปกรณ์ที่จะใช้ในการทำน้ำตาลมะพร้าว เช่น การนำมอเตอร์ไฟฟ้าเข้ามาติดตั้งกับใบพัด เพื่อใช้ปั่นน้ำตาลที่เคี่ยวแล้วให้แห้ง แทนการใช้เหล็กสุ่มที่ใช้แรงงานคนสุ่มด้วยมือ การเปลี่ยนภาชนะที่รองน้ำตาลจากต้นจากกระบอกไม้ไผ่ที่หายาก เพราะมีการใช้กันมากและถูกตัด ทำลายในช่วงการสร้างเขื่อนกักเก็บน้ำบริเวณป่าไม้เมืองกาญจนบุรี จนทำให้ปริมาณลดน้อยลงและเจริญเติบโตทดแทนไม่ทันต่อการใช้ มาเป็นกระบอกอลูมิเนียมหรือกระบอกพลาสติกแทน และยังมีการปรับใช้อุปกรณ์บางอย่างให้มีความสะดวก คล่องตัวมากขึ้น และมีการเรียนรู้ที่จะแก้ปัญหาที่ทำให้น้ำตาลใสที่นำมาจากต้นมะพร้าวแห้งยากและเหนียวหนืด ด้วยการนำน้ำตาลทรายมาเจือปน และผลจากการเรียนรู้นี้ได้ทำให้มีการเชื่อมโยงไปสู่การทำ "น้ำตาลหลอม"

การจัดการและกลไกทางการตลาดของผู้ผลิต "น้ำตาลหลอม" ที่มีการจัดการอย่างเป็นระบบและสามารถเข้าไปจัดการ ควบคุมตลาด และสามารถตอบสนองความต้องการใน

การใช้น้ำตาลมะพร้าวของผู้บริโภคในระดับต่าง ๆ ได้ จึงทำให้ผู้ผลิตน้ำตาลในระดับครัวเรือนมีผลกระทบอย่างมาก เพราะการทำน้ำตาลมะพร้าวเนื้อแท้ ทำได้น้อย ใช้เวลาและต้นทุนสูงกว่าการทำน้ำตาลหลอม เมื่อน้ำตาลเนื้อแท้มีจำนวนน้อย และราคาแพงจึงมีการจำหน่ายในตลาดทั่วไปอยู่ในแวดวงที่จำกัด ผู้บริโภคส่วนมากจึงคุ้นเคยกับน้ำตาลหลอมที่ผลิตออกมาจำนวนมาก และส่งออกจำหน่ายในท้องตลาดทั่วประเทศ ผู้บริโภคคุ้นชินกับน้ำตาลหลอม น้ำตาลหลอมจึงติดตลาด จนทำให้ผู้บริโภคน้ำตาลหลอม รับรู้และเชื่อว่า นี่แหละคือ น้ำตาลมะพร้าวแท้

จากน้ำตาลแท้สู่น้ำตาลหลอม

ภาวะการทำน้ำตาลจากต้นมะพร้าวประสบกับปัญหาวิกฤตในหลายด้าน จนทำให้จำนวนผู้มีทักษะ และความรู้ ความสามารถในการทำน้ำตาลจากต้นมะพร้าวลดลงอย่างน่าใจหาย เพราะปัจจัยแวดล้อมต่าง ๆ เป็นตัวสาเหตุของปัญหา จนทำให้จำนวนน้ำตาลใสที่ได้จากต้นมะพร้าวลดน้อยลง จากการเรียนรู้ที่จะแก้ปัญหาน้ำตาลใสที่ได้มา เมื่อนำมาเคี่ยวแล้วแห้งยาก เหนียวหนืด เนื้อไม่แน่น ด้วยการนำน้ำตาลทรายมาเจือปนเพียงเล็กน้อย ทำให้ชาวสวนมะพร้าวบางรายเริ่มเชื่อมโยงทางความคิด พร้อมทั้งพิจารณาเห็นว่าน้ำตาลทรายที่ขายในท้องตลาดมีราคาต่อกิโลกรัมประมาณ 13 -15 บาท ในขณะที่น้ำตาลมะพร้าวจำหน่ายอยู่ประมาณกิโลกรัมละ 18 บาท เกิดส่วนต่างอยู่ประมาณ 2 บาท ชาวสวนมะพร้าวหลายครัวเรือนที่เคยใช้น้ำตาลทรายมาเจือปน เริ่มเพิ่มปริมาณน้ำตาลทรายมากขึ้น จนเป็นสัดส่วนครึ่งต่อครึ่ง และเพิ่มมากขึ้นจนมีน้ำตาลมะพร้าวอยู่เพียงเล็กน้อย ทั้งนี้ก็เนื่องด้วยความต้องการในตลาดของผู้บริโภคน้ำตาลมะพร้าวที่เคยมีอยู่เดิมยังมิได้เปลี่ยนแปลงไป การมีประชากรเพิ่มมากขึ้นปริมาณความต้องการน้ำตาลมะพร้าวก็เพิ่มตามไปด้วย ถึงแม้จะไม่มากเท่าน้ำตาลทรายก็ตาม แต่ก็ทำให้ชาวสวนตาลมะพร้าวมองเห็นช่องทางที่จะหารายได้เพิ่มจากการทำน้ำตาลที่เรียกว่า “น้ำตาลผสม” เพราะหากไม่มีการผสม ผลผลิตที่ทำได้จากน้ำตาลมะพร้าวแท้จะมี ปริมาณน้อยมาก การดำรงชีพโดยอาศัยน้ำตาลแท้ก็จะไม่เพียงพอ ซึ่งถ้าหากพิจารณาดูก็อาจจะมองว่า เป็นเรื่องน่าขันที่มีการนำน้ำตาลทรายที่เป็นเม็ด แล้วนำมาละลายให้กลายเป็นน้ำ เพื่อเคี่ยวใหม่แล้วนำมาปั่นให้แห้ง แต่ในความน่าขบขันนี้ เป็นการปรับตัวและการเรียนรู้ของชาวสวนตาลมะพร้าวที่ต้องทำ เพราะน้ำตาลใสที่เป็นเนื้อแท้มีค่อนข้างน้อย เพื่อให้เห็นภาพที่ชัดเจนของการทำการผสมน้ำตาลทรายลงไปในน้ำตาลมะพร้าว ว่าให้ผลตอบแทนต่อชาวสวนอย่างไร จึงขอยกตัวอย่างประกอบการอธิบาย ดังนี้

การทำน้ำตาลมะพร้าวเนื้อแท้ ถ้าจะให้ได้น้ำตาลเนื้อแท้ 1 ปีบ น้ำหนักประมาณ 30 กิโลกรัม จะต้องนำน้ำตาลใสจากต้นมะพร้าวจำนวน 7 ปีบหรือ 140 ลิตร มาเคี่ยวให้งวดแล้ว

นำมาปั่นจนเป็นน้ำตาลแห้ง และถ้าขายก็จะได้เงินมาประมาณ 540 บาท (คิดราคาขายที่กิโลกรัมละ 18 บาท) ดังนั้น จากข้อมูลตรงนี้ พอจะคำนวณได้ว่า น้ำตาลใส 1 ปีบจะให้เนื้อน้ำตาลแห้งประมาณ 4.5 กิโลกรัม

เพื่อเพิ่มจำนวนปริมาณน้ำตาลแห้งให้มากขึ้น ชาวสวนมะพร้าวก็จะนำมาผสมกับน้ำตาลทราย หากใช้ส่วนผสมน้ำตาลมะพร้าวอย่างใส 1 ปีบกับน้ำตาลทรายอีกประมาณ 25 กิโลกรัม ก็จะทำให้ได้น้ำตาลมะพร้าวผสมประมาณ 30 กิโลกรัมเช่นเดียวกัน หากขายกิโลกรัมละ 17 บาท น้ำตาลผสม 1 ปีบ จะได้เงินมาประมาณ 510 บาท ถึงแม้ว่าจะต่างกันประมาณ 30 บาท แต่การลงทุนต่ำกว่า เพราะน้ำตาลผสมนำน้ำตาลทรายมาผสมประมาณ 25 กิโลกรัม ต้นทุนน้ำตาลทรายต่ำกว่าน้ำตาลผสมประมาณกิโลกรัมละ 2 – 3 บาท ทำให้เพิ่มรายได้มาประมาณ 50 – 75 บาท ก็ทำให้ได้กำไรจากส่วนต่าง คือ (50 – 75) – 30 = 20 - 45 บาท และที่ได้มากขึ้นไปก็คือ การนำน้ำตาลใสที่เป็น น้ำตาลมะพร้าวแท้ อีกจำนวน 6 ปีบมาผสมกับน้ำตาลทรายก็จะทำให้มีรายได้เพิ่มประมาณ 6 x (20 – 45) = 120 - 270 บาท หากรวมทั้งหมด 7 ปีบก็จะทำให้มีรายได้เพิ่มวันละประมาณ 140 - 315 บาท

> “ น้ำตาลทรายมันถูก ถูกกว่าน้ำตาลมะพร้าวด้วย อย่างสมมติว่าน้ำตาลมะพร้าวโลละ 17 บาท น้ำตาลทรายนี่เค้าซื้อมาเป็นกระสอบ กิโลละอาจจะตก 13.50 หรือ 14 บาท ราว ๆ นี้ แล้วเขามาหลอมเป็นเนื้อน้ำตาลมะพร้าวเนี่ยะ เค้าจะได้กำไรอีก 2 บาท 3 บาท ”

การทำน้ำตาลผสมที่ได้อาจจะใช้เวลาและเชื้อเพลิงเพิ่มมากขึ้น เมื่อนำน้ำตาลใส 7 ปีบมาผสมกับน้ำตาลทราย แต่ถ้าเทียบกับการทำน้ำตาลปีบเนื้อแท้ให้ได้ 7 ปีบ จะต้องเคี่ยวน้ำตาลใสไม่ น้อยกว่า 49 ปีบ ซึ่งจะต้องใช้เวลาและเชื้อเพลิงมากกว่าการเคี่ยวน้ำตาลใส 7 ปีบผสมกับน้ำตาลทรายประมาณ 175 กิโลกรัมมากมาย และที่สำคัญการที่จะได้มาซึ่งน้ำตาลใส 49 ปีบ ในภาวะที่สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติเป็นเช่นนี้ เป็นเรื่องที่ยาก หากจะทำได้จะต้องทำงานอย่างเข้มข้นและใช้คนหลายคน พิจารณาคร่าว ๆ หากมะพร้าว 1 ต้น ใน 1 วัน ให้น้ำตาล 2 ลิตร หากจะได้น้ำตาลใส 140 ลิตร ต้นขึ้นต้นมะพร้าวประมาณ 70 ต้น ซึ่งก็ถือว่ามากสำหรับการใช้แรงงานชาวสวนที่เป็นผู้ ชายใน 1 วัน และถ้าจะต้องทำให้ได้ 49 ปีบ ก็เท่ากับต้นขึ้นมะพร้าวจำนวน 490 ต้น ซึ่งเป็นไปไม่ได้ สำหรับคนหนึ่งที่จะทำได้

นี่คือ ความจำเป็นที่ชาวสวนตาลมะพร้าวจะต้องปรับวิธีการในการประกอบอาชีพในการทำสวนน้ำตาลมะพร้าว ทั้ง ๆ ที่ชาวสวนตาลมะพร้าวส่วนใหญ่มิได้ต้องการให้เป็นเช่นนั้น เพราะเบื้องต้นของการนำน้ำตาลทรายมาผสมก็เพื่อแก้ปัญหาน้ำตาลใสที่ได้ต้นมะพร้าวแห้งยาก และเหนียวหนืด เนื้อไม่แน่น ในความเป็นจริงแล้ว ชาวสวนมะพร้าวก็ยังปรารถนาที่จะ

รักษาเอกลักษณ์ของความเป็นน้ำตาลมะพร้าวเนื้อแท้ไว้มากที่สุด แรกเริ่มเดิมทีที่ผสมน้ำตาลทรายลงไปจะผสมประมาณ 10 เปอร์เซ็นต์ ซึ่งมีผลต่อการเปลี่ยนแปลง และทำให้คุณสมบัติของน้ำตาลมะพร้าวเนื้อแท้แปรเปลี่ยนไปไม่มากนัก

แต่ปัจจุบันนี้ การทำน้ำตาลผสมได้แปรเปลี่ยนไปอีกระดับหนึ่ง คือ เปลี่ยนสภาพเป็น "น้ำตาลหลอม" เกือบทั้งหมด และที่สำคัญเป็นการประกอบกิจการของชาวสวนตาลมะพร้าวที่ฐานะทางเศรษฐกิจดี หรือเป็นความร่วมมือกันของชาวสวนกับนายทุนที่เห็นช่องทางทางการตลาดที่จะทำน้ำตาลหลอมออกจำหน่าย เพราะคนเหล่านี้สามารถหาตลาดและทำกลไกทางการตลาด เพื่อผลิตน้ำตาลที่ตนเองหลอมขึ้นมาออกจำหน่ายทั่วไป ทั้งตลาดในประเทศและต่างประเทศ เช่น ลาว พม่า กัมพูชา และเวียดนาม เป็นต้น และวันนี้ผู้บริโภคมีความคุ้นชินกับการบริโภคน้ำตาลหลอม ที่ผลิตจากโรงหลอมในจังหวัดสมุทรสงครามไม่น้อยกว่า 4 แห่ง เป็นจำนวนนับพันปีบ ผู้บริโภคที่ไม่ เคยได้ลิ้มรสหรือลองชิมอาหารหรือขนมที่ทำจากน้ำตาลมะพร้าวเนื้อแท้ก็จะไม่ทราบถึงความแตกต่าง และรสชาดความอร่อยหอม หวานมัน อีกทั้งทุกวันนี้ผู้บริโภคก็ขาดความละเอียดอ่อนและพิถีพิถันในความผสมกลมกลืนลงตัวของการใช้น้ำตาลมะพร้าวหรือน้ำตาลทราย เพื่อประกอบอาหาร เพราะมองว่า ไม่ว่าน้ำตาลอะไรก็ให้ความหวานเหมือน ๆ กัน และที่สำคัญในการเลือกซื้อน้ำตาล ลูกค้าส่วนมากก็จะพิจารณาที่ราคา ยิ่งถ้าใช้จำนวนมากเพื่อผลิตอาหารหรือขนมก็ต้องที่จะลดต้นทุนให้มากที่สุด ผู้ประกอบธุรกิจน้ำตาลหลอมจึงแทรกตัวเข้าไปเสนอขายได้ดีกว่าชาวสวนตาลมะพร้าวที่ ทำเพียงเล็กน้อย และไม่มีความสามารถในการจัดการเรื่องการตลาด

นอกจากการทำน้ำตาลผสม หรือน้ำตาลหลอมโดยใช้เนื้อน้ำตาลปีบเนื้อแท้หรือน้ำตาลมะพร้าวใสมาผสมกับน้ำตาลทรายแล้ว การทำน้ำตาลหลอมวันนี้ได้มีการทำในอีกรูปแบบหนึ่ง คือ การนำเอาน้ำมะพร้าวแก่หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า น้ำมะพร้าวห้าวมาละลายกับน้ำตาลทรายขาว และผสมกับแบะแซเพื่อเพิ่มความเหนียวและเติมกากน้ำตาล (molasses) เพื่อแต่งสีให้มีลักษณะใกล้เคียงกับน้ำตาลปีบที่ทำมาจากน้ำตาลมะพร้าวแท้ และในขั้นตอนสุดท้ายเพื่อปรับสีให้น้ำตาลมีสีน้ำตาลนวลต้องตามรสนิยมของผู้บริโภค จึงมีการใส่สารฟอกขาวลงไป ซึ่งแน่นอนว่าการใส่สารเคมีลงไปหากมีปริมาณที่ไม่เหมาะสมก็อาจจะส่งผลต่อสุขภาพร่างกายของผู้บริโภคได้ นอกจากนี้ จากรายงานการศึกษาของวรรณนภา ตุรงค์สมบูรณ์ (2536 : 58 – 63) พบว่า น้ำตาลหลอมมีการปลอมปนด้วยแป้ง และ ถวิล ทองสัน (2545 : 48 – 80) รายงานว่า น้ำตาลหลอมมีการปลอมปนด้วยแป้งมัน และเนื้อฟักทองเหลว เพื่อเพิ่มน้ำหนักและลดต้นทุนการผลิต

การทำธุรกิจ "น้ำตาลหลอม" โดยคนที่เคยทำน้ำตาลเนื้อแท้มาก่อน หรือการทำร่วมกับนายทุน ล้วนแต่เป็นการทำให้ชาวสวนตาลมะพร้าวได้รับผลกระทบอย่างรุนแรง จนกระทั่ง

ทุกวันนี้ การรับรู้ของผู้บริโภคโดยทั่วไปในสังคม จะมองอย่างกลับหัวกลับหางกันระหว่างน้ำตาลหลอมกับน้ำตาลมะพร้าวเนื้อแท้ ชาวสวนมะพร้าวที่ทำน้ำตาลเนื้อแท้จะวางขายในตลาดทั่วไปได้น้อย เนื่องจากจะมีราคาแพงกว่า ผู้บริโภคก็จะไม่ซื้อ ขณะเดียวกัน ถ้าจะจำหน่ายในราคาเดียวกับน้ำตาลหลอมก็ จะขาดทุน ภาวะกดดันทางการตลาด จึงมีผลทำให้ชาวสวนตาลมะพร้าวส่วนมากจึงต้องมีการปรับตัวหันมาทำน้ำตาลหลอมตาม แต่ก็ยังมีปัญหาเรื่องการตลาด เพราะมีจำนวนไม่มากและไม่ สามารถสร้างเครือข่ายทางการตลาดได้ เมื่อผลิตน้ำตาลหลอมออกมาจึงจำเป็นที่จะต้องเข้าไปเป็นรายย่อยของโรงหลอมรายใหญ่ จึงถูกกดราคาต่ำลง เพราะโรงงานหลอมเองก็ผลิตวันละหลายร้อยปีบหรือเป็นพันปีบ ชาวสวนตาลมะพร้าวรายย่อยเหล่านี้จึงถูกบีบทั้งสองทาง

> " บางวันเป็นพันปีบนะ เค้าหลอมกัน เค้าส่งกันเป็นคันรถสิบล้อ สมัยก่อนไม่มี น้ำตาลหลอมเนี่ยะ มีเรือต่อออกไปขาย ขายกันไปเป็นต่อ ๆ แถวบ้านเราทำตาลกันทั้งนั้นตลอดเลย เนี่ยะลองน้ำตาลปีบละ 600 สิขี้เกียจจะหันมาขึ้นตาลไม่ทำโรงงานกัน ทีนี้ ทำโรงงานนะ ได้วันละ 165 มันก็พอกิน ไม่มีรายได้ ทำตาลเนี่ยะ มันก็ถูกใช่มั้ยได้น้อย กว่าโรงงานอีกใครจะมาทำ ไปทำโรงงานดีกว่า ลองตาลปีบละ 600 ซิ จะหันมาทำตาลกันเยอะแยะ เพราะสวนปล่อยร้างเยอะตามบ้านเนี่ยะ เป็นป่าทั้งนั้นเลย "

หากจะผลิตน้ำตาลมะพร้าวเนื้อแท้จำหน่ายก็มีตลาดเฉพาะที่จำกัด รายได้ที่ได้รับก็ไม่เพียงพอกับรายจ่ายที่จำเป็นของแต่ละครัวเรือนต้องใช้ ในแต่ละวัน และถ้ามีภาวะเจ็บป่วยเกิดขึ้นภายในครอบครัว หรือมีสมาชิกเล็ก ๆ ที่ต้องเลี้ยงดูและสมาชิกบางคนยังต้องเรียนหนังสือ หลายครอบครัวจึงมีภาระการเป็นหนี้ คุณภาพชีวิตของชาวสวนมะพร้าวและอาชีพการทำน้ำตาลมะพร้าวในแบบดั้งเดิมที่หลายคนเคยเห็นและมองว่าเป็นชีวิตที่มีความสุข เรียบง่าย และเต็มไปด้วยวัฒนธรรมของชาวสวนตาลมะพร้าวที่น่าจะจรรโลง รักษาไว้ น่าจะเป็นความฝันที่ยากจะทำให้ หวนคืนกลับมาได้อย่างง่ายหรือเป็นจริงดังเดิมได้

การผลิตน้ำตาลหลอมมิได้มีเฉพาะแต่โรงงานในเขตพื้นที่จังหวัดสมุทรสงครามเท่านั้น แต่ยังกระจายไปตามจังหวัดต่าง ๆ เนื่องจากการผลิตน้ำตาลหลอมสามารถทำได้โดยใช้น้ำตาลทรายขาวเป็นหลัก ไม่จำเป็นต้องใช้น้ำตาลมะพร้าวเป็นวัตถุดิบในการผลิต แม้โรงงานผลิตน้ำตาลหลอมในพื้นที่จังหวัดสมุทรสงครามจะใช้น้ำมะพร้าวห้าว เพื่อวัตถุประสงค์ในการปรุงแต่งกลิ่นให้คล้ายกับน้ำตาลเนื้อที่เป็นน้ำตาลมะพร้าวแท้เท่านั้น การผลิตของจังหวัดอื่น ๆ ไม่จำเป็นต้องใช้น้ำมะพร้าวก็ได้ ดังนั้น การผลิตน้ำตาลหลอมจึงสามารถผลิตได้ในจังหวัดอื่น ๆ เช่น โรงงานน้ำตาลหลอมที่อำเภอปากช่อง ขอนแก่น ลำปาง เมื่อเป็นเช่นนี้แนวโน้มของ

การผลิตน้ำตาลหลอมที่จะเข้ามาทดแทนจึงมีปริมาณเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ในขณะที่น้ำตาลมะพร้าวเนื้อแท้มีแนวโน้มที่จะลดลงเรื่อย ๆ เช่นกัน

> " อือ แล้วต้นเหตุมันมาจากไหน ฉันว่ามันเกี่ยวกับตาลหลอม ตาลหลอมมันเยอะแล้วคนเขาก็ไม่ค่อยชอบกินตาลเนื้อใช่มั้ย ของเรามันก็เลยถูก เพราะตามล้ง (ล้ง คือ แหล่งรับซื้อน้ำตาลมะพร้าว – ภาษาที่ชาวบ้านเรียก) ที่มาซื้อตาลเนื้อไปมันก็ ไม่ค่อยขายก็เอาไปหลอม เพราะมันขายได้น้อย เอาไปเป็นหัวเชื้อ แล้วก็เอาไปหลอมขายอีกที เพราะว่าตาลเนื้อนี่เขาเอาไปเขาไม่ส่งต่างจังหวัด เขาเอาเก็บไว้ เหมือนว่าเค้าเอา ของเขาที่หลอมออกไป เหมือนเขาทำอย่างนี้หลอมตาลเนื้อแล้วต่างจังหวัดทั้งบ้านก็กินน้ำตาลหลอมไปแล้ว น้ำตาลเนื้อมันก็ไม่ค่อยมีมันถึงได้น้อย "

นอกจากนี้ ชาวบ้านคลองแขกได้กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า ทางการควรจะเข้ามาสนับสนุนและให้ หลักประกันราคาน้ำตาลมะพร้าวเนื้อแท้ เหมือนกับที่เข้ามาดูและและประกันราคาน้ำตาลทราย และจะต้องมีส่วนช่วยในการประชาสัมพันธ์ให้เห็นถึง ความแตกต่างของน้ำตาลมะพร้าวเนื้อแท้และน้ำตาลหลอม อีกทั้งน่าจะมีการควบคุมในเรื่องมาตรฐานของผลผลิตทางการเกษตร ในเบื้องต้นควรให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเข้ามาจัดการดูแล จัดงบสำรองและให้มีการดำเนินการในรูปของสหกรณ์เพื่อรับซื้อผลผลิตน้ำตาลมะพร้าวเนื้อแท้ แล้วส่งจำหน่ายต่อไปในตลาดต่าง ๆ

> " จะเป็นอบต. ที่เป็นกรรมการอยู่ในหมู่บ้านเราเนี่ยะ ต้องเป็นโครงการน้ำตาลเนื้อ แบบรับซื้อมา แบบโรงน้ำตาลหลอมแบบนั้นหนะ แล้วส่งออก เราตั้งเป็นโรงงานขึ้นมาแล้วรับซื้อน้ำตาลเนื้อ ต้องมีทางการ ทางนั้นช่วยด้วยถึงจะไปได้ อาจจะเป็นรัฐให้งบมาเหมือนกับเป็นเป็นทุนสำรอง หาตลาดให้เรา แล้วเราทำก็ส่ง แล้วก็รู้ว่าน้ำตาลนี่นะ 100% บ้านเรานี่ ก็ส่งประเทศ สมัยก่อนที่ทำตาลก็ส่งประเทศนอกมันก็ราคาดีสิ เค้าได้กันเยอะราคาไม่ตกเท่าไหร่ ก่อนนี้เค้าว่าคนทำตาลนี่รวยนะ สมัยนี้ทำไม่รวย "

จากที่กล่าวมา ส่วนหนึ่งก็เป็นการทำลายวัฒนธรรมชาวสวนตาลมะพร้าว สำหรับการทำน้ำตาลมะพร้าวโดยชาวสวนมะพร้าวรายเล็กที่ต้องปรับตัว เพื่อความอยู่รอดตามภาวะการเปลี่ยนแปลงของสังคม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าเห็นใจและพอจะอนุโลม ให้ อภัย เพราะเป็นการในลักษณะของการผสมเจือปนน้ำตาลทรายแต่เพียงเล็กน้อยเพื่อแก้ปัญหาบางประการที่ทำให้เกิดผลเสียต่อการทำน้ำตาลมะพร้าว แต่สิ่งที่จะต้องสร้างความตระหนักรู้และชี้ ให้เห็นคุณค่าของความเป็นชาวสวนมะพร้าวที่ทำการผลิตน้ำตาล

มะพร้าวเนื้อแท้ สำหรับผู้ผลิตรายใหญ่ที่ทำในแบบโรงงานที่มุ่งในทางการค้า เพื่อหากำไรจากส่วนต่างระหว่างน้ำตาลทรายกับน้ำตาลมะพร้าว โดยมิได้คำนึงถึงความถูกต้องและความซื่อสัตย์ สุจริตต่อผู้บริโภคน้ำตาลมะพร้าว แต่การสร้างความตระหนักในคุณค่าและการมีคุณธรรม จริยธรรมกับความร่ำรวย มั่งคงของคนบางคน คงเป็นเรื่องที่ยากและห่างไกลจากความเป็นจริง

การพลิกผันของชาวสวนมะพร้าว เพื่อสร้างความเป็นของแท้ให้แก่น้ำตาลมะพร้าว

ความตกต่ำของชาวสวนมะพร้าวถูกกระทำในเชิงโครงสร้างของการบริหารของรัฐโดยหวังผลการพัฒนาประเทศในระดับมหภาค แล้วละเลยการมองชุมชนที่อยู่ในระดับจุลภาค ผลกระทบจากการพัฒนาโครงการต่าง ๆ ที่ถูกสร้างและกระทำโดยรัฐ ทำให้ชุมชนหลายชุมชนในประเทศเกิดการล่มสลายและสูญเสียเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม วิถีชีวิตของคนในสังคมแปรเปลี่ยนไป เป็นความเสื่อม ชาวบ้านคลองแขกก็เป็นชุมชนหนึ่ง ที่ตกอยู่ในสภาพดังกล่าว การเปลี่ยนในเชิงโครงสร้างบางด้านเป็นความยากที่ชาวชุมชนจะต่อต้านหรือคัดค้านได้ แต่ในบางสิ่งบางอย่าง หรือบางเรื่อง ชาวบ้านเริ่มที่จะรวมตัวกันเพื่อวิเคราะห์ถึงต้นเหตุที่ทำให้เกิดผลกระทบต่อคนในชุมชน

วันนี้ ผู้นำชุมชนบ้านคลองแขกได้มีการประชุมหารือกับกลุ่มชาวบ้าน นักวิชาการในหน่วยงานของรัฐและองค์กรเอกชน เพื่อทำการถอดบทเรียน ปรับเปลี่ยนวิธีคิด และกระบวนการทำงาน เพื่อให้คนในชุมชนได้หันหน้าเข้ามาหาทางออกร่วมกัน ในการรักษาและสืบสานเพื่อสืบทอดการทำสวนมะพร้าวและการทำน้ำตาลมะพร้าว โดยมุ่งที่จะทำการรักษาความเป็นของแท้ของน้ำตาลมะพร้าวเอาไว้ จากการพบปะหารือ พูดคุยกันหลายครั้ง ที่ประชุมได้มีความเห็นร่วมกันว่าจะต้องมีการจัดตั้งสหกรณ์ออมทรัพย์ขึ้นมา เพื่อเป็นแหล่งการออมเงินและใช้ประโยชน์ในอนาคตสำหรับการจัดการเรื่องการตลาด ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการจัดซื้อ จัดหาอุปกรณ์ ของใช้ที่จำเป็นสำหรับคนในชุมชน หรือการเข้ามาจัดการ ดูแล เรื่องของผลิตภัณฑ์สินค้าที่เป็นผลผลิตของคนในชุมชน

การทำความเข้าใจกับคนภายนอกของสังคมให้ทราบถึง ผลผลิตน้ำตาลมะพร้าวเนื้อแท้ ทางกลุ่มได้หารือและกำลังดำเนินการ ก็คือ การจัดตั้งศูนย์สาธิตและเผยแพร่ภูมิปัญญาการทำน้ำตาลมะพร้าว เพื่อเปิดให้บุคคลทั่วไปได้เข้ามาสัมผัสและเรียนรู้ เพื่อเปรียบเทียบ ได้เรียนรู้และรับรู้ว่า น้ำตาลมะพร้าวที่ผลิตขึ้นมาจำหน่ายทั่วไปกับน้ำตาลมะพร้าวของแท้ที่ผลิตโดยชุมชนแห่งนี้ มีความแตกต่างกันอย่างไร คนที่เข้ามาเยี่ยมศูนย์และบริเวณรอบศูนย์จะได้สัมผัสกับวิถีชีวิตชาวสวนมะพร้าว และสามารถที่ลองเข้ามาสัมผัสกับกิจกรรมบางกิจกรรมได้

โดยตรง นอกจากนี้ทางกลุ่มยังมี ความตั้งใจที่จะจัดงาน เพื่อดึงคนให้เข้ามาล้มชิมรสอาหารที่มีน้ำตาลมะพร้าวเนื้อแท้เป็นส่วนประกอบ จะมีรสชาดที่แตกต่างไปจากการใช้น้ำตาลทราย น้ำตาลผสม หรือน้ำตาลหลอมเป็นส่วนประกอบอย่างไร

> " ...ให้รู้ส่วนน้ำตาลหลอมก็คือน้ำตาลหลอม น้ำตาลเนื้อก็คือน้ำตาลเนื้อ แต่ที่นี้ต่างจังหวัดไม่รู้น้ำตาลเนื้อเป็นยังไงน้ำตาลหลอมเป็นยังไง ที่นี้เราอยากให้รัฐช่วยแยกแยะว่านี่เป็นน้ำตาลหลอม นี่เป็นน้ำตาลเนื้อนะ ตั้งไปอีกราคาหนึ่งให้มันดีขึ้นยังมีคนทำตาลอีกเยอะบ้านเรา ตาลสวนมะพร้าวนี่ก็น้อยนะ จังหวัดเรานะ คนเนี่ยะมันจะมองว่าซื้ออะไร ที่ถูกกว่าบาทหนึ่ง สองบาท จะเอาของถูกดีกว่า แล้วคุณค่ามันจะเป็นยังไง "

ทางกลุ่มตั้งความหวังไว้ว่า เมื่อคนส่วนมากรับรู้ เห็นความแตกต่าง และให้คุณค่าต่อผลผลิตที่เป็นน้ำตาลมะพร้าวเนื้อแท้ ทางกลุ่มก็จะดำเนินการเพื่อทำมาตรฐานสินค้าน้ำตาลมะพร้าวเนื้อแท้ ซึ่งก็จะเป็นการสร้างเกณฑ์ที่จะทำให้มีการพิจารณา กำหนดคุณภาพของน้ำตาลมะพร้าวแต่ละประเภท เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมต่อผู้บริโภค และผู้บริโภคจะได้ใช้เป็นเกณฑ์ในการพิจารณาว่า ผู้บริโภคต้องการบริโภคของประเภทใด และได้สินค้าที่มีความบริสุทธิ์ ยุติธรรม ไม่ต้องถูกเอารัดเอาเปรียบจากผู้ผลิตสินค้าน้ำตาลมะพร้าว และก็จะช่วยให้ชาวสวนมะพร้าวเนื้อแท้ได้มี พื้นที่และได้รับการคุ้มครองดูแลพร้อมกันไปด้วย

ประเด็นที่สำคัญอีกประเด็นหนึ่ง ก็คือ ผู้นำชุมชนเป็นชาวไทยมุสลิม ได้เสนอความคิดเห็นต่อกลุ่มว่า น้ำตาลมะพร้าวคนอิสลามก็ใช้ในการบริโภคไม่น้อย แต่อาจจะยังมีความวิตกกังวลและไม่มั่นใจในการประกอบการทำน้ำตาลมะพร้าว เพราะ สินค้าที่จะส่งไปจำหน่ายยังประเทศที่นับถือศาสนาอิสลามจะต้องได้รับตราฮาลาล ถ้าน้ำตาลของชุมชนบ้านคลองแขกสามารถทำได้มาตรฐานและได้รับฮาลาล ก็จะทำให้ผลผลิตมีแหล่งจำหน่ายได้กว้างขวางมากขึ้น

การปรับตัวของชุมชนจะเกิดขึ้นมิได้ ถ้ามิได้รับการร่วมแรง ร่วมใจของคนในชุมชนอย่างแท้จริง และเรื่องสำคัญที่ควรหยิบยกมาพิจารณาก็คือ การปรับปรุงสภาพสวนมะพร้าว และการถ่ายทอดทักษะ ภูมิปัญญาในการขึ้นตาลมะพร้าวให้กับคนรุ่นใหม่ โดยเฉพาะการหาพันธุ์มะพร้าวเตี้ย และให้น้ำตาลมาก อีกทั้งจะต้องมีวิธีคิดที่จะต้องปลูกมะพร้าวแซม เมื่อปลูกไปได้สักประมาณ 3 ปี และเมื่อต้นเก่ามีอายุ 6 ปี ให้ผลมาแล้ว 3 ปี ก็ควรโค่นต้นเก่าทิ้งเพราะต้นใหม่ที่ปลูกแซมไว้ก็ จะสามารถให้ผลผลิตที่เป็นน้ำตาลใสได้ นอกจากนี้ ยอดมะพร้าวต้นที่โค่นทิ้งก็ยังสามารถขายยอดเพื่อนำไปประกอบเป็นอาหารตามร้านอาหารและภัตตาคารได้อีกต่อหนึ่งด้วย

บทที่ 5
กองทุนหมู่บ้านในกระแสการพัฒนาและผลที่มีต่อชุมชน

ชุมชนบ้านคลองแขก หมู่ที่ 9 เป็นชุมชนที่แยกออกมาจากบ้านโคกเกตุ ฯ หมู่ที่ 7 ซึ่งเป็นหมู่ บ้านแห่งเดียวที่มีชาวไทยมุสลิมอาศัยอยู่ร่วมกับชาวไทยพุทธ ตลอดเวลาที่ผ่าน ถึงแม้จะนับถือศาสนาต่างกัน แต่ชาวบ้านทั้งหมดก็มีความรักใคร่ สมัครสมาน สามัคคีกันดี และมีการรวมกลุ่มกันพัฒนาชุมชนกันมาอย่างสม่ำเสมอ จากการพบสัมภาษณ์ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ 9 ทำให้ทราบว่า ก่อนหน้าที่จะมีกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองเข้ามา ชาวบ้านก็มีการจัดตั้งกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ และจัดกลุ่มสวัสดิการสังคม โดยการจัดระบบประปาหมู่บ้าน และมีการจัดตั้งกลุ่มเลี้ยงสัตว์ ทำให้ชาวบ้านได้มีส่วนร่วม พบปะ แลกเปลี่ยนความคิด ร่วมกันทำงาน ดูแล รับผิดชอบชุมชนของตนร่วมกัน และร่วมกันแก้ปัญหาของชุมชน

การจัดตั้งกลุ่มสัจจะออมทรัพย์

เพื่อให้ชาวบ้านรู้จักที่จะจัดการในด้านการออมเงินและการพึ่งพาอาศัยกัน จากการสะสมทุนในหมู่บ้านเป็นรายเดือน เมื่อได้เงินจำนวนหนึ่งแล้ว จะได้นำมาจัดสรรให้ชาวบ้านที่เป็นสมาชิกได้กู้ยืม เพื่อไปทำประโยชน์ในกิจการที่แต่ละครอบครัวประสงค์จะทำ หรือเพื่อผ่อนคลาย บรรเทาปัญหาหรือภาระบางอย่างที่จำเป็น จากข้อมูลที่ได้จากผู้ใหญ่บ้านทำให้ทราบว่า กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ได้ตั้งขึ้นมาตั้งแต่ วันที่ 13 เมษายน 2543 และตอนนี้สัจจะออมทรัพย์ของหมู่บ้านได้มีส่วนในการช่วยเหลือและบรรเทาความเดือดร้อนไปหลายรายแล้ว โดยจะมีคณะกรรมการ ฯ พิจารณาให้กู้เป็นราย ๆ ไป และมีสมาชิกให้ความสนใจมากพอสมควร ยอดเงินก็เพิ่มสูงขึ้นเรื่อย ๆ โดยสมาชิกจะต้องซื้อหุ้น ๆ ละ 50 บาท คนหนึ่งจะซื้อคนละกี่หุ้นก็ได้ และจะต้องส่งเงินออมทรัพย์ทุกเดือน

> " มีการรวมหุ้นกันเองว่างั้น มีสมาชิก 77 คน ตอนนี้ มีเงิน 89,400 บาท ให้ชาวบ้านขอยืมไปใช้ โดยกรรมการ ฯ เค้าจะพิจารณาตามความเหมาะสมว่าควรจะให้เท่าไร "

เนื่องจาก ตามหลักการทางศาสนาอิสลามจะคิดดอกเบี้ยไม่ได้ ทางกลุ่มจึงต้องทำความเข้าใจร่วมกัน ใครขอยืมไปจำนวนเท่าไร จะต้องเสียค่าบำรุงให้กับกลุ่มสัจจะออมทรัพย์เพื่อเงินจะได้ งอกเงยขึ้นจากเดิม โดยมีการคิดค่าบำรุงร้อยละ 2 ต่อเดือน อย่างเช่น มีการให้ยืมไปจำนวน 5,000 บาทก็จะต้องชำระคืนให้ครบภายใน 10 เดือน พร้อมกับเงินค่าบำรุง คือ

เดือนที่ 1 คืนเงินต้น 500 บาท ต้องจ่ายค่าบำรุง 100 บาท เดือนที่ 2 คืนเงินต้น 500 บาท พร้อมค่าบำรุง 90 บาท ค่าบำรุง
ลดลงเดือนละ 10 บาท ไปจนกว่าจะครบ 10 เดือน เป็นต้น

กลุ่มสวัสดิการสังคม

ในชุมชนหมู่ที่ 9 และหมู่ที่ 5 ที่อยู่กันคนละฝั่งคลองได้มีการจัดทำประปาหมู่บ้าน โดยได้ รับงบประมาณจากรัฐบาลให้ดำเนินการให้มีน้ำประปาใช้ ในช่วงที่เผชิญกับภัยแล้ง อดีตผู้นำได้ ดำเนินการไว้หลายปีมาแล้ว และถังกักเก็บน้ำเกิดการชำรุดจำเป็นที่จะต้องซ่อมแซม แต่ก็มิได้ซ่อมแซมให้ดี เนื่องจากมีปัญหาเรื่องงบประมาณ และการบริหารงบประมาณในอดีตมีการรั่วไหล มีการใช้ จ่ายเพื่อซื้อวัสดุ อุปกรณ์แพงกว่าความเป็นจริง

> “ หมู่บ้านละแสน ผู้นำเก่า ทางนู้นไปซื้ออุปกรณ์หมด ท่อเนี่ยะเขาลงมาเส้นละสองร้อย สองร้อยกว่าบาทนะ แต่ผมซื้อร้อยสิบบาทนะ เนี่ยะ แล้วมันกินเท่าไหร่ ผมนะผมลงหนังสือไว้เลยแหละ ท่องอเนี่ยะ ท่องอตามท้องร่องเนี่ยะ มันลงตัว 50 บาท ผมซื้อ18 บาท...”

การจัดสวัสดิการน้ำประปา เดิมอยู่ในการจัดการดูแลของผู้นำท้องถิ่นคนเก่า ต่อมาผู้นำคนเก่าลาออก ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 9 ได้เข้ามาดูแลและเข้ามาปรับปรุง เพื่อให้ชาวบ้านได้มีน้ำประปาใช้อย่างสะดวก สบายมากกว่าที่ผ่านมา แต่ก็มีปัญหาในการบำรุงรักษา และค่าใช้จ่ายในเรื่องค่าไฟฟ้า การเก็บเงินค่าใช้น้ำ เพราะพื้นที่บริการครอบคลุมพื้นที่หลายหมู่บ้าน การจัดเก็บค่าบริการจากหมู่บ้านที่ไม่ได้เป็นลูกบ้านของตนทำได้ยาก ประกอบกับผู้นำคนเก่าก็มิได้ให้ความร่วมมือ รายรับที่ได้กับรายจ่ายและค่าบำรุงรักษาจึงได้รับไม่เพียงพอ ทำให้การบริการในส่วนนี้มีปัญหาบ้างเป็นบางครั้ง ซึ่งผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 9 บอกว่าคงจะต้องแบ่งการดูแลออกเป็นหมู่บ้านใครหมู่บ้านมัน ในส่วนนี้ ผู้ศึกษาได้เสนอว่า น่าจะมีการจัดตั้งคณะกรรมการของแต่ละหมู่บ้านเข้ามาร่วมกัน ดูแลรับผิดชอบ และบริหารกิจการ เพื่อผลประโยชน์ร่วมกัน

> “ ผมหมู่ที่เก้า มันไปใช้หมู่สี่ หมู่ห้า หมู่เจ็ดเนี่ยะ มันกี่หมู่ผมดูแลคนเดียว ผมก็ปัญหาเกิด มันไม่มีงบไอ้นี่นะบำรุงรักษา มีแต่สร้างประปาอย่างเดียว แต่ผมว่านะถ้าเป็นหมู่เดียวอย่างงี้ มันก็มันก็ดูแลได้ แต่นี่มัน โอ้ โฮ หมู่สี่ หมู่ห้า หมู่เจ็ด แล้วหมู่เก้า เฉพาะที่ตั้งอยู่หมู่เก้าของ..มีห้าบ้านพอดี ตรงนั้นรวม..แปดสิบกว่าหลังใช้กัน “

จากการจัดสวัสดิการ เรื่องน้ำประปาหมู่บ้าน จะเห็นว่าการบริหารจัดการยังไม่เหมาะสมเนื่องจากไม่มีการแบ่งแยกความรับผิดชอบในการดูแล และการจัดเก็บรายได้ เพื่อ

นำรายได้มาไว้ใช้ จ่ายในการบำรุงรักษาและจ่ายค่าไฟฟ้าที่ใช้ในสูบน้ำ เพื่อกักเก็บขึ้นถังและส่งไปยังบ้านเรือนต่าง ๆ การหารือร่วมกันจึงเป็นความจำเป็นที่จะต้องดำเนินการ และเป็นหนทางในการจัดการกับปัญหาที่ เกิดขึ้น

กลุ่มเลี้ยงไก่ และกลุ่มเลี้ยงปลาดุก

เพื่อเป็นการช่วยเหลือให้ชาวบ้านมีรายได้เสริม ในปี พ.ศ. 2537 รัฐบาลได้จัดสรรงบประมาณผ่านมาทางศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน โดยการจัดหาไก่พันธุ์ไข่และปลาดุกมาแจกให้ ชาวบ้านได้เลี้ยงในครัวเรือน โดยมีการแบ่งแจกจ่ายกันไป

ในการเลี้ยงชาวบ้านก็ต้องลงทุนในการทำเล้า และค่าอาหารในการเลี้ยง แล้วเมื่อไก่ไข่จึงนำไข่ไก่ไปขาย ทำให้ชาวบ้านมีไข่ไก่รับประทานและเหลือขายเป็นรายได้ส่วนหนึ่ง ส่วนการเลี้ยงปลาดุก ชาวบ้านส่วนใหญ่ในหมู่บ้านจะมีร่องสวนอยู่แล้ว ก็จะปล่อยปลาดุกลงไปในร่องสวน จึงไม่ ต้องใช้จ่ายเงินในการลงทุนขุดบ่อน้ำในการเลี้ยงปลาดุก แต่ก็จะต้องมีทุนจำนวนหนึ่งเพื่อซื้ออาหารให้กับปลาดุกเมื่อยังเป็นปลาเล็ก เริ่มเลี้ยงใหม่ ๆ และมีอาหารเสริมบ้างเป็นบางครั้ง แต่ตามปกติก็ จะเป็นการเลี้ยงตามธรรมชาติ โดยการสร้างเล้าไก่ไว้บนบ่อเลี้ยงปลาดุก

> “ ตั้งแต่ปี 37 งบของ กศน.มีเลี้ยงปลาดุกเลี้ยงไก่ แล้วก็เป็นพี่เลี้ยงเป็นวิทยากรให้ ที่จริงเขาจะให้เลี้ยงกันทั้งหมู่บ้านเลยนะ ทีนี้พอประกาศออกผมก็ไม่ได้แบบว่า ถ้าบางคน เขาจะไม่ให้ ประกาศออกหอกระจายข่าวนะ ฮู้ มากัน 20 ชาวบ้านเลยอยากจะได้ลูกไก่ไปเลี้ยง ถ้าไม่เป็นกลุ่มนี่เขาไม่ให้ ต้องทำเป็นกลุ่ม เขาไม่ให้เป็นตัวเงิน ให้พันธุ์ไก่มาเลี้ยงกันสามร้อยตัว “

การดำเนินการทั้งสองโครงการ มีส่วนช่วยให้กลุ่มของชาวบ้านที่ได้รับพันธุ์ไก่และปลาดุก อีกทั้งได้รับการอบรมการเลี้ยงจากศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน ได้มีอาหารไว้บริโภคในครัวเรือนและในชุมชนในราคาประหยัด ส่วนที่เหลือยังจำหน่ายออกไปยังเพื่อนบ้านในชุมชนเพราะไข่ไก่ที่ ขายก็กำหนดราคาเพียงฟองละ 1.50 บาท และยังเป็นแหล่งการเรียนรู้ของชาวบ้านและเยาวชนในหมู่บ้านอีกด้วย

จากการรวมกลุ่มดำเนินกิจกรรมทั้งสาม ในชุมชนหมู่บ้านคลองแขก ได้ทำให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการวางแผน และทำกิจกรรม เพื่อให้เกิดผลประโยชน์ต่อชุมชน คนในชุมชนได้มีการพบปะ แลกเปลี่ยนความคิดเห็นและสนทนากัน ความสัมพันธ์ทางสังคมของคนในชุมชน

จึงเกิดขึ้น โดยผ่านทางกิจกรรม ที่เกิดจากการประชุมหารือจัดตั้งกลุ่มเพื่อทำโครงการต่าง ๆ ร่วมกัน

การเปิดตัวของกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง

กองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง เป็นนโยบายเร่งด่วนของรัฐบาลที่กำหนดขึ้นในการบริหารราชการแผ่นดิน ของนายกรัฐมนตรี พ.ต.ท. ทักษิณ ชินวัตร ที่ได้แถลงต่อรัฐสภา เมื่อวันที่ 16 กุมภาพันธ์ 2544 โดยมีสาระสำคัญ ดังนี้

นโยบาย

เพื่อเป็นการเสริมสร้างกระบวนการพึ่งพาตนเองของหมู่บ้าน และชุมชนเมือง ในด้านการเรียนรู้ การสร้างและพัฒนาความคิดริเริ่ม เพื่อการแก้ปัญหาและเสริมสร้างศักยภาพทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคมของประชาชนในหมู่บ้านและชุมชนเมือง

โดยรัฐจัดตั้งกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองกองทุนละ 1 ล้านบาท พร้อมเสริมสร้างและพัฒนาหมู่บ้านและชุมชนเมือง ให้มีขีดความสามารถในการจัดระบบบริหารจัดการเงินกองทุนหมุนเวียนในหมู่บ้านและชุมชนเมืองกันเอง

ปรัชญา

1. เสริมสร้างสำนึกความเป็นชุมชนและท้องถิ่น
2. ชุมชนเป็นผู้กำหนดอนาคต และจัดการหมู่บ้านและชุมชนด้วยคุณค่าและภูมิปัญญาของตนเอง
3. เกื้อกูลประโยชน์ต่อผู้ด้อยโอกาสในหมู่บ้านและชุมชน
4. เชื่อมโยงกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างชุมชน ราชการ เอกชนและประชาสังคม
5. กระจายอำนาจให้ท้องถิ่น และพัฒนาประชาธิปไตยพื้นฐาน

วัตถุประสงค์

1. เป็นแหล่งเงินทุนหมุนเวียนสำหรับการลงทุน
2. ส่งเสริมและพัฒนาหมู่บ้านและชุมชนเมืองให้มีขีดความสามารถ
3. เสริมสร้างกระบวนการพึ่งพาตัวเองของหมู่บ้านและชุมชนเมือง
4. กระตุ้นเศรษฐกิจในระดับฐานราก
5. เกิดศักยภาพ / ความเข้มแข็งของประชาชนในหมู่บ้าน / ชุมชนเมือง

หลักการสำคัญของกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ

นโยบายดังกล่าวจะประสบความสำเร็จได้ควรประกอบด้วยหลักสำคัญ 4 ประการ คือ

1. ความพร้อมของหมู่บ้านและชุมชนเมือง ทั้งความพร้อมของคนและครัวเรือน การควบคุม ดูแลกันเองในหมู่บ้านและชุมชนเมือง ประสบการณ์ในการบริหารจัดการกองทุน สังคมของหมู่บ้านและชุมนเมืองเอง เช่น กลุ่มออมทรัพย์ ฯ ธนาคารหมู่บ้าน กองทุนอาชีพ กองทุนสวัสดิการ กองทุน กข.คจ. ฯลฯ
2. การบริหารจัดการเงินกองทุนหมุนเวียนของหมู่บ้าน ทั้งในส่วนเงินอุดหนุนจากกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ กับกองทุนทางสังคมของชุมชน และกองทุนที่หน่วยงานราชการจัดตั้งขึ้น เพื่อให้กองทุนดังกล่าวมีการบริหารจัดการให้สอดรับและเกื้อกูลกัน
3. การปฏิรูประบบราชการแผ่นดิน ตามแนวทางให้หมู่บ้าน / ชุมชนเมืองเป็นศูนย์กลางในการพัฒนา การพัฒนาเป็นของหมู่บ้านและชุมชนเมือง โดยส่วนราชการเป็นผู้สนับสนุนในด้านวิชาการและจัดการกองทุน
4. การติดตามและประเมินผล โดยมีตัวชี้วัดประสิทธิภาพของกองทุน ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคมและการพึ่งพาตนเอง เพื่อความโปร่งใส มีประสิทธิภาพ

การดำเนินงานนโยบายกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองของรัฐบาล ได้มีการจัดตั้งเป็นกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแล้ว 73,819 กองทุน และมีการจัดสรรโอนเงินให้แก่กองทุน 73,441 กองทุน วงเงิน 73,441 ล้านบาท หรือคิดเป็นร้อยละ 98.1 ของหมู่บ้านและชุมชนเมืองทั้งประเทศ (สำนักงานคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ. 2546)

กองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง บ้านคลองแขก

บ้านคลองแขก หมู่ที่ 9 ตำบลปลายโพงพาง เป็นหนึ่งในหมู่บ้านที่ได้รับการจัดสรรเงินกองทุนจำนวน 1 ล้านบาท เมื่อทางหมู่บ้านได้รับทราบนโยบายของรัฐบาล และทราบว่ารัฐบาลจะให้ชุมชนจัดระบบบริหารจัดการเงินกองทุนหมุนเวียนในหมู่บ้านและชุมชนเมืองกันเอง ผู้นำหมู่บ้านจึงได้พิจารณาและเห็นว่าควรจะต้องมีการนัดประชุมหารือร่วมกันกับชาวบ้านเพื่อพูดคุย แลกเปลี่ยนความคิดเห็นในการบริหารจัดการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง บ้านคลองแขก เพื่อให้มี ความพร้อมและสามารถดำเนินการอย่างมีระบบ และชาวบ้านได้มีส่วนร่วมอย่างแท้จริง ผู้นำหมู่ บ้านจึงได้ดำเนินการ ดังต่อไปนี้

การประชุมร่วมกับชาวบ้าน

การจัดสรรเงิน 1 ล้านบาทให้กับหมู่บ้าน โดยให้คนในชุมชนหารือร่วมกันที่จะบริหารเงินกองทุนกันเอง นับว่าเป็นภาระที่สำคัญและเป็นความใหม่ของการจัดการบริหารเงินจำนวนที่ค่อนข้างมาก จึงทำให้ผู้นำชุมชนจะต้องทำความเข้าใจกับชาวบ้าน เพื่อมิให้เกิดความเข้าใจที่ไม่ถูกต้องและมิได้มีส่วนร่วมรับรู้ในการดำเนินการเกี่ยวกับกองทุนหมูบ้านและชุมชนเมือง ดังนั้น ผู้ใหญ่บ้าน บ้านคลองแขก หมู่ที่ 9 จึงได้ออกประกาศทางหอกระจายข่าวเชิญชาวบ้านให้มาร่วมประชุมรับรู้ และหารือร่วมกันเป็นเบื้องต้น และได้เชิญท่านนายอำเภออัมพวา มาร่วมชี้แจงนโยบายของรัฐบาลที่มีต่อการบริหารจัดการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง และเป็นการย้ำให้ชาวบ้านทราบเงินจำนวนนี้เป็นเงินที่รัฐบาลมอบให้ชุมชนเป็นผู้ดูแล และจัดการให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนของตนเอง หากดูแลและจัดการอย่างมีประสิทธิภาพก็จะทำเงินกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง มีการจำนวนเงินงอกเงยเพิ่มมากขึ้น และขอให้รับทราบว่าเงินจำนวนนี้ เป็นของทุกคนในชุมชนที่จะต้องดูแล รับผิดชอบร่วมกัน

การประชุมเลือกกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง

ในการประชุมชาวบ้าน เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน 2544 ชุมชนได้จัดให้มีการประชุมขึ้นที่ มัสยิดดำรงอิสลาม มีชาวบ้านมาร่วมประชุมมากกว่า 3 ใน 4 ของหลังคาเรือน ซึ่งเป็นไปตามระเบียบของการประชุมเพื่อพิจารณาเลือกกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง โดยเริ่มจากการเสนอชื่อผู้ที่เหมาะสมที่จะเป็นกรรมการกองทุน ฯ ทีละคน และให้มีผู้รับรองในที่ประชุม หากมีผู้รับรองครบแล้ว ก็จะขอมติจากชาวบ้านที่เข้าร่วมประชุม สำหรับชุมชนบ้านคลองแขกได้พิจารณาที่จะเลือกตัวบุคคลจำนวน 11 คนมาเป็นกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง ชาวบ้านที่มาร่วมประชุมยกมือให้ผู้รับการเลือกเป็นกรรมการ 11 คน หลังจากนั้นจึงได้มีการพิจารณาผู้ที่จะมาดำรงตำแหน่งต่าง ๆ ในคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง ผลจากการพิจารณาชาวบ้านที่มาร่วมประชุมยกมือเป็นเอกฉันท์กับบุคคลที่ถูกเสนอชื่อให้ดำรงตำแหน่งดังกล่าวนั้น คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองทั้ง 11 คน ประกอบกรรมการชาย 6 คน และกรรมการหญิง 5 คน และมีการกำหนดตำแหน่งต่าง ๆ ในกองทุนไว้คือ ประธานกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง รองประธาน ฯ เลขานุการ ฯ เหรัญญิก ฯ และที่เหลือเป็นกรรมการ 7 คน หลังจากนั้น คณะกรรมการ ฯ ได้มีการหารือกันที่จะเรียนรู้ ทำความเข้าใจหลักการของกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองอย่างละเอียด เพื่อที่จะร่างระเบียบกองทุนหมู่บ้านของบ้านคลองแขกออกมา และในวันนั้นได้มีผู้สมัครเข้าเป็นสมาชิกกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองจำนวน 28 ราย

ระเบียบกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง

การจัดทำระเบียบ ข้อบังคับกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง บ้านคลองแขก ได้มีการกำหนดการประชุมในวันที่ 15 กรกฎาคม 2544 โดยในวันนั้นมีผู้มาเข้าร่วมประชุมจำนวน 9 คน ขาดประชุม 2 คน และได้มีการพิจารณาแต่งตั้งผู้เปิดบัญชีกองทุน และผู้ถอนเงินบัญชีกองทุน จำนวน 4 คน ประกอบด้วย ประธานกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง เหรัญญิก ฯ เลขานุการ ฯ และกรรมการ 1 คน และหากจะกระทำกิจทั้งสองได้ จะต้องลงชื่อสองในสี่

สำหรับการร่างระเบียบ ข้อบังคับกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง บ้านคลองแขกได้มีการประชุมอีก 2 ครั้ง ในวันที่ 6 ตุลาคม 2544 และวันที่ 11 ตุลาคม 2544 โดยในครั้งหลังนี้ได้มี การแต่งตั้งที่ปรึกษากองทุน ฯ เพิ่มอีก 1 คน ระเบียบ ข้อบังคับส่วนใหญ่จะมีความคล้ายคลึงกันกับหมู่บ้านอื่น ๆ ขั้นตอนแรกที่สำคัญ ก็คือ หากจะเข้าร่วมในกองทุนหมู่บ้านก็จะต้องสมัครเป็นสมาชิกกองทุนหมู่บ้าน เพื่อจะได้มีสิทธิในการกู้ แต่ที่บ้านคลองแขก หากใครเป็นสมาชิกกลุ่มสัจจะออมทรัพย์มาแล้ว 3 เดือนก็สามารถกู้เงินจากกองทุนได้ด้วยเช่นกัน และในการสมัครเป็นสมาชิกจะต้องจ่ายค่าธรรมเนียมแรกเข้าคนละ 20 บาท เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในการจัดทำเอกสารต่าง ๆ และมีการเก็บเงินออมทรัพย์ที่จะอยู่ควบคู่ไปกับเงินกองทุนหมู่บ้าน ที่เรียกว่า เงินสัจจะออมทรัพย์ โดยจะต้องจ่ายเงินสัจจะออมทรัพย์ เป็นรายเดือน

ในการกู้ยืมเงินจากกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองจะสามารถกู้ได้รายละไม่เกิน 20,000 บาท แต่บางรายอาจจะได้รับอนุมัติไม่ถึง 20,000 บาทก็ได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับการพิจารณาของคณะกรรมการ ฯ และในการกู้ยืมจะต้องหาผู้ค้ำประกันจำนวน 2 ราย ซึ่งอาจจะมีการจับกลุ่ม เพื่อหมุนเวียนค้ำประกันกันได้ ในชุมชนบ้านคลองแขก เมื่อกู้ไปแล้วจะต้องจ่ายดอกเบี้ย แต่ชุมชนนี้เป็นชุมชนที่มีชาวไทยมุสลิมอยู่ประมาณครึ่งหนึ่ง จึงหลีกเลี่ยงการใช้คำว่าดอกเบี้ย โดยให้มาใช้ว่า จะต้อง เสียค่าบำรุงแทน ในอัตราร้อยละ 6 ต่อปี หรือร้อยละ 50 สตางค์ต่อเดือน

เนื่องจากเดิมภายในหมู่บ้านได้มีการจัดตั้งกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ขึ้นมาก่อนแล้ว ภายหลังมี กองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองเข้ามาอีกโครงการหนึ่ง ผู้นำชุมชนจึงได้จัดการบริหารงานกองทุนทั้งสองกลุ่ม ด้วยการเปิดบัญชีเงินฝากแต่ละโครงการ ฯ โดยมีการแยกออกจากกันอย่างเป็นอิสระ

จำนวนสมาชิกกองทุนหมู่บ้าน ฯ การยื่นขอกู้และการพิจารณาจำนวนเงินให้กู้

ชุมชนบ้านคลองแขกมีจำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น 118 ครัวเรือน มีผู้สมัครเข้าเป็นสมาชิกทั้งหมด 75 คน โดยเริ่มให้กู้ในรอบแรกตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน จนถึงเดือนสิงหาคม รวมสมาชิกที่กู้ เงินกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง บ้านคลองแขกทั้งสิ้น จำนวน 61 ราย รวมเป็นเงินทั้งหมด 1,153,000 บาท ซึ่งจะเห็นว่ายอดเงินให้กู้จะมียอดสูงกว่าเงินที่จัดสรรมาให้จำนวน 1,000,000 บาท ทั้งนี้เป็นเพราะ มีการนำเงินที่สมาชิกผ่อนชาระเป็นรายเดือนมาออกให้กู้หมุนเวียนต่ออีก รายละเอียดดังตาราง 3

ตาราง 3 แสดงข้อมูลการกู้เงินของสมาชิกกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง บ้านคลองแขก

เดือน / ปี	**จำนวนผู้กู้**	**จำนวนเงิน**	**หมายเหตุ**
พฤศจิกายน 2544	18	360,000	
มกราคม 2545	15	300,000	
กุมภาพันธ์ 2545	8	123,000	
มีนาคม 2545	9	140,000	
เมษายน 2545	4	80,000	
มิถุนายน 2545	6	110,000	
สิงหาคม 2545	1	20,000	
	61	**1,153,000**	**รวม**

จากข้อมูลการกู้เงินของสมาชิกจะเห็นว่า สมาชิกมีการทยอยกู้เงิน และคณะกรรมการ ฯ จะพิจารณาคำขอกู้ของสมาชิกเป็นราย ๆ พร้อมทั้งมีการอนุมัติเงินกู้จำนวนไม่เท่ากัน โดยมีการอนุมัติให้กู้ตั้งแต่ต่ำสุด 5,000 บาท จนถึง 20,000 บาท ซึ่งเป็นวงเงินสูงสุดตามที่คณะกรรมการ ฯ ได้กำหนดไว้ และในการส่งเงินคืนจะมีการส่งเงินทั้งเป็นแบบผ่อนชำระเป็นรายเดือน ราย 6 เดือนและรายปี

เมื่อครบกำหนด 1 ปี ในเดือนตุลาคม 2545 มีสมาชิกผ่อนส่งตามกำหนดจำนวน 59 ราย มีเพียง 2 รายที่ไม่สามารถจัดส่งได้ตามกำหนด แต่มี 1 รายที่ขอผ่อนชำระเป็นรายเดือน ๆ ละ 500 บาท จนกว่าจะหมดหรือหากมีรายได้มากขึ้นก็จะผ่อนชำระเพิ่มจนกว่าจะครบตามจำนวนที่ได้กู้ไป ส่วนอีก 1 ราย แจ้งว่าจะไม่โกงแน่ แต่ตอนนี้ยังไม่มีรายได้ เพราะขณะนี้ได้ลงทุนเลี้ยงกระต่าย แต่ ยังไม่สามารถจำหน่ายและหากำไรจากการเลี้ยงกระต่ายดังกล่าว และ

จากการผิดสัญญาคณะกรรมการ ฯ จึงมีลงมติไม่อนุมัติให้สมาชิก 2 ราย และผู้ค้ำประกันทั้ง 2 คนที่ค้ำประกันของทั้งสองรายได้รับเงินกู้ในรอบที่สอง และจากการพูดคุยกับประธานกองทุนหมู่บ้าน ฯ ได้แจ้งว่าในวันที่ 3 มิถุนายน 2546 จะมีการประชุมเพื่อจัดสรรเงินจำนวน 24,000 บาท ปันผลให้แก่สมาชิก

จากการดำเนินการของกองทุนหมู่บ้าน ฯ บ้านคลองแขกจะเห็นได้ว่า โดยภาพรวมสามารถจัดการได้อย่างดี ถึงแม้จะมีปัญหาอยู่บ้างในสมาชิก จำนวน 2 ราย และจากการศึกษารายละเอียดของการขอกู้เงินไปพบว่า ส่วนใหญ่จะกู้เงินเพื่อนำไปชดใช้หนี้ดอกเบี้ยที่สูงกว่าของสถาบันการเงินและเอกชนรายอื่น และรองลงมา คือ การกู้เงินเพื่อไปลงทุนในการค้าและการเลี้ยงสัตว์ ส่วนการกู้ เพื่อนำไปพัฒนาหรือปรับปรุงเกี่ยวกับการทำสวนมะพร้าวมีน้อยราย ทั้งนี้เพราะอาชีพดังกล่าวได้มี การละทิ้งมานานและขาดการสืบทอดของคนรุ่นใหม่ สมาชิกจำนวนนี้ขอกู้เพื่อนำไปซื้อวัสดุ อุปกรณ์ในการทำน้ำตาลมะพร้าวและซื้อพันธุ์มะพร้าวน้ำหอมมาปลูกทดแทน เพื่อสำหรับไว้ขายผลมะพร้าวต่อไปในอนาคต

ในรอบที่สอง ชุมชนบ้านคลองแขกได้ปล่อยเงินให้สมาชิกกู้ตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน 2545 ถึงเดือนพฤษภาคม 2546 จำนวน 29 ราย เป็นเงิน 565,000 บาท และอนุมัติให้สมาชิกกลุ่มสัจจะออมทรัพย์สามารถกู้เงินกองทุนหมู่บ้าน ฯ ตามข้อตกลงที่ได้กำหนดไว้ตั้งแต่ต้น จำนวน 18 ราย เป็นเงิน 340,000 บาท ดังนั้นในรอบที่สองนี้ มีสมาชิกกู้เงินกองทุนหมู่บ้าน ฯ ทั้งหมด 47 ราย รวมเป็นเงินทั้งสิ้น 905,000 บาท และในรอบนี้ได้มีสมาชิกขอลาออก จำนวน 5 ราย เนื่องจากไม่มี ความจำเป็นที่จะกู้เงินจากกองทุนหมู่บ้าน ฯ

ผลของกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง

การออมเงินของชาวบ้าน : ผลพวงของกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง

แต่เดิมชาวบ้านได้มีการรวมกลุ่มกัน โดยการตั้งกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ขึ้นมา โดยกำหนดให้ สมาชิกส่งเงินรายเดือนเดือนละ 50 บาท แต่เมื่อกองทุนหมู่บ้านเข้ามาได้ก่อให้เกิดความตื่นตัวของชาวบ้าน ประกอบกับการเข้าเป็นสมาชิกกองทุนหมู่บ้าน ฯ ชาวบ้านจะต้องเป็นสมาชิกกลุ่มสัจจะออมทรัพย์หรือต้องสมัครเป็นสมาชิกกองทุนหมู่บ้านและส่งเงินออมเป็นรายเดือน ๆ ละ 100 บาท จึงจะมีสิทธิในการขอกู้ยืมเงินกองทุนหมู่บ้าน ฯ จึงทำให้ชาวบ้านมีการรวมตัว เพื่อศึกษา ทำความเข้าใจและสมัครเป็นสมาชิก กิจกรรมการออมเงินจึงเกิดเพิ่มมากขึ้นในชุมชนบ้านคลองแขก ทำให้ยอดเงินทั้งเงินสัจจะออมทรัพย์และเงินออมของกองทุนมียอดสูงขึ้น สามารถนำมารวมกับเงินกองทุนหมู่บ้าน ทำให้สมาชิกมียอดเงินกู้มาหมุนเวียนให้สมาชิกกู้ยืมได้มากกว่า 1,000,000 บาท จากการบอกเล่าของประธานกองทุนหมู่บ้าน ฯ ว่า

" ปัจจุบันนี้ เรามีเงินทั้งหมดมากกว่า หนึ่งล้าน สามแสนบาท "

การสืบสานสำนึกร่วมความเป็นชุมชนและการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน

การมีกองทุนหมู่บ้าน ฯ เข้ามาเป็นกิจกรรมที่ดึงดูดความสนใจ ให้คนในชุมชนเข้าร่วมรับรู้และใช้ประโยชน์จากเงินกองทุนหมู่บ้าน ฯ ทำให้ชาวบ้านติดตามข้อมูลข่าวสารและเข้ามามีส่วนในการพิจารณา ตัดสินใจร่วมกับผู้นำในชุมชนและสมาชิกของชุมชนคนอื่น ๆ จากการสรุปผลของกิจกรรมกองทุนในรอบปีที่ผ่านมา ชุมชนบ้านคลองแขกได้มีการประชุมคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านเกือบทุกเดือน มีการบันทึกการประชุมอย่างเป็นทางการจำนวน 8 ครั้ง และมีการประชุมชาวบ้านจำนวน 2 ครั้ง และมีการประชุมสามัญอีก 1 ครั้ง และในการประชุมทุกครั้งมีสมาชิกให้ความสนใจและแสดงความคิดเห็นที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน ช่วยสร้างความสำนึกของความเป็นชุมชน และร่วมแรงร่วมใจกันสร้างสรรค์ชุมชน และจากการที่ผู้นำชุมชน คือ ผู้ใหญ่บ้านและทำหน้าที่ประธานกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง ได้ทำหน้าที่ในการประสานงานและร่วมงานกับชาวบ้านในชุมชนเป็นอย่างดี เมื่อหมดวาระการเป็นผู้ใหญ่บ้าน และมีการเลือกตั้งใหม่ ผู้ใหญ่บ้านคนเดิมก็ได้รับการเลือกตั้งให้เป็นผู้ใหญ่บ้านต่ออีกสมัยหนึ่ง จากนี้ต่อไปงานของชุมชน โดย เฉพาะงานที่เกี่ยวกับการทำมาหากิน ไม่ว่าจะเป็นอาชีพทำสวนมะพร้าวและอาชีพการท่องเที่ยว กำลังได้รับการจัดการเพื่อให้เกิดผลอย่างเป็นรูปธรรม หลายครัวเรือนหันกลับมาทำสวนน้ำตาลมะพร้าวและจะสืบสานอาชีพนี้ต่อ โดยจะมีการปรับปรุงสวน ตัดโค่นต้นมะพร้าวที่สูงแล้วปลูกมะพร้าวใหม่ และมีการร่วมกันทำชุมชนให้น่าอยู่ เพื่อต้อนรับนักท่องเที่ยวให้เข้ามาสัมผัสวิถีชีวิตชาวสวนมะพร้าว ที่ศูนย์ท่องเที่ยวและเผยแพร่การทำน้ำตาลมะพร้าว บริเวณบ้านผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 9 และนักท่องเที่ยวก็จะสามารถเข้าไปสัมผัส รับรู้ เรียนรู้การทำสวนและทำน้ำตาลมะพร้าวจากชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในชุมชนบ้านคลองแขกได้อย่างครบวงจร

ผลทางเศรษฐกิจในระดับปัจเจก

ผลทางเศรษฐกิจในระดับปัจเจก เกิดขึ้นในหลายระดับ ได้แก่

ระดับแรก เนื่องจากชาวบ้านในชุมชนบ้านคลองแขก ประสบปัญหาอันเนื่องมาจากภาวะน้ำเค็ม ภัยแล้ง และการเบียดขับของนายทุนที่ทำน้ำตาลหลอม จนทำให้การทำน้ำตาลมะพร้าวไม่สามารถดำรงอยู่ได้ดังเดิม จนต้องเคลื่อนย้ายแรงงานไปประกอบอาชีพอื่น และทำให้รายได้ไม่เพียงพอต่อการจับจ่ายใช้สอยในครัวเรือน ต้องเป็นหนี้ เป็นสิน การมีกองทุนหมู่บ้าน ฯ เข้ามา ทำให้มี แหล่งเงินกู้ที่มีอัตราดอกเบี้ยต่ำ มาผ่อนคลายภาระดอกเบี้ยเงินกู้ที่สูง

กว่า เปรียบเสมือนช่วยทำให้ชาวบ้านมีลมหายใจที่คล่องขึ้น สามารถทำงานและเหลือมาใช้มากขึ้นหรือชดใช้หนี้สิน ให้ลดน้อยหรือหมดเร็วขึ้น เพราะชาวบ้านบอกว่าไปกู้เงินนายทุน ที่เป็นเจ้าของร้านทองที่ตลาดหรือนายทุนโรงงาน อัตราดอกเบี้ยร้อยละ 3 – 10 ต่อเดือน ทำมาเท่าไรก็เป็นเงินดอกเบี้ยหมด

ระดับที่สอง ในกรณีที่มีอาชีพอยู่แล้ว สามารถนำเงินที่กู้จากกองทุนหมู่บ้านไปขยายกิจการ เช่น อาชีพค้าขาย ตัดเย็บเสื้อผ้า ก็สามารถเอาเงินที่ได้ไปซื้ออุปกรณ์ที่เป็นส่วนประกอบในการประกอบอาชีพเหล่านั้น ทำให้มีสายป่านในการมีทุนหมุนเวียนมากขึ้น

ระดับที่สาม การประกอบอาชีพเสริม เพื่อหารายได้ เช่น การเลี้ยงไก่ เลี้ยงปลา ในครัวเรือนที่มีสมาชิกออกไปหารายได้จากการทำงานนอกบ้าน แต่ก็ยังมีผู้ที่สูงอายุหรือเด็กที่ไม่สามารถไปทำงานได้ โดยทั่วไปก็จะอยู่บ้านเฉย ๆ ทั้ง ๆ ที่มีที่ดินและบ่อน้ำ หลายครัวเรือนคิดที่จะหารายได้ เสริม แต่ก็ไม่สามารถทำได้ เพราะรายได้ที่ได้จากการรับจ้างมีเพียงพอสำหรับการอยู่ การกินในแต่ละวันเท่านั้น เมื่อมีเงินกองทุนหมู่บ้านเข้ามา และมีอัตราดอกเบี้ยต่ำ จึงทำให้มีการกู้ยืมเพื่อมาลงทุนในการทำอาชีพเสริมได้สะดวกและแบกภาระในการหาเงินคืนได้อย่างสบายใจขึ้น

ระดับสุดท้าย เป็นการเตรียมตัวเพื่อปรับเข้าสู่การเป็นพื้นที่รองรับการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ โดยชุมชนมีโครงการที่จะสนับสนุนให้คนในชุมชนหันมาทำสวนมะพร้าว และทำน้ำตาลมะพร้าว เมื่อมีเงินกองทุนหมู่บ้าน ฯ เข้ามา จึงทำให้บางรายของกู้เงินเพื่อมาปรับปรุงสวนมะพร้าว ซื้อพันธุ์มะพร้าวน้ำหอมและมะพร้าวที่ให้น้ำมากมาลงแซมมะพร้าวสูง ๆ โดยมีความหวังว่าอีกประมาณ 3 ปีข้างหน้าก็โค่นมะพร้าวสูงออก และจะสามารถขายมะพร้าวผล และทำตาลสาธิตให้นักท่องเที่ยวได้ชม โดยมีศูนย์สาธิตของหมู่บ้านเป็นที่ต้อนรับนักท่องเที่ยวที่มาเยือน

ผลทางเศรษฐกิจในระดับชุมชน

จากการมีเงินทุนจากกองทุนหมู่บ้าน ฯ เข้ามามีส่วนกระตุ้นและเป็นแหล่งทุนในการจับจ่ายใช้สอยเป็นเบื้องต้น และเมื่อมีการประสานสัมพันธ์ในระดับชุมชน โดยมีสมาชิกแต่ละคนและองค์กรในชุมชนเข้ามาดำเนินการขับเคลื่อนกิจกรรมให้เป็นไปตามแผนงานที่วางไว้ สิ่งที่จะเกิดตามมาก็คือ ผลผลิตและสิ่งที่จะได้รับจากการจำหน่ายผลผลิต รวมทั้งการขายบริการให้กับนักท่องเที่ยวผู้มาเยือน อันจะนำมาซึ่งเงินตราเข้ามาสู่ชุมชน เมื่อมีนักท่องเที่ยวเข้าในชุมชนหมู่บ้านมากขึ้น การจับจ่ายเพื่อการบริโภคและการซื้อบริการต่าง ๆ ก็ช่วยให้เงินสะพัดในชุมชนมากขึ้น ชุมชนก็ จะมีการปรับและขยายตัวในด้านต่าง ๆ เพิ่มขึ้น

การเข้าถึงเงินกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองของชาวบ้าน

ชุมชนบ้านคลองแขก เป็นชุมชนที่มีขนาดไม่ใหญ่มากนัก ชาวบ้านจึงเข้าถึงข้อมูลของกองทุนได้อย่างทั่วถึง แต่เนื่องจากชุมชนแห่งนี้ มีชาวบ้านที่นับถือศาสนาต่างกันอาศัยอยู่ร่วมกัน จึงมี ส่วนที่ทำให้บางรายมีความคิดเห็นว่า การให้กู้ยืมเงินมีการหมุนเวียนอยู่ในกลุ่มของผู้ที่เป็นคณะกรรมการหมู่บ้าน ฯ หรือผู้ใกล้ชิดกรรมการกองทุนหมู่บ้าน ฯ หรือหากพิจารณาตามรายชื่อหรือนามสกุลจะพบว่า มีอยู่ไม่กี่นามสกุลที่ได้รับการอนุมัติให้กู้เงิน ซึ่งเมื่อพิจารณาโดยละเอียดแล้ว ก็จะพบว่า นามสกุลของกลุ่มไทยอิสลามนั้นมีอยู่ไม่กี่สายสกุล แต่มีหลายครัวเรือนใช้นามสกุลร่วมกัน จึงทำให้ดูเหมือนไม่กระจายการกู้ยืมเงิน ในขณะเดียวกันก็มีกลุ่มไทยพุทธที่มีฐานะค่อนข้างดี และไม่เดือดร้อนทางการเงิน ไม่ได้ใช้สิทธิในการกู้ยืมเงิน เพราะคิดว่าไม่มีความจำเป็นที่จะต้องใช้เงินแล้วจะกู้เงินมาเพื่อเสียดอกเบี้ยทำไม แต่เมื่อพิจารณาโดยภาพรวมแล้วก็ไม่มีการกระทบกระทั่งหรือก่อให้เกิดปัญหาต่อการจัดการเงินของกองทุนหมู่บ้าน ฯ แต่ประการใด จะมีก็เพียงการวิพากษ์ วิจารณ์กันบ้างเล็กน้อยเท่านั้น

ความคาดหวังของชุมชนกับอนาคตของกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง

เนื่องจากเงินกองทุนหมู่บ้าน ฯ ได้นำมาให้ชาวบ้านได้กู้ยืมเป็นระยะเวลาเพียง ปีเศษ ๆ ชาวบ้านรู้สึกดีที่ได้มีเงินดอกเบี้ยที่ต่ำมาช่วยแบ่งเบาภาระ แต่ในขณะเดียวกันชาวบ้านบางรายก็เกรงว่า ถ้าการบริหารงานกองทุนหมู่บ้าน ฯ โดยคณะกรรมการหมู่บ้าน ฯ ที่ไม่ดีก็อาจจะก่อให้เกิดปัญหาได้ และการจัดการของคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน ฯ ควรที่จะมีการตรวจสอบการใช้เงินของสมาชิกที่กู้อย่างเคร่งครัด เพื่อพิจารณาว่าเงินที่สมาชิกกู้ไปนั้นนำเอาไปใช้ตรงตามวัตถุ ประสงค์ และควรจะมีการวางแผนในการพัฒนางานในชุมชน ให้สอดคล้องรองรับกับการใช้เงินของสมาชิกด้วยก็จะมีประโยชน์ เพราะสมาชิกในชุมชนหลายครัวเรือนก็ต้องการผู้นำที่มีวิสัยทัศน์ในการสร้างงาน และมีวิธีการจัดการที่ทำให้สมาชิกในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วม รวมทั้งจัดการให้เกิดกิจกรรมในเชิงธุรกิจ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องสร้างผลิตภัณฑ์ การจัดการตลาด เพื่อการซื้อขาย แลกเปลี่ยน โดยเฉพาะ การจัดการในรูปของสหกรณ์หมู่บ้าน เป็นต้น

ข้อเสนอจากมุมมองของชาวบ้าน

การที่กองทุนหมู่บ้าน ฯ ได้ดำเนินมาระยะเวลาหนึ่ง สิ่งที่เกิดขึ้นก็คือ ทำให้ชาวบ้านมีแหล่งเงินที่จะนำมาใช้เพื่อการลงทุนได้ในระดับหนึ่ง โดยไม่ต้องไปพึ่งนายทุนเงินกู้นอกระบบที่ผ่านมาในหนึ่งปี นับว่าชุมชนบ้านคลองแขกสามารถจัดการกองทุนหมู่บ้านได้ดีพอสมควร

และชาวบ้านส่วนมากมีความพึงพอใจในนโยบายของรัฐบาลมากกว่าไม่พึงพอใจ แต่ก็มีชาวบ้านบางคนก็มีความเป็นห่วง โดยเกรงว่าเงินที่รัฐจัดสรรลงมาให้ในครั้งนี้ ถ้าไม่มีการบริหารจัดการให้ดี ก็จะละลายหายไปเหมือนเช่นโครงการอื่น ๆ และมีการกล่าวถึงบางประเด็นที่ควรพิจารณา ไม่ว่าจะเป็นเรื่องวงเงินที่แต่ละกองทุนได้รับ การจัดการสนับสนุน ส่งเสริมในกิจกรรมบางอย่าง เพื่อที่จะทำให้กองทุนหมู่ บ้าน ฯ เกิดประโยชน์สูงสุด ดังต่อไปนี้

ประการแรก การกำหนดวงเงินที่ได้รับแต่ละชุมชนหมู่บ้านมีจำนวนเท่ากัน ทั้ง ๆ ที่ขนาดของชุมชน จำนวนครัวเรือน และประชากรของแต่ละชุมชนแตกต่างกัน สำหรับบ้านคลองแขกมีความคิดเห็นว่าวงเงิน 1,000,000 บาทมีความเหมาะสม แต่ที่รับทราบคือ บางหมู่บ้านจำนวนเงิน 1,000,000 อาจจะน้อยไป

ประการที่สอง ในการกำหนดยอดสูงสุดในการให้กู้ยืมจำนวน 20,000 บาท อาจจะน้อยเกินไป สำหรับการนำไปลงทุนในกิจการบางอย่างที่จะต้องมีอุปกรณ์และวัสดุ หรือปัจจัยอื่น ๆ ที่จำเป็นที่จะต้องใช้เงินที่มากกว่านี้

ประการที่สาม ระยะเวลาในการผ่อนชำระคืนเงินที่กำหนด 1 ปี อาจจะเร็วเกินไปสำหรับบางกิจกรรมที่ทำไปแล้ว ยังไม่มีผลตอบแทนกลับคืนมาตามระยะเวลาดังกล่าว

ประการที่สี่ การกำหนดให้การกู้ต้องมีผู้ค้ำประกัน 2 คน ทำให้มีปัญหาสำหรับผู้ที่ต้องการกู้บางราย เพราะไม่สามารถหาผู้ค้ำประกันได้ เนื่องจากฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวไม่ดีพอที่จะให้ใครเห็นว่าเมื่อกู้ไปแล้วจะสามารถผ่อนชำระเงินกู้ได้ ดังนั้น ผู้ที่ถูกประเมินในลักษณะนี้จึงไม่กล้าที่จะเข้ามาร่วมกิจกรรมและสมัครเข้าเป็นสมาชิกกองทุนหมู่บ้าน ฯ

ประการที่ห้า คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน ฯ ขาดความรู้ในเรื่องระเบียบการเงินและการทำบัญชี รัฐบาลควรจัดการอบรม ให้ความรู้ในเรื่องเหล่านี้ อีกทั้งยังขาดอุปกรณ์เครื่องมือในการจัดการและอำนวยความสะดวกในกิจกรรมของกองทุนหมู่บ้าน โดยเฉพาะงานธุรการ งานเอกสาร เป็นต้น

บรรณานุกรม

กลุ่มรณรงค์มลภาวะอุตสาหกรรม. (2543). *รายละเอียดโรงงานอุตสาหกรรมริมฝั่งแม่น้ำแม่กลอง*. (อัดสำเนา).

คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน,สำนักงาน. (2545). กองทุนหมู่บ้านผลการดำเนินงานเชิงคุณภาพ. สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี ทำเนียบรัฐบาล.

จันทนี เลิศจินดาทรัพย์. (2535). *การศึกษารูปแบบชุมชนและการใช้ที่ดินบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำแม่กลองตอนล่าง : กรณีศึกษาอำเภอเมืองสมุทรสงคราม อัมพวา บางคนที และดำเนินสะดวก.* วิทยานิพนธ์สถาปัตยกรรมศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาการวางผังเมือง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ถวิล ทองสัน. (2545). *ศึกษาเกษตรกรชาวสวนอาชีพผลิตน้ำตาลมะพร้าว กรณีศึกษาเกษตรกรชาวสวน ตำบลบางแค อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม.* วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพัฒนาชนบทศึกษา : มหาวิทยาลัยมหิดล.

นันทนา พิภพลาภอนันต์. (2546). *วิถีชีวิตชุมชนกับการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศลำน้ำ : กรณีศึกษาคลองผีหลอก ที่ราบลุ่มแม่กลองตอนล่าง.* วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาชนบทศึกษา และการพัฒนา : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

วรรณนภา ตุรงค์สมบูรณ์. (2536). *รายงานเรื่อง น้ำตาลปีบ.* เป็นรายงานส่วนหนึ่งของรายวิชา 051596 Selected topics in Biotechnology บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

ทุนชุมชน:รากแก้วของการเติบโตของกองทุนหมู่บ้าน

ชุดที่ 3.2: บทเรียนจากภาคกลาง

จากนา...สู่สวนส้มแลรีสอร์ทริมภู

พ.อ. ดร. จิรศักดิ์ สุขวัฒนา

จากนา...สู่สวนส้มแลรีสอร์ทริมภู

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาของการวิจัย

นโยบายกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติของรัฐบาล พันตำรวจโท ทักษิณ ชินวัตร นายกรัฐมนตรีที่ได้จัดสรรเงินไปให้ชุมชน จำนวน 1 ล้านบาทในแต่ละหมู่บ้าน จำนวนทั้งสิ้น 73,400 แห่งเป็นเงินงบประมาณจำนวนทั้งสิ้น 73,400 ล้านบาท ซึ่งถือว่าเป็นการกระจายทรัพยากร พร้อมทั้งอำนาจการบริหารจัดการให้แก่ชุมชนเป็นครั้งแรกในประเทศไทย โดยกำหนดให้ชุมชนร่วมกันวางกรอบกติกาและระเบียบต่างๆเกี่ยวกับการบริหารจัดการกองทุนฯได้ด้วยตัวเอง และเจ้าหน้าที่ของรัฐและบุคคลภายนอกเป็นผู้อำนวยความสะดวกในการจัดสรรเงินและดูแลการใช้เงินให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่ต้องการซึ่งได้แก่

1. เป็นแหล่งเงินทุนหมุนเวียนในหมู่บ้านและชุมชนเมือง สำหรับการลงทุนเพื่อพัฒนาอาชีพ สร้างงาน สร้างรายได้หรือเพิ่มรายได้ การลดรายจ่าย การบรรเทาเหตุฉุกเฉินและความจำเป็นเร่งด่วน และสำหรับการนำไปสู่การสร้างกองทุนสวัสดิการที่ดีแก่ประชาชนในหมู่บ้านหรือชุมชน
2. ส่งเสริมและพัฒนาหมู่บ้านและชุมชนเมือง ให้มีขีดความสามารถในการจัดระบบและบริหารจัดการกองทุนของตนเอง
3. เสริมสร้างกระบวนการพึ่งพาตัวเองของหมู่บ้านและชุมชนเมือง ในด้านการเรียนรู้ การสร้างและพัฒนาความคิดริเริ่ม เพื่อการแก้ไขปัญหาและการเสริมสร้างศักยภาพและส่งเสริมเศรษฐกิจพอเพียงในหมู่บ้านและชุมชนเมือง
4. กระตุ้นเศรษฐกิจในระดับรากหญ้าของประเทศ รวมทั้งเสริมสร้างภูมิคุ้มกันทางเศรษฐกิจและสังคมของประเทศในอนาคต
5. เสริมสร้างศักยภาพและความเข้มแข็งทั้งทางเศรษฐกิจและสังคมของประชาชนในหมู่บ้านหรือชุมชนเมือง

จากวัตถุประสงค์ดังกล่าวตามความเห็นของ อเนก นาคะบุตร ผู้อำนวยการสำนักงานกองทุนเพื่อพัฒนาสังคม มองว่าเป้าหมายของกองทุนหมู่บ้านฯของรัฐบาลนั้นเป็นเสมือนเหรียญ 2 ด้าน ด้านหนึ่งคือการทำให้เศรษฐกิจงอกเงย คือทำให้ทุนทางเศรษฐกิจ ที่ชุมชนจัดการกันเองและเป็นเจ้าของงอกเงยขึ้นมีการแบ่งผลประโยชน์ซึ่งกันและกันภายในหมู่บ้านและระหว่างหมู่บ้าน และอีกด้านหนึ่งคือการทำให้ประชาธิปไตยพัฒนา คือการทำให้เกิดสถาบัน กลไก และกระบวนการ ของ

การปกครองตนเองในระดับท้องถิ่น โดยการเมืองภาคประชาชน ซึ่งถือว่าเป็นประชาธิปไตยพื้นฐาน (สำนักงานกองทุนเพื่อสังคม หน้า 7-9)

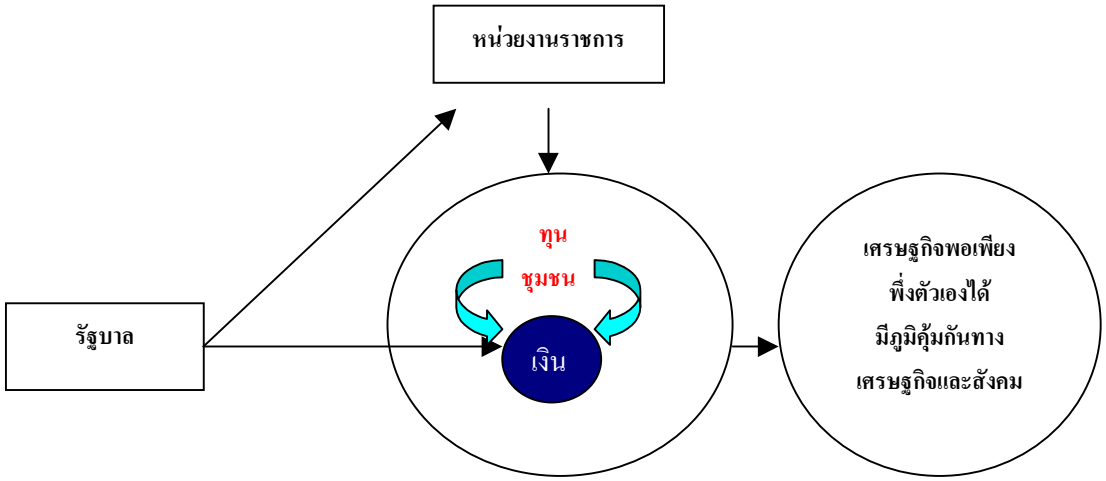

รูปแบบ วิธีการดำเนินการและเป้าหมายของกองทุนหมู่บ้าน

นโยบายดังกล่าวนั้นมีลักษณะพิเศษที่แตกต่างไปจากโครงการพัฒนาอื่นๆของรัฐ ที่เคยทำมา เช่นโครงการเงินผัน โครงการเงินกระตุ้นเศรษฐกิจมิยาซาวา ที่ใช้เงินลงไปจ้างชาวบ้านในการสร้างหรือพัฒนาสาธารณสมบัติต่างๆในชุมชน แต่เงินจากนโยบายดังกล่าวให้ประชาชนนำไปประกอบอาชีพที่จะเป็นประโยชน์แก่ตนเองโดยตรง และก็ไม่เหมือนโครงการแก้ไขปัญหาความยากจน (กขคจ.) ที่ให้ประชาชนกู้เงินไปประกอบอาชีพโดยไม่คิดดอกเบี้ยจากผู้ใหญ่บ้านซึ่งตัวแทนของรัฐ แต่เงินจากนโยบายดังกล่าวได้วางเงื่อนไขการดำเนินการ ให้ประชาชนรู้สึกว่าเป็นเงินของชุมชนส่วนรวมและของตนเองไปในขณะเดียวกัน ซึ่งเป็นสิ่งที่น่าสนใจและน่าศึกษาเป็นอย่างยิ่ง ว่าเงินกองทุนหมู่บ้านฯนี้จะสามารถที่จะพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน จนนำไปสู่ความเข้มแข็งได้จริงหรือไม่ ซึ่งการดำเนินการกองทุนฯดังกล่าวโดยชุมชนเอง จะประสบความสำเร็จหรือล้มเหลวจะเกี่ยวข้องกับภูมิหลังของชุมชนที่เรียกว่า **“ทุนชุมชน”** โดยตรง ที่จะสามารถบูรนาการเข้ากับกองทุนหมู่บ้านฯได้มากน้อยเพียงใด ดังนั้นคำถามการวิจัย จึงเป็นการศึกษาถึงทุนชุมชนว่ามีอะไรบ้าง มีความเป็นมาอย่างไร และมีผลต่อการบริหารจัดการกองทุนฯอย่างไร เมื่อบูรนาการเข้ากับทุนเงินตราที่รัฐหยิบยื่นเข้ามาแล้วมีผลทำให้ทุนชุมชนเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร และส่งผลให้ชุมชนมีความเข้มแข็งขึ้นหรือไม่ ซึ่งก่อนที่จะกล่าวต่อไปในรายละเอียดของกระบวนการวิจัย ควรที่จะทำความเข้าใจในเรื่องของทุนชุมชนร่วมกันดังต่อไปนี้

ทุนชุมชน การที่จะทำความเข้าใจว่าทำไมหมู่บ้านต่างๆถึงมีผลการดำเนินการกองทุนหมู่บ้านฯ ที่ไม่เหมือนกันนั้น จำเป็นจะต้องทำความเข้าใจถึงเงื่อนไขความเป็นมาของหมู่บ้านที่จะมีลักษณะที่แตกต่างกันไปตามลักษณะของประชากร ความสัมพันธ์ของสมาชิกในชุมชนตลอดจนวิถี

ชีวิตที่สามารถดำรงอยู่อย่างสอดคล้องกับธรรมชาติมาเป็นระยะเวลาที่ยาวนาน สิ่งเหล่านี้อาจเรียกรวมกัน ทุนชุมชน โดยความหมายของทุนชุมชนในที่นี้ มีความหมายกว้าง คือเป็นสิ่งที่ชุมชนมีอยู่จากการได้เรียนรู้จากการใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับธรรมชาติ และร่วมกับคนอื่นในครอบครัวและชุมชน ซึ่งความรู้ดังกล่าวทำให้ชุมชนสามารถอยู่รอดมาได้ เป็นระยะเวลาที่ยาวนานจากอดีตจนถึงปัจจุบัน เป็นความรู้ที่ได้สร้าง สะสม สืบทอดต่อกันไปในสังคมระหว่างคนแต่ละรุ่น เพื่อให้ชุมชนอยู่รอด มีอาหารที่เพียงพอต่อการบริโภค มีสุขภาพที่ดี อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข นอกจากนั้นทุนของชุมชนยังหมายถึงแหล่งอาหารตามธรรมชาติ การร่วมมือกันทำมาหากิน การแบ่งปันผลผลิต การดูแลเด็กเล็ก การให้ความรู้สำหรับคนที่จะขึ้นมาเป็นผู้ใหญ่ การดูแลผู้สูงอายุ การช่วยกันป้องกันหรือแก้ไขเหตุร้ายภายในชุมชน และการพึ่งพากันระหว่างเครือข่ายหมู่บ้านที่อยู่นอกชุมชนออกไป ทุนชุมชนดังกล่าวสามารถที่จะแบ่งออกได้เป็น 3 ด้านได้แก่ **ทุนทางสังคม** ซึ่งหมายถึงระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชน การมีผู้นำที่มีความรู้ ความสามารถ และเสียสละให้กับส่วนรวม ความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชุมชน ความสัมพันธ์กับคนภายนอกชุมชน ในอันที่จะนำความรู้และประสบการณ์ใหม่ๆเข้ามาประยุกต์ใช้ในชุมชน **ทุนทางวัฒนธรรม** หมายถึงระบบความรู้ ความคิด ความเชื่อ และอุดมการณ์ต่างๆที่ชุมชนได้สร้างสรรค์ขึ้นในการดำเนินวิถีชีวิตที่ยาวนานสืบต่อกันมาของชุมชน ความสามารถที่จะเชื่อมโยงระบบความรู้เก่าเข้ากับระบบความรู้ใหม่ **ทุนทางเศรษฐกิจ** ความสามารถในการผลิต การบริโภค การแลกเปลี่ยน และการจัดสรรทรัพยากรที่มีอยู่ตามธรรมชาติทั้งในและนอกชุมชน ความสามารถที่จะทำให้เกิดความสมดุลย์ระหว่างการผลิตบริโภคกับการบริโภค ความสามารถในการแลกเปลี่ยนผลผลิตระหว่างเครือข่ายของชุมชน จนทำให้ชุมชนมีความพอเพียงทางเศรษฐกิจและสามารถที่จะดำรงอยู่ได้ ทุนทั้งสามด้านรวมกันเรียกว่า ทุนชุมชน ที่ทำให้ชุมชนสามารถที่จะดำรงอยู่ได้ภายใต้สภาวะแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป ชุมชนใดมีทุนชุมชนมากก็จะทำให้ชุมชนนั้นเข้มแข็งสามารถที่จะเผชิญต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมได้ดี ในทางตรงข้ามชุมชนใดที่มีทุนชมชนน้อย ชุมชนนั้นก็จะดำรงอยู่ได้อย่างยากลำบาก

สำหรับเงินกองทุนหมู่บ้านฯที่รัฐได้จัดสรรค์เข้าไปในชุมชน หมู่บ้านละ 1 ล้านบาทถือว่าเป็น **ทุนเงินตรา** เป็นการเพิ่มทุนทางเศรษฐกิจให้กับชุมชน ซึ่งในระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่ที่นิยามทุนในรูปของเงิน ที่นำไปใช้ในการลงทุนไม่ว่าจะในภาคการผลิต การค้าขาย หรือการให้บริการ ทั้งนี้รัฐเชื่อว่าเงินทุนดังกล่าว จะช่วยทำให้เศรษฐกิจของชุมชนดีขึ้น และจะทำให้เกิดการสะสมทุนทางด้านอื่นๆของชุมชนให้เพิ่มมากขึ้นด้วยในเวลาเดียวกัน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. การสร้างความรู้(knowledge creation) เพื่อให้การวิจัยนำไปสู่ความรู้ความเข้าใจ นักวิจัยเป็นผู้ที่ศึกษาและทำความเข้าใจสิ่งต่างๆ จากมุมมองของชุมชนเพื่อให้ได้ความรู้ที่มีชุมชนเป็นศูนย์กลาง มุ่งเน้นในเรื่องของทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรมและทุนทางเศรษฐกิจ
2. การวางนโยบาย (policy formation) เพื่อให้ผู้วางนโยบายได้ใช้ประโยชน์จากกระบวนการวิจัย และความรู้เพื่อวางนโยบาย การปรับเปลี่ยนนโยบาย การนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติ

วิธีการศึกษา

ในการวิจัยนี้หาคำตอบคำถามการวิจัยใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ โดยวิธีการสร้างทฤษฎีจากฐานราก (Grounded theory) เป็นทฤษฎีที่ได้จากการศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคม เพื่อสร้างองค์ความรู้ที่สามารถจะอธิบายหรือทำความเข้าใจในปัญหาที่เกิดขึ้นจากปรากฏการณ์จริง โดยทฤษฎีถูกค้นพบ พัฒนา และได้รับการตรวจสอบ (verify) ด้วยการเก็บข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์นั้นอย่างเป็นระบบและรอบด้าน โดยยึดหลักของการทำความเข้าใจสิ่งต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นความคิดความเชื่อ ทัศนะ ค่านิยม คำอธิบายพฤติกรรม จากโลกหรือมุมมองของคนในสังคมนั้นเอง (social construct) จากการที่มนุษย์ให้ความหมายกับสิ่งต่างๆที่อยู่รอบตัวเรา ขึ้นมาจากความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น หรือบริบทของสังคมนั้นๆ (นภาภรณ์ หะวานนท์,2539 : 103 -104)ทฤษฎีที่ได้จึงเป็นผลผลิตของการปรับเปลี่ยนปรากฏการณ์ทางสังคม หรือความจริงที่มีอยู่ในสังคมให้อยู่ในระดับที่สามารถนำมาใช้เป็นกรอบในการอธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในสถานการณ์ต่างๆได้ อนึ่งการที่เราจะเข้าใจวิถีชีวิตของชุมชน(mode of living)ได้ จำเป็นที่จะต้องเข้าใจมิติทางประวัติศาสตร์ของชุมชนนั้นๆ ว่ามีความเป็นมาอย่างไร มีปัจจัยอะไรบ้างที่ทำให้ชุมชนสามารถปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปและดำรงอยู่ได้ ซึ่งการเข้าใจปรากฏการณ์ในอดีต จะช่วยทำให้เราสามารถเข้าใจสิ่งที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันได้อย่างแจ่มชัดขึ้น

สำหรับการเก็บข้อมูลครั้งนี้จะใช้วิธีการสัมภาษณ์ระดับลึก (indepth interview) จากผู้ให้ข้อมูลหลัก(key information) ซึ่งเป็นผู้ที่เกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์ที่จะศึกษา ทั้งที่เกี่ยวข้องโดยตรงและผู้ที่อาจจะไม่เกี่ยวข้องแต่เราต้องการข้อมูลที่ได้มาใช้ในวิเคราะห์เปรียบเทียบ เพื่อให้การวิเคราะห์มีลักษณะครอบคลุมในทุกๆด้าน เป็นการเลือกตัวอย่างเชิงทฤษฎี(theoretical sampling)โดยการใช้แนวคำถาม(guideline)ซึ่งมีลักษณะเป็นคำถามปลายเปิดแบบกึ่งโครงสร้าง(semi - structure interview) โดยแนวคำถามจะมีลักษณะเปิดกว้างและสามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามบริบทที่แตกต่างกันไประหว่างการสัมภาษณ์ สิ่งที่สำคัญที่สุด 2 ประการคือประการแรก ผู้เก็บข้อมูลจะต้องพยายามสร้างความคุ้นเคยกับผู้ให้ข้อมูลหลัก เพื่อทำให้เกิดความไว้ใจและเต็มใจที่จะให้สัมภาษณ์ ข้อมูลที่

ได้จึงจะถือได้ว่าเป็นข้อมูลที่น่าเชื่อถือ ตรงกับความคิดความเข้าใจของผู้ให้สัมภาษณ์มากที่สุด ประการที่สอง ผู้วิจัยจำเป็นต้องลงสนาม สัมผัสกับปรากฏการณ์จริง สังเกตและเก็บข้อมูลด้วยตัวเอง จึงจะเข้าใจการให้มโนทัศน์(concept) ต่อสิ่งต่างๆที่สัมพันธ์กับบริบทของผู้ให้ข้อมูลหลัก จึงจะสามารถสร้างทฤษฎีจากฐานรากที่มีความความสมบูรณ์ ใกล้เคียงและสอดคล้องกับความจริงได้

ส่วนการวิเคราะห์ข้อมูลจำเป็นจะต้องทำไปพร้อมๆกับการเก็บข้อมูล ทั้งนี้ผู้วิจัยจะต้องมีความไวทางทฤษฎี(theoretical sensitivity) ต่อข้อมูลที่คิดและศึกษา นำไปสู่การสร้างมโนทัศน์(concept) การจัดหมวดหมู่(categories) ตามคุณสมบัติของข้อมูล(property) และหาความเชื่อมโยงมโนทัศน์ มาเป็นข้อสรุปเชิงทฤษฎี ตามขั้นตอนคือ การเลือกตัวอย่างเชิงทฤษฎี(theoretical sampling) การสร้างมโนทัศน์เชิงทฤษฎี(theoretical coding) และการหาข้อสรุปเชิงทฤษฎี (theoretical generating) ทฤษฎีฐานรากจึงเป็นทฤษฎีที่ถูกสร้างขึ้นจากข้อมูลที่เป็นไปตามปรากฏการณ์จริงมากที่สุด(นภาภรณ์ หะวานนท์,2539 : 103) อนึ่งในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ใช้โปรแกรม Atlas ช่วยในการวิเคราะห์ข้อมูล ทำให้สะดวกและรวดเร็วมากยิ่งขึ้น

การเลือกชุมชน ลักษณะสำคัญของชุมชน

สาเหตุที่เลือกชุมชนแห่งนี้เนื่องจากโครงการวิจัยกองทุนหมู่บ้านฯ ต้องการศึกษาชุมชนที่หลากหลายทั่วประเทศไทย ไม่ว่าจะเป็นการทำนา ทำสวน ทำไร่ การทำการประมง ฯลฯ และศึกษาปรากฏการณ์ทั้งชุมชนที่มีความเข้มแข็งและชุมชนที่มีความอ่อนแอ การวิจัยนี้เป็นเพียงส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยดังกล่าว ผู้วิจัยเลือกที่จะวิจัยชุมชนที่ทำสวนผลไม้ในพื้นที่ จังหวัดนครนายก เป็นพื้นที่ที่มีการทำสวนผลไม้มาก มีผลผลิตที่สำคัญคือ ส้มโอ มะปราง ฯลฯ ซึ่งเป็นสิ่งทำชื่อเสียงให้กับจังหวัด สิ่งที่สำคัญมีหลายหมู่บ้านที่เปลี่ยนวิถีการผลิตจากการทำนามาเป็นการทำสวนไม้ และประสบความสำเร็จมีรายมากพอสมควร พอที่จะจัดได้ว่าเป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็ง

การเข้าสู่ชุมชน ผู้วิจัยเห็นว่าพื้นที่ที่ทำการวิจัยส่วนใหญ่ทำสวน การที่จะได้ข้อมูลมาขั้นต้นน่าจะเกี่ยวข้องกับการเกษตรจึงได้ติดต่อกับเกษตรจังหวัด เพราะคิดว่าทางเกษตรจะให้ข้อมูลเกี่ยวกับกองทุนหมู่บ้านของหมู่บ้านที่น่าสนใจได้บ้าง แต่ทางเจ้าหน้าที่ได้แนะนำว่าควรจะไปปรึกษากับทางพัฒนาการจังหวัดน่าจะได้ข้อมูลที่ดีกว่า ซึ่งก็ไม่ผิดหวัง ทางพัฒนาการจังหวัดได้ให้รายชื่อของหมู่บ้านที่มีการบริหารจัดการกองทุนที่น่าสนใจ มาพร้อมกับหมู่บ้านที่มีการดำเนินการในเรื่อง “ หนึ่งผลิตภัณฑ์ หนึ่งตำบล ” มาด้วย ซึ่งมีหลายตำบลที่ผลิตภัณฑ์เป็นผลไม้ที่มีชื่อเสียง ทำให้ง่ายในการที่จะกำหนดพื้นที่ในการทำการวิจัยมากขึ้น และเนื่องจากผู้วิจัยรับราชการทหารอยู่ที่โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า และทราบดีว่าทุกๆปีจะมีกำลังพลทหารของทหารกองพันทหารราบ โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า ที่มาจากพื้นที่ในจังหวัดนครนายกเป็นจำนวนมาก อีกทั้งมีข้าราชนายทหารประทวนหลายคนที่เป็นคนในพื้นที่ จึงได้ไปประสานกับทางหน่วยงานดังกล่าว เพื่อให้ได้เป้าหมายหมู่บ้านที่แคบลงไปอีก และถ้าหาคนที่สามารถที่จะนำผู้วิจัยลงพื้นที่ได้ ก็จะสามารถทำให้เข้า

ถึงชาวบ้านได้ง่ายขึ้น ซึ่งก็ไม่ผิดหวังอีกเช่นกัน ได้พลทหารจากกองพันทหารราบ โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้าซึ่งเป็นคนในพื้นที่ **“หมู่บ้านตำหนักยาย”** ได้นำผู้วิจัยลงพื้นที่เข้าพบกับ กำนัน ประธานประชาคมหมู่บ้าน ประธานกองทุนหมู่บ้านฯ และสมาชิกอื่น ๆ ของกองทุนฯ ซึ่งรายละเอียดของผู้ให้ข้อมูลหลัก(Key Information) จะได้กล่าวต่อไป จากการที่ได้ลองพูดคุยสัมภาษณ์บุคคลต่างๆตามที่ได้กล่าวมาแล้วพบว่าข้อมูลที่ได้น่าสนใจ ประกอบกับผู้ให้สัมภาษณ์มีความเป็นมิตรและเต็มใจที่จะให้ข้อมูลจึงได้ตัดสินใจที่จะใช้หมู่บ้านดังกล่าวเป็นพื้นที่ที่ทำการวิจัย

ลักษณะสำคัญของชุมชนสภาพที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ หมู่บ้านตำหนักยาย ตั้งอยู่ในตำบลหินตั้ง อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก ซึ่งจังหวัดดังกล่าวตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของประเทศไทย ระหว่างเส้นรุ้งที่ 14 องศาเหนือ และเส้นแวงที่101องศาตะวันออก มีระยะทางจากกรุงเทพมหานครตามถนนทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 305 เลียบคลองรังสิตผ่านอำเภอองครักษ์ ถึงจังหวัดนครนายก ระยะทาง 105 กม. มีเนื้อที่ประมาณ 2,122 ตาราง กม. หรือ 1,326,250 ไร่ มีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดใกล้เคียงดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	จังหวัดสระบุรี และจังหวัดนครราชสีมา
ทิศใต้	ติดต่อกับ	จังหวัดฉะเชิงเทรา และจังหวัดปราจีนบุรี
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	จังหวัดนครราชสีมา และจังหวัดปราจีนบุรี
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	จังหวัดปทุมธานี

พื้นที่ส่วนใหญ่ของจังหวัดนครนายกอยู่ในเขตลุ่มน้ำนครนายกซึ่งเป็นสาขาหนึ่งของลุ่มน้ำบางปะกง ประกอบขึ้นด้วยลำน้ำสาขาต่างๆได้แก่ คลองท่าด่าน คลองนางรอง คลองวังไคร้ คลองมะเดื่อ คลองสำพุงแห้ง คลองบ่อ คลองสาริกา คลองสีเสียด คลองขนุน คลองห้วยทราย คลองหิน

แก้ว คลองบ้านนา ต้นแม่น้ำนครนายกเกิดจากเขตอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ มีพื้นที่รับน้ำฝน 2,433 ตารางกิโลเมตร ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยตลอดปี 1,500-2,000 มิลลิเมตร ในระหว่างเดือนมิถุนายน ถึงเดือนตุลาคม เป็นช่วงที่ฝนตกฉุก จะมีปริมาณน้ำในลำน้ำถึง 93% ของปริมาณน้ำตลอดทั้งปี และเนื่องจากพื้นที่ในหุบเขามีความสูงเฉลี่ย 400 เมตรเหนือระดับน้ำทะเล แล้วลาดเทมาทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ จากนั้นก็ลดระดับลงอย่างลวดเร็วสู่ที่ราบลุ่มของแม่น้ำนครนายกซึ่งมีระดับพื้นที่ดินเฉลี่ยประมาณ 3-4 เมตรจากระดับน้ำทะเล ลำน้ำช่วงลงจากเขามีความลาดชันสูง ทำให้เกิดน้ำป่าท่วมฉับพลันได้ง่ายและรุนแรง ส่วนในที่ราบลุ่มน้ำมักจะท่วมขังเป็นเวลานาน แต่จะขาดแคลนน้ำเมื่อถึงฤดูแล้ง นอกจากนั้นยังมีปัญหาดินเปลี้ยวหรือดินเป็นกรดทำให้ผลผลิตจากการเพาะปลูกไม่ได้ผลเท่าที่ควร

ลักษณะภูมิประเทศ

พื้นที่ของหมู่บ้านตำหนักยาย อยู่ในช่วงลำน้ำไหลลงจากเขา ลักษณะทั่วไปเป็นหุบเขาแคบๆ พื้นที่สูงชัน ผิวดินตื้นและน้ำใต้ดินต่ำ ก่อนที่จะมีการสร้างเขื่อนท่าด่าน ในฤดูฝนหากฝนตกหนักติดต่อกันเป็นเวลานาน ก็มักจะเกิดมีน้ำป่าไหลหลากเกือบทุกปี ซึ่งในการท่วมแต่ละครั้งจะขังอยู่ไม่นานประมาณ 2-3 ชั่วโมงน้ำก็จะแห้ง แต่อาจก่อให้เกิดความเสียหายให้กับทรัพย์สินได้จากน้ำเซาะพังทำลาย เนื่องจากน้ำมีความรวดเร็วและรุนแรงมาก ส่วนในฤดูแล้งน้ำกลับขาดแคลนอย่างหนัก ชาวบ้านส่วนใหญ่จึงจำเป็นต้องขุดบ่อน้ำเพื่อเอาไว้ใช้น้ำในหน้าแล้ง โดยชาวบ้าน 2-3 ครอบครัวจะขุดบ่อน้ำบ่อหนึ่ง และใช้คันชักตักน้ำขึ้นมาใส่โอ่ง จากความเดือดร้อนในการขาดแคลนน้ำอุปโภคและบริโภค ชาวบ้านในหลายตำบลได้ร่วมกันเข้าชื่อถวายฎีกาต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเพื่อขอความช่วยเหลือ ซึ่งเป็นที่มาของโครงการฝ่ายท่าด่าน และต่อมาได้ขยายขึ้นเป็นเขื่อนคลองท่าด่านที่กำลังดำเนินการก่อสร้างอยู่ในปัจจุบัน อย่างไรก็ดีจากสภาพของพื้นที่ที่มีความลาดชันประกอบกับการมีน้ำมากในฤดูฝน สายน้ำที่ตกลงมาจากภูเขาทำให้เกิดน้ำตกที่สวยงามขึ้นหลายแห่ง เช่นน้ำตกนางรอง น้ำตกสาริกา วังตะไคร้ ฯลฯ ทำให้มีนักท่องเที่ยวจากต่างถิ่นเข้ามาในพื้นที่เป็นจำนวนมาก ชาวบ้านได้อาศัยสภาพการดังกล่าวในการค้าขายผลผลิตทางการเกษตร ให้แก่นักท่องเที่ยวทำรายได้หาเลี้ยงครอบครัวมา

เป็นระยะเวลาที่ยาวนาน และเนื่องจากสภาพป่าโดยทั่วไปมีความอุดมสมบูรณ์เป็นอย่างยิ่งมีไม้มากมายหลากหลายสายพันธุ์เช่นไม้ยาง ตะเคียน มะค่า ฯลฯ และพันธุ์สัตว์ป่าค่อนข้างชุกชุมเช่น เก้ง กวาง ช้าง เสือ ฯลฯ โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณป่าตามลำคลองสาขาต่างๆของแม่น้ำนครนายก ส่วนในลำน้ำต่างๆก็มีปลาชุกชุม ซึ่งชาวบ้านสามารถที่จะล่าหรือจับเอามาเป็นอาหารได้ จากการขยายตัวของประชากรในพื้นที่ ทำให้สัตว์ป่าในพื้นที่ราบถูกล่าหมดไปอย่างรวดเร็ว ชาวบ้านต้องขึ้นเขาเพื่อไปล่าสัตว์มาเป็นอาหารและเพื่อนำมาขาย จนรัฐบาลได้ประกาศเขตพื้นที่ต้นน้ำนครนายกและพื้นที่ใกล้เคียงเป็นเขตอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ในปี พ.ศ.2505 การล่าสัตว์ของชาวบ้านจึงค่อยๆหมดไป อาจมีลักลอบล่าอยู่บ้างแต่ไม่มากนัก การหาอาหารจำพวกเนื้อสัตว์จึงเหลือแต่เพียงการจับปลาซึ่งก็หมดลงไปอย่างรวดเร็วเช่นกันจากการเพิ่มขึ้นของประชากร การใช้เครื่องมือที่ไม่ถูกต้อง และ การใช้สารเคมีในการทำการเกษตร

ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้านตำหนักยาย เป็นหมู่บ้านเชิงอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่อยู่ในตำบลหินตั้ง อำเภอเมือง จังหวัดนครนายก ในหมู่บ้านมีบ้านเรือนอยู่ประมาณ 156 ครัวเรือน มีจำนวนคนในหมู่บ้านทั้งหมด 680 คน ชาวบ้านส่วนใหญ่สืบเชื้อสายมาจากชาวลาวอพยพมาจากกรุงเวียงจันทร์เนื่องจากการสภาวะสงครามในอดีตจากคำให้สัมภาษณ์เพิ่มเติมของ น.ส.สำรวย เพิ่มสวัสดิ์ บัณฑิตกองทุนฯ อาสาเล่าว่าปู่ย่าตายายเคยเล่าให้ฟังว่า กรุงเวียงจันทร์แตก ชาวบ้านอพยพลงมาอยู่ที่ จ.สระบุรีก่อน หลังจากนั้นได้มีชาวบ้านบางกลุ่มอพยพต่อลงมาทางใต้และเข้ามาอยู่ในพื้นที่นี้ และจากเอกสารประวัติวัดตำหนักยาย ที่จัดพิมพ์ในปีพ.ศ.๒๕๑๒ ได้ให้รายละเอียด กล่าวถึงบรรพบุรุษของชาวบ้านตำหนักยายว่า เป็นคนลาวอพยพหนีภัยสงครามมาจากเวียงจันทร์

โดยข้ามแม่น้ำโขงแล้วเดินเท้ามาตามเส้นทางเมืองอุดรธานี ผ่านป่าดงพญาเย็น มาตั้งบ้านครั้งแรกที่บ้านท่างัว จ.สระบุรี หลังจากนั้นแล้วจึงอพยพ ต่อลงมาทางใต้โดยเดินเรียบ ชายดงพญาเย็นลงถึง จ. นครนายก มาพักอยู่ที่ ต.ดงละครก่อน แล้วจึงอพยพต่อขึ้นมาทางเหนือมาตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ “ บ้านวังดอกไม้ ” ต.สาลิกา หลังจากนั้นจึงมีผู้อพยพบางกลุ่มได้ข้ามแม่น้ำนครนายกมาตั้ง“ บ้านตำหนักยาย” อย่างเช่นที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

ส่วนชื่อตำบลหินตั้งนั้น เดิมชื่อ ต.เขาใหญ่ อยู่ในอำเภอปากพลี มีนายอำเภอมาตรวจท้องที่เห็นกองหิน (อยู่ในหมู่7) มีลักษณะแปลก คือ มีกองหินเป็นก้อนเล็กๆ วางเป็นฐานล่างและมีหินก้อนใหญ่มากอยู่ด้านบนในลักษณะที่หินก้อนใหญ่ไม่ถูกพื้นดิน ซึ่งชาวบ้านถือว่าเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธ์ใช้เป็นที่บนบานศาลกล่าวยามที่เจ็บป่วย จึงได้เปลี่ยนชื่อจาก ต.เขาใหญ่ มาเป็นตำบลหินตั้ง และถือเอาสัญลักษณ์ประจำตำบลหินตั้ง ตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา ตำบลหินตั้ง เป็นตำบลในเขตการปกครองของอำเภอเมือง จังหวัดนครนายก ซึ่งประกอบด้วย 9 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านคลองสีสุก, บ้านท่าด่าน, บ้านนางรอง, บ้านท่าชัย, บ้านหุบเมย, บ้านตำหนักยาย, บ้านบุ่งเข้, บ้านคลองสีเสียด, บ้านวังยาว

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการศึกษาโครงการวิจัยและประเมินกองทุนหมู่บ้าน ผู้วิจัยได้เก็บ ข้อมูลใน 3 ระยะเวลาด้วยกัน ได้แก่ในระยะเวลาแรกผู้วิจัยทำการศึกษาข้อมูลเบื้องต้นจากทางหน่วยงานของทางราชการก่อนการเข้าพื้นที่เช่น จากพัฒนาการจังหวัด เกษตรจังหวัด และค้นหาเอกสารต่างๆที่เกี่ยวกับชุมชนและความรู้เกี่ยวกับการดำเนินการกองทุนหมู่บ้านฯ ระยะที่ 2 เป็นการเก็บข้อมูลในหมู่บ้าน ซึ่งคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านฯ ได้ดำเนินการให้กู้ยืมเงินกองทุนหมู่บ้านไปแล้ว เพื่อทราบถึงสภาพทุนต่างๆ ของชุมชน ขั้นตอนของการจัดตั้งกองทุนหมู่บ้านฯ การกู้ยืม ปัญหาและข้อขัดข้องในการดำเนินการ และการเก็บในระยะที่ 3 เมื่อครบวงรอบ 1 ปีของการกู้ยืมเงินกองทุนฯ เพื่อทราบถึงผลการดำเนินการ การจัดการเกี่ยวกับรายได้ และมีการเปลี่ยนแปลงคณะกรรมการกองทุนหรือไม่อย่างไร

ในการศึกษากองทุนหมู่บ้านในครั้งนี้ ผู้ให้ข้อมูลหลัก (key information) เป็นคนในชุมชนนั้น ได้แก่ ผู้นำชุมชนทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ กรรมการกองทุนหมู่บ้าน พระ ผู้สูงอายุ คนหนุ่มสาว ชาวบ้านที่รู้เรื่องกองทุนหมู่บ้านทั้งที่กู้และไม่ได้กู้ เพื่อให้ทราบถึงข้อมูลความเป็นมา วิถีชีวิต วีถีการผลิตของชุมชน และการมีส่วนร่วมกับกองทุนหมู่บ้าน ทั้งนี้การสัมภาษณ์จะใช้แนวคำถาม (guideline)

ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key information)

ลำดับ	ชื่อ	อายุ	อาชีพ
1	นายเกียรติ	48	ทำสวน
2	นายนง	51	ค้าขาย
3	นางนิสา	42	ทำสวน
4	นางบังอร	39	ทำสวน
5	นางบุญยัง	58	ทำสวน
6	นายประมาณ	34	ค้าขาย
7	นายพวง	77	-
8	นางเพิ่ม	80	-
9	นางรัตนา	38	ค้าขาย
10	นายลี้	58	เกษตรกร
11	นายสัญญา	53	ค้าขาย
12	นายสมยศ	45	เกษตรกร
13	น.ส.สุจิตตรา	31	ทำสวน
14	น.ส.สำรวย	25	นักศึกษา
15	นางสุนันท์	53	รับจ้าง
16	นางไสว	70	-
17	นายไสว	60	ทำสวน
18	น.ส.อัมพร	21	นักศึกษา
19	น.ส.อัฌชลี	33	ธุรกิจ
20	จ.ส.อ.สมยงค์	48	รับราชการ
21	นางซิ้ม	45	ค้าขาย
22	หลวงพ่อสว่าง	76	พระ
23	นางสัมภาส	40	ทำสวน

บทที่ 2

สภาพทุนชุมชนก่อนการเข้ามาของกองทุนหมู่บ้าน

สภาพทุนทางเศรษฐกิจ เนื่องจากสภาพภูมิประเทศและสภาพอากาศทำให้ชาวบ้านตำหนักยายแต่เดิมจะมีอาชีพทำนาโดยอาศัยน้ำฝนในพื้นที่ลุ่มที่น้ำท่วมถึง พันธุ์ข้าวส่วนใหญ่จะเป็นข้าวเจ้า เช่น ข้าวทองมาเอง ข้าวเหลืองหลวงซึ่งเป็นพันธุ์ข้าวหนักและ ข้าวหางที่เป็นพันธุ์ข้าวเบา ส่วนข้าวหอมมะลิและข้าวพันธุ์ กข. ต่างๆ พึ่งจะมีเข้ามาภายหลัง ฤดูทำนาจะเริ่มประมาณปลายเดือนเมษายนถึงต้นเดือนพฤษภาคมหลังจากงานบุญบ่องไฟที่เขาวัดนางบาชแล้ว ในสมัยก่อนที่ป่ายังอุดมสมบูรณ์ฤดูฝนส่วนใหญ่ฝนจะตกต้องตามฤดูกาล เมื่อฝนตกดินนุ่มชาวบ้านก็จะเริ่มไถดะเพื่อกลบหญ้าและเตรียมตกกล้าข้าวเอาไว้ประมาณ 1 เดือน ในระหว่างนั้นจะไถแปร และคราดตีดินให้ร่วนซุยทำเทือกเอาไว้เพื่อเตรียมปักดำหากบ้านใดมีพื้นที่มาก ทำคนเดียวไม่ไหวก็จะอาศัยการเอาแรงจากเพื่อนบ้านมาลงแขกช่วยเหลือกัน บ้านที่มีฐานะดีบางบ้านก็ใช้วิธีการจ้างชาวบ้านคนอื่นๆที่ไม่มีที่นาเป็นของตนเองมาช่วยทำ โดยจะจ้างกันเป็นปีตั้งแต่เตรียมดินไปจนกระทั้งเก็บเกี่ยว คือตั้งแต่เดือนพฤษภาคมถึงเดือนพฤศจิกายน ประมาณ 6-7เดือน ค่าแรงส่วนใหญ่คิดเป็นจำนวนข้าว โดยแรงงานที่เป็นผู้ชายจะได้ประมาณ 40 ถัง ผู้หญิงจะได้ 30 ถัง แต่การกินอยู่หลับนอนจะอยู่กับเจ้าของนา ในสมัยก่อนยังไม่มีการใช้ปุ๋ยหรือยาฆ่าแมลงแต่ข้าวก็งอกงามดี เนื่องจากน้ำที่ไหลลงมาจากภูเขาจะชะเอาแร่ธาตุอาหารของพืชที่เกิดจากใบไม้ที่ตกทับทมกันในป่าไหลลงมาด้วย ผลผลิตข้าวส่วนใหญ่จะเก็บเอาไว้บริโภคตลอดทั้งปี ข้าวที่เหลือถึงจะบรรทุกเกวียนนำไปขายในตำบลใกล้เคียงที่ซึ่งถนนเข้ามาถึงและพ่อค้าจะเอารถมาคอยรับซื้อและบรรทุกเอาไปสีต่อไป พ่อค้าบางคนใช้วิธีล่องเรือขึ้นมาตามแม่น้ำนครนายกเพื่อมาหาซื้อข้าว ราคาข้าวเปลือกในสมัยก่อนค่อนข้างถูกมากตกถังละ 5 บาทเท่านั้น ส่วนอาหารสามารถที่จะหาได้จากตามธรรมชาติบ้างมีพืชผักหลายชนิดที่หารับประทานได้ เช่น ข่าป่า ผักกูด ฯลฯ และผักบางอย่างชาวบ้านก็ปลูกกินเอง โดยเมื่อย่างเข้าสู่ฤดูหนาวน้ำในแม่น้ำลดลงชาวบ้านจะใช้พื้นที่ราบบริเวณริมตลิ่งที่เรียกว่าดินน้ำใสทรายมูล ซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์มากและใกล้แหล่งน้ำใช้ปลูกผักกินได้เช่นผักกินใบ ฟักทอง แตงโมและยาสูบเพื่อนำมาบริโภค แต่เดิมนั้นพื้นที่ที่ใช้ปลูกผักจะกระทำกันทั้งสองฝั่งยาวตลอดลำน้ำจนสุดเขตหมู่บ้าน ไม่มีเอกสารสิทธิ์ แต่ทุกคนจะทราบว่าตนเองเคยทำที่ใดและพอปีต่อไปก็จะกลับมาทำที่เดิมไม่มีการแก่งแย่งกัน ลักษณะการปลูกผักริมแม่น้ำเช่นนี้คล้ายคลึงกับจังหวัดทางภาคอีสานที่ติดริมแม่น้ำโขง แถวหนองคาย นครพนม มุกดาหารและฝั่งประเทศลาว แต่ลักษณะการปลูกผักดังกล่าวในปัจจุบันที่หมู่บ้านตำหนักยายไม่มีอีกแล้ว เนื่องจากเอกสารสิทธิ์ที่ให้สิทธิการทำกินเฉพาะชาวบ้านเจ้าของที่เท่านั้น ประกอบกับการมีไฟฟ้าเข้ามาชาวบ้านสามารถใช้เครื่องดูดน้ำขึ้นมาทำบนฝั่งได้ ส่วนอาหารประเภทเนื้อส่วนใหญ่จะเป็นปลาเนื่องจากมีอยู่อย่างชุกชุมทั้งในลำน้ำและในนา ผู้ให้สัมภาษณ์บาง

คนเล่าว่าความชุกชุมของปลาตามท้องนาในสมัยก่อนนั้นมีมาก ในตอนเช้าขณะเดินไปเรียนจะคอยเก็บและจับปลาที่ขึ้นมาบนคันนาจะมีปลาหลายอย่างเช่นปลาหมอ ปลาดุกและปลาช่อน ก็จะเลือกเก็บเอาเฉพาะปลาดุกกับปลาช่อนเท่านั้น แล้วนำเถาไม้มาร้อยเหงือกผูกแอบเอาไว้ตอนเย็นกลับจากโรงเรียนก็จะเก็บเอามาให้แม่ทำกับข้าวที่บ้าน ซึ่งปัจจุบันปลาหายากมากเนื่องจากคนมีการเปลี่ยนพื้นที่นามาทำสวนทำให้ปลามีแหล่งน้ำที่จะอยู่อาศัยลดน้อยลง ประกอบกับคนเพิ่มมากขึ้น มีการจับปลาโดยใช้เครื่องมือจับที่ใช้ไฟฟ้าจากแบตเตอร์รี ที่เปลี่ยนกระแสตรงให้เป็นกระแสบสลับทำให้ปลาตัวเล็กๆต้องตายไปด้วย สิ่งที่สำคัญคือการใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชในการทำนา ทำสวน ที่ทำให้จำนวนปลาลดลงอย่างน่าใจหาย ส่วนอาหารประเภทเนื้อสัตว์ใหญ่ก็จะขึ้นไปล่าสัตว์บนเขา พวกเก้ง กวาง หรือหมูป่า ซึ่งบางครั้งในฤดูแล้งสัตว์พวกนี้จะลงจากเขามาตามทาง “ด่านสัตว์” เพื่อมากินน้ำในแม่น้ำ ชาวบ้านก็จะคอยดักยิงเอา บริเวณดังกล่าวจึงเป็นที่มาของชื่อ”บ้านท่าด่าน” นอกจากนี้ในพื้นที่สูงจะมีการทำ ไร่มันสำปะหลัง การทำสวนไผ่ตง และมีการปลูกผลไม้พันธุ์พื้นเมืองบ้างเช่น ส้มโอ มะไฟ มะปราง ขนุน เพื่อขายให้กับนักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวน้ำตก ซึ่งทำรายได้ให้ค่อนข้างดี ดีกว่าขายให้กับพ่อค้าคนกลางที่มักจะถูกกดราคา ทำให้ชาวบ้านเกือบทุกครัวเรือนจะหารายได้เสริมจากการค้าขายกับนักท่องเทียวมาเป็นระยะเวลาที่ยาวนาน

สภาพทุนสังคม ชาวบ้านตำหนักยายส่วนใหญ่เป็นญาติพี่น้องกันหรือไม่ก็รู้จักมักคุ้นกันเป็นอย่างดี ความสัมพันธ์ระหว่างกันแต่เดิม จะมีความสามัคคีรักใคร่กลมเกลียวกันในหมู่บ้านค่อนข้างมาก เวลามีปัญหาขัดแย้งกับหมู่บ้านข้างเคียงก็มันจะรวมตัวช่วยเหลือกันเป็นอย่างดี มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกันในการทำนาจนกลายมาเป็นประเพณีการ “เอาแรง” หรือ “ลงแขก” ถึงแม้ว่าในปัจจุบันจะกลายมาเป็นการจ้างงานจนเกือบหมดแล้วก็ตาม การช่วยเหลือกันดังกล่าวที่ยังหลงเหลืออยู่อาจดูได้จากงานพิธีต่างๆ ที่น่าสนใจและน่าประทับใจคือ ประเพณีงานศพ เจ้าภาพหรือเจ้าของงานมีหน้าที่รับแขกที่มาแสดงความเสียใจเท่านั้น ส่วนการจัดงานอื่นๆ ชาวบ้านคนอื่นๆจะมาช่วยเหลือกันทำโดยไม่ต้องมีการว่าจ้าง นับตั้งแต่มีการประกาศทางหอกระจายข่าวของหมู่บ้านว่ามีผู้หนึ่งผู้ใดเสียชีวิตอยู่ที่โรงบาลในขณะที่ญาติไปรับศพ ชาวบ้านเกือบทุกครอบครัวที่ทราบข่าว จะมาที่วัดโดยไม่มีการนัดหมาย ฝ่ายชายบางส่วนจะไปรับศพกับเจ้าภาพ ที่เหลือจะเตรียมปัดกวาดศาลาตั้งศพ เตรียมที่นั่งสวดของพระสงฆ์ ฝ่ายหญิงจะเข้าครัวจัดเตรียมอาหาร โดยใช้ภาชนะต่างๆของส่วนรวมที่เก็บไว้ที่วัด สำหรับค่าใช่จ่ายในงานนั้นนอกจากเงินของเจ้าภาพแล้วยังมีประเพณีการเก็บเงินทำศพหรือเงินฌาปนกิจของหมู่บ้าน ซึ่งจะจัดเก็บเฉพาะเมื่อเกิดมีการตายของคนในหมู่บ้านเท่านั้น โดยชาวบ้านจะเลือกกรรมการเป็นตัวแทนของชาวบ้านจำนวน 3 คน แบ่งเขตพื้นที่กันทำหน้าที่เก็บรวบรวมเงินจากคุ้ม ถนน ตรอก ซอยต่างๆของหมู่บ้าน ศพละ 10 บาทต่อครอบครัวมามอบให้เจ้าภาพในวันงาน และเพื่อให้การดำเนินการเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ มีกฎเกณฑ์ของหมู่บ้านที่จะให้ผลตอบแทนสำหรับผู้จัดเก็บเงินจำนวน 10 % ของเงินได้ ซึ่งการดำเนินการดังกล่าวมีความรวดเร็วมากสามารถเก็บเงินให้เจ้าภาพได้ภายในวันเดียว จากการให้สัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลที่เป็น

คนต่างถิ่นที่เข้ามาอาศัยอยู่ในหมู่บ้านนี้มาเป็นระยะเวลายาวนาน ถึงความรู้สึกที่มีต่อความสัมพันธ์ของคนในหมู่บ้านว่า

“ คุยกันรู้เรื่อง กลมเกลียวกันดี แบบว่าจะไปไหน จะทำอะไรช่วยกันดีนะ อย่างงานศพงานอะไรเนี่ย พูดถึงว่ามีงาน ในหมู่บ้านนี้จะช่วยกันดีมากเลย สำหรับบ้านนี้นะ แล้วก็อย่างเขาจัดงานขึ้นบ้านใหม่นี่นะ เขาช่วยกันถึงไหนรู้ไหมคุณ กระทั้งเก็บจานเสร็จในวันนั้นเลยนะ เก็บจานเก็บโต๊ะหมด ของนี่จะเข้าที่หมด เขาถึงจะกลับบ้านกัน... อย่างงานศพที่บ้านเดิมที่สระแก้วนะ ถ้าใครตายก็ไปกันแต่ญาติพี่น้อง แต่ที่บ้านนี้นะไปกันหมดเลย ถ้ารู้ว่าตายนี่ช่วยกัน 7 วันก็ไม่ได้บอกทำบุญ 7 วันนี่ เขาจะประกาศตอนเผาศพ เขาจะบอกว่า เออทำของวันที่เท่านั้น เท่านี้นะ เขาจะประกาศ แล้วพอเวลาไปใส่บาตรจริงๆคนพรึบเลย ช่วยกันจนกระทั้งเช็ดถ้วย เช็ดชาม ขึ้นวัดเสร็จไม่มีคิดตังค์ ไม่มีจ้างนะ ”

นอกจากนั้นแล้วในปัจจุบันเวลาทางราชการจัดให้มีงานพัฒนาถนนในวันสำคัญๆชาวบ้านทั้งหมู่บ้านจะพร้อมเพรียงออกมาช่วยกันเก็บกระดาษ เศษขยะ ตัดต้นไม้ใบหญ้า บริเวณสองข้างทางถนนที่ตัดผ่านหมู่บ้าน ส่วนผู้ที่ติดธุระหรือเจ้าของร้านที่ติดริมถนนก็จะออกเงิน จัดหาน้ำดื่มเช่นน้ำแข็งใส่น้ำหวาน ขนม แจกจ่ายช่วยเหลือกัน การกระทำดังกล่าวมิใช่เพราะถูกเรียกร้องให้ทำแต่เป็นความสำนักและความสมัครใจที่จะทำเพื่อส่วนรวมมากกว่า จากการถามความเห็นของคนในหมู่บ้านเองที่เกิดที่นี่ ถึงความรู้สึกถึง ความสัมพันธ์ของคนในหมู่บ้านนี้เป็นอย่างไรบ้างนั้น ชาวบ้านส่วนใหญ่ให้ทัศนะที่ตรงกันว่า คนบ้านนี้เวลาจะรวมกลุ่มทำงานมักจะชอบถกเถียงกันก่อนว่าจะทำอย่างไร ส่วนใหญ่มักจะฟังเสียงข้างมาก หรือผู้ที่มีประสบการณ์มาก่อน ส่วนผู้ที่เห็นแตกต่างก็ไม่โกรธ หรือผูกใจเจ็บ แต่จะช่วยกันทำงานกันจนกว่าจะเสร็จ

“... *ความสามัคคีกันใช้ได้คะ แต่อันดับแรกต้องเถียงกันก่อน เริ่มต้นต้องเถียงกันก่อน แต่เอาจริงๆไปทำ จะเป็นอย่างนี้ ไม่รู้หมู่บ้านอื่นเขาจะเป็นอย่างนี้หรือเปล่าไม่รู้นะ อันดับแรกยังงี้ ไม่ว่างานอะไรก็แล้วแต่จะต้องเถียงกันก่อน แต่ก็จะตามตามกัน พอเห็นเขาไปกันแล้ว คนที่เถียงกับเขาจะต้องมาดีกับเรา จะเป็นยังงี้...* ”(กรรมการกองทุนฯ)

“...*เขาร่วมมือสามัคคีกันดี ชอบเถียง ชอบอะไรกัน เขาก็เถียงกันหน้าดำหน้าแดง อย่างนั้นอย่างนี้ ....ทำอะไร มันต้องขัดกัน แต่เดี๋ยวมันก็กินข้าวด้วยกัน เป็นอย่างนั้นนะ* ”(ผู้สูงอายุในหมู่บ้าน)

ความขยันที่ต้องแอบซ่อน พฤติกรรมบางอย่างในอดีตที่คนรุ่นพ่อรุ่นแม่ในหมู่บ้านตำหนักยายมักจะเล่าให้ผู้วิจัยฟังอย่างภาคภูมิใจคือค่านิยมหรือธรรมเนียมของการ " **ตื่นดึก**" เพื่อลุกขึ้นมาทำนา เนื่องจากสภาพที่นาส่วนใหญ่เป็นดินทราย ไม่สามารถที่จะคราดดินทิ้งข้ามคืนเอาไว้ได้ เพราะดินจะคืนตัวแน่นทำให้การปักดำไม่สะดวก ดังนั้นจึงต้องใช้วิธีไถให้เสร็จในตอนเย็นและคราดในตอนเช้าพร้อมการถอนกล้าเพื่อนำมาปักดำให้เสร็จก่อนที่จะเริ่มวงรอบใหม่ในตอนบ่าย เนื่องจากการปักดำมักจะทำพร้อมๆกันทั้งหมู่บ้าน ไม่สามารถที่จะจ้างแรงงานกันได้ และแรงงานในครอบครัวน้อย มีเฉพาะสามีภรรยาเท่านั้น จึงต้องการเวลาในการทำงานที่เพิ่มมากขึ้น และต้องทำงานให้ประสานกัน กล่าวคือจำเป็นที่ต้องตื่นดึกประมาณสามถึงสี่นาฬิกา โดยฝ่ายชายจะออกนาไปคราดดินก่อน ส่วนฝ่ายหญิงจะตื่นขึ้นมาเตรียมอาหารเช้าและกลางวันให้เสร็จ และจึงจะเอาอาหารติดตัวตามออกไปถอนกล้าในภายหลัง เพื่อนำมาปักดำในที่ซึ่งฝ่ายสามีได้เตรียมเอาไว้ การที่ต้องออกไปทำนาตั้งแต่ฟ้ายังไม่สว่าง คงจะต้องทำให้เสียงเบาๆไม่ไปรบกวนชาวบ้านอื่นเขา ในขณะเดียวกันก็แสดงถึงความขยันขันแข็งซึ่งผู้ที่ตื่นนอนออกนาไปที่หลังจะถูกมองว่าเป็นคนขี้เกียจจากสังคม

"*...การทำนานี่เขาจะตื่นดึก แล้วขี่ควายไป นี่ต้องทำให้เงียบนะ กลัวชาวบ้านเขาได้ยิน เดี๋ยวเขาจะไปไถก่อน อะไรอย่างงี้ เขาทำของใครของมันนะเขาแข่งกัน คนไหนขยันอย่างงี้ส่วนมาก ไปในทำนองนี้ บางคนคราดเสร็จแล้ว อีกคนหนึ่งยังขี่ควายออกมา อายเขาน่าดูเลยนะนั้น คล้ายๆกับว่าตื่นดึก กับขี่เกียจ เรียกว่าเป็นธรรมเนียมเลยนะ มันแปลกดีนะผมว่า...*" (ลุงไสว)

"...*ตีสี่ ตี่สามนี่ตื่นกันแล้วแต่ก่อนนี้ แอบกันออกไปทำนา ไล่ควายไปนาเขายังต้องค่อยๆไล่ไปกลัวเราได้ยิน ฮี่ย ฮี่ย ฮี่ย ฮี่ย เขาแข็งกันทำกิน แข่งกันทำความดี พอคราดเสร็จนี่ บางคนคราดเสร็จแล้ว ไอ้คนตื่นที่หลังนี่เพิ่งเอาควายออกไปเนี่ย เขาเสร็จแล้ว มันอายเขาไหมละ มันเย้ยกันตรงนี้...*"(นายเกียรติ)

ทุนทางวัฒนธรรม หมู่บ้าน "ตำหนักยาย" มีที่มาจากคำบอก เล่าสืบต่อกันมาว่า ยายฉิมจากบ้านวังดอกไม้ขึ้นมาหาอาหาร เก็บผักผลไม้หาปูหาปลาบริเวณวังน้ำที่ไหลลงมาจากวังตะไคร้ ซึ่งบริเวณดังกล่าวเป็นวังน้ำ**ว**นในฤดูฝนน้ำไหลแรง (ปัจจุบันอยู่ท้ายวัดหลังโรงเรียนวัดตำหนักยาย) และยายฉิมเกิดเป็นลมจมน้ำตายบริเวณวังน้ำ**ว**นจึงได้ชื่อว่า "ตำหนักยาย " ซึ่งต่อมาได้มีชาวบ้านเข้ามาตั้งหมู่บ้านและสร้างเป็นวัดขึ้นมาชื่อ "วัดตำหนักยาย" ซึ่งตามประวัติได้ลงมือก่อสร้างเมื่อเดือน 6 ปีกุน เอกศกพุทธศักราช 2442 จ.ศ.1261 ร.ศ.118 เป็นปีอธิกมาส หลังจากตั้งหมู่บ้านตำหนักยายแล้วประมาณ10 ปี โดยนายดา นายผา นายโสม ลูกของนายลีที่อพยพมาจากเวียงจันทร์ ซึ่งเป็นคนกลุ่มแรกที่ได้ข้ามแม่น้ำนครนายกมาปลูกบ้านทำไร่กล้วยไร่ข้าวโพดที่บริเวณหมู่บ้านนี้ และเป็น

บรรพบุรุษหรือต้นสกุลของชาวบ้านตำหนักยายในปัจจุบัน ส่วนเจ้าอาวาสองค์แรกนั้นได้นิมนต์หลวงปู่พรหมา (น้องชายของนางทองภรรยาน้อยของนายลี)จากวัดบ้านวังดอกไม้ขึ้นมาจำพรรษา ซึ่งจากการที่ท่านเป็นทั้งพระและญาติทำให้ชาวบ้านส่วนใหญ่เคารพนับถือมาก ปัจจุบันมีศาลพระภูมิหลวงปู่นี้อยู่ในบริเวณวัด วัดนี้มีสิ่งก่อสร้างที่น่าสนใจเช่น ศาลาการเปรียญหลังใหญ่ยาวศิลปลาวลุ่มแม่น้ำโขง มีหน้าบันฉลุไม้ลวดลายอ่อนช้อยสวยงาม มีธรรมาสน์เทศน์เอวขันธ์เสาเดียวสวยงามปัจจุบันชำรุดมากไม่ได้ใช้แล้ว ที่น่าสนใจคือเสาศาลาแต่ละต้นไม่ได้ฝังดินอย่างเช่นที่อื่น แต่ตั้งไว้บนก้อนหินทั้งนี้ชาวบ้านเล่าว่าที่ทำเช่นนี้มีประโยชน์หลายประการ

คือเพื่อกันปลวกและทำให้ไม้ไม่ผุจากการตรวจดูด้วยสายตา ถึงแม้ศาลามีอายุเกือบร้อยปีแล้ว แต่สภาพของเสาไม้ยังมีสภาพที่ดีมาก ลุงพวง แสวงจันทร์ เล่าให้ฟังถึงการก่อสร้างว่า เขาจะเทปูนทำเป็นแท่นเอาไว้แล้วหาก้อนหินแม่น้ำก้อนใหญ่ๆที่มีลักษณะค่อนข้างแบนวางทับลงไปในขณะที่ปูนยังไม้แห้งเพื่อยึดหินเอาไว้ ส่วนการตั้งเสาจะไม่ตั้งที่ละต้น แต่จะเข้าไม้ทำเป็นแผงตามยาวของศาลา ยกขึ้นที่ละข้าง โดยวางเสานอนเอาโคนอยู่ชิดก้อนหิน แล้วเอาเชือกผูกปลายเสาดึงขึ้นพร้อมกัน เมื่อตั้งขึ้นแล้วจึงเอาเชือกผูกโยงและใช้ไม้ตีเป็นขาหยั่งค้ำไว้ เสร็จแล้วจึงไปตั้งอีกข้างหนึ่ง เมื่อทำสองข้างแล้วจึงเข้าไม้ทำคานด้านกว้างทั้งสองด้านแล้วจึงจะขึ้นทำเครื่องบนต่อไป **ซึ่งการก่อสร้างดังกล่าวจำเป็นต้องใช้คนเป็นจำนวนมากที่จะต้องร่วมแรงร่วมใจกันจึงจะประสบความสำเร็จ บ่งชี้ถึงความสามัคคีของคนในหมู่บ้านในยุคนั้น** ศาลานี้นอกจากจะใช้ทำกิจกรรมทางพุทธศาสนาแล้ว ในอดีตยังใช้เป็นที่เรียนหนังสือสำหรับลูกหลานชาวบ้าน ก่อนที่จะมีการก่อสร้างโรงเรียนขึ้นมาภายหลัง ส่วนโบสถ์สร้างเมื่อ พ.ศ.2467 มีประตูโบสถ์ทำเป็นไม้แกะสลักเป็นเรื่องพระเวสสันดร พระพุทธรูปที่เป็นพระประธานในโบสถ์มีพระพักตร์และพระเมาลีไม่มีผิดเพี้ยนกับพระพุทธรูปใหญ่วัดเขาพระงามจังหวัดลพบุรี ทั้งนี้เพราะผู้เป็นปฏิมากร เป็นคนๆเดียวกัน คือหลวงพ่อศรียาเจ้าอาวาสองค์ที่ 8 ท่านผู้นี้เป็นเชื้อพระวงศ์แห่งนครหลวงพระบางมีศักดิ์เป็นหม่อมราชวงศ์ มีฝีมือเป็นทั้งสถาปนิก ช่างไม้ ช่างปูน การสร้างพระประธานนั้นใช้ไม้ไผ่และไม้รวกสานขึ้นเป็นองค์พระแล้วโบกปูนทับ ต่อมาในภายหลังจึงมีการใช้สีทองทาทับลงไปอีกครั้งหนึ่ง การก่อสร้างวัดตำหนักยายมิได้เสร็จสิ้นลงในคราวเดียว จากแรกเริ่มเป็นหลังคาหญ้าแฝกได้มีการพัฒนาต่อเนื่องจวบจนถึงปัจจุบัน แรงศรัทธาในพระพุทธศาสนาของ

ชาวบ้านตำหนักยายที่ได้ร่วมกันหาทุนมาก่อสร้างวัดมาที่เล็กที่ละน้อยได้ทำให้วัดมีความสวยงามไม่น้อยวัดในหมู่บ้านอื่น และนอกจากจะเป็นศูนย์รวมจิตใจแล้ว วัดยังเป็นศูนย์รวมการทำกิจกรรมของชาวบ้านที่จะยังประโยชน์ให้กับชาวบ้านเองอีกด้วย ไม่ว่าจะเป็นการใช้ศาลาวัดเป็นสถานที่ให้การศึกษา ที่ต่อมาได้ขยายตัวออกเป็นโรงเรียนวัดตำหนักยาย ใช้ในการประชุมชาวบ้านทั้งในงานของทางราชการและงานในพิธีทางศาสนาต่างๆ สิ่งที่สำคัญวัดได้สะท้อนถึงความสามัคคีและความกลมเกลียวและการมีวัฒนธรรมที่สืบเนื่องต่อกันมาของชาวบ้านตำหนักยาย

นอกจากวัดแล้วในตำบลหินตั้งยังมีรอยพระพุทธบาทจำลอง บนยอดเขานางบวชสูงประมาณ 100 เมตร ตัวรอยพระพุทธบาทอยู่ในมณฑปสร้างไว้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2401 ซึ่งทุกๆปีจะมีเทศกาลนมัสการรอยพระพุทธบาทนี้ในราวเดือน 5 และเดือน 6 เป็นงานบุญบั้งไฟ มีการแข่งขันประกวดรำบุญบั้งไฟและการละเล่นต่างๆ ซึ่งในสมัยก่อนชาวบ้านนิยมมาเที่ยวกันเป็นจำนวนมาก

ความเชื่อในเรื่องผี เจ้าพ่อหินตั้งเป็นสถานที่ที่มีกลุ่มก้อนหินขนาดใหญ่ แปลกๆที่ตั้งอยู่กลางนา ในเขตหมู่ 7 เป็นที่ๆชาวบ้านเชื่อกันว่าเป็นที่อยู่ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ในสมัยก่อนที่การเดินทางยังไม่สะดวก เวลาเจ็บป่วยจะไปโรงพยาบาลค่อนข้างที่จะยากลำบาก ชาวบ้านจึงมักจะใช้การบนบานสานกล่าวต่อเจ้าที่เจ้าทางที่อยู่ที่นี่ นอกจากนั้นยังมีเจ้าพ่อปลัดจ่างซึ่งเป็นที่นับถือของชาวบ้านที่อยู่ทั้งสองฝากของชายป่าเขาใหญ่ ทั้ง จ.นครนายก และ จ.นครราชสีมา ซึ่งเป็นเรื่องที่คนเฒ่าคนแก่บอกเล่าสืบต่อกันมาว่าเป็นผู้ที่คอยปกป้องดูแลป่าแถบนี้ เวลาจะเข้าป่าหรือทำอะไร ก็ต้องบนบานสานกล่าวก่อนถึงจะปลอดภัย หรือประสบผลความสำเร็จ ชาวบ้านเล่าว่า

"...เข้าไปในเขตป่าอุทยาน เวลาเข้าไปต้องพูดดีๆ อย่าพูดหรือทำอะไรลบหลู่ท่าน เราไปทำแบบไม่เคารพ ก็จะมีอันเป็นไป แบบว่าผมก็เคยเจอมาด้วยตัวเอง ก็ตอนไปหาหวายนะครับมาทำเชือกทำอะไร เข้าไปแล้วขนาดเดือนเมษายนนะครับ ที่ไปนี่มันหน้าแล้งน่าดู มันมีเด็กผู้หญิงไปด้วยก็ให้เขาไปเปลี่ยนผ้า ที่นี้ก็ไม่ทันได้บอกเขา เขาเอาหม้อไปตักน้ำ ซึ่งธรรมดาเขาไม่ให้เอาหม้อไปตักน้ำเวลาอยู่บนเขา แล้วมันก็ต้องวิ่งหนีกันลงมา มันมีทั้งพายุ มีทั้งฝนตกตกต้องได้บนเขานั้น..."

นอกจากนั้นความเชื่อในศาสนาพุทธ ก็มีผลเช่นกันต่อการดำเนินวิถีชีวิตของชาวบ้าน ในการนำมาใช้ในการควบคุมทางสังคมต่างๆ โดยใช้หลักเบญจศีลเป็นแนวทางที่ชาวบ้านจะยึดถือปฏิบัติ อันจะนำไปสู่ความสงบสุขในสังคม ในกรณีของหมู่บ้านตำหนักยาย มีแนวทางการปฏิบัติที่ครอบคลุมไปถึงการให้การคุ้มครองต่อสัตว์เลี้ยงที่นำมาใช้งานด้วยดังคำสัมภาษณ์นี้

...กำนันชื่อ กำนันตับ ผมเห็นมาแต่เด็ก ตัวแกจะไปไหนก็แบกปืนไปด้วยนะ ปืนลูกซองสมัยก่อนนะแบบหน้านา วัน 8 ค่ำ 15 ค่ำใครจะไปไถนา ทำนาแกห้าม ใครทำให้เห็นแกเรียกมาเลยละ วันพระ ต้องให้สัตว์มันหยุดพักผ่อนบ้าง...

จากความเชื่อในพุทธศาสนาก็ดี ในเรื่องผีก็ดี และความสามัคคีสมานฉันท์ของชาวหมู่บ้านตำหนักยาย โดยเฉพาะผู้อาวุโสที่แกนนำของชาวบ้าน สิ่งเหล่านี้เป็นความเชื่อที่อยู่เบื้องหลังการประพฤติปฏิบัติของชาวบ้าน ให้ไปในทิศทางที่ถูกที่ควร เพื่อความสงบสุขของคนในชุมชนร่วมกัน

บทที่ 3

การเปลี่ยนแปลงทุนชุมชน ภายใต้กระบวนการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย

การเปลี่ยนแปลงทุนชุมชนของหมู่บ้านตำหนักยายมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างช้าๆ ตามการเข้ามาของการพัฒนาที่รัฐได้นำเข้ามาในพื้นที่ ชาวบ้านคิดว่าจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงน่าจะนับตั้งแต่การสร้างโรงเรียนวัดตำหนักยายในสมัยคุณหญิง ละเอียด พิบูลสงคราม ที่ได้เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร จังหวัดนครนายกในพ.ศ. 2500 และต่อมาได้มีการทำถนนในปีพ.ศ. 2507 โดยการปรับปรุงทางเกวียนที่มีอยู่เดิมด้วยการนำดินลูกรังมาถม แต่สภาพถนนในตอนแรกยังไม่ดีนัก ชาวบ้านเรียก “ถนนโลกพระจันทร์” เพราะเป็นหลุมเป็นบ่อไปตลอดทั้งเส้นทาง แต่การเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ เกิดจากขาดแคลนน้ำกินน้ำใช้ในฤดูแล้ง ชาวบ้านในหลายตำบลได้รวมตัวกันถวายฎีกาต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และเป็นที่มาของการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญ คือเริ่มตั้งแต่การเสด็จเข้ามาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโดยทางเฮริคอปเตอร์ในปี พ.ศ. 2519 มาลงที่โรงเรียนท่าด่าน เพื่อสำรวจสภาพภูมิประเทศในการที่พระองค์จะทรงหาหนทางที่จะช่วยเหลือประชาชนได้ และเป็นที่มาของโครงการสร้างฝ่ายและอ่างเก็บน้ำคลองท่าด่านอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ขึ้นเป็นครั้งแรก หลังจากนั้นแล้วชาวบ้านคิดว่าความเจริญต่าง ๆ ก็ทยอยกันเข้ามาและผลของการพัฒนาทำให้ทุนชุมชนเปลี่ยนแปลงไปโดยเฉพาะ**ทุนทางเศรษฐกิจ** เพราะนอกจากการเข้ามาของเจ้าหน้าที่ชลประทานในการสร้างอ่างเก็บน้ำซึ่งเป็นปัจจัยที่สำคัญในการผลิตแล้ว ยังมีเจ้าหน้าที่เกษตรได้เข้ามาแนะนำให้ชาวบ้านปรับปรุงสวนผลไม้พันธุ์พื้นเมืองที่มีอยู่เดิม และหรือเปลี่ยนพื้นที่ทำนามาเป็นการทำสวน โดยการคัดเลือกชาวบ้านที่สนใจมาเรียนรู้การทำสวนด้วยเทคนิควิธีตามหลักวิชาการสมัยใหม่ในการปลูก การดูแล การขยายพันธุ์ รวมทั้งพันธุ์ผลไม้ที่ดีมาส่งเสริมให้เกษตรกรนำไปปลูกเช่น ส้มโอ มะยงชิด มะปรางหวาน ฯลฯ นอกจากนั้นยังมีการพาไปดูงานตามสวนผลไม้ที่ประสบความสำเร็จในต่างจังหวัด เพื่อนำความรู้และประสบการณ์กลับมาพัฒนาสวนของตนเอง และคัดเลือกพื้นที่สวนของชาวบ้านที่เข้าร่วมโครงการ ซึ่งมีความขยันขันแข็งจนประสบความสำเร็จเป็นจุดสาธิตเผยแพร่ความรู้ในการทำการเกษตรสมัยใหม่ เพื่อเป็นตัวอย่างให้กับชาวบ้านรายอื่นๆ ได้เข้ามาเรียนรู้ต่อไป จากการดำเนินงานที่ผ่านมาได้ประสบผลสำเร็จเป็นอย่างดี เนื่องจากชาวบ้านได้เห็นว่าผู้ที่เปลี่ยนแปลงพื้นที่นามาทำสวนมีรายได้และความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ประกอบกับการทำนาในภายหลังชาวบ้านประสบกับการขาดทุน เนื่องจากต้นทุนในการทำนาอันได้แก่ ค่าแรง ค่าปุ๋ย ค่ายา และค่าเมล็ดพันธุ์มีราคาสูงขึ้นแต่ราคาข้าวเปลือกกลับมีราคาถูก ประกอบกับการหาแรงงานมาช่วยทำนาหาได้ยาก ชาวบ้านส่วนใหญ่จึงได้เปลี่ยนจากการทำนามาเป็นการทำสวนผลไม้กันมากขึ้น ในการทำสวนในพื้นที่ตำบลหินตั้ง ชาวบ้านนิยมที่จะปลูกผลไม้ผสมกันหลายชนิด เพื่อให้มีผลผลิตออกหมุนเวียนกันไปตลอดทั้งปี ซึ่งจะทำให้ชาวบ้านสามารถที่จะนำไปขายหารายได้ได้ตลอด

ทั้งปีเช่นกัน สำหรับการตลาดนั้นในตอนแรกค่อนข้างที่จะแคบ เนื่องจากการคมนาคมไม่สะดวก ชาวบ้านต้องนำผลผลิตข้ามแม่น้ำบริเวณหมู่บ้านวังยาว เพื่อนำผลผลิตไปขายให้กับนักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวน้ำตก หรือขายให้กับพ่อค้าที่ล่องเรือมาตามแม่น้ำนครนายกเพื่อขึ้นมาหาซื้อ ซึ่งนานๆถึงจะขึ้นมาซื้อสักครั้งหนึ่ง และมักจะถูกกดราคาทำให้ขายผลผลิตได้ในราคาต่ำ ชาวบ้านส่วนใหญ่จึงมีรายได้ไม่มากนัก แต่เมื่อมีการสร้างเส้นทางถนนเข้ามาเพื่อที่จะสร้างอ่างเก็บน้ำและฝาย ทำให้ชาวบ้านมีฐานะดีขึ้นเพราะสามารถที่จะขายผลผลิตได้มากขึ้น มีทั้งที่นำผลผลิตไปขายเองตามจังหวัดต่างๆ ตลอดจนตลาดสี่มุมเมือง และตลาดไท และจากเส้นทางดังกล่าวยังทำให้พ่อค้าเข้ามาหาซื้อผลผลิตทางการเกษตรได้มากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งส้มโอซึ่งเป็นผลผลิตที่ค่อนข้างที่จะมีชื่อเสียงว่ามีรสชาติดี

การปลูกส้มโอในพื้นที่จังหวัดนครนายกมีส้มโอพันธุ์ดีหลายชนิดเช่น พันธุ์ทองดีที่มีรสหวานอมเปรี้ยว ส้มโอพันธุ์ทับทิมสยามที่มีเนื้อสีแดงจัดสวยงามและมีรสดี และส้มโอพันธุ์ขาวน้ำผึ้งที่มีรสชาติหวานหอม จากการที่ได้สัมภาษณ์เจ้าหน้าที่เกษตรจังหวัดและเกษตรกร ให้ความเห็นตรงกันว่าสาเหตุที่ทำให้ส้มโอที่นี่มีรสชาติดี อาจจะเนื่องมาจากสภาพของดินที่ค่อนข้างอุดมสมบูรณ์ ตลอดจนมีสภาพอากาศที่เหมาะสม คือมีฝนมากในขณะที่ออกผลและมีฝนน้อยลงเมื่อผลส้มโอแก่พอดีทำให้รสชาติหวานแหลม รวมถึงการเก็บผลผลิตเมื่อถึงระยะเวลาที่เหมาะสม จึงมีพ่อค้าเข้ามาติดต่อเหมาสวนเพื่อที่จะส่งออกไปขายต่อยังต่างประเทศเป็นจำนวนมาก

นอกจากส้มโอแล้วยังมีมะปรางหวานและมะยงชิดซึ่งราคาค่อนข้างดี ราคาโดยเฉลี่ยใกล้เคียงกันประมาณ 400 บาทต่อกิโลกรรม และหาซื้อได้ค่อนข้างยาก เนื่องจากผลผลิตมีน้อย มีประชาชนจากจังหวัดอื่นๆจำนวนมากที่เห็นว่าราคาดีได้เข้ามาหาซื้อกิ่งพันธุ์ไปปลูก แต่มักจะไม่ประสบผลความสำเร็จ เนื่องจากกิ่งพันธุ์มะปรางและมะยงชิดที่นำไปปลูกมีอัตราการการตายสูงมากหากปลูกไม่ถูกวิธี จึงมักจะต้องกลับมาหาซื้อกิ่งพันธุ์กลับไปปลูกซ่อมอยู่บ่อยครั้ง ทำให้ชาวบ้านตำหนักยายมีรายได้จากการทำกิ่งพันธุ์ของผลไม้ต่างๆเพิ่มขึ้นอีกทางหนึ่ง ราคากิ่งพันธุ์มะปรางหวานและมะยงชิดมีราคาใกล้เคียงกัน มีทั้งที่ชำใส่ถุงดำและใส่กระถางไว้ ราคาตั้งแต่ 300 - 400 บาท ไปจนถึงกระถางละ 500 บาทขึ้นอยู่กับขนาดของต้น ชาวสวนได้ให้คำแนะนำว่า การปลูกมะปรางหวานและมะยงชิดนั้น เมื่อซื้อกิ่งพันธุ์ไปแล้วต้องนำไปพักไว้ก่อน ปล่อยให้ “ ถอดยอด” หรือแตกใบอ่อนสัก 2 ครั้งแล้วถึงจะเอาลงปลูกในดิน สิ่งที่สำคัญคือในช่วงปีแรกห้ามใส่ปุ๋ยเคมีหรือแม้แต่ปุ๋ยคอกโดยเด็ดขาดมิฉะนั้นกิ่งพันธุ์จะตาย ปลูกประมาณ 3 ปีก็จะให้ผล แต่จะให้ผลผลิตเต็มที่เมื่ออายุ 10 ปีขึ้นไปแล้ว

ในปี พ.ศ. 2536 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริฯ ในวันเฉลิมพระชนพรรษาให้ก่อสร้างเขื่อนคลองท่าด่านเพิ่มขึ้น เนื่องจากฝายเดิมมีขนาดเล็กและเริ่มตื่นเขินและเพื่อป้องกันอุทกภัยและเก็บน้ำไว้ใช้ในพื้นที่ภาคกลางซึ่งทางกลมชลประทานได้จัดทำเป็นโครงการก่อสร้างเริ่มในปีพ.ศ. 2540 คาดว่าจะแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2547 ซึ่งต้องใช้งบประมาณ 10,193 ล้านบาทเขื่อน

คลองท่าด่านอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดนครนายก เป็นเขื่อนคอนกรีตบดอัดแน่น(Roller Compaction Concrete, RCC)ที่ใหญ่ที่สุดในโลก ได้มีการนำเอาเถ้าลอย (Fly ash) ซึ่งเป็นของเหลือทิ้งจากการเผาถ่านลิกไนต์ของโรงงานผลิตไฟฟ้าแม่เมาะ จังหวัดลำปาง มาใช้แทนซีเมนต์บางส่วน ทำให้คอนกรีตมีความแข็งแรงเพิ่มมากขึ้น การสร้างเขื่อนคลองท่าด่านครอบคลุมพื้นที่ทั้งสิ้น 3,694 ไร่ เป็นที่ของราษฎรจำนวน จำนวน 808 ไร่ จาก 263 ครอบครัวซึ่งทางกรมชลประทานได้จ่ายค่าทดแทนที่ดินและทรัพย์สินไปเป็นเงิน 730 ล้านบาท

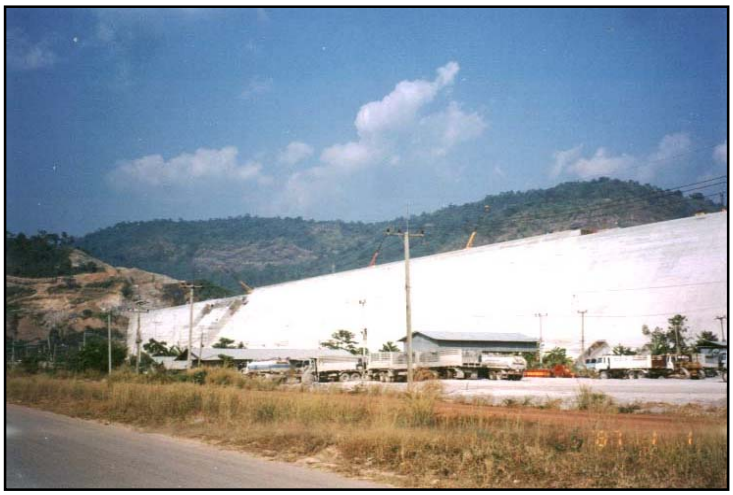

โครงการเขื่อนคลองท่าด่าน

ประโยชน์ที่ได้รับคือสามารถส่งน้ำเพื่อการเกษตร ครอบคลุมพื้นที่ 185,000 ไร่ เป็นแหล่งผลิตปลาจากอ่างเก็บน้ำได้ 48,000 กก.ต่อปีและบรรเทาปัญหาอุทกภัย ที่เคยเกิดขึ้นให้ลดน้อยลง และจะเป็นแหล่งท่องเที่ยวของ จ. นครนายกต่อไป

ประโยชน์ที่เป็นผลพลอยได้จากการสร้างเขื่อน คือในระหว่างการก่อสร้างเขื่อนชาวบ้านก็ได้อาศัยเครื่องมือและวัสดุอุปกรณ์ของโครงการ มาช่วยในการพัฒนาหมู่บ้านด้วย เช่นการปรับปรุงฝังแม่น้ำด้วยการถมดินและใช้การเรียงหินเพื่อป้องกันน้ำกัดเซาะ และการขอดินและหินนำมาถมปรับพื้นที่เพื่อสร้างสนามกีฬาของตำบล ซึ่งจะมีขนาดค่อนข้างใหญ่และมีประโยชน์อเนกประสงค์ กล่าวคือนอกจากจะใช้เป็นสถานที่แข่งกีฬาต่างๆแล้ว ยังอาจใช้พื้นที่ใต้อัฒจันทร์เป็นที่พักสำหรับนักเรียน ลูกเสือที่จะมาเข้าค่ายทำกิจกรรมต่างๆ และเนื่องจากอยู่ติดกับแม่น้ำนครนายกซึ่งมีกิจกรรมท่องเที่ยวเช่นการพายเรือแคนนูที่นักท่องเที่ยวนิยมกันมาก จึงอาจจะทำเป็นขึ้นลงเรือก็จะเป็นสถานที่ที่จะทำธุรกิจท่องเที่ยวได้อีกต่อไป ถ้าหากสามารถดำเนินการได้ตามเป้าหมาย จะมีผลกระทบต่อทุนชุมชนในด้านต่างๆต่อไปในอนาคต

จากการเข้ามาของโครงการต่าง ๆ ทำให้วิถีชีวิตของชาวบ้านตำหนักยายเปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก จากเดิมที่ชาวบ้านเคยมีรายได้จากการขายข้าวที่เป็นผลผลิตหลัก และการขายผลไม้ให้แก่นักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวน้ำตกเป็นอาชีพเสริม กลายมาเป็นการทำสวนผลไม้เพื่อสร้างรายได้กันอย่างจริงจัง ส่วนการปลูกข้าวก็เพียงเพื่อเก็บเอาไว้บริโภคในครัวเรือนเท่านั้น บางบ้านก็ใช้การซื้อข้าวจากโรงสีมารับประทานแทน และเอาพื้นที่และเวลาส่วนใหญ่มาทุ่มเทลงไปในการทำสวนเนื่องจากสามารถทำรายได้ได้ดีกว่า ชาวบ้านบางรายสามารถยกระดับตัวเองเป็นคนกลางระหว่างชาวสวนและพ่อค้าส่งออกที่กรุงเทพฯ ติดต่อเหมาสวนจากชาวบ้านด้วยกันเองและส่งผลผลิตให้แก่พ่อค้าส่ง

ออก สิ่งที่น่าสนใจคือการเหมาสวนของคนกลางเหล่านี้ไม่ใช่เพียงแต่เก็บผลผลิตที่พร้อมที่จะนำไปจำหน่ายได้เท่านั้น แต่ได้เข้ามาดูแลการทำสวนด้วยตัวเอง โดยหลังจากที่มาสำรวจจำนวนผลไม้ที่เริ่มติดลูกและตกลงราคากันแล้ว จะเข้ามาดูแลให้ปุ๋ยและฉีดพ่นยาฆ่าแมลงเอง ทั้งนี้เพื่อให้ผลผลิตเป็นไปตามมาตรฐานความต้องการของตลาดให้ได้มากที่สุด ทำให้ชาวสวนมีรายได้ค่อนข้างดีและสามารถเอาเวลาไปหารายได้ทางอื่นๆได้มากขึ้น

สำหรับผู้ที่ไม่มีที่ดินเป็นของตนเองจากเดิมหารายได้จากการรับจ้างทำนา เมื่อชาวบ้านที่มีฐานะส่วนใหญ่เปลี่ยนมาทำสวน ก็ได้เปลี่ยนอาชีพมารับจ้างในการทำสวนด้วย โดยช่วยเหลือในการตัดแต่งกิ่ง ดายหญ้าพรวนดิน ให้ปุ๋ยและพ่นยาฆ่าแมลง และเมื่อโครงการก่อสร้างเขื่อนฯเข้ามาก็สามารถที่จะหารายได้อีกทางหนึ่ง จากการเข้าไปเป็นแรงงานก่อสร้างเขื่อน ส่วนร้านค้าที่เคยเป็นร้านค้าเล็กร้านเดียวภายในหมู่บ้านก็ขยายตัวใหญ่ขึ้น ขายของได้มากขึ้นเนื่องจากมีแรงงานต่างถิ่นเข้ามาก่อนสร้างเป็นจำนวนมาก นอกจากนั้นแล้วทางโครงการก่อสร้างเขื่อนท่าด่านยังได้จัดพื้นที่ทำตลาดนัด 3 วันในหนึ่งสัปดาห์ทุกวันจันทร์ วันพุธและวันเสาร์ซึ่งเป็นตลาดนัดที่ค่อนข้างใหญ่เพื่อขายเครื่องอุปโภคบริโภคในราคาถูกให้กับคนงานก่อสร้างภายในโรงงาน ซึ่งมีคนในหมู่บ้านเข้าไปค้าขายเป็นจำนวนมาก และเมื่อประเทศไทยเกิดสภาวะเศรษฐกิจตกต่ำในปี พ.ศ. 2540 ชาวบ้านที่เคยออกไปหากินตามต่างจังหวัดก็กลับมาเปิดร้านค้าภายในหมู่บ้านขึ้นอีกหลายร้าน ทำให้ชุมชนมีความคึกคักขึ้น ทำให้เศรษฐกิจภายในหมู่บ้านดีขึ้น

อย่างไรก็ดีผลกระทบทางลบของการพัฒนา ในระหว่างการก่อสร้างเขื่อนก็มีเช่นกัน กล่าวคือสภาพถนนในขณะการก่อสร้างชำรุดและมีฝุ่นละอองมาก เนื่องจากการขนวัสดุก่อสร้างด้วยรถบรรทุกขนาดใหญ่ ซึ่งทางกรมชลประทานก็พยายามซ่อมทำเป็นการชั่วคราวอยู่ตลอดเวลา และใช้รถน้ำคอยฉีดราดเพื่อบรรเทาปัญหาในเรื่องฝุ่นละออง และปัญหาอีกประการหนึ่งจากเทคนิคการสร้างเขื่อนคือการใช้น้ำปูนซีเมนต์ฉีดเข้าไปตามรอยแตกของหิน เพื่อทำให้ฐานรากของเขื่อนแข็งแรงสามารถที่จะเก็บกักน้ำได้ ทำให้น้ำใต้ดินในพื้นที่หมู่บ้านตำหนักยายมีจำนวนน้อยลง บ่อน้ำที่ชาวบ้านขุดเองเพื่อใช้ในการอุปโภคและบริโภครวมทั้งใช้ในการเกษตร จะแห้งลงโดยเฉพาะอย่างยิ่งในเดือนมีนาคมและเดือนเมษายน ไม่มีน้ำรดต้นไม้ทำให้ไม้ผลบางส่วนเสียหายโดยเฉพาะอย่างยิ่งไม้ผลที่ปลูกใหม่ แต่ชาวบ้านก็อดทนและเชื่อว่าเมื่อเขื่อนเสร็จปัญหาต่างๆเหล่านี้จะหมดไป นอกจากนี้การเปลี่ยนพื้นที่จากการทำนามาเป็นการทำสวนโดยการถมที่ให้สูงขึ้นนั้น ทำให้การไหลหลากของน้ำไม่เป็นไปตามธรรมชาติเหมือนที่เคยไหลบ่าท่วมทุ่งนา ซึ่งแต่เดิมน้ำฝนที่ตกลงมาจะไหลกระจายตัวไปตามความกว้างของท้องทุ่ง แต่เมื่อมีการถมที่สูงขึ้นจะเป็นอุปสรรคในการไหลของน้ำ และจะเกิดอันตรายจากน้ำท่วมหรือน้ำป่าไหลหลาก ต่อบ้านที่อยู่ในพื้นที่ต่ำหรือขวางเส้นทางไหลของน้ำ แต่ผลกระทบที่สำคัญของการทำการเกษตรสมัยใหม่ คือการใช้สารเคมีในการทำนาและการทำสวน โดยเฉพอย่างยิ่งการล้างหรือการเทยาฆ่าแมลงลงไปในแหล่งน้ำตามธรรมชาติทั้งที่ตั้งใจและที่ไม่ตั้งใจ ทำให้จำนวนสัตว์น้ำในแหล่งน้ำต่างๆลดลงอย่างมาก จนชาวบ้านไม่

สามารถจะหาเอามากินได้ ต้องหาซื้อเอามาจากภายนอกพื้นที่ น้ำในแม่น้ำที่ชาวบ้านเคยได้อาศัยเพื่ออุปโภคและบริโภคก็สกปรกจนไม่สามารถใช้ได้ อีกทั้งตัวเกษตรกรเองที่ฉีดยาฆ่าแมลงบางคนเกิดการเจ็บป่วยและเสียชีวิตลงก่อนวัยอันควร ซึ่งในปัจจุบันทางกระทรวงเกษตรพยายามรณรงค์ให้ใช้สมุนไพรเช่นโล่ติ้น สะเดา ตะไคร้หอม หนอนตายอยาก ฯลฯในการกำจัดแมลง และใช้น้ำปุ๋ยชีวภาพแทนปุ๋ยเคมีเพื่อลดต้นทุน และรักษาสิ่งแวดล้อม

ผลของการพัฒนาที่มีต่อ **ทุนทางสังคม** ของชุมชนจากการก่อสร้างเขื่อนขนาดใหญ่ดังกล่าวที่มีประโยชน์ในลักษณะอเนกประสงค์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการท่องเที่ยว เนื่องจากอยู่ไม่ไกลน้ำตกสาริกา น้ำตกนางรอง และวังตะไคร้ ซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นที่รู้จักของประชาชนทั่วไป อีกทั้งไม่ไกลจากกรุงเทพมากนักสามารถที่จะเดินทางไปกลับได้ในวันเดียวกันได้ จึงเป็นที่สนใจของนักการเมืองและนายทุนที่จะเข้ามาทำธุรกิจการท่องเที่ยว เช่นการสร้างโรงแรมหรือรีสอรท์ต่างๆ ได้เข้ามากว้านซื้อที่ดินไปเป็นจำนวนมาก มีชาวบ้านหลายคนได้ขายที่ดินของตนไปเนื่องจากราคาดีตามความรู้สึกของชาวบ้าน แต่ชาวบ้านบางส่วนกลับใช้วิกฤตนี้เป็นโอกาส รวมกลุ่มกันใช้สวนผลไม้จัดทำเป็นที่พักและแหล่งท่องเที่ยวที่ไม่ต้องใช้เงินทุนมาก เช่นกลุ่มท่าด่านโฮมสเตย์ เพื่อต้อนรับนักท่องเที่ยว ซึ่งก็ได้รับความนิยมมากเช่นกัน

อย่างไรก็ดีการที่หมู่บ้านตำหนักยายมีเส้นทางไปมาสะดวกขึ้น อีกทั้งมีแรงงานจากที่อื่นๆไเข้ามาทำงานในโครงการก่อสร้างเขื่อนฯเป็นจำนวนมาก ทำให้เกิดมีการลักขโมยมากขึ้นด้วยเช่นกันโดยเฉพาะอย่างยิ่งผลไม้ที่เป็นผลผลิต มีคำพูดเป็นทำนองตลกๆว่าแมลงที่ชาวสวนกลัวที่สุดเพราะไม่สามารถฉีดยาป้องกันได้คือ “แมลงกระสอบ” ที่ทำความสูญเสียเป็นจำนวนมากให้กับชาวสวนได้ภายในข้ามคืน และจากการที่การคมนาคมติดต่อสื่อสารกันสะดวกมากขึ้น ชาวบ้านได้รับข่าวสารจากภายนอกมากขึ้นทั้งทางตรงและทางอ้อมเช่นทางวิทยุ และโทรทัศน์ จากผลของการโฆษณาทำให้ชาวบ้านมีค่านิยมทางการบริโภคมากขึ้นเช่นกัน แทบทุกบ้านจะมีรถยนต์บรรทุกเล็กและโทรศัพท์มือถือ เด็กวัยรุ่นที่คึกคะนองนิยมที่จะขี่รถจักรยานยนต์แข็งขันกัน ยาเสพติดเริ่มมีเข้ามาบ้างแต่ยังไม่มากนัก ทำให้ชุมชนต้องมีรายจ่ายเพิ่มมากขึ้น แต่รายจ่ายที่สำคัญคือรายจ่ายทางด้านการศึกษา เพราะเกือบทุกบ้านต้องการให้ลูกหลานมีความรู้สูง ๆ จึงนิยมส่งลูกออกไปเรียนระดับสูงถึงปริญญาตรีภายนอกชุมชนเพื่อที่จะได้ทำงานสบาย ๆ ไม่ต้องมาเหน็ดเหนื่อยกับการทำนาทำสวนเหมือนพ่อแม่ ซึ่งมีผลทำให้พ่อแม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายเพิ่มมากขึ้น ต้องหารายได้เพิ่มมากขึ้น หากหาได้ไม่ทันก็ต้องกู้ยืมเงิน ทำให้ชาวบ้านส่วนใหญ่เป็นหนี้สินโดยเฉพาะอย่างยิ่งธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.) อย่างไรก็ดีการที่คนรุ่นใหม่มีความรู้สูงขึ้น เมื่อจบการศึกษาแล้วก็มักจะหางานทำภายนอกหมู่บ้านเป็นส่วนใหญ่ มีเพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่จะกลับมายึดอาชีพเดิมของพ่อแม่ ส่วนใหญ่นิยมที่จะทำงานเป็นข้าราชการ หรือไม่ก็เป็นลูกจ้างตามบริษัทห้างร้านต่างๆของเอกชน แต่เนื่องจากตำแหน่งงานต่างๆมีน้อย ผู้สำเร็จการศึกษาใหม่ๆจึงไม่มีงานทำหรือต้องมาทำงานในลักษณะการใช้แรงงานตามโรงงานต่างๆแทน แต่เนื่องจากโรงงานจะรับแรงงานที่มีวุฒิการศึกษาใน

ระดับ ปวช. หรือ ปวส.เป็นส่วนมาก ทำให้บางคนต้องยอมทำงานที่ต่ำกว่าวุฒิ ซึ่งเป็นการสูญเปล่าทางการศึกษา ผลกระทบทางลบที่สำคัญของการพัฒนาต่อทุนทางสังคมคือความสัมพันธ์ของชาวบ้านมีการเปลี่ยนแปลงไป จากชุมชนเดิมที่ค่อนข้างจะอยู่อย่างโดดเดี่ยว คนภายในชุมชนต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน เมื่อมีเส้นทางติดต่อกับภายนอกได้สะดวกขึ้น สามารถที่จะเข้าถึงการบริการของรัฐได้มากขึ้นเช่น โรงพยาบาล ธนาคาร ฯลฯ คนภายในชุมชนพึ่งพาอาศัยกันน้อยลง และมีชีวิตแบบตัวใครตัวมัน แข็งขันแก่งแย่งกันในการทำมาหากิน ปรากฏการณ์ดังกล่าวจะเห็นได้จากคำพูดของกำนันตำบลหินตั้งว่า

“สมัยก่อน อย่างเรานี้ เออ...ไปขายของตรงนี้กันไหม ไปทำมาหากินตรงนี้กันไหม แต่ก่อนนี้เขาชวนกันไปนะคะ เดี๋ยวนี้อย่าหวังเลยค่ะ ต่างคนต่างทำ กลัวไปแย่งอาชีพกันทำ มันไม่เหมือนเดิมแล้วค่ะ คือลักษณะมันเปลี่ยนไปถึงบอกว่าถ้าเกิดให้เลือกได้จะขอกลับไปเหมือนเดิม จะกลับเหมือนที่ยังไม่มีสิ่งอะไร อยากจะอยู่แบบชนบทที่ไม่มีไฟฟ้าเข้า ไม่มีอะไรเข้าอย่างนั้นดีกว่า ยังช่วยกัน เออ...ปลาได้มาก็ยังมาแบ่งกัน แต่เดี๋ยวนี้ปลาได้มาต้องมาขาย การทำมาหากิน เออ...ไปขายของที่น้ำตกกันไหม เออวันนี้ขายอันนี้ดีนะ เดี๋ยวนี้ไม่ใช่แล้วค่ะ เดี๋ยวนี้จะบอกใครสักทีนั้นกลัวเขาไปแย่งขาย ขายของดีกว่ากันอะไรอย่างนี้ เป็นลักษณะของการแก่งแย่งกันแล้ว ช่วงนี้ดูกับช่วงก่อนมันไม่เหมือนกันแล้ว”

ผู้นำชุมชนในสมัยก่อนผู้นำชุมชน ที่เป็นกำนัน หรือผู้ใหญ่บ้านค่อนข้างที่จะเป็นคนที่มีอาวุโส มีลักษณะเป็นนักเลง สั่งหรือพูดอะไรชาวบ้านมักจะปฏิบัติตาม มักจะเป็นคนที่ชาวบ้านนับถือและเชื่อฟัง แต่มาในปัจจุบัน หลังจากการพัฒนาเข้ามาชาวบ้านมักจะเลือกคนมีที่มีการศึกษาหรือมีความรู้ เนื่องจากต้องคอยประสานงานหรือช่วยชาวบ้านเวลาติดต่อกับหน่วยงานของทางราชการต่างๆ และเป็นตัวนำที่สำคัญในการพัฒนาชุมชน ผู้นำของหมู่บ้านตำหนักยายทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการมีดังต่อไปนี้

คุณลุงไสว เกษตรกรดีเด่นของจังหวัดนครนายก ที่มีความสามารถในการขยายพันธุ์พืชได้หลากหลายชนิดทั้งส้มโอ มะปรางหวาน มะยงชิด ฯลฯ เป็นที่ยอมรับกันของคนทั่วไปทั้งภายในและภายนอกประเทศ ที่จะเข้ามาศึกษาดูงาน หรือถ่ายทำสารคดีออกรายการทั่งทางโทรทัศน์และทางหนังสือพิมพ์ ทำให้บ้านกลายเป็นสถานที่ที่ทางราชการใช้ถ่ายทอดความรู้ทางด้านการเกษตรสมัยใหม่ให้กับประชาชนด้วย ตัวของคุณลุงไสวเองได้รับการคัดเลือกให้เป็นเป็นประธานกลุ่มในหลายๆตำแหน่งเช่น ประธานประชาคมหมู่บ้าน เป็นประธานกองทุนเกษตรกรรม ประธานกองทุนโภชนาการ ที่ปรึกษากองทุนหมู่บ้าน ฯลฯ การยอมรับเช่นนี้มิใช่เกิดเพียงชั่วข้ามคืน แต่เกิดจากความมานะพยายามบากบั่นอันยาวนานของลุงไสวเอง เนื่องจากเป็นบุคคลกลุ่มแรกๆของหมู่บ้านที่ยอมรับเอาความรู้และเทคนิคการเกษตรสมัยใหม่ เข้ามาใช้ปรับปรุงการประกอบอาชีพ และเป็นจุด

เริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงอาชีพของชาวบ้านในหมู่บ้าน จากการทำนามาเป็นการทำสวนผลไม้ และขยายตัวออกไปจนสามารถทำให้ส้มโอ มะปรางหวานและมะยงชิด กลายมาเป็นพืชเศรษฐกิจของจังหวัดนครนายก

คุณอัฌชลี ผู้ใหญ่บ้านตำหนักยายและกำนัน ตำบลหินตั้ง อายุ 33ปี ถึงแม้ว่าจะเป็นผู้หญิงอายุน้อยแต่ก็มีความสามารถมาก ในสายตาของชาวบ้านเป็นคนที่มีการศึกษาสูง ค่อนข้างที่จะมีฐานะ ทำธุรกิจเกี่ยวกับการประกันภัยและขายโทรศัพท์มือถือ มีสำนักงานทั้งในจังหวัดนครนายกและจังหวัดปราจีน ในบทบาทของกำนันและผู้ใหญ่บ้านหมู่ 6 ชาวบ้านค่อนข้างที่จะพอใจมาก นอกจากนั้นกำนันยังมีแนวคิดในการอนุรักษ์งานประเพณีต่างๆเช่นงานวันสงกรานต์ งานประเพณีลอยกระทง และสนับสนุนการทำกิจกรรมที่ให้ความสำคัญต่อเด็กและเยาวชน เช่นการจัดงานวันเด็กของตำบล การสนับสนุนกีฬาฟุตบอลของหมู่บ้าน มีแนวคิดร่วมกับผู้นำคนอื่นๆ ที่จะสร้างสนามกีฬาขนาดใหญ่(ขนาดสนามกีฬาประจำจังหวัดนครนายก) ขึ้นในหมู่บ้านเพื่อที่จะส่งเสริมการกีฬาและแก้ปัญหายาเสพติดในกลุ่มพวกวัยรุ่น และสามารถที่จะรองรับการท่องเที่ยวที่จะเกิดขึ้นในอณาคตได้อีกด้วย ซึ่งการดำเนินการก่อสร้างอยู่ในขั้นตอนการติดต่อประสานงานกับหน่วยงานที่จะเข้ามาช่วยเหลือมีผลคืบหน้าไปค่อนข้างมาก

นายสัญญา ประธานกองทุนหมู่บ้าน อายุ 53 ปี บ้านเดิมอยู่ หนองแสม อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก มีความสามารถทางด้านก่อสร้าง แต่มาประกอบอาชีพค้าขายภายในหมู่บ้าน โดยขายสินค้าพวกของใช้ และขายน้ำมันรถยนต์ บ้านอยู่ใกล้คุณลุงไสวฯ เคยช่วยเหลือกำนันในการหาเสียงเข้าสู่ตำแหน่ง มีประสบการณ์การเป็นพ่อค้าขายผลผลิตทางการเกษตร โดยซื้อรถ 6 ล้อบรรทุกผลผลิตทางการเกษตรไปค้าขายยังต่างจังหวัด หลังจากมีลูกแล้วจึงหยุดค้าขายอยู่กับบ้าน มีความสามารถทางภาษา ชอบแต่งกลอน ได้ตั้งชมรมอนุรักษ์ภาษาไทย และได้แต่งกลอนประวัติของหมู่บ้านเอาไว้ เมื่อได้รับการแต่งตั้งให้เป็นประธานกองทุนหมู่บ้าน ได้มีแนวคิดจัดตั้งธนาคารหมู่บ้านเพื่อแก้ปัญหาผู้ที่ต้องการกู้แต่ไม่ได้เป็นสมาชิกกองทุนสัจจะออมทรัพย์ และเป็นผู้ให้แนวความคิดในเรื่องการกำหนดอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 12 บาทต่อปี ซึ่งเป็นอัตราดอกเบี้ยที่ค่อนข้างสูงเมื่อเทียบกับการดำเนินกองทุนของหมู่บ้านอื่น เพื่อที่จะนำเงินที่ได้มาใช้ในการดำเนินการกองทุนและใช้เป็นประโยชน์แก่หมู่บ้านให้มากขึ้น มีแนวคิดที่จะนำเงินกำไรจากดอกเบี้ยกองทุนมาซื้อเครื่องจักรตอกเพื่อที่จะใช้เป็นวัสดุในการจักสานเข่งใส่ผลไม้ ซึ่งหมู่บ้านต้องการใช้ใส่ผลไม้ปีละหลายหมื่นลูกและต้องหาซื้อจากภายนอกหมู่บ้าน หากสามารถดำเนินการตามแนวคิดได้จะทำให้ชาวบ้านทุกคนโดยเฉพาะผู้สูงอายุหรือผู้ที่อยู่บ้านเฉยๆไม่มีงานทำ สามารถที่จะหารายได้และจะทำให้มีเงินหมุนเวียนในหมู่บ้านต่อปีเป็นเงินหลายหมื่นบาทเช่นกัน

นายสมยศ รองประธานกองทุนฯ เกิด พ.ศ.2492 อายุ 54 ปี เดิมเป็นคนจังหวัดปทุมธานีและมาได้ภรรยาในหมู่บ้านนี้ ซึ่งเป็นญาติของคุณลุงไสว เป็นคนที่มีความคิดดี การพูดน่าเชื่อถือ ถึงแม้ว่าจะได้รับการศึกษามาน้อย แต่เนื่องจากเป็นคนที่รักในการแสวงหาความรู้ให้กับตนเองอยู่

ตลอดเวลา มักจะติดตามคุณลุงไสว ไปบรรยายในที่ต่างๆ หรือไม่ก็มักจะร่วมประชุมกับกลุ่มหรือคณะบุคคลที่เข้ามาดูงานที่บ้านลุงไสวฯ นอกจากนั้นยังสนใจที่จะติดตามดูข่าวสารของทางราชการอยู่ตลอดเวลา ทำให้มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องต่างๆโดยเฉพาะอย่างยิ่งข่าวสารเกี่ยวกับกองทุนหมู่บ้านฯเป็นอย่างดี จึงเป็นกำลังที่สำคัญในการเสนอแนะแนวความคิดในการดำเนินการกองทุนหมู่บ้าน นอกจากนั้นยังเห็นความสำคัญของเยาวชน และพยายามที่จะช่วยผลักดันให้คนรุ่นใหม่เข้ามาเรียนรู้ และมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจการต่างๆของหมู่บ้านให้มากขึ้น ได้ร่วมมือกับผู้นำชุมชนคนอื่นๆที่จะผลักดันให้เกิดโครงการก่อสร้างสนามกีฬาของตำบล ถึงแม้ว่าจะมีชาวบ้านบางกลุ่มที่ไม่เห็นด้วย เนื่องจากเห็นว่าสนามมีขนาดใหญ่เกินไปและอาจจะเป็นที่มั่วสุมของเด็กวัยรุ่นได้ แต่ทางคุณสมยศพยายามที่จะชี้แจงให้เห็นว่า การเล่นกีฬาจะทำให้ปัญหายาเสพติดลดน้อยลง และสนามกีฬาดังกล่าวอาจจะเป็นศูนย์รวมของวัยรุ่น ซึ่งผู้ปกครองสามารถที่จะมาพบปะพูดคุยกับกลุ่มวัยรุ่นได้ ซึ่งถ้าหากเข้าใจเด็กและทำให้เกิดความไว้เนื้อเชื่อใจได้แล้วแล้วก็อาจจะสามารถแนะนำแนวทางที่ถูกต้องให้กับวัยรุ่นเหล่านั้นได้ ดีกว่าที่จะปล่อยให้เด็กแอบไปเสพยาโดยที่ผู้ใหญ่ไม่รู้ การสนับสนุนการกีฬาดังกล่าวหมายรวมไปถึงการร่วมมือกับประธานกองทุนฯเสนอแนะให้กรรมการกองทุนคนอื่นๆอนุมัติเงินดอกเบี้ยกองทุนฯจำนวน 3000 บาทเพื่อใช้ไปในการบำรุงและตัดชุดให้กับนักฟุตบอลของหมู่บ้าน เพื่อใช้ในการแข็งขันในที่ต่างๆด้วย จากการยอมรับของชาวบ้านดังกล่าว คุณสมยศฯ ค่อนข้างที่จะภาคภูมิใจเมื่อมีคนกล่าวขวัญว่าเป็นคนของประชาชน จึงได้ทำประโยชน์ให้กับส่วนรวม บ่อยครั้ง

อาจารย์วันที อดีตครูใหญ่โรงเรียนท่าชัย ปัจจุบันเสียชีวิตแล้ว เป็นผู้ริเริ่มก่อตั้งกองทุนโภชนาการ ซึ่งเป็นรากฐานหรือแบบอย่างที่ทำให้ชาวบ้านรู้จักที่จะดำเนินการบริหารกองทุนอื่นๆต่อมาภายหลัง เป็นคนหมู่บ้านตำหนักยายมีบ้านอยู่ข้างวัด บรรพบุรุษของอาจารย์วันทีได้ร่วมกันสร้างวัดตำหนักยายมาตั้งแต่ในอดีต เป็นคนมีความรู้ช่วยเหลือสังคม และชาวบ้านมักจะเข้ามาขอคำปรึกษาเป็นประจำ ชอบศึกษาหาความรู้ด้วยตัวเอง เรียนหนังสือทางไปรษณีย์ และสอบเทียบอนุปริญญา ที่วิทยาลัยครูจะเชิงเทรา และหาความรู้อื่นๆจากการอ่านหนังสือเอาเองโดยตลอด เป็นผู้เขียนประวัติวัฒนธรรม จ.นครนายก เล่าถึงความเป็นมาของ ตำบลดงละคร รวมทั้งวังตะไคร้ และได้เขียนประวัติวัดและหมู่บ้านตำหนักยาย ได้ทำงานเป็นครูที่โรงเรียนท่าด่าน ซึ่งห่างหมู่บ้านตำหนักยายขึ้นไปทางเหนือออกไปประมาณ 5 กม. ต้องเดินตามคันนาไปสอน มีลูกศิษย์เป็นจำนวนมาก คุณลุงไสว ก็เป็นลูกศิษย์ ต่อมาภายหลังย้ายมาเป็นครูใหญ่ รร.ท่าชัยและเกษียณอายุ จากคำบอกเล่าของคุณยายไสว พูนเงิน ภรรยาซึ่งปัจจุบันมีอายุ 80 ปี ถึงความเป็นมาของกองทุนโภชนาการว่า เกิดจากอาจารย์วันทีฯเมื่อเกษียณแล้ว ได้เห็นชาวบ้านผู้ปกครองนักเรียนส่วนใหญ่มีความเป็นอยู่ที่ยากจนมาก เวลาเจ็บป่วยไม่มีเงินที่จะมารักษาตัวเอง จึงคิดหาทางช่วยเหลือ โดยได้คิดตั้งกองทุนขึ้นมาช่วยเหลือ ซึ่งก็ไม่ได้ให้เปล่าๆเสร็จสิ้นภายในครั้งเดียว แต่ต้องการให้ชาวบ้าน

ได้รู้จักช่วยเหลือตนเองและเรียนรู้ที่จะบริหารกองทุนให้มีดอกเบี้ยงอกเงยออกมา เพื่อสามารถที่จะใช้ประโยชน์จากกองทุนได้มากขึ้นและเป็นระยะเวลาที่ยาวนาน

“ ตอนเขาให้กองทุนนี่ เขาก็ปรึกษาฉันเหมือนกัน เมื่อตอนเกษียนแล้ว เขาบอกว่า เรานี่เกษียณกันแล้วนะ เงินเดือนนี่ก็ได้มาจากผู้ปกครองพร้อมทั้งของเราด้วย แล้วเรากินบำนาญกัน ที่นี้เรามาคิดช่วยสังคมเถอะ ฉันก็ว่าจะช่วยแบบไหนละ ช่วยแบบนี้คือตั้งกองทุน ให้เขาเข้ามาเป็นสมาชิกด้วย ถ้าเขาพร้อมกันมีเงินมาจำนวน 3 พันบาทแล้วเขามีกัน เขาพร้อมกันอย่างนี้ ผมจะให้ไปเลยทุนหนึ่ง ให้ไปพันบาท คือว่าพันบาทนี่ก็คือ 10 หุ้น บ้านนี้บ้านของเรา ให้ไป 20 หุ้น ให้ไปเลยดอกเบี้ย พร้อมทั้งให้ตั้งกรรมการเข้ามาดูแลช่วยเหลือกัน ”

การให้เงินกองทุนดังกล่าวมิใช่ให้แต่หมู่บ้านตำหนักยายเพียงหมู่บ้านเดียว อาจารย์วันที่ให้ทุกหมู่บ้านภายในตำบลหินตั้ง แต่ชาวบ้านหมู่ 1 ไม่พร้อมจึงไม่ได้เงินกองทุน หมู่บ้านที่เหลือได้ไปหมู่ละ1- 2 กองทุน แต่จากการดำเนินการหลายปีที่ผ่านมา หมู่ 3 และ หมู่ 7 เงินกองทุนได้ล้มละลายแล้วเนื่องจากการดำเนินการที่ไม่มีประสิทธิภาพ ในส่วนของหมู่ 6 บ้านตำหนักยาย กองทุนดังกล่าวได้มีเงินเพิ่มพูนขึ้นเป็นเงินหลายแสนบาท และได้สร้างประสบการณ์ในการบริหารจัดการกองทุนให้กับชาวบ้าน และกรรมการบางส่วนได้เข้ามาเป็นกำลังสำคัญในการจัดการกับกองทุนหมู่บ้านฯในปัจจุบัน

การประชุม สมัยก่อนการเรียกประชุมชาวบ้านชาวบ้านตำหนักยาย ผู้ใหญ่บ้านจะใช้การตีเกราะทำด้วยกระบอกไม้ไผ่เซาะร่องเป็นรางยาว ซึ่งเวลาตีเสียงจะดังมากชาวบ้านจะมีการประชุมกันที่บ้านผู้ใหญ่ เพื่อรับฟังข่าวสารของทางราชการหรือแจ้งเหตุร้ายเพื่อช่วยกันแก้ไข หรือบางทีก็ใช้เวลาในวันพระที่ชาวบ้านส่วนใหญ่จะรวมกันมาทำบุญที่วัดเพื่อแจ้งขาวสารต่างๆ ต่อมาทางราชการได้ให้งบประมาณมาสร้างหอกระจายข่าวเพื่อใช้แจ้งขาวสารต่างๆ และเมื่อทางราชการได้มีนโยบายให้ทุกหมู่บ้านมีการจัดเวทีประชาชนในรูปของประชาคมหมู่บ้าน เพื่อรับฟังความคิดเห็นและความต้องการของประชาชน ซึ่งทางหมู่บ้านตำหนักยายได้จัดให้มีการทำประชาคมหมู่บ้านทุกวันที่ 10 ของเดือนที่บ้านของกำนัน โดยมีคุณลุงไสว พ่อของกำนันเป็นประธานประชาคม ก่อนวันประชุมจะมีการแจ้งเตือนทางหอกระจายข่าว ให้ทุกครอบครัวส่งตัวแทน 1 คน มาประชุม โดยใช้ใต้ทุนบ้านกำนันเป็นที่จัดประชุม มีกระดานแจ้งวาระการประชุมว่าจะประชุมในเรื่องอะไรบ้าง ส่วนใหญ่จะเป็นการแจ้งข่าวสารของทางราชการให้ชาวบ้านได้ทราบและหรือรับฟังปัญหา ข้อคิดเห็นต่างๆของชาวบ้าน เพื่อที่จะแจ้งให้ผู้มีหน้าที่เกี่ยวข้องได้ทราบเพื่อรับนำไปแก้ไข ในบางครั้งจะมีเจ้าหน้าที่ของรัฐเช่นเจ้าหน้าที่จากอำเภอและตำรวจมาร่วมประชุมด้วย และเพื่อการทำให้นโยบายดังกล่าวมีผลเป็นรูปธรรม ทางราชการยังได้กำหนดให้การเสนอโครงการต่างๆของ อบต.ต้องแนบบันทึกการประชุม ที่มีวาระในเรื่องความต้องการต่างๆของประชาชนแนบไปด้วเสมอ ทำให้การ

ประชุมดังกล่าวต้องทำต่อเนื่องกันมานานจนกลายมาเป็นความเคยชิน และชาวบ้านมักจะมาเข้าร่วมประชุมกันเป็นส่วนใหญ่ เนื่องจากกลัวตกข่าวไม่ทันเพื่อนบ้านและเพื่อทราบข่าวสารที่จะนำไปพูดคุยกันต่อไป อย่างไรก็ดีหมู่บ้านตำหนักยายก็ได้รับความชมเชยว่าสามารถทำประชาคมได้ดีและสามารถใช้ที่ประชุมดังกล่าวเป็นที่แสดงความต้องการที่แท้จริงของชาวบ้านได้

กล่าวโดยสรุป ผลของการพัฒนาได้ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทุนชุมชน ภายในหมู่บ้านตำหนักยายค่อนข้างมาก การเข้ามาของโครงการเขื่อนคลองท่าด่านและนักพัฒนาต่างๆทำให้ทุนทางเศรษฐกิจของชุมชนเพิ่มมากขึ้น ทำให้เกิดโอกาสทางการตลาด การขายแรงงาน การผลิตและการบริการท่องเที่ยวที่จะตามมาในอนาคตค่อนข้างมาก ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีมาแต่อาจจะเดิมเสียหายไปบ้างแต่รัฐก็พยายามที่จะเข้าไปแก้ปัญหา ส่วนทุนทางด้านสังคมถึงแม้นว่าความสัมพันธ์ทางสังคมภายในชุมชนจะเปลี่ยนแปลงไปมาก เนื่องจากระบบการผลิตของชุมชนเปลี่ยนแปลงไปจากการทำนามาเป็นการทำสวน ทำให้วัฒนธรรมและค่านิยมที่ดีๆบางอย่างที่เกี่ยวข้องกับการทำนาที่มีมาในอดีตในการช่วยเหลือกันและกันไม่ว่าจะเป็นการลงแขก เอาแรง การตื่นดึกเพื่อไปทำนา การเคารพเชื่อฟังผู้อาวุโส ฯลฯ สูญหายไป แต่ค่านิยมใหม่ที่รัฐนำเข้ามาและที่ผ่านทางสื่อๆ ซึ่งมีพื้นฐานมาจากแนวคิดในระบบทุนนิยมและการปกครองแบบประชาธิปไตย ชาวบ้านตำหนักยายก็สามารถที่จะรับและนำมาปรับใช้ได้อย่างดี ไม่ว่าจะเป็นการรวมกลุ่ม การทำประชาคม ฯลฯ สามารถที่จะสะท้อนให้เห็นถึงความสามัคคีของชุมชนได้ดีในระดับหนึ่ง ซึ่งหากมองในภาพรวมว่าเป็นทุนชุมชนของหมู่บ้านตำหนักยายแล้ว ก็พร้อมที่จะเข้าดำเนินการต่อทุนเงินตราในรูปของ “ เงินกองทุนหมู่บ้าน” ที่รัฐจะหยิบยื่นเข้ามา

บทที่ 4

กองทุนหมู่บ้านในกระแสการพัฒนาและผลที่มีต่อชุมชน

เพื่อที่จะเข้าใจถึงผลการดำเนินงานกองทุนหมู่บ้านฯของ ชุมชนตำหนักยาย ได้ดีขึ้น จำเป็นต้องทราบถึงประสบการณ์ทางด้านการเงินของชาวบ้านก่อน ว่าแต่เดิมถ้าหากชาวบ้านจำเป็นต้องใช้เงินเพื่อการต่างๆแล้วชาวบ้านจะทำอย่างไร และก่อนที่การบริการของรัฐทางด้านการเงินเช่น ธกส. จะเข้าไปถึง ชาวบ้านได้มีการรวมกลุ่มช่วยเหลือกันเองทางด้านการเงินอย่างไรบ้าง และเมื่อเงินกองทุนหมู่บ้านได้เข้ามาแล้ว ชาวบ้านมีการดำเนินการอย่างไร ซึ่งรายละเอียดมีดังต่อไปนี้

แหล่งเงินทุนก่อนการเข้ามาของกองทุนหมู่บ้านฯ ในสมัยก่อน การกู้ยืมเงินมีน้อยส่วนใหญ่กู้ไปเพื่อซื้อที่ดินทำกิน โดยใช้ น.ส.3 ไปจำนองเอาไว้พอขายข้าวได้แล้วก็นำเงินไปส่งคืน แต่หลังจากการพัฒนาคนนิยมที่จะส่งลูกเรียนหนังสือมากขึ้น จำเป็นต้องอาศัยเงินเป็นจำนวนมากในการเสียค่าใช้จ่าย พ่อแม่จึงต้องหากู้เงินนอกระบบซึ่งเสียค่าดอกเบี้ยค่อนข้างที่จะสูงมาก ประมาณ ร้อยละ 5 – 10 บาทต่อเดือน แต่คนที่เดือดร้อนเงินจริงๆก็จำเป็นต้องเอา ส่วนนายทุนก็ปล่อยเงินกู้ไม่ค่อยมาก ประมาณ 500 – 1000 บาทต่อคน เนื่องจากกลัวหนี้สูญ ต่อมาภายหลังมีธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.) เข้ามา และคิดดอกเบี้ยเงินกู้ค่อนข้างที่จะต่ำแต่ก็ต้องมีหลักทรัพย์ค้ำประกัน ซึ่งภายหลังมีการแก้ไขกฎระเบียบข้อบังคับเพิ่มเติมให้ผู้กู้สมัครเข้าเป็นสมาชิกของ ธกส. มีการจัดตั้งเป็นกลุ่มและใช้สมาชิกภายในกลุ่มช่วยในการค้ำประกัน และยังมีนโยบายที่จะสนับสนุนให้สมาชิกได้กู้ยืม โดยมีระยะเวลาในการใช้หนี้คืนค่อนข้างยาว คนส่วนใหญ่ภายในหมู่บ้านจึงเป็นหนี้ ธกส. กันเกือบทุกครอบครัว ส่วนการรวมกลุ่มเพื่อช่วยเหลือกันทางด้านการเงิน หมู่บ้านตำหนักยายได้มีการดำเนินการมาแล้วหลายปีดังต่อไปนี้

เงินกองทุนโภชนาการ ในปี 2525 หมู่บ้านตำหนักยายมีกองทุนโภชนาการเกิดขึ้นสำหรับให้ชาวบ้านได้กู้เงินในจำนวนที่ไม่มากนัก เงินกองทุนโภชนาการเกิดจาก อาจารย์วันที พูนเงิน อดีตครูโรงเรียนประชาบาลของที่นี่ที่ได้ปลดเกษียณไปแล้ว เป็นผู้ที่ริเริ่มมอบเงินให้หมู่บ้านจำนวน 5,000 บาทร่วมกับทางอนามัยของตำบลมอบเงินสมทบให้อีก 2,500 บาท ตั้งเป็นกองทุนขึ้นมาเพื่อให้ชาวบ้านได้กู้ยืมเงิน โดยจะต้องเข้ามาเป็นสมาชิกถือหุ้นร่วมด้วย หุ้นละ20 บาทจำนวนกี่หุ้นก็ได้ ซึ่งในตอนแรกมีจำนวน 180 กว่าหุ้น เสร็จแล้วนำเงินดังกล่าวมาปล่อยให้ชาวบ้านกู้ในอัตราร้อยละ 2 บาทต่อเดือนหรือร้อยละ 24 บาทต่อปี เมื่อครบหนึ่งปีจะมีเงินปันผลให้ ต่อมาภายหลังทางสมาชิกเห็นว่าเงินกองทุนมีจำนวนน้อยแต่คนที่ต้องการกู้มีเป็นจำนวนมาก จึงมาประชุมกันและขอเพิ่มหุ้นเป็นหุ้นละ 100 บาทซึ่งชาวบ้านต้องนำเงินมาลงอย่างน้อย 1 หุ้น หลังจากเป็นสมาชิกครบ 3 เดือนแล้วสามารถกู้ได้ 500 บาท การเก็บดอกเบี้ยจะเก็บทุกๆ 3 เดือน ครบ 1 ปีส่งทั้งเงินต้นและดอกเบี้ย

เดือนสุดท้าย พร้อมกับคิดเงินปันผลให้ด้วยร้อยละ 20 บาทต่อปี ซึ่งในปีแรกมีเงินในกองทุนที่ได้จากการบริจาคของอาจารย์วันที ของอนามัยและของชาวบ้านรวมทั้งหมดได้ 8,500 บาท พอสิ้นปีแรกเงินเพิ่มขึ้นมาเป็นหมื่นกว่าบาท ต่อมาในปีที่ 2 เพิ่มราคาหุ้นเป็นหุ้นละ 100 บาทมีคนมาลงหุ้นกันเพิ่มอีกรวมเป็น 90,000บาท นับตั้งแต่นั้นมาจนถึงในปัจจุบัน เป็นเวลา 20 ปี มีเงินในกองทุนโภชนาการประมาณ 5 แสนกว่าบาท ทั้งนี้โดยมี คุณลุงไสว เป็นประธานกองทุนอยู่ในปัจจุบัน มีวิธีการดำเนินการกองทุนเพื่อให้เกิดความมั่นใจแก่สมาชิกที่น่าสนใจคือ ในทุกๆปีที่มีการประชุมประจำปี ประธานจะใช้วิธีการนำเงินที่มีทั้งหมดมากองให้สมาชิกได้เห็น และจะแยกให้เห็นว่าปีที่แล้วมีเงินต้นเท่าใด ปีที่ผ่านมาได้ดอกเบี้ยเท่าใดที่เป็นกำไร และให้ตัวแทนสมาชิกช่วยกันนับ กิจกรรมดังกล่าวได้ผลทางจิตวิทยา เนื่องจากการนำบัญชีมาแสดงให้เห็นตัวเลขสมาชิกที่เป็นชาวบ้านธรรมดาอาจไม่เชื่อถือ การนำเงินทั้งหมดมากองแล้วนับให้เห็นจะเพิ่มความเชื่อมั่นว่าเงินยังอยู่ครบพร้อมมีผลกำไรเป็นดอกเบี้ยทำให้สมาชิกทุกคนมีความมั่นใจ ในขณะเดียวกันผู้ที่ไม่ได้ใช้หนี้ตามกำหนดเวลาก็จะถูกเพ่งเล็งจากสังคม การกระทำดังกล่าวทำให้การบริหารจัดการกองทุนโภชนาการประสบผลความสำเร็จ และเป็นแบบอย่างให้กับการดำเนินการกองทุนหมู่บ้านฯในภายหลัง

เงินกองทุนการเกษตร เกิดจากสำนักงานเกษตรได้ให้ปุ๋ยและยาฆ่าแมลงมาแจกจ่ายชาวบ้านที่เข้ามารับการฝึกอบรมในการเปลี่ยนแปลงการทำนามาเป็นการทำสวนประมาณปี พ.ศ.2534 ซึ่งสมาชิกเห็นว่าการแจกจะทำให้ผู้รับไม่เห็นความสำคัญ จึงได้ช่วยกันคิดที่จะนำมาขายในราคาถูกเพื่อเก็บเงินเอาไว้ใช้ในส่วนรวมต่อไป ซึ่งทางสำนักงานฯก็เห็นด้วยและบริจาคสมทบมาอีก 5,000 บาทตั้งเป็นกองทุนขึ้นมาเพื่อให้สมาชิกได้กู้ยืมเพื่อเอาไปใช้ในการทำการเกษตรเท่านั้น โดยคิดอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 2 ต่อเดือนหรือ ร้อยละ 24 ต่อปี มีกรรมการดำเนินการ คือคุณลุงไสว เป็นประธานกรรมการ โดยมีค่าตอบแทนกรรมการปีละ 100 บาท ซึ่งผลการดำเนินการที่ผ่านมาเป็นไปด้วยดี ในปัจจุบันมีเงินในกองทุนประมาณ 50,000 บาท

เงินสัจจะออมทรัพย์ เป็นเงินที่ทางราชการมอบผ่านมาทาง อบต. มาให้หมู่บ้านๆละ หนึ่งแสนบาท เพื่อเป็นเงินประเดิมของกองทุนและให้ชาวบ้านเข้ามาถือหุ้นร่วมด้วย กำนันอัฒชลี ได้เข้ามาเป็นประธานกองทุน และให้ชาวบ้านที่ต้องการเข้ามาเป็นสมาชิก ถือหุ้นอย่างน้อยคนละ 1 หุ้น ราคาหุ้นละ 20 บาท ต้องนำมาส่งทุกวันที่ 10 ของเดือนซึ่งเป็นวันทำประชาคมหมู่บ้าน เงินสัจจะออมทรัพย์ก่อตั้งขึ้นก่อนกองทุนหมู่บ้านประมาณ 1 ปี ถึงแม้ว่าเงินสัจจะออมทรัพย์ พึ่งดำเนินการก่อนการก่อตั้งกองทุนหมู่บ้านฯแต่ “ การมีสัจจะ ” หรือ “ การพูดคำไหนคำนั้น ” สำหรับชาวบ้านในหมู่บ้านตำหนักยาย มีมาตั้งแต่โบราณแล้ว นายสมยศ รองประธานกองทุนหมู่บ้านเคยให้ข้อสังเกตในฐานะคนภายนอกที่เข้ามาอยู่ภายในชุมชนนี้ว่า

“ผมคิดว่าหมู่บ้านนี้มันจะมีคำว่าสัจจะ ที่ผมเน้นคำนี้ คำว่าสัจจะ เพราะในหมู่บ้านเรามีคำว่าสัจจะ ถึงจะเป็นหมู่บ้านที่บ้านนอกก็จริงอยู่ แต่ความมีสัจจะนี้ยังมีอยู่ และมีมาตั้งแต่สมัยโบราณ

แล้ว เพราะผมสังเกตดูเวลาคุยกัน เขาจะมีความอายมากกว่าเขาจน คือเขาไม่มีกินเสียยังดีกว่าที่จะเสียสัจจะ"

สำหรับเงินสัจจะออมทรัพย์ วัตถุประสงค์จริง ๆ ไม่ได้ต้องการจำนวนเงินที่นำมาลงหุ้นแต่ต้องการสร้างจิตสำนึก การยึดมั่นในคำมั่นสัญญาที่ได้ให้ไว้กับกองทุนฯมากกว่า ว่าจะนำเงินมาส่งในกำหนดเวลาที่แน่นอน ซึ่งจะมีผลไปถึงการใช้หนี้ในการกู้ยืมเงินจากกองทุนหมู่บ้านฯ ต่อไป ผลอีกประการหนึ่งคือ เป็นการสร้างความสามัคคี การมีส่วนร่วม และความรู้สึกเป็นเจ้าของกองทุนหมู่บ้านร่วมกัน เพราะเมื่อชาวบ้านต้องนำเงินมาส่งทุกวันที่ 10 ของเดือนก็จะมีโอกาสได้พูดคุยกันถึงเหตุการณ์หรือข่าวสารของทางราชการที่เกี่ยวข้องกับกองทุน ข้อดีของเงินสัจจะออมทรัพย์ประการสุดท้ายคือ เป็นเสมือนหลักประกันการกู้เงินจากกองทุนหมู่บ้านฯ อย่างน้อยหากสมาชิกผู้กู้ไม่สามารถนำเงินต้นมาคืนได้ ก็สามารถหักคือเอาจากเงินสัจจะออมทรัพย์มาใช้หนี้ให้แก่รัฐบาลตามเวลาที่กำหนดได้ ถึงแม้ว่าจะมีราคาเพียงหุ้นละ 20 บาทต่อเดือน แต่หากในระยะยาวหลายปี และจำนวนหุ้นที่มากพอแล้วก็สามารถนำมาชดใช้เงินกองทุนหมู่บ้านได้พอสมควร

เงินธนาคารหมู่บ้าน เป็นเงินที่เรียกเก็บจากชาวบ้านก่อนที่จะมีสิทธิกู้เงินกองทุนหมู่บ้าน เพราะในระเบียบเขียนว่าสมาชิกที่มีสิทธิกู้เงินกองทุนหมู่บ้าน ต้องเป็นสมาชิกกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ แต่เนื่องจากการก่อตั้งเงินสัจจะออมทรัพย์ในตอนแรก มีหลายคนยังไม่เข้าใจและไม่ได้ร่วมเข้าเป็นสมาชิก เมื่อมีระเบียบดังกล่าวทำให้ไม่สามารถที่จะกู้ยืมเงินจากกองทุนหมู่บ้านได้ ทางประธานกองทุนฯ คือ คุณสัญญา จึงคิดตั้งเป็นธนาคารหมู่บ้านขึ้นมา และให้สมาชิกที่ต้องการกู้ฝากเงินเสียก่อน เงินธนาคารหมู่บ้านคล้าย ๆ กับเงินสัจจะออมทรัพย์คือการเป็นสมาชิกต้องเข้ามาถือหุ้นๆละ 50 บาทอย่างน้อยต้องมีหนึ่งหุ้นและต้องนำเงินค่าหุ้นมาชำระทุกๆเดือนตามจำนวนหุ้น

การดำเนินการกองทุนหมู่บ้าน การเตรียมการก่อนการเข้ามาของกองทุนหมู่บ้าน ตามปกติของหมู่บ้านตำหนักยาย ทุกวันที่ 10 ของเดือนจะมีการทำประชาคมหมู่บ้าน โดยชาวบ้านจะได้รับแจ้งจากทางหอกระจายข่าวของหมู่บ้านก่อนหนึ่งวัน ให้ส่งตัวแทนมาบ้านละ 1 คน มาประชุมกันที่บ้านของกำนันโดยมี คุณลุงไสว พ่อของกำนันเป็นประธานของประชาคม ทำการประชุมในเรื่องราวต่างๆที่ทางราชการได้มีนโยบายลงมา สำหรับเรื่องกองทุนหมู่บ้านฯ ในวันทำประชาคม เจ้าหน้าที่พัฒนากรจากอำเภอได้เข้ามาร่วมชี้แจงถึงวัตถุประสงค์ของกองทุน และมีเงื่อนไขที่ชาวบ้านจะต้องปฏิบัติอย่างไร ถึงจะได้เงินกองทุนหมู่บ้านเข้ามา โดยเงื่อนไขดังกล่าวชาวบ้านต้องมาประชุมกัน อย่างน้อย 3 ใน 4 ของจำนวนครัวเรือนทั้งหมดของหมู่บ้านเพื่อฟังคำชี้แจงจากทางราชการ หลังจากนั้นจะมีการนัดวันที่ชาวบ้านจะมาสมัครเป็นสมาชิกกองทุนหมู่บ้าน ค่าสมัครเป็นสมาชิกคนละ 30 บาท หมู่บ้านตำหนักยายมีผู้สมัครเข้าเป็นสมาชิกทั้งหมด 140 ราย เสร็จแล้วจะนัดวันเลือกคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านฯจำนวนไม่ต่ำกว่า 9 คน แต่ไม่เกิน 15 คน การเลือกคณะกรรมการดังกล่าว จะเป็นการเลือกโดยเปิดเผยด้วยการยกมือ กรรมการส่วนใหญ่ที่ชาวบ้านเลือกจะเป็นคนที่ชาวบ้านเห็นว่า

เป็นคนที่ไว้เนื้อเชื่อใจได้ และมีเวลาพอที่จะเข้ามาบริหารจัดการกองทุนได้ หลังจากเลือกเสร็จแล้ว คณะกรรมการดังกล่าวจะเป็นผู้เลือกประธาน รองประธาน เหรัญญิก คลัง ประชาสัมพันธ์ ฯลฯ (รายละเอียดตามผนวก 1)

สำหรับในกรณีของหมู่บ้านตำหนักยาย ได้นายสัญญา เป็นประธานกองทุนหมู่บ้าน หลังจากได้คณะกรรมการมาแล้ว กรรมการชุดดังกล่าวจะมีการประชุมกันทุกวันที่ 18 ของเดือนเพื่อที่จะร่างระเบียบกองทุนหมู่บ้านขึ้นมาเพื่อใช้ในการบริหารจัดการกองทุนฯ การประชุมดังกล่าว มีการประชุมกันหลายครั้งกว่าจะได้ระเบียบขึ้นมาจนเป็นที่ยอมรับกันของทั้งคณะกรรมการและชาวบ้าน อีกทั้งต้องส่งร่างระเบียบฯไปให้ทางธนาคารออมสินและทางอำเภอร่วมพิจารณาด้วย ซึ่งในกรณีของหมู่บ้านตำหนักยายต้องส่งไปให้ธนาคารพิจารณาถึง 2 ครั้งถึงจะผ่านเนื่องจากในตอนแรกตั้งดอกเบี้ยไว้เพียงร้อยละ 6 บาทต่อปี ซึ่งทางคณะกรรมการได้มาพิจารณาภายหลังแล้วเห็นว่าค่อนข้างที่จะน้อยเกินไปไม่เพียงพอที่จะบริหารกองทุน ทั้งค่าใช้จ่ายงานทางด้านธุรการและเงินสำรองที่จะมาใช้ในการประกันเงินต้น หากเกิดกรณีที่สมาชิกบางคนไม่สามารถที่จะหาเงินต้นมาคืนได้ ก็อาจจะเงินใช้รายได้ที่เกิดจากอัตราดอกเบี้ยมาใช้คืนรัฐบาลก่อนได้ อีกทั่งรายได้ที่เกิดขึ้นก็สามารถที่จะนำมาทำประโยชน์ในหมู่บ้านได้ต่อไป จึงได้เพิ่มอัตราดอกเบี้ยเป็นร้อยละ1 ต่อเดือน หรือร้อยละ 12 ต่อปีและจะต้องนำดอกเบี้ยมามอบให้กรรมการในวันที่ 18 ของทุกเดือนและในเดือนสุดท้ายเมื่อครบ 1 ปี ต้องนำดอกเบี้ยและเงินต้นมาส่งคืน หลังจากร่างระเบียบเสร็จเรียบร้อยแล้วได้จัดทำระเบียบออกเป็น 3 ชุดที่มีข้อความตรงกัน กรรมการกองทุนหมู่บ้านเก็บเอาไว้ 1 ชุด อีก 2 ชุดส่งให้ทางอำเภอและธนาคารออมสิน หลังจากนั้นแล้วทางธนาคารออมสินจึงได้อนุมัติเงินมาให้ดำเนินการต่อไป

การดำเนินการให้กู้ยืม หลังจากได้วงเงินเข้ามาแล้วทางคณะกรรมการกองทุนจะแจ้งให้ชาวบ้านทราบ เพื่อมาทำเรื่องกู้โดยชาวบ้านที่กู้แต่ละรายจะต้องเขียนโครงการกู้ ว่าจะเอาเงินไปทำอะไร ในการกู้ระเบียบกำหนดให้มีการเข้ากลุ่มๆละ 5 คน คนกู้หนึ่งคน ผู้ค้ำประกัน 2 คนและพยาน 2 คน หมุนเวียนกันภายในกลุ่ม และแต่ละกลุ่มจะต้องมีหัวหน้ากลุ่มคอยดูแลให้สมาชิกภายในกลุ่มปฏิบัติตามระเบียบกองทุนฯ คือต้องนำดอกเบี้ยและเงินต้นมาส่งตามกำหนด การเข้ากลุ่มดังกล่าวคณะกรรมการเอาแบบอย่างมาจากประสบการณ์การกู้เงินของ ธกส. ซึ่งค่อนข้างที่จะมีประสิทธิภาพในการคำประกันเงินกู้ เนื่องจากผู้กู้กลัวว่าจะทำความเดือดร้อนให้กับสมาชิกในกลุ่มที่เป็นผู้ค้ำหากตนไม่ใช้หนี้ และตนจะเสียชื่อเสียงภายในชุมชน การที่มีระเบียบการกู้เป็นกลุ่มจึงเป็นการควบคุมทางสังคมแบบหนึ่ง นอกจากนั้นการกู้เป็นกลุ่มจะเป็นการช่วยกลั่นกรองผู้กู้ได้ในระดับหนึ่งเนื่องจากการที่กลุ่มจะยอมรับผู้ใดผู้หนึ่งเข้าเป็นสมาชิก ก็ต้องพิจารณาเห็นแล้วว่าเป็นผู้ที่มีความสามารถที่จะใช้เงินคืนได้และมีความประพฤติดีพอที่กลุ่มจะยอมรับให้การกู้ยืมเงินในนามของกลุ่มได้ อย่างไรก็ดีการเข้ากลุ่มดังกล่าวทำให้ผู้ที่ยากจนจริงๆ หรือผู้ที่พึ่งจะเข้ามาอยู่ในหมู่บ้านไม่สามารถที่จะกู้เงินกองทุนหมู่บ้านได้ เนื่องจากไม่สามารถที่จะหากลุ่มเข้าได้นั้นเอง ตามระเบียบสามารถให้สมาชิกกู้

ได้รายละไม่เกิน 20,000 บาทซึ่งคณะกรรมการต้องนำโครงการต่างๆมาพิจารณาโดยดูสถานภาพและความสามารถของผู้กู้ประกอบด้วย ผลจากการพิจารณาของคณะกรรมการทำให้ผู้กู้ได้เงินจากกองทุนไม่เท่ากันและยังมีเงินเหลือพอที่จะปล่อยกู้ในรอบที่ 2 ได้อีกสำหรับผู้ที่กู้ได้สูงกว่า 20,000 บาทและได้รับการพิจารณาอนุมัติจากคณะกรรมการทั้งหมด ซึ่งมีรายเดียวคือกำนันฯ โดยคณะกรรมการเห็นว่ามีฐานะน่าเชื่อถือและมีกิจการทางธุรกิจที่ทำรายได้ดีอยู่แล้ว จึงอยากให้กู้ไปเพื่อที่จะนำดอกเบี้ยมาเป็นรายได้ให้กับกองทุน

ผลการดำเนินการกองทุนหมู่บ้านฯในรอบปี พ.ศ. 2545 ในส่วนของเงินทุนสามารถปล่อยเงินกู้ได้ 9 แสนบาทเพราะต้องกันเงินเอาไว้ให้กู้ฉุกเฉิน 1 แสนบาทและสามารถเก็บดอกเบี้ยได้ทุกเดือนๆละ 8,590 บาทเมื่อครบหนึ่งปีมีรายได้จากดอกเบี้ยเงินกู้ 103,080 บาท ส่วนเงินต้นนั้นสามารถเรียกส่งคืนได้ครบจำนวน และได้นำเงินกำไรจากดอกเบี้ยส่วนนี้ไปใช้ในกิจการส่วนรวมของหมู่บ้าน 6,000 บาทคือใช้จัดงานวันเด็กของตำบลร่วมกับทาง โรงเรียนวัดตำหนักยาย 3,000 บาท และในกิจกรรมกีฬาฟุตบอลของหมู่บ้าน 3,000 บาท เป็นค่าตัดชุดและการบำรุงทีม นอกจากนั้นผลของกองทุนดังกล่าวได้ทำให้อัตราดอกเบี้ยของเงินกู้นอกระบบต่างๆภายในหมู่บ้านลดลงไปด้วยเนื่องจากมีตัวเปรียบเทียบ และทำให้ชาวบ้านสามารถที่จะนำเงินกู้ดังกล่าวไปหารายได้ได้บ้างถึงจะเป็นจำนวนน้อยเมื่อเทียบกับจำนวนประชากรของหมู่บ้านก็ตาม

ในส่วนของการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน ผลจากกองทุนดังกล่าวทำให้คนในชุมชนหันกลับมาพูดคุยกันมากขึ้น จากการประชุมในตอนเริ่มต้นดำเนินการกองทุนหมู่บ้านฯ การพบปะกันเมื่อมาส่งเงินดอกเบี้ยหรือเงินสัจจะออมทรัพย์ในแต่ละเดือน ทำให้สมาชิกภายในชุมชนมีความสามัคคีกันมากขึ้นและให้ความร่วมมือกับทางราชการหรือส่วนรวมมากยิ่งขึ้น ดูได้จากการให้สัมภาษณ์ของนายสัญญา ประธานกองทุนหมู่บ้านฯเมื่อถูกถามว่ากองทุนฯให้อะไรกับหมู่บ้านบ้าง

" ช่วยได้มากเลย พูดให้ชัดเจนก็คือการให้ความร่วมมือ ตัวนี้ได้เต็มที่เลยไม่ว่าด้านไหนก็ช่าง แต่เขาให้ความร่วมมือมากเลย อันนี้ชัดเจนแน่นอนเลย ผมไปที่ไหนผมก็พูดว่า ตรงนี้กองทุนให้อะไรที่ชัดเจน ก็คือให้ความร่วมมือกับรัฐบาล...ได้ความสามัคคีคือตรงนี้ได้ชัดเจนเต็มร้อยเลย "

ส่วนปัญหาและอุปสรรคของการดำเนินการ ชาวบ้านเห็นว่าเงินกองทุนที่ได้มีจำนวนน้อยเกินไป ทำให้ชาวบ้านแต่ละรายกู้ได้น้อยไม่พอเพียงที่จะนำไปลงทุนอะไรได้มากนัก ซึ่งรัฐบาลควรที่จะพิจารณาถึงจำนวนประชากรในแต่ละหมู่บ้านด้วย กล่าวคือในการพิจารณาที่จะให้เงินกองทุนฯแก่หมู่บ้านจำนวนเท่าใดนั้น ควรพิจารณาว่าหมู่บ้านขนาดใหญ่จำนวนประชากรมีมากควรจะได้รับเงินกองทุนมากกว่าหมู่บ้านที่มีจำนวนประชากรน้อย อีกทั้งระยะเวลาในการคืนเงินต้นสั้นไปและวงรอบในการคืนเงินต้นเมื่อครบรอบปี ยังไม่เหมาะสมกับวงรอบในการหารายได้ของชาวบ้าน เช่น วงรอบการเก็บเกี่ยวข้าว ผลไม้ หรือการเลี้ยงไก่ ฯลฯ ซึ่งจะแตกต่างกันไปในแต่ละอาชีพและพื้นที่

รัฐควรที่จะอนุญาตให้มีการปรับเปลี่ยนวงรอบการใช้หนี้ให้เหมาะสม ตามความต้องการของแต่ละชุมชน และควรขยายเวลาการใช้หนี้ออกไปเป็นปีครึ่งหรือสองปี

การดำเนินการกองทุนหมู่บ้านฯในปีที่ 2 พ.ศ. 2546 หลังจากครบรอบหนึ่งปีของการดำเนินการกองทุนหมู่บ้านฯ ตำหนักยายที่มี นายสัญญา เป็นประธาน คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านฯได้เรียกประชุมสมาชิกเพื่อแจ้งผลการดำเนินการในรอบปีที่ผ่านมา เป็นไปตามเป้าหมายสามารถเก็บคืนเงินต้นได้ครบ และมีกำไรเป็นดอกเบี้ยรายละเอียดตามที่ได้กล่าวมาแล้ว ที่ประชุมได้หารือแนวทางในการดำเนินการในปีต่อไป ส่วนใหญ่สมาชิกเห็นว่าอัตราดอกเบี้ยน่าจะสูงเกินไป ทำให้เป็นภาระสำหรับผู้กู้ จึงมีมติให้ลดอัตราดอกเบี้ยลงเหลือ ร้อยละ 10 ต่อปีจากเดิมร้อยละ 12 คณะกรรมการยังเห็นว่าจำนวนกรรมการ 15 คนที่ร่างเอาไว้ในระเบียบกองทุนฯ มีมากเกินความจำเป็น เนื่องจากบางคนไม่ได้มีบทบาทอะไรในการดำเนินการ อีกทั้งจะเป็นปัญหาในการนับองค์ประชุม หากกรรมการส่วนใหญ่ไม่สามารถมาประชุมได้จึงได้มีมติให้แก้ระเบียบลดจำนวนกรรมการลงเหลือ 9 คน

อนึ่งทางประธานกรรมการ นายสัญญา และ นายสมยศ รองประธานเห็นว่าการดำเนินการกองทุนหมู่บ้านฯเริ่มเข้าที่เข้าทางแล้ว ได้เสนอต่อที่ประชุมที่จะให้กรรมการท่านอื่นๆได้เข้ามาทำงานบ้าง เพื่อที่จะให้มีความรู้และประสบการณ์ในการบริหารงานเกิดขึ้นกับกรรมการทุกคน และเมื่อมีคนเป็นจำนวนมากได้รู้และเข้าใจในการดำเนินการดังกล่าว จะทำให้การดำเนินการกองทุนหมู่บ้านฯมีความเข้มแข็งต่อไป ซึ่งที่ประชุมเห็นด้วยและได้มีมติเลือก นายนงค์ การิกเป็นประธานกองทุนหมู่บ้านตำหนักยาย เป็นคนต่อไป

บทที่ 6

สรุป

ผลการวิจัยกองทุนหมู่บ้านฯนี้ ได้แสดงให้เห็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างทุนชุมชนฝ่ายหนึ่งกับเงินกองทุนหมู่บ้านฯฝ่ายหนึ่ง ว่าส่งผลซึ่งกันและกันอย่างไร ในกรณีหมู่บ้านวังยายฉิม การดำเนินการกองทุนหมู่บ้านประสบผลความสำเร็จพอสมควร โดยดูได้จากการคืนเงินต้นและดอกเบี้ยได้ครบถ้วนทันตามกำหนดเวลาทำให้มีเงินกองทุนเพิ่มมากขึ้น ส่วนในอีกด้านหนึ่งการที่หมู่บ้านวังยายฉิมมีทุนชุมชนที่เข้มแข็ง เป็นเหตุปัจจัยที่ทำให้การดำเนินการกองทุนหมู่บ้านฯประสบความสำเร็จ หากพิจารณาทุนชุมชนในจุดอ่อนจุดแข็ง(SWOT)ของรายละเอียดที่แบ่งเป็นทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางสังคม และทุนทางวัฒนธรรม จะพบว่าผลของความสำเร็จในการดำเนินการกองทุนหมู่บ้านเป็นเพราะหมู่บ้านวังยายฉิมมีลักษณะดังต่อไปนี้

จุดแข็งทางด้านทุนทางเศรษฐกิจ คือมีพื้นที่เหมาะสมในการทำสวนผลไม้ มีสภาพดินที่ความอุดมสมบูรณ์ มีสภาพอากาศที่เหมาะสมมีฝนตกในปริมาณและเวลาที่ถูกต้องตามความต้องการของพืช อยู่ใกล้ตลาดที่จะขายผลผลิตไม่ว่าจะเป็นตลาดภายนอกชุมชนเช่นตลาดไท ตลาดสี่มุมเมือง หรือตลาดในกรุงเทพที่จะนำไปสู่การส่งออกนอกประเทศ และตลาดภายในท้องถิ่นที่อาศัยแหล่งท่องเที่ยวเป็นตัวดึงดูดคนเข้ามาหาซื้อสินค้า จุดแข็งทางด้านทุนทางสังคมจะพบว่า ชาวบ้านวังยายฉิมมีความเป็นปึกแผ่นพอสมควร ปรากฏการณ์ทางสังคมหลายอย่างที่บ่งชี้ให้เห็นถึงความสามัคคีของกลุ่ม สิ่งที่สำคัญคือการมีผู้นำที่มีวิสัยทัศน์ มีความรู้ประสบการณ์ เสียสระ และทำประโยชน์ให้แก่ส่วนรวมสำหรับ จุดแข็งของทุนทางด้านวัฒนธรรมได้แก่ความเชื่อในพระพุทธศาสนาและความเชื่อในเรื่องผีอาจนำมาซึ่งค่านิยมในเรื่องของความมีสัจจะ ซึ่งจะเอื้อประโยชน์ในเรื่องของความตรงต่อเวลาในการใช้หนี้ การมีค่านิยมใหม่ที่รัฐได้สร้างขึ้นเช่นการทำประชาคมหมู่บ้านที่ชาวบ้านจะมาประชุมกันทุกเดือน ประกอบกับลักษณะนิสัยของชาวบ้านส่วนใหญ่ที่ชอบถกเถียงกันก่อนที่จะตัดสินใจทำอย่างหนึ่งอย่างใด โดยไม่โกรธกันภายหลัง เป็นลักษณะพื้นฐานของการมีส่วนรวมทางการเมืองแบบประชาธิปไตยทำให้ผู้ที่จะบริหารกองทุนต้องดำเนินการไปตามมติของเสียงส่วนใหญ่

จุดอ่อนทางด้านเศรษฐกิจ ผลจากการพัฒนาทำให้ทรัพยากรธรรมชาติส่วนใหญ่ทรุดโทรมลงมาก เนื่องจากการใช้ประโยชน์อย่างไม่ระมัดระวังทั้งป่าไม้ สัตว์ป่า สัตว์น้ำ ไม่สามารถที่จะเป็นแหล่งอาหารตามธรรมชาติให้แก่ชุมชนได้อีกต่อไป สิ่งที่สำคัญการถมที่นาเพื่อทำสวนเป็นอุปสรรคในการไหลบ่าของน้ำฝนที่ตกลงมา อาจก่อให้เกิดปัญหาร้ายแรงจากน้ำท่วมทำลายทรัพย์สินได้ในอนาคต

ส่วนโอกาสของชุมชนหมู่บ้านวังยายฉิม อยู่ที่โครงการสร้างเขื่อนท่าด่านของรัฐ ซึ่งในระยะสั้น เป็นการเปิดตลาดในการขายสินค้าทางภาคการเกษตรและเป็นตลาดแรงงานให้กับชุมชนมากยิ่งขึ้น ส่วนในระยะยาวประโยชน์ของเขื่อนไม่ว่าจะเป็นการเก็บน้ำเอาไว้เพื่อทำการเกษตร การหารายได้จากการประมง และที่สำคัญจะเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญที่จะนำรายได้มาให้กับชุมชน สิ่งเหล่านี้จะทำให้ชาวบ้านมีรายได้มากขึ้น และจะส่งผลทำให้กองทุนมีความมั่นคงมากยิ่งขึ้นเนื่องจากชาวบ้านจะเข้ามากู้ยืมเงินมากขึ้น และสามารถที่จะใช้หนี้ทั้งเงินต้นและดอกเบี้ยได้ทันตามกำหนดเวลา เนื่องจากการมีรายได้ที่ดีนั้นเอง

อุปสรรคที่อาจเกิดขึ้นได้คือโครงการสร้างเขื่อนนั้นเอง เพราะการก่อสร้างเขื่อนจะแล้วเสร็จในปี 2547 ซึ่งเมื่อถึงวันนั้น ก็จะไม่มีการจ้างแรงงานต่อไป แรงงานต่างถิ่นก็ต้องอพยพออกไป รวมทั้งคนในหมู่บ้านวังยายฉิมด้วย ที่จะตกงานหากไม่มีการเตรียมการหางานล่วงหน้าเอาไว้ก่อน อนึ่งเมื่อไม่มีการจ้างแรงงาน ตลาดภายในหมู่บ้าน ตลาดนัดในโครงการก็จะซบเซาลงเนื่องจากมีผู้ซื้อน้อยลง อีกทั้งการเข้ามากว้านซื้อที่ดินของนายทุนเพื่อทำธุรกิจท่องเที่ยว จะทำให้ชุมชนเกิดการสูญเสียที่ดิน ประกอบกับคนหนุ่มสาวรุ่นใหม่ส่วนใหญ่ไม่นิยมที่จะสืบทอดอาชีพการทำสวนจากพ่อแม่ ดังนั้นแนวโน้มที่ชุมชนจะสูญเสียที่ดินทำกินจะมีมากยิ่งขึ้น อนึ่งการที่ชาวบ้านพยายามที่จะรวมกลุ่มกันที่จะทำธุรกิจ โฮมสเตย์ (Home stay) เพื่อแข่งขันกับรีสอร์ทของกลุ่มนายทุนเพื่อหารายได้จากนักท่องเที่ยว อาจเสียเปรียบเนื่องจากการขาดความรู้ความเข้าใจในการทำธุรกิจการสมัยใหม่ อีกทั้งยังไม่มีการสร้างเครือข่ายที่จะเชื่อมโยงกันเป็นระบบ ที่จะนำนักท่องเที่ยวเข้ามาในพื้นที่แล้วกระจายกันออกไป ซึ่งจะนำไปสู่การแก่งแย่งลูกค้าที่เป็นนักท่องเที่ยวทั้งกับรีสอร์ทและโฮมสเตย์ด้วยกันเองซึ่งจะส่งผลทำให้รายได้ลดน้อยลง และจะมีผลกระทบถึงอนาคตของกองทุนหมู่บ้านฯต่อไป

ในอีกด้านหนึ่งผลของกองทุนหมู่บ้านที่มีต่อทุนของชุมชนที่เห็นเป็นรูปธรรมคือชุมชนมีเงินกองทุนสะสมเพิ่มมากขึ้น ซึ่งจะไปเพิ่มทุนชุมชนทางด้านเศรษฐกิจ แต่สิ่งที่ชาวบ้านยอมรับกันมากคือกองทุนหมู่บ้านทำให้ชาวบ้านได้หันกลับมามีปฏิสัมพันธ์กันเพิ่มมากขึ้น ตั้งแต่การประชุมเพื่อก่อตั้งกองทุนหมู่บ้าน การเข้ากลุ่มเพื่อที่จะกู้ยืม การมาพบปะกันเมื่อส่งดอกเบี้ยและเงินหุ้นทั้งของกองทุนหมู่บ้านเอง เงินสัจจะออมทรัพย์ เงินธนาคารหมู่บ้าน การประชุมประจำปีเพื่อชี้แจงผลการดำเนินการ กิจกรรมต่างเหล่านี้ทำให้คนในชุมชนได้พบปะพูดคุยกันมากยิ่งขึ้น และมีความสัมพันธ์กันมากยิ่งขึ้น อนึ่งความรู้สึกว่ากองทุนเป็นของตนเองและเป็นของชุมชนด้วยในขณะเดียวกันเป็นสิ่งที่น่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง ทั้งนี้ทั้งนั้นต้องยอมรับ ความรู้ความสามารถของผู้วางกลไกหรือเงื่อนไขในส่วนของทางราชการว่ากระทำได้ดีมาก และจะเป็นตัวอย่างให้กับการพัฒนาประเทศทางด้านอื่นๆต่อไป

บรรณานุกรม

เจ้าอธิการทองสัย **ประวัติวัดสาริการาม (วังยิฉิม) อนุสรณ์ในงานฉลองอายุครบ 70 ปีของวัด** พ.ศ. 2512 พิมพ์ที่โรงพิมพ์ธรรมบรรณาคาร พระนคร

นภาภรณ์ หะวานนท์ “ทฤษฎีฐานรากทางเลือกในการสร้างองค์ความรู้” **พัฒนศึกษาศาสตร์ ศาสตร์แห่งการเรียนรู้และถ่ายทอดการพัฒนา.**กรุงเทพ : สำนักพิมพ์แปลนโมทิฟ.หน้า 99 – 108.

นนร.ทนทาน เรียบเรียง **เขื่อนคลองท่าด่านอันเนื่องมาจากพระราชดำริ** เสนาศึกษา เล่มที่67 ตอนที่ 2 กรกฎาคม 2545 พ.อ.ทด พินัยนิติศาสตร์ บรรณาธิการ

ร.อ.ศรศักร ชูสวัสดิ์ **ประวัติศาสตร์ไทยและประวัติศาสตร์ท้องถิ่น (นครนายก)** พิมพ์ที่ส่วนการศึกษา โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า นครนายก

สำนักงานกองทุนเพื่อสังคม **กองทุนหมู่บ้าน เป้าหมาย ยุทธศาสตร์ การบริหารจัดการ** สิงหาคม 2544

สำนักงานจังหวัดนครนายก **รายงานยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัดที่ยั่งยืน จังหวัดนครนายก** มีนาคม 2544

แสงชัย น่าบูรณะ **๑ ในนครนายก** ผลิตโดย KITVARIN พ.ศ. 2545 สมุทรปราการ

ทุนชุมชน:รากแก้วของการเติบโตของกองทุนหมู่บ้าน

ชุดที่ 3.2: บทเรียนจากภาคกลาง

อาชีพทำนา: วิถีแรงงานที่เปลี่ยนแปลงไปในสังคมโลกาภิวัฒน์

ดร. อภิชัย ศรีโสภิต

บทที่ 1
บทนำ

ชุมชนที่ศึกษาและวิธีการศึกษา

การศึกษาเรื่องกองทุนหมู่บ้าน เป็นการศึกษาถึงผลที่เกิดจากนโยบายของรัฐบาลในการที่จัดตั้งกองทุนหมู่บ้านให้กับหมู่บ้านต่าง ๆ ทั่วประเทศ หมู่บ้านละ 1 ล้านบาท โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้เป็นเงินกองทุนที่ชาวบ้านในหมู่บ้านสามารถกู้ยืมไปใช้ในการลงทุนประกอบอาชีพในอัตราดอกเบี้ยที่ถูก และไม่ต้องพึ่งพาการกู้เงินนอกระบบที่มีอัตราดอกเบี้ยสูงมาก อีกทั้งการประกอบอาชีพของประชาชนก็จะก่อให้เกิดผลกระทบต่อเนื่องกับการขยายตัวทางเศรษฐกิจของประเทศด้วย สำหรับวิธีการศึกษานั้นใช้การศึกษาโดยการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการเข้าไปสำรวจพื้นที่ชุมชนและสัมภาษณ์ชาวบ้านและคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน ซึ่งชุมชนที่ศึกษานั้นคือ หมู่บ้านแม่กลาง หมู่ที่ 2 ตำบลโพธิ์ไทร อำเภอค่ายบางระจัน จังหวัดสิงห์บุรี

การเลือกชุมชน ลักษณะสำคัญของชุมชน

การเลือกชุมชน ผู้ศึกษากำหนดการเลือกชุมชนว่าจะต้องเป็นชุมชนที่ชาวบ้านประกอบอาชีพการทำนาเป็นอาชีพหลัก อยู่ในพื้นที่ภาคกลางและเป็นชุมชนที่ค่อนข้างประสบผลสำเร็จในการจัดการกองทุนหมู่บ้าน ผู้ศึกษาได้เลือกจังหวัดสิงห์บุรี ซึ่งเป็นจังหวัดภาคกลาง อยู่ห่างจากกรุงเทพมหานครไปทางทิศเหนือ 142 กิโลเมตร มีพื้นที่จังหวัดอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา มีแม่น้ำสายรองอีก 2 สาย คือ แม่น้ำน้อย และแม่น้ำลพบุรี เป็นจังหวัดที่มีพื้นที่เป็นที่ราบลุ่มและมีระบบการชลประทานที่สมบูรณ์ ประชาชนโดยส่วนใหญ่จึงประกอบ เกษตรกรรม คือการทำนาเป็นส่วนใหญ่ โดยเฉพาะพื้นที่หลายแห่งสามารถปลูกข้าวได้ถึงปีละ 3 ครั้ง ทำให้ประชาชนส่วนใหญ่มีฐานะปานกลางและไม่ขัดสนมากนัก

เมื่อได้จังหวัดที่เป็นพื้นที่ศึกษาแล้ว จึงได้เดินทางไปยังสำนักงานพัฒนาการจังหวัดเพื่อขอข้อมูลเบื้องต้นการดำเนินกองทุนหมู่บ้านของหมู่บ้านต่าง ๆ ในจังหวัด โดยเฉพาะหมู่บ้านที่ได้รับการยอมรับว่าสามารถดำเนินการได้อย่างประสบผลสำเร็จ ทั้งนี้จังหวัดสิงห์บุรีประกอบด้วยอำเภอต่าง ๆ 6 อำเภอ คือ อำเภอเมืองสิงห์บุรี อินทร์บุรี พรหมบุรี ท่าช้าง บางระจัน และค่ายบางระจัน เมื่อพิจารณาข้อมูลของหมู่บ้านที่ประกอบอาชีพการทำนาและสามารถดำเนินกองทุนหมู่บ้านได้ประสบผลสำเร็จมีหมู่บ้านที่เข้าเกณฑ์หลายหมู่บ้าน และท้ายที่สุดจากการพูดคุยกับเจ้าหน้าที่ของสำนักงานพัฒนาการจังหวัดได้ข้อมูลเบื้องต้น คือ หมู่บ้านแม่กลาง หมู่ที่ 2 ตำบลโพธิ์ไทร อำเภอค่ายบางระจัน และหมู่บ้านทุ่งกลาง หมู่ที่ 13 ตำบลโพธิ์ไทร อำเภอค่ายบางระจัน

การเข้าชุมชน

เมื่อได้ชุมชนที่เป็นเป้าหมาย 2 หมู่บ้านแล้ว จึงได้เดินทางเข้าสู่หมู่บ้านเพื่อสำรวจข้อมูลเบื้องต้น โดยได้สัมภาษณ์ข้อมูลเบื้องต้นกับประธานกองทุนหมู่บ้าน และกรรมการกองทุนหมู่บ้านบางส่วนของทั้งสองหมู่บ้าน ทั้งนี้ผลการเก็บข้อมูลเบื้องต้น หมู่บ้านแม่กลาง หมู่ที่ 2 ตำบลโพธิ์ไทร อำเภอค่ายบางระจัน มีความพร้อมสูงกว่า จึงได้เลือกหมู่บ้านแม่กลางเป็นพื้นที่ศึกษา

เมื่อได้พื้นที่หมู่บ้านที่ศึกษาแล้ว จึงได้กำหนดวิธีการเข้าสู่ชุมชนโดยการเข้าสำรวจพื้นที่ทั่วไปเบื้องต้นของหมู่บ้าน 2 ครั้ง และนำคณะผู้ช่วยนักวิจัยลงเก็บข้อมูล โดยการสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้อง (Key Informants) จำนวน 15 คน คือ ประธานคณะกรรมการกองทุน รองประธานและเหรัญญิก เลขานุการ กรรมการ ที่ปรึกษากรรมการ สมาชิกที่กู้เงิน สมาชิกที่ไม่กู้เงิน ชาวบ้านที่ไม่ได้เป็นสมาชิก ผู้อาวุโสของหมู่บ้าน และบัณฑิตอาสาของหมู่บ้าน ฯลฯ ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ครั้งแรกนี้จะถูกรวบรวมโดยการจดบันทึก และแถบบันทึกเสียง จากนั้นจึงนำมาถอดคำต่อคำ เพื่อค้นหาตัวบทและวิเคราะห์สิ่งที่ปรากฏในตัวบทและนำมาวิเคราะห์ตามประเด็นที่ต้องการศึกษา จากนั้นได้เดินทางเพื่อติดตามข้อมูลความเคลื่อนไหวที่หมู่บ้านอีก 2 ครั้ง คือ วันเสาร์ที่ 6 ตุลาคม 2545 และวันเสาร์ที่ 10 พฤศจิกายน 2545 จากนั้นได้นัดสัมภาษณ์คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านอย่างเป็นทางการอีกในวันอาทิตย์ที่ 19 มกราคม 2546 และวันที่ 2 มีนาคม 2546 เพื่อประเมินผลในส่วนความก้าวหน้าของกองทุนหมู่บ้าน

บทที่ 2
ชุมชนในช่วงก่อนการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย

ความเป็นมาของหมู่บ้าน

ชื่อหมู่บ้านแม่กลาง หมู่ที่ 2 ตำบลโพธิ์ไทร อำเภอค่ายบางระจัน จังหวัดสิงห์บุรี แต่เดิมพื้นที่ของหมู่บ้านมีลักษณะเป็นหมู่บ้านทั่วไป แต่พอปี 2517 ก็ถูกยกฐานะเป็นเขตสุขาภิบาล ปัจจุบันพื้นที่ชุมชนของหมู่บ้านถูกยกเป็นเขตเทศบาล คือเทศบาลตำบลท่าข้าม เมื่อปี พ.ศ. 2540 ระยะทางจากหมู่บ้านถึงเทศบาลประมาณ 2 กม. ถึงที่ว่าการอำเภอค่ายบางระจันประมาณ 5 กม. และห่างจากตัวจังหวัดประมาณ 13 กม.

สภาพของพื้นที่ พื้นที่ส่วนใหญ่ประมาณร้อยละ 80 เป็นพื้นที่ราบลุ่ม ส่วนที่เหลือเป็นพื้นที่ราบที่เป็นที่ดอน สภาพของพื้นที่มีความอุดมสมบูรณ์สูงมากเพราะมีแม่น้ำน้อย ที่เป็นสาขาหนึ่งของแม่น้ำเจ้าพระยาไหลผ่านและเป็นแม่น้ำที่มีปริมาณน้ำมากตลอดปี นอกจากนั้นพื้นที่การเพาะปลูกยังมีระบบชลประทานจากเขื่อนเจ้าพระยา จังหวัดชัยนาท ส่งน้ำผ่านคลองส่งน้ำจนทำให้พื้นที่สามารถปลูกข้าวได้ถึงปีละ 3 ครั้ง พื้นที่เกษตรกรรมของหมู่บ้านมีทั้งสิ้น 443 ไร่ สามารถปลูกข้าวปีละประมาณ 1,329 เกวียน (1 เกวียนเท่ากับ 1 ตัน)

จำนวนครัวเรือนในหมู่บ้านมี 56 ครัวเรือน มีประชากรจำนวนทั้งสิ้น 322 คน เป็นชาย 168 คน และหญิง 154 คน ประชากรร้อยละ 80 มีอาชีพเกษตรกรรม คือ การทำนาเป็นส่วนใหญ่ (อาจมีการปลูกถั่วลิสงสลับบ้างในกรณีที่มีปริมาณน้ำน้อยจริงๆ) ส่วนที่เหลือมีอาชีพเลี้ยงสัตว์ เช่น เลี้ยงโค หมู เป็ด ไก่ และเลี้ยงปลา อาชีพการเพาะเห็ดฟาง ค้าขาย รับเหมา ตัดเย็บเสื้อผ้า เป็นต้น ฐานะโดยเฉลี่ยของชาวบ้านในชุมชนอยู่ในระดับปานกลาง และเนื่องจากเป็นหมู่บ้านที่อยู่ในเขตเทศบาล จึงค่อนข้างมีความเจริญและเป็นหมู่บ้านที่มีอุปกรณ์อำนวยความสะดวกเทียบเท่ากับประชาชนที่อาศัยในเขตเมือง

หมู่บ้านแม่กลาง เป็นหมู่บ้านที่ถูกตั้งชื่อตามตำแหน่งที่ตั้งของหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ที่เป็นบริเวณที่เรียกว่า คุ้งน้ำ ของแม่น้ำน้อย ซึ่งแม่น้ำสาขาหนึ่งที่ไหลลงสู่แม่น้ำเจ้าพระยา ลักษณะแม่น้ำมีความกว้างประมาณ 50 – 80 เมตร เป็นแม่น้ำขนาดกลาง แต่มีปริมาณใช้ได้ตลอดทั้งปี หมู่บ้านนี้มีความเก่าแก่ตามคำบอกกล่าวของผู้อาวุโสว่ามีอายุประมาณ 200 ปี สืบเชื้อสายตั้งแต่ปลายกรุงศรีอยุธยาที่ชาวบ้านแถบนี้ถูกกวาดต้อนกลับไปประเทศพม่าภายหลังเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่สอง แต่ต่อมาเมื่อพม่าอ่อนกำลังลงก็อพยพกลับมาอยู่บริเวณอันเป็นที่ตั้งของที่ว่าการอำเภอค่ายบางระจันในปัจจุบัน แต่เนื่องจากบริเวณดังกล่าวอยู่ไกลจากแม่น้ำและมีความขัดสน จึงได้อพยพกันมาอยู่บริเวณริมแม่น้ำน้อยในปัจจุบัน

โดยมีระยะห่างจากพื้นที่เดิมประมาณ 5 – 6 กม. ทั้งนี้แม่น้ำนั้นมีความสำคัญต่อการเกษตร การบริโภค และการคมนาคมในสมัยโบราณ

ในการอพยพมาครั้งนั้น พื้นที่ในบริเวณหมู่บ้านยังเป็นป่าทึบ ชาวบ้านที่อพยพมาจึงต้องมาหักร้างถางพงเพื่อใช้เป็นพื้นที่ทำการเกษตรกรรม ชาวบ้านที่มีฐานะดีก็จะซื้อที่ดินต่อจากชาวบ้านที่ได้หักร้างถางพงไว้ก่อนแล้ว และเนื่องจากพื้นที่ของหมู่บ้านส่วนใหญ่ร้อยละ 80 เป็นพื้นที่ราบลุ่ม ส่วนที่เหลือก็เป็นพื้นที่ดอน แต่ไม่มีภูมิประเทศแบบเป็นภูเขาในพื้นที่ ดังนั้นชาวบ้านส่วนใหญ่ในพื้นที่จึงประกอบอาชีพการทำนาเป็นอาชีพหลัก

จากสภาพพื้นที่ของหมู่บ้านที่เป็นหมู่บ้านขนาดเล็ก มีประชากรประมาณ 300 กว่าคน สภาพความเป็นหมู่บ้านขนาดเล็กนี้เป็นมานานแล้ว และหมู่บ้านก็มีอัตราการขยายตัวของหมู่บ้านน้อยมาก และไม่เคยปรากฏว่ามีการอพยพของประชากรขนาดใหญ่เข้ามาสู่หมู่บ้านนี้เลย นอกจากการเข้ามาอยู่เนื่องจากการแต่งงาน การที่มีประชากรน้อยทำให้ชาวบ้านในหมู่บ้านมีลักษณะของความเป็นเครือญาติและความสัมพันธ์กันสูงมาก ส่งผลให้การดำรงชีวิตของชาวบ้านเป็นไปอย่างค่อนข้างสงบ

การที่เป็นหมู่บ้านขนาดเล็ก ทำให้กระบวนการเรียนรู้ทางสังคมเป็นไปในลักษณะของการอบรมสั่งสอนจากคนรุ่นหนึ่งมาสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง การสืบสานทางวัฒนธรรมประเพณี มีการสืบต่อกันมาจากบรรพบุรุษซึ่งมีความคล้ายคลึงกันมาสำหรับชาวบ้านในเขตพื้นที่ภาคกลาง ไม่ว่าจะเป็นประเพณีทางศาสนา ประเพณีสงกรานต์ ลอยกระทง หรือประเพณีการแข่งเรือวันออกพรรษา ซึ่งแต่เดิมมีการแข่งขันกันเกือบทุกหมู่บ้าน ซึ่งเป็นงานขนาดเล็ก แต่ต่อมาได้มีการรวมตัวกันของหลายหมู่บ้าน จัดเป็นงานประเพณีที่ใหญ่ขึ้น ณ วัดกลางท่าข้าม ซึ่งเป็นวัดใหญ่กลางชุมชนของอีกหมู่บ้านหนึ่งซึ่งปัจจุบันเป็นเขตเทศบาลตำบลท่าข้าม

ในด้านศาสนา ชาวบ้านทั้งหมู่บ้านนับถือศาสนาพุทธ แต่ในหมู่บ้านไม่มีวัด เคยมีวัดอยู่วัดหนึ่งคือ วัดยาง แต่ปัจจุบันร้างไปเพราะเป็นวัดที่ตั้งอยู่ตรงข้ามแม่น้ำ กับวัดโพธิ์ศรี ซึ่งเป็นวัดที่ก่อสร้างมาพร้อมกัน แต่เนื่องจากวัดโพธิ์ศรีตั้งอยู่ที่หมู่ 1 ตำบลโพธิ์ไทร ซึ่งเป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่กว่า ชาวบ้านจึงไปรวมกันทำบุญที่วัดโพธิ์ศรีวัดยางจึงกลายเป็นวัดร้าง ซึ่งในความเชื่อของชาวบ้านแล้วมีความเชื่อว่าหากวัด 2 วัดตั้งอยู่ตรงข้ามของแม่น้ำกัน ก็จะมีวัดหนึ่งดำรงอยู่ได้ ในขณะที่อีกวัดก็จะกลายเป็นวัดร้างไป ปัจจุบันชาวบ้านแม่กลางจะไปทำบุญกันที่วัดโพธิ์ศรี โดยการข้ามแม่น้ำน้อยไป ในส่วนวัดยาง ปัจจุบันได้ถูกบูรณะขึ้นเป็นสถานที่สาธารณะ ในการประชุมของหมู่บ้าน มีศาลาพระพุทธรูปตั้งอยู่ แต่ไม่มีพระภิกษุจำพรรษาอยู่ ชาวบ้านยังมีความศรัทธาต่อพระพุทธรูปที่ประดิษฐานไว้ที่วัดยางมาก แต่ก็ยังไปทำบุญที่วัดโพธิ์ศรีตามที่ปฏิบัติมาแต่ดั้งเดิม วัดร้างจึงยังคงเป็นวัดร้างอยู่ แต่ก็ถือว่าเป็นศูนย์รวมทางจิตใจของชาวบ้านอีกแห่งหนึ่ง เพราะยังคงมีการจัดงานประเพณีทำบุญประจำปี และงานสงกรานต์ขึ้นที่ร้างนี้

สำหรับการศึกษาของชาวบ้านนั้น ในหมู่บ้านแม่กลางไม่มีโรงเรียนประจำหมู่บ้าน ไม่ว่าจะเป็นโรงเรียนระดับประถมศึกษาหรือมัธยมศึกษาของรัฐหรือของเอกชน เนื่องจากเป็นหมู่บ้าน

ขนาดเล็ก การศึกษาของหมู่บ้านนี้คือการไปเรียนที่โรงเรียนวัดโพธิ์ศรี เช่นเดียวกับการไปทำบุญ แต่ก็เป็นโรงเรียนในระดับประถมศึกษาเท่านั้น ซึ่งแต่เดิมเมื่อจบภาคบังคับประถมศึกษาแล้วก็จะไม่นิยมเรียนต่อในระดับสูงขึ้น เพราะหากต้องการเรียนสูงขึ้นจะต้องไปเรียนยังโรงเรียนมัธยมศึกษาประจำอำเภอ หรือประจำจังหวัด แต่โดยส่วนใหญ่ก็จะไปเรียนโรงเรียนมัธยมศึกษาในจังหวัด เพราะมีระยะการเดินทางต่างกันไม่มาก ในปัจจุบันมีโรงเรียนมัธยมศึกษาเพิ่มขึ้นอีก 1 โรงเรียน ห่างจากหมู่บ้านไปประมาณ 8 กิโลเมตร และการคมนาคมก็สะดวกขึ้น การศึกษาต่อของชาวบ้านจึงเริ่มมีแนวโน้มสูงขึ้นมาตามลำดับจนปัจจุบัน

ในส่วนการคมนาคม เมื่อมีความจำเป็นที่จะต้องติดต่อธุระต่าง ๆ ชาวบ้านจะนิยมเดินทางไปในตัวจังหวัดสิงห์บุรีมากกว่าอำเภอ เพราะว่าระยะการเดินทางที่ไม่แตกต่างมากนัก แต่มีความหลากหลายของ สินค้ามากกว่าในระดับอำเภอ การเดินทางไปจังหวัดสิงห์บุรีขณะนั้นชาวบ้านบอกว่า *“แต่เดิมเมื่อมีปัญหาของ ชาวบ้านหรือต้องการซื้อสินค้าชาวบ้านจะนิยมไปตัวจังหวัด เพราะมีระยะเดินตัดทุ่งที่ไม่ไกลมากนัก เดินแต่เช้าไปซื้อของเสร็จเดินกลับประมาณครึ่งวันก็กลับมาถึงบ้านแล้ว”* การคมนาคมระหว่างชาวบ้านไปตัวจังหวัดในสมัยก่อนจึงใช้การเดินเป็นหลัก ส่วนการเดินทางไปสถานที่แห่งอื่น ก็จะอาศัยการเดินทางทางน้ำ โดยใช้แม่น้ำน้อยเป็นเส้นทางหลักเช่นกัน จนปี พ.ศ. 2493 จึงเริ่มมีการตัดถนนไปจังหวัดสิงห์บุรีเป็นถนนดิน ชาวบ้านจึงใช้การเดินทางโดยเกวียนในการติดต่อกับจังหวัด จนปี พ.ศ. 2510 จึงเริ่มมีการพัฒนาถนนจากถนนดินไปเป็นถนนลูกรัง และมีการปรับปรุงกันตลอดจนปี พ.ศ. 2530 จึงได้มีการปรับปรุงถนนเป็นถนนราดยางแอลพัลต์จนปัจจุบัน

การประกอบอาชีพของชาวบ้าน

หมู่บ้านแม่กลางมีพื้นที่เป็นที่ราบทั้งหมด โดยเป็นที่ราบลุ่มถึงร้อยละ 80 ส่วนที่เหลือเป็นที่ราบที่เป็นที่ดอน การประกอบอาชีพหลักที่สำคัญก็คือการทำการเกษตรกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือการทำนา การทำนาแต่เดิมของชาวบ้านนั้นผ่านกระบวนการเรียนรู้จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง และถือเป็นอาชีพหลักที่สำคัญของชาวบ้าน เป็นกระบวนการขัดเกลาทางสังคมที่สำคัญ คนรุ่นเก่านั้นจะต้องเรียนรู้กระบวนการทำนา ตั้งแต่เมื่อเรียนโรงเรียนระดับประถมศึกษา คุณศักดิ์ดา ประธานกองทุนหมู่บ้านพูดเรื่องนี้ว่า *“แต่ก่อนพอกลับจากโรงเรียนก็ต้องจูงควายไปเลี้ยง จนมีความสนิทสนมกับควายมาก รู้จักนิสัยใจคอจนไม่เคยมีความกลัวควายเลย พอหน้าทำนาก็ต้องไปช่วยพ่อแม่หว่านข้าวปลูกข้าวกัน พอข้าวออกรวงก็ต้องรู้จักการเกี่ยวข้าว การมัดข้าว การใช้ควายย่ำข้าวเพื่อให้ได้เมล็ดข้าวออกมา”*

การทำนาในสมัยก่อนนั้นจะทำนากันปีละ 1 ครั้ง ข้าวที่ได้จะเรียกว่าข้าวนาปี เป็นข้าวที่เติบโตช้าแต่มีความทนทานและอาศัยน้ำจากน้ำฝนเป็นหลัก การดูแลก็ไม่ยาก ปลูกขึ้นแล้วก็จะปล่อยทิ้งไว้ให้ต้นข้าวโตขึ้นเองตามธรรมชาติ ประมาณ 7 – 10 วันจึงจะเข้ามาดูสัก 1 ครั้ง ในเรื่องความเหมาะสมของ

ระดับน้ำในพื้นที่นาจนข้าวโตแล้วจึงจะเกี่ยวข้าวขึ้นฉาง กระบวนการปลูกข้าวของชาวนาตั้งแต่หว่านจนถึงการเก็บเกี่ยว จะใช้การ *"ขอแรง"* กันเป็นหลัก ชาวบ้านในหมู่บ้านจะมีการจัดลำดับของการขอแรงทำนากันวันนี้จะเป็นของบ้านไหน พรุ่งนี้จะเป็นของบ้านไหน วันต่อไปจะเป็นของบ้านไหน ระยะของการทำนาที่สำคัญที่สุดคือการเกี่ยวข้าว จะมีการขอแรงกันมากที่สุด ส่วนขั้นตอนอื่นที่ไม่จำเป็นต้องใช้แรงงานมาก ชาวบ้านผู้ปลูกข้าวจะทำเอง เว้นแต่ชาวบ้านบางคนที่มีที่นามาก ก็จำเป็นจะต้องขอแรงในขั้นของการหว่านข้าวด้วย

การขอแรง เป็นประเพณีหนึ่งของการทำนาในหมู่บ้านแม่กลางที่กระทำต่อกันมาเป็นเวลานาน และเป็นสิ่งที่สืบสานความสัมพันธ์ของชาวบ้านให้มีความใกล้ชิดสามัคคีกันจนมีความสนิทสนมกันมาก ซึ่งต่อมาภายหลังเมื่อถึงยุคปัจจุบันที่ไม่มีการขอแรงกันแล้ว ความสัมพันธ์ของชาวบ้านก็จะลดความแน่นแฟ้นลงไป การขอแรงที่ยังคงเหลืออยู่อาจมีบ้างในลักษณะของงานที่เป็นประเพณีและวัฒนธรรมต่าง ๆ ของชุมชน เช่น งานแต่งงาน งานบวช งานศพ หรืองานบุญต่าง ๆ ที่ชาวบ้านยังพร้อมใจกันที่มาร่วมช่วยกันอย่างเต็มกำลังตามลักษณะของชุมชนที่มีขนาดเล็ก และมีความสัมพันธ์กันอย่างยาวนาน การขอแรงจะเริ่มมาจากชาวบ้านที่ต้องการแรงงานจะบอกแก่เพื่อนบ้านให้ทราบว่าจะหว่านข้าวหรือเกี่ยวข้าววันไหน (โดยส่วนใหญ่จะเป็นการเกี่ยวข้าวมากกว่า) เมื่อถึงวันนัดชาวบ้านก็จะมาช่วยกันเกือบทั้งหมู่บ้าน เจ้าของนาก็จะจัดเตรียมอาหารกลางวันไว้เลี้ยงคนที่มาช่วยลงแรงเกี่ยวข้าว เมื่อเกี่ยวเสร็จก็จะช่วยกันขนมายังบ้าน แล้วจึงมีการย่ำข้าว คือการมัดข้าวเป็นฟัดแล้วใช้ควายมาย่ำข้าว เพื่อให้เมล็ดข้าวหลุดจากรวงข้าว จากนั้นก็จะเก็บขึ้นฉางข้าว หากการลงแรงบางบ้านกระทำกันจนถึงค่ำ ก็จะมีการเลี้ยงอาหารเย็นกันอีก หรือบางบ้านอาจจะขอแรงงานเฉพาะคนหนุ่มสาวมาย่ำข้าวในวันอื่นก็ได้ ซึ่งหนุ่มสาวก็จะมีความเต็มใจอย่างยิ่ง เพราะการย่ำข้าวจะทำกันในเวลาเย็น หนุ่มสาวก็จะมีโอกาสมาพบกัน พูดจากัน ร้องเพลงเล่นกัน ในขณะที่เจ้าบ้านจะจัดเตรียมขนมหวานไว้คอยเลี้ยงหนุ่มสาวที่มาช่วยงานด้วย

การปลูกข้าวแบบเดิมของชาวบ้าน จะเริ่มหว่านกันตั้งแต่เดือนพฤษภาคมไปจนถึงเดือนกรกฎาคม ซึ่งเป็นระยะเวลาของการย่างเข้าหน้าฝน เมื่อหว่านเสร็จก็จะรอฝนมา พอหมดฤดูฝนเข้าสู่ฤดูหนาว ก็จะเป็นช่วงของการเก็บเกี่ยว ทั้งนี้ฤดูกาลในสมัยก่อนจะเป็นไปตามช่วยระยะเวลาทุกประการ คือเมื่อถึงหน้าฝนก็จะมีฝนมา เมื่อหมดหน้าฝนก็จะไม่มีฝน มีอากาศหนาวมาแทน ต่างจากปัจจุบันนี้ที่ภูมิอากาศมีการแปรปรวนมากขึ้น

การปลูกข้าวในสมัยก่อนนั้นถึงแม้จะปลูกกันปีละ 1 ครั้ง แต่ชาวบ้านก็สามารถดำรงชีพได้อย่างสมบูรณ์และไม่มีหนี้สิน เพราะการทำนาในสมัยนั้นมีค่าใช้จ่ายที่ต่ำมาก **ชาวนาเมื่อเก็บผลผลิตข้าวขึ้นมาแล้ว จะเก็บไว้ที่ฉางข้าวโดยจะไม่ยอมขายข้าวนั้นไปจนกว่าจะเห็นข้าวที่ปลูกใหม่ของอีกปีหนึ่งงอกขึ้น** นี่เป็นกระบวนการสร้างความมั่นคงในการยังชีพของชาวบ้านในหมู่บ้านนี้ การขายข้าวปีละ 1 ครั้ง ถึงแม้จะมีรายได้ไม่มากแต่ก็พอเพียงต่อการดำรงชีวิต ข้าวที่เกี่ยวได้จะถูกเก็บไว้เป็นเมล็ดพันธ์ส่วนหนึ่ง บริโภคส่วนหนึ่งและที่เหลือจึงขายไปเมล็ดพันธุ์จะถูกหว่านเมื่อย่างเข้าฤดูฝน และปล่อยให้เจริญเติบโต

ตามธรรมชาติโดยไม่จำเป็นต้องใส่ปุ๋ยเหมือนปัจจุบัน เมื่อครบกำหนดจะเกี่ยวข้าวก็จะขอแรงกัน กระบวนการปลูกข้าวของชาวนาในสมัยเดิมจึงเป็นกระบวนการที่ใช้การลงทุนที่ต่ำ และไม่มีค่าใช้จ่ายเหมือนในปัจจุบันนี้ ดังนั้นรายได้ของการขายข้าวที่ถึงแม้จะมีไม่มากแต่ก็สามารถทำให้ชาวบ้านสามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข

ปัจจัยหนึ่งที่สำคัญของการดำรงชีวิตของชาวบ้าน คือความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ อาหารทุกมื้อของชาวบ้านจะถูกหาในธรรมชาติไม่ว่าจะเป็นพืชผักต่าง ๆ กุ้ง หอย ปู ปลา ยังมีความอุดมสมบูรณ์ในธรรมชาติ ชาวบ้านสามารถเก็บหาอาหารจากธรรมชาติได้ รายจ่ายต่าง ๆ ของชาวบ้านจึงมีน้อยมาก การคมนาคมติดต่อกับโลกภายนอกก็น้อยเพราะถนนหนทางยังไม่สะดวก เครื่องใช้ไม้สอยต่าง ๆ ก็ยังทำขึ้นมาเอง ประการสำคัญไฟฟ้าก็ยังไม่มีใช้ ใช้แต่ตะเกียงน้ำมันก๊าดที่มีราคาถูก และสามารถใช้ได้เป็นระยะเวลานาน ยายสงบ ผู้สูงอายุของหมู่บ้านบอกเรื่องนี้ว่า *"ใช้ตะเกียงน้ำมันก๊าด ซื้อมาขวดหนึ่งไม่กี่สตางค์ บางทีใช้กันเป็นเดือนเลย"*

ในกรณีหากมีการเจ็บไข้ได้ป่วยขึ้นในหมู่บ้าน หากอาการไม่มากชาวบ้านมีภูมิปัญญาพื้นบ้านในการรักษาตนเองโดยพื้นสมุนไพรในพื้นที่ หรือใช้วิธีการที่ถ่ายทอดกันมาแต่โบราณเช่น คนที่คางทูมก็มีการเขียนคางทูมไว้ที่แก้ม เป็นต้น

การดำรงชีวิตของชาวบ้านแม่กลางในอดีต ถึงแม้จะมีอาชีพเกษตรกรรมคือการทำนา และทำนากันปีละ 1 ครั้ง แต่ก็เป็นชีวิตที่ค่อนข้างสงบสุขระบบความสัมพันธ์ของคนในหมู่บ้านมีอย่างแน่นแฟ้นผ่านกระบวนการทำกิจกรรมร่วมกันต่าง ๆ ทั้งการขอแรงที่เป็นการช่วยเหลือการทำนา การนับถือพระพุทธศาสนาทั้งหมู่บ้าน การเป็นคนท้องถิ่นเดิมที่สืบเชื้อสายกันมา และไม่มีคนต่างถิ่นอพยพเข้าไปอยู่ด้วย การสืบสานวัฒนธรรมประเพณีต่าง ๆ ทำให้ชาวบ้านมีความสามัคคีกัน มีความขยันขันแข็งในการประกอบอาชีพ คุณสมบูรณ์ บอกเรื่องนี้ว่า *"คนหมู่บ้านนี้ก็แปลกมาก ขยันกว่าบ้านอื่นครับ ขยันกันทำมาหากิน จึงไม่ค่อยมีคนจนครับ"* ส่วมกิจกรรมในหมู่บ้านก็มีการร่วมมือกันทำเป็นอย่างดีทำให้หมู่บ้านนี้ไม่เคยมีคดีความใหญ่ ๆ อาจมีความขัดแย้งกันบ้างแต่ก็สามารถ ยุติได้ด้วยการไกล่เกลี่ยของผู้อาวุโสของหมู่บ้าน รวมไปถึงความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ ราบลุ่มริมแม่น้ำน้อยที่สามารถใช้ในการอุปโภคบริโภค ทำให้วิถีชีวิตของหมู่บ้านนี้เป็นไปอย่างสงบสุข ตามอัตภาพของวิถีชีวิตชาวนาไทย

บทที่ 3
การเปลี่ยนแปลงของชุมชน ภายใต้กระบวนการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย

การเปลี่ยนแปลงของชุมชน

หมู่บ้านแม่กลางเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงภายใต้กระบวนการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย เริ่มขึ้นในปี พ.ศ. 2510 จากการที่เริ่มมีรถคันแรกวิ่งมาสู่หมู่บ้านแม่กลาง เพราะถึงแม้จะมีถนนตัดผ่านใกล้กับหมู่บ้านแม่กลางตั้งแต่ปี พ.ศ. 2493 แต่การคมนาคมในสมัยนั้นก็จะใช้เกวียนเป็นหลัก การขนผลผลิตการเกษตรคือข้าว ก็จะขนโดยการใช้เลื่อนแล้วใช้ควายลากมาเก็บยังยุ้งฉาง แต่เมื่อมีรถยนต์เข้ามาในหมู่บ้าน วิถีชีวิตชาวบ้านก็เริ่มเปลี่ยนไป การเดินทางไปยังสถานที่ต่าง ๆ เริ่มมีมากขึ้น การขนข้าวที่แต่เดิมใช้เลื่อนเทียมควายลาก ก็เริ่มเปลี่ยนมาใช้รถขนแทน ซึ่งได้ปริมาณมากกว่าและรวดเร็วกว่า

จุดเปลี่ยน (turning point) ที่สำคัญของหมู่บ้านก็คือการที่รัฐบาลมีนโยบายที่สำคัญที่จะกระตุ้นให้มีการเพิ่มผลผลิตข้าวเพื่อเป็นสินค้าหลักของประเทศในการส่งออก การที่ชาวนาปลูกเพียงข้าวนาปีอย่างเดียว ทำให้ปริมาณข้าวไม่เพียงพอต่อการส่งออก จำเป็นต้องให้มีการเพิ่มผลผลิตข้าวให้มากขึ้นโดยการเพิ่มจำนวนครั้งของการปลูก โดยในปี พ.ศ. 2515 รัฐบาลได้สนับสนุนให้ชาวนาปลูกข้าว *"นาปรัง"* ซึ่งเป็นข้าวพันธุ์ใหม่ที่มีการค้นคว้าขึ้น มีอายุการเจริญเติบโตขึ้นระหว่าง 4 – 6 เดือน และจะทำให้ชาวนาปลูกข้าวได้ปีละ 2 ครั้ง

การเข้ามาของนโยบายปลูกข้าวนาปรังของรัฐบาล กระทำพร้อมกับการจัดการระบบชลประทานในเขตลุ่มน้ำเจ้าพระยา ให้มีระบบส่งน้ำที่ดีขึ้น สามารถมีน้ำอุปโภคบริโภคตลอดปี ซึ่งหมู่บ้านแม่กลาง ก็ได้รับประโยชน์เพิ่มขึ้นจากการจัดการชลประทานของรัฐบาล แต่อย่างไรก็ตามในเบื้องต้นชาวนาในหมู่บ้านแม่กลางก็ยังไม่ยอมรับการเปลี่ยนแปลง ยังคงปลูกข้าวนาปีตามความเคยชินที่มีอยู่ประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ทำให้ชาวบ้านไม่จำเป็นต้องขวนขวายในการดำรงชีพให้มากขึ้นก็ได้ รัฐบาลในสมัยนั้นจึงได้สนับสนุนให้มีโครงการปลูกข้าวนาปรังที่จังหวัดสุพรรณบุรี ซึ่งเป็นจังหวัดที่มีเขตแดน ติดกับจังหวัดสิงห์บุรี และไม่ไกลจากหมู่บ้านแม่กลางมากนัก

ในปี พ.ศ. 2517 การทำนาปรังของจังหวัดสุพรรณบุรี เริ่มประสบผลสำเร็จ ชาวบ้านในพื้นที่อื่น ๆ เริ่มเห็นประโยชน์จากรายได้ที่ได้รับจากการขายข้าว 2 ครั้ง ประกอบกับในช่วงเวลานั้นความต้องการข้าวไทยของตลาดโลกมีสูง ข้าวที่ปลูกได้จึงมีราคาดี การปลูกข้าวนาปรังจึงเริ่มได้รับความนิยมแพร่หลายมากขึ้น ซึ่งหากมองในลักษณะของการใช้วาทกรรม (discourse) ของรัฐบาลในเรื่องของการ

ปลูกข้าวนาปรังนั้น จะเห็นได้ว่า ภาคปฏิบัติการของวาทกรรม (discursive practices) การปลูกข้าวนาปรัง ผ่านการจัดระบบชลประทาน การทดลองนำไปปลูกที่จังหวัดสุพรรณบุรี จนได้รับผลผลิตดี มีโอกาสที่จะมีรายได้มากขึ้นจากการขายข้าว จึงส่งผลให้ชาวบ้านในหมู่บ้านแม่กลางที่มีพื้นที่เหมาะสมเพราะมีระบบชลประทานที่ดี เริ่มหันมาปลูกข้าวนาปรังมากขึ้น จนในที่สุดก็เปลี่ยนจากการปลูกข้าวนาปี มาเป็นข้าวนาปรังทั้งหมู่บ้าน แต่อย่างไร ก็ตาม ปัญหาของข้าวนาปรังประการหนึ่งก็คือ ข้าวนาปรังหากปลูกตามธรรมชาติจะให้ผลผลิตที่ไม่ดี จึงต้องมีการใส่ปุ๋ยเข้ามาช่วยในการทะนุบำรุงการเจริญเติบโตของข้าว กระแสความนิยมเรื่องของการใช้ปุ๋ยจึง เกิดขึ้น และปุ๋ยที่เป็นที่นิยมและได้รับการยอมรับก็คือ ปุ๋ยวิทยาศาสตร์ การใช้ปุ๋ยวิทยาศาสตร์นี้ถือเป็น จุดเริ่มต้นของการเพิ่มขั้นตอนในกระบวนการปลูกข้าวของชาวบ้าน และเป็นการเพิ่มค่าใช้จ่ายที่สำคัญ จากเดิมการปลูกข้าวนาปีที่ไม่มีค่าใช้จ่ายอะไร มาสู่ข้าวนาปรังที่ต้องมีค่าใช้จ่ายเรื่องปุ๋ยวิทยาศาสตร์ และแรงงานที่ต้องใช้ในการใส่ปุ๋ย การปลูกข้าวนาปรังจึงเป็นการปลูกข้าวที่เป็นจุดเริ่มต้นของชาวนาที่มีค่าใช้จ่ายซึ่งเป็นต้นทุนการผลิตเพิ่มขึ้น

จุดเปลี่ยนที่สำคัญอีกประการหนึ่งของหมู่บ้านแม่กลางก็คือการเข้ามาของ *“ไฟฟ้า”* รัฐบาลเริ่มพัฒนาประเทศและขยายระบบไฟฟ้าเข้าสู่หมู่บ้านต่าง ๆ ทั่วประเทศ หมู่บ้านแม่กลางก็เป็นหมู่บ้านหนึ่งที่ได้รับผลของการพัฒนานี้ โดยในปี พ.ศ. 2517 ซึ่งเป็นปีที่ชาวบ้านเริ่มปลูกข้าวนาปรังนั้น *“ไฟฟ้า”* ได้ขยายพื้นที่การให้บริการไปถึงหมู่บ้านด้วยการเข้ามาของไฟฟ้านี้มีผลอย่างยิ่งต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวบ้านในชุมชนเป็นอย่างยิ่ง วิถีชีวิตของชาวบ้านที่เคยมีชีวิตอยู่อย่างเรียบง่ายและมีความเหมาะสมต่อการดำรงชีวิตของตนเองเริ่มเปลี่ยนไป เพราะเมื่อมีไฟฟ้าเข้ามา สิ่งที่เป็นผลติดตามมาก็คืออุปกรณ์ที่ใช้กับไฟฟ้าต่าง ๆ ก็เริ่มติดตามมา และชาวบ้านส่วนใหญ่ก็เริ่มที่จะขวนขวายหาเงินทองเพื่อซื้ออุปกรณ์ไฟฟ้าเหล่านี้ ไม่ว่าจะเป็นโทรทัศน์ ตู้เย็น หม้อหุงข้าวไฟฟ้า ไฟแสงสว่าง ฯลฯ การใช้ชีวิตที่เรียบง่ายเริ่มเปลี่ยนไป จากชีวิตที่พอถึงเวลาค่ำก็จะจุดตะเกียงแล้วเข้านอนไม่ดึกนัก เปลี่ยนมาเป็นการใช้ไฟฟ้าและมีกิจกรรมที่ติดตามมามากขึ้น เช่น การดู โทรทัศน์ การซื้อตู้เย็น ซึ่งไม่มีความจำเป็นสำหรับชาวบ้าน เพราะสามารถหาอาหารสดได้ทุกวัน ก็มีการซื้อกัน ตามกระแสนิยม แม้กระทั่งการหุงข้าวที่ใช้ฟืนที่หาได้ง่ายตามธรรมชาติก็เริ่มหายไป แต่หันไปใช้หม้อหุงข้าวไฟฟ้าแทน ความสะดวกสบายของการใช้ไฟฟ้าทำให้ชาวบ้านบริโภคไฟฟ้ามากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปัจจุบันเครื่องใช้ไฟฟ้าต่าง ๆ ได้พัฒนาการจนมีมากมายและกลายเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับครอบครัวชาวนามากขึ้น

การเข้ามาของกระแสไฟฟ้าและผลต่อเนื่องคืออุปกรณ์ไฟฟ้านั้น ส่งผลกระทบที่สำคัญโดยตรงต่อการดำรงชีวิตของชาวบ้านคือเป็นการเพิ่มรายจ่ายของชาวบ้าน ไม่ว่าจะเป็นรายจ่ายในการซื้ออุปกรณ์ไฟฟ้า หรือรายจ่ายที่เป็นค่ากระแสไฟฟ้า ที่แต่เดิมชาวบ้านไม่เคยเสีย เพราะใช้แต่ตะเกียงน้ำมันก๊าดอย่างเดียว ที่มีค่าใช้จ่ายน้ำมันน้อยมาก และแม้การเข้ามาของไฟฟ้าในระยะแรกจะถูกต่อต้านจากผู้อาวุโสบางคนที่ตระหนักในความสิ้นเปลืองที่เกิดขึ้น แต่ก็มิอาจต้านทานกระแสการบริโภคไฟฟ้าที่เกิดขึ้นได้ นอกจากนั้นการที่มีระบบการสื่อสารที่ดีขึ้นทางวิทยุและโทรทัศน์ ทำให้ชาวบ้านรับรู้ข่าวสารต่าง ๆ

ได้ดีขึ้น รับรู้ประดิษฐกรรมใหม่ ๆ ที่มีการผลิตขึ้นทั้งที่เป็นสินค้าบริโภคและอุปโภค ทำให้แนวโน้มการใช้สินค้าที่เป็นประดิษฐกรรมเหล่านี้มากขึ้น เช่น รถจักรยานยนต์ ที่มีผลต่อค่าใช้จ่ายเรื่องน้ำมันเชื้อเพลิง รวมไปถึงอุปกรณ์เครื่องจักรกลทางการเกษตรต่าง ๆ ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นรายจ่ายที่ต้องเพิ่มขึ้นของชาวนา

การเข้ามาของไฟฟ้าจึงเป็นจุดเริ่มต้นการเพิ่มภาระรายจ่ายที่สำคัญของชาวนาไทย ในชนบทที่ไม่สามารถต้านทานต่อกระแสที่เกิดขึ้น เมื่อมีภาระรายจ่ายมากขึ้นกว่าในอดีต ชาวนาก็จำเป็นที่จะต้องหารายรับเพิ่มมากขึ้น ซึ่งก็สอดคล้องกับนโยบายของรัฐบาลในการที่จะให้ปลูกข้าวนาปรัง ที่จะทำให้ชาวนาปลูกข้าวปีละ 2 ครั้ง เพื่อให้มีรายได้เพิ่มขึ้น แต่ก็เป็นการเพิ่มขึ้นของรายรับที่ต้องมีรายจ่ายในการเพาะปลูกมากขึ้น ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับข้าวนาปีแล้ว ผลตอบแทนจากข้าวนาปีมีผลดีกว่าเพราะไม่มีค่าใช้จ่ายใด ๆ เลย

จุดเปลี่ยนที่สำคัญอีกประการหนึ่งของอาชีพชาวนาคือ การประดิษฐ์เครื่องมือทางการเกษตรเพิ่มขึ้นมา ทำให้มีการนำเครื่องจักรกลเข้ามาช่วยในการเกษตร โดยในเริ่มต้นเครื่องจักรกลที่สำคัญคือ เครื่องไถนาทั้งที่เป็นลักษณะรถไถนา และใช้คนไถ ที่ชาวนาเริ่มนำมาใช้แทนการใช้ควายไถนา เพราะมีความสะดวกและรวดเร็วกว่า แต่ก็เป็นการเพิ่มรายจ่ายที่แต่เดิมไม่มีในกระบวนการทำนา ยิ่งในสมัยปัจจุบันอุปกรณ์เครื่องจักรกลในการทำนาเริ่มมีมากขึ้นจนชาวนาเกือบไม่ต้องทำอะไรเลย กลายเป็น **ผู้จัดการนา**เท่านั้น ที่เหลือใช้การจ้างเครื่องจักรกลหมด ตั้งแต่กระบวนการหว่านข้าว ใส่ปุ๋ย ฉีดยาฆ่าแมลง และการเก็บเกี่ยว ก็ยิ่งทำให้การทำนามีต้นทุนสูงมากและเป็นจุดเริ่มต้นของภาวะรายได้ไม่พอกับรายจ่ายของชาวนา จนเกิดภาวะหนี้สินของชาวนาทั่วไป

ผลกระทบทางสังคมของการใช้อุปกรณ์การเกษตรในการทำนาก็คือการเริ่มหายไปของการ *“ขอแรง”* ในการทำนา การขอแรงถูกมองว่ายุ่งยากและไม่สะดวกเท่ากับการจ้างเครื่องจักรกลที่รวดเร็วกว่า ชาวนาบางกลุ่มจึงเริ่มเน้นการใช้เครื่องจักรกลเป็นส่วนใหญ่ เหลือบางส่วนก็ใช้การจ้างแรงงานแทน การขอแรงที่เคยทำกันมาก็เริ่มหมดไป ในระยะแรกก็ยังคงมีเหลือบ้างในช่วงปี 2517 – 2525 แต่พอปี 2525 ที่ชาวบ้านแม่กลางเริ่มปลูกข้าวได้ถึงปีละ 3 ครั้ง การขอแรงก็หมดลงไป เพราะชาวนาทุกคนไม่มีเวลาว่าง อีกทั้งการพัฒนาของเครื่องจักรกลการเกษตรก็มีอย่างครบในทุกขั้นตอนของการปลูกข้าว ตั้งแต่รถไถนา เครื่องหว่านข้าว เครื่องเกี่ยวข้าว ที่แยกเมล็ดออกจากรวง การขอแรงอาจจะคงเหลือบ้างในเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ และในหมู่ญาติสนิทกันเท่านั้น

การหายไปของกระบวนการในการ “ขอแรง” ทำงาน มีผลกระทบที่สำคัญอย่างยิ่งต่อระบบสังคมในหมู่บ้าน เพราะประโยชน์ที่เห็นชัดเจนของการ “ขอแรง” ของชาวบ้านคือการดำรงความสัมพันธ์และความสามัคคีที่แน่นแฟ้นของชาวบ้าน ที่สลับผลัดเปลี่ยนกันมาช่วยเหลือในการทำนาของแต่ละครอบครัว เป็นการกระชับความสัมพันธ์ของบุคคลในชุมชนอย่างสม่ำเสมอ เมื่อการขอแรงหมดไป โอกาสของการมาพบปะสังสรรค์ของชาวบ้านที่ถือเป็นกิจกรรมส่วนรวมก็เริ่มลดน้อยลงไป จะเหลืออยู่ก็คือการขอแรงในกิจกรรมที่เกี่ยวกับวัฒนธรรม ประเพณี และกิจกรรมทางสังคมของชุมชน ความสัมพันธ์ที่

แน่นแฟ้นกันของคนในชุมชนก็เริ่มลดน้อยลงไป การกระทบกระทั่งความขัดแย้งของคนในชุมชนก็จะเกิดขึ้นตามมา หมู่บ้านแม่กลางก็ประสบปัญหานี้เช่นกัน ถึงแม้จะไม่มากนักเพราะเป็นหมู่บ้านที่เกิดมานานและมีความสัมพันธ์กันตั้งแต่ชนชั้นบรรพบุรุษกันมา ตลอดจนมีวัฒนธรรมประเพณีต่าง ๆ ที่เชื่อมโยงกันมา แต่หากเปรียบเทียบกันในยุคเดิมของการขอแรงทำนาแล้ว ผู้นำชุมชนหลายคนยอมรับว่าความสามัคคีกลมเกลียวในยุคนั้นมีมากกว่าปัจจุบัน กิจกรรมที่เป็นสาธารณประโยชน์ในยุคนั้นได้รับความร่วมมือมากกว่าในปัจจุบันเป็นอย่างมาก

จุดเปลี่ยนที่สำคัญของหมู่บ้านแม่กลางที่อาจจะต่างจากหมู่บ้านอื่น คือ ในปี 2525 หมู่บ้านแม่กลางได้รับการจัดรูปที่ดินเป็น “นาจัดรูป” ซึ่งเป็นนาที่รัฐเข้ามาจัดรูปการทำนาให้เป็นระเบียบ โดยสามารถเชื่อมโยงกับระบบชลประทานของรัฐอย่างเต็มที่ ทำให้มีน้ำในการเพาะปลูกทั้งปี อีกทั้งยังสามารถควบคุมปริมาณน้ำเข้าออกพื้นที่นาตามความต้องการในการปลูกข้าวได้ตลอดปี การจัดรูปนานี้ก่อให้เกิดผลตามมาที่สำคัญคือชาวนาในหมู่บ้านนี้และหมู่บ้านที่ใกล้เคียงที่ได้รับการจัดรูปนา สามารถปลูกข้าวได้ปีละ 3 ครั้ง

การจัดรูปพื้นที่ทำกินของชาวนาในลักษณะของนาจัดรูปนั้น แม้ว่าจะก่อให้เกิดผลประโยชน์ในแง่ของจำนวนครั้งของการปลูกข้าวที่เพิ่มขึ้น แต่ก็ส่งผลกระทบต่อชาวนาที่สำคัญหลายประการ เช่น

1. การแพร่ระบาดของโรคแมลง

วิธีการจัดรูปของพื้นที่นาที่สำคัญคือการปรับพื้นที่ดินของนาให้มีลักษณะที่เสมอกันพร้อมกับการตัดต้นไม้ในพื้นที่นาเพื่อให้เกิดรูปนาที่เป็นระเบียบ ซึ่งก่อให้เกิดผลกระทบตามมา ทั้งนี้เนื่องจากในสมัยเดิมนั้น ชาวนาเมื่อจะถากถางที่ดินเพื่อทำการเกษตรกรรมนั้น จะเหลือต้นไม้ใหญ่ ๆ ไว้เป็นร่มเงาในการทำนา ซึ่งต้นไม้ใหญ่เหล่านี้นอกจากจะเป็นพื้นที่พักของชาวนาแล้ว ยังเป็นที่อยู่อาศัยของแมลงต่าง ๆ เช่น ผีเสื้อตามธรรมชาติ แต่เมื่อมีการจัดรูปนาและมีการตัดไม้ใหญ่เพื่อให้เกิดความเป็นระเบียบในพื้นที่นาแล้ว นอกจากชาวนาจะขาดร่มเงาในระหว่างการทำนาแล้ว สิ่งที่ติดตามมาคือต้นไม้ที่ถูกตัดโค่นลงนั้นแต่เดิมซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของแมลงต่าง ๆ เมื่อแมลงไม่มีที่อาศัย ระบบวงจรของแมลงตั้งแต่การวางไข่ การฟักเป็นตัวหนอนจนเป็นตัวผีเสื้อ หรือแมลงอื่นนั้น ก็จะไปใช้ วงจรชีวิตบนต้นข้าว และต้องกัดทำลายต้นข้าวเป็นอาหาร กลายเป็นปัญหาการแพร่ระบาดของแมลงต่าง ๆ ในพื้นที่นา และทำให้เกษตรกรต้องเพิ่มค่าใช้จ่ายในการจัดหาสารเคมีเพื่อใช้ในการฆ่าแมลงเหล่านี้ ซึ่งปัจจุบันกลายเป็นต้นทุนที่สำคัญประการหนึ่งในการปลูกข้าวของชาวนา ประการสำคัญ สารเคมีที่ใช้ในการปราบแมลงเหล่านี้ได้กลายมาเป็นสิ่งที่ส่งผลกระทบที่สำคัญต่อสภาวะแวดล้อมตามธรรมชาติ มีผลทำให้น้ำที่ไหลจากพื้นที่นาลงสู่แหล่งน้ำธรรมชาติกลายเป็นน้ำเสียที่ส่งผลกระทบที่สำคัญต่อระบบนิเวศน์วิทยาของแม่น้ำต่าง ๆ ด้วย คุณศักดา พูดถึงเรื่องนี้ว่า “ *แต่ก่อนในนาเรายังมีต้นไม้กันแยะ พอได้เป็นที่อาศัยของพวกนกพวงแมง แต่พอเขามาจัดรูป*

นาแล้ว เขาตัดต้นไม้ทิ้งหมด แล้วจัดพื้นที่นาเป็นแปลง ๆ เท่า ๆ กัน มันก็เป็นระเบียบดีครับ แต่พวกแมงมันไม่มีที่อยู่ ต้องมาอาศัยกินต้นข้าว กลายเป็นศัตรูข้าวที่เราต้องกำจัด เป็นภาระอีกครับ"

2. การเพิ่มของปริมาณการใช้ปุ๋ย

การปลูกข้าวนาปรังปีละ 3 ครั้ง ส่งผลกระทบที่สำคัญของการใช้พื้นที่ดินอย่างหนักหน่วง ที่ดินที่ใช้ในการปลูกข้าวไม่มีโอกาสพักตัวให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ ดังนั้นปัจจัยที่จะช่วยให้ข้าวเติบโตขึ้นได้ก็คือการใช้ปุ๋ยเข้ามาช่วยให้ความอุดมสมบูรณ์ต่อต้นข้าว และปุ๋ยที่ได้รับความนิยมมากที่สุดคือปุ๋ยเคมี เพราะเห็นผลการเจริญเติบโตของข้าวได้เร็วกว่าปุ๋ยชีวภาพ รวมทั้งสามารถใช้งานได้ง่ายกว่า แต่อย่างไรก็ตามปัญหาที่ตามมาคือ ปริมาณการใช้ปุ๋ยที่จะยิ่งเพิ่มปริมาณมากขึ้นตามการใช้งานพื้นที่ดินในการปลูกข้าว เรื่องนี้คุณศักดิ์ดา ประธานหนุ่มกองทุนหมู่บ้าน และเป็นประธานกลุ่มเกษตรกรของหมู่บ้านพูดไว้อย่างชัดเจนว่า *"การปลูกข้าวนาปรัง ปีละ 3 ครั้งนั้น ทำให้ดินฟื้นตัวไม่ทัน ชาวนาจึงต้องใช้ปุ๋ยเข้ามาช่วย แต่ปัญหาที่ตามมาคือปริมาณปุ๋ยจะต้องเพิ่มขึ้นทุกครั้งตามจำนวนการใช้พื้นที่ดินปลูกข้าว นาบางแปลงตอนแรกใช้ปุ๋ยเพียงไร่ละ 10 กิโลกรัม แล้วก็เพิ่มมากขึ้นเป็น 1 กระสอบ (50 กิโลกรัม) จนปัจจุบันมีพื้นที่นาหลายแปลงใช้ปุ๋ยถึงไร่ละหนึ่งกระสอบครึ่ง (75 กิโลกรัม) เรื่องนี้กำลังเป็นปัญหาที่สำคัญของชาวนา"*

ปริมาณของปุ๋ยที่ใช้มากขึ้น ส่งผลให้มีสารเคมีตกค้างในพื้นที่นามากขึ้น ยิ่งรวมไปถึงยาฆ่าแมลงที่ตกค้างอยู่ จึงทำให้น้ำที่ไหลออกจากพื้นที่นามีสารเคมีตกค้างมาก และกลายเป็นน้ำเสียที่ส่งผลกระทบแม่น้ำ ทำให้สัตว์น้ำต่าง ๆ ตายลง และลดปริมาณลงไปมาก ผลที่ตามมาอีกประการคือการที่มีการใส่ปุ๋ยเคมีลงไปในที่นามาก ๆ ทำให้เกิดการตกตะกอนของสารเคมีในชั้นดิน ชั้นดินในชั้นล่างลึกลงไปเริ่มกลายเป็นดินแข็งขึ้น และเริ่มทวีความรุนแรงมากขึ้น ซึ่งจะกลายเป็นปัญหาการเสื่อมของพื้นที่นาในอนาคตและส่งผลกระทบต่อชาวนาโดยตรง

การแก้ไขปัญหาความเสียหายของพื้นที่ดิน ซึ่งนับวันก็จะยิ่งแข็งตัวขึ้นเพราะการสะสมของสารเคมี ชาวบ้านก็พยายามที่จะแก้ไขกัน แต่ก็ยังไม่ได้รับการยอมรับเท่าไรนัก วิธีการแก้ไขที่มีการนำเสนอกัน คือ

1. การเสนอให้มีการลดการปลูกข้าวนาปรับ จากปีละ 3 ครั้ง เหลือปีละ 2 ครั้ง คือลดลงไปปีละ 1 ครั้ง ซึ่งจะเกิดผลดีคือ ประการแรกพื้นที่ดินได้มีโอกาสพักและฟื้นตัว ดินก็จะมีคุณภาพมากขึ้น ประการต่อมา การลดการปลูกข้าวจะเป็นการตัดวงจรการเจริญเติบโตของแมลงบางชนิด เช่น เพลี้ยกระโดดสีน้ำตาลที่จะมีวงจรชีวิตตั้งแต่การเกิด การเติบโต การแพร่พันธุ์ เป็นไปตามการปลูกข้าวนาปรัง คือประมาณ 4 เดือน หากเราลดการปลูกข้าวลงไป 1 ครั้ง ก็จะเป็นการลดวงจรการเจริญเติบโตของเพลี้ยนั้น เพราะมันไม่มีอาหารที่จะใช้ในการเจริญเติบโต ประการที่สาม ตัวเกษตรกรเองก็จะได้มีโอกาสพักการทำงานเพื่อเป็นการฟื้นฟูสุขภาพตัวเองด้วย และประการสุดท้าย เป็นการคาดหวังว่า หากได้ลดการทำนาปรับลง 1 ครั้ง เหลือปีละ 2 ครั้ง ปริมาณข้าวที่ชาวนาผลิตออกมาต่อปีจะลดลง ซึ่งอาจจะส่งผลให้ราคาข้าว

สูงขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ก็ได้ แต่อย่างไรก็ตาม ข้อเสนอการลดการปลูกข้าวนี้ไม่ได้รับการตอบสนองนัก เพราะชาวนาส่วนใหญ่ยังมีความต้องการรายได้เพิ่มขึ้น จึงพยายามที่จะเพิ่มจำนวนครั้งการผลิตเพื่อการใช้ที่ดินให้สูงสุด ชาวนาจะมองว่าหากปล่อยที่ดินให้ว่างนั้น เขาจะเกิดความรู้สึกเสียดายความสูญเปล่าของที่ดินที่จะนำมาใช้ประโยชน์ในปัจจุบัน โดยไม่มองถึงประโยชน์ในระยะยาว คุณบุญเรือง พูดถึงเรื่องนี้ว่า *"เราก็รู้กันดีว่าหากลดการปลูกข้าวนาปรังลงปีละครั้ง ให้ดินได้พักบ้างแมลงก็จะน้อยลงไป แต่ก็ไม่มีใครทำครับ เขาไม่ยอมให้ที่นาว่าง เขาเสียดายกัน ทำติดต่อกันถึงจะได้มากได้น้อย มันก็พอได้บ้างครับ"*

2. การเสนอให้มีการปลูกพืชตระกูลถั่วสลับกับการปลูกข้าว เนื่องจากพืชตระกูลถั่วจะมีรากที่สามารถดึงธาตุไนโตรเจนจากอากาศซึ่งเป็นธาตุอาหารมาสะสมไว้ที่ราก เมื่อได้ผลผลิตถั่วแล้วก็สามารถไถกลบต้นถั่ว เพื่อให้เป็นปุ๋ยต่อพื้นที่นาต่อไป ข้อเสนอนี้มีชาวบ้านบางกลุ่มปฏิบัติตาม แต่ก็มีปัญหาคือ การหาแรงงานที่จะช่วยในการเก็บเกี่ยวผลผลิตจากถั่วหาได้ยาก อีกทั้งบางครั้งก็ยังมีปัญหาเรื่องการตลาดอีก วิธีการฟื้นฟูพื้นที่นาโดยการปลูกพืชตระกูลถั่วเป็นพืชหมุนเวียนในพื้นที่ ในที่สุดก็ไม่ได้รับการตอบสนองจากชาวนาเช่นกัน

3. ข้อเสนออีกประการหนึ่งในการแก้ไขปัญหาดินเสื่อมจากสารเคมีตกค้าง คือ การสนับสนุนให้มีการใช้ปุ๋ยอินทรีย์แทนปุ๋ยเคมี ซึ่งปัจจุบันปุ๋ยอินทรีย์ได้มีการพัฒนารูปแบบของปุ๋ยให้มีลักษณะเดียวกับปุ๋ยเคมีแล้ว คือมีลักษณะที่เป็นเม็ดบรรจุกระสอบ 50 กิโลกรัม มีวิธีการใช้ในการหว่านเช่นเดียวกับปุ๋ยเคมี ซึ่งก็มีชาวนาบางส่วนเริ่มปฏิบัติตาม แต่บางส่วนก็ยังคงยืนยันที่จะใช้ปุ๋ยเคมีเช่นเดิม เพราะปุ๋ยอินทรีย์นั้นให้ผลผลิตการเจริญเติบโตของต้นข้าว รวมทั้งการออกรวงไม่รวดเร็วเท่าปุ๋ยเคมี แต่ในแง่ผลผลิตของข้าวนั้นไม่ต่างกัน คุณศักดิ์ดา ซึ่งเป็นเกษตรกรที่พยายามใช้ปุ๋ยอินทรีย์เข้ามาช่วยฟื้นฟูดิน พูดถึงเรื่องนี้ว่า *"บางคนเขาไม่ชอบปุ๋ยอินทรีย์แล้ว เพราะเขามองว่าต้นข้าวมันโตไม่ทันใจ แต่ผมเองใช้แล้วผมว่ามันก็ดีครับ ถึงมันจะโตช้ากว่าปุ๋ยเคมี แต่ลำต้นแข็งแรงกว่า ผลผลิตข้าวก็ไม่ต่างกันครับ"*

ความพยายามในการแก้ไขปัญหาดินเสียของเกษตรกร ถึงแม้จะมีข้อเสนอหลายประการ แต่ชาวนาก็ยังไม่ได้สนใจในเรื่องนี้อย่างจริงจังนั้น อาจเนื่องจากปัญหาของพื้นที่ดินยังไม่ถึงขั้นวิกฤตก็ได้ แรงบีบต่อการแก้ไขปัญหาจึงยังมีไม่มาก เว้นแต่เกษตรกรบางคนที่เริ่มมองปัญหาในระยะยาวของการใช้พื้นที่ดิน แต่อย่างไรก็ตาม ปัญหาของการเพิ่มปริมาณการใช้ปุ๋ย โดยเฉพาะปุ๋ยเคมีนั้น นอกจากจะมีผลถึงความเสื่อมโทรมของดินแล้ว ผลที่ตามมาคือค่าใช้จ่ายของชาวนาก็จะสูงขึ้นตามขึ้นมา แนวโน้มของการขึ้นราคาของปุ๋ยก็เพิ่มราคาทุกวัน ปัญหาปุ๋ยเคมีจึงเป็นรายจ่ายที่สำคัญ อีกประการหนึ่งของการปลูกข้าวของชาวนา เมื่อต้นทุนการผลิตสูงและหากชาวบ้านขายข้าวได้ไม่ได้ราคา ก็จะมีผลให้ชาวนาขาดทุนและต้องตกอยู่ในวัฏจักรของความยากจนต่อไป

3. การทำงานที่หนักหน่วงของชาวนา

ในการปลูกข้าวนาปรังปีละ 3 ครั้ง มีผลอย่างยิ่งต่อวิถีชีวิตของชาวนาเป็นอย่างมาก แต่เดิมการปลูกข้าวนาปี ซึ่งมีจำนวนครั้งการปลูกปีละ 1 ครั้งนั้น วิถีชีวิตของชาวนาเป็นไปอย่างเรียบง่าย

คือ จะหว่านข้าวเมื่อเริ่มเข้าสู่ฤดูฝนราวเดือนพฤษภาคมถึงเดือนกรกฎาคม จากนั้นก็จะปล่อยให้ข้าวเจริญเติบโตตามธรรมชาติในช่วงฤดูฝน การดูแลการเติบโตของข้าวก็มีไม่มากนัก เพราะยังไม่มีความจำเป็นต้องใช้ปุ๋ยในการเพาะปลูก และยังไม่มีปัญหาเรื่องแมลงศัตรูพืช เนื่องจากแมลงศัตรูพืชยังมีไม่มากนัก อีกทั้งข้าวนาปีจะเป็นข้าวที่ลำต้นโตแข็งแรง ทนทานต่อโรค และแมลงต่าง ๆ ได้ดี การดูแลต้นข้าวจึงมีไม่มากนัก และเมื่อต้นข้าวเติบโตพร้อมการเก็บเกี่ยว ก็จะมีการขอแรงจากเพื่อนบ้านในหมู่บ้าน การทำนาในแบบนี้ชาวบ้านจึงมีวิถีชีวิตที่ค่อนข้างสบาย มีความเป็นอยู่เรียบง่าย มีเวลาว่างพอที่จะไปทำกิจกรรมอื่น ๆ เช่น การไปช่วยแรงงานในนาแปลงอื่น การเข้าร่วมพิธีกรรมทางศาสนา เป็นกระบวนการปลูกข้าวที่ใช้แรงงานของชาวนาโดยมิได้พึ่งพาแรงงานจากเครื่องจักรกล ทำให้ค่าใช้จ่ายที่เป็นต้นทุนในการทำนามีน้อยมาก

ในทางตรงข้าม ความจำเป็นของชาวนาในการที่จะต้องหารายได้เพิ่มขึ้นมาใช้ในการบริโภคตามกระแสการพัฒนาที่เกิดขึ้น มีผลผลักดันให้ชาวนาต้องหันมาปลูกข้าวนาปรังถึงปีละ 3 ครั้ง ซึ่งมีผลทำให้ชาวนาต้องหันมากลับมาทำงานอย่างหนักหน่วง เพราะระยะเวลาของการปลูกข้าวแต่ละครั้งเพียง 4 เดือน ที่ชาวนาต้องดูแลการเจริญเติบโตอย่างใกล้ชิด และถึงแม้ว่าการปลูกข้าวบางแปลงจะใช้การจ้างเครื่องจักรกลมาช่วยตั้งแต่การหว่านเมล็ดพันธุ์ ไปจนถึงการเก็บเกี่ยวผลผลิตข้าว ชาวนายังต้องเฝ้าติดตามดูแลการเติบโตของต้นข้าวตลอดเวลา ไม่ว่าจะเป็นการใส่ปุ๋ย การดูแลการแพร่ระบาดของแมลงศัตรูพืช โดยเฉพาะปัจจุบัน ศัตรูข้าวที่สำคัญก็คือ หอยเชอรี่ ที่มีการขยายพันธุ์อย่างรวดเร็ว รวมตลอดจนถึงการดูแลปริมาณน้ำในแปลงนา ชาวนาที่ทำข้าวนาปรังในปัจจุบันจึงต้องไปดูแลข้าวทุกวัน ถือเป็นการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชาวนาที่ต้องทำงานหนักมากขึ้น และมีผลต่อการดำรงชีวิตของชาวนามากขึ้น ป้าทองพูดถึงเรื่องนี้ว่า *"สมัยก่อนเรานับวันกันเป็นวันโกน วันพระ ชาวบ้านจะคอยดูกัน พอวันพระก็จะไปทำบุญที่วัดกัน แต่เดี๋ยวนี้ทุกคนต้องไปทำงานที่นาทุกวัน จึงไม่ค่อยได้สนใจเรื่องของวันโกน วันพระ ทำให้คนไปวัดน้อยลงไป"*

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ชาวนาจะต้องทำงานอย่างหนักในการปลูกข้าวนาปรังถึงปีละ 3 ครั้ง แต่ในการปลูกแต่ละครั้งก็ยังคงมีความเสี่ยงแฝงอยู่ด้วย ข้าวนาปรับที่ปลูกจะมีระยะเวลาการปลูกประมาณ 4 เดือน มีลำต้นสั้น ออกรวงเร็ว ส่วนใหญ่เป็นข้าวเจ้าทั้งหมด พันธุ์ที่ใช้ปลูก เช่น ข้าวสุพรรณบุรี 1, 2 ข้าวชัยนาท 1 สำหรับข้าวหอมมะลิ เคยมีการปลูกกัน แต่คุณภาพในเรื่องของความหอมสู้ข้าวที่ปลูกทางภาคอีสาน (ในเขตพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้) ไม่ได้ จึงไม่นิยมปลูกกัน และเนื่องจากปลูกข้าวนาปรัง มีการลงทุนทางด้านปุ๋ยเคมี และยาฆ่าแมลง ค่อนข้างสูง ผลผลิตที่ได้ต้องเกิดกว่า 60 ถังต่อไร่ จึงจะถือว่าได้กำไร แต่หากต้องเช่านาทำ จะต้องมีผลผลิตไม่ต่ำกว่า 80 ถังต่อไร่ จึงจะเริ่มมีกำไร เพราะจะต้องเสียค่าเช่านาไร่ละประมาณ 800 – 1,000 บาทต่อปี ทั้งนี้จากการปลูกข้าวที่ผ่านมาของชาวนาบ้านแม่กลาง หากปีไหนไม่มีแมลงศัตรูพืชรบกวน ก็จะมีผลผลิตเฉลี่ยไร่ละ 80 – 110 ถึง ซึ่งถือว่ามีผลกำไรจากการทำงานที่หนักหน่วงของชาวนาบ้าง

การเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตการทำนาของชาวนาจากการปลูกข้าวนาปีไปสู่การปลูกข้าวนาปรัง เป็นผลที่สืบเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงของชุมชน ภายใต้กระบวนการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย เป็นการปรับตัวของการดำรงชีวิตของชาวนาที่ต้องปรับตนเองไปตามกระแสการพัฒนาที่เกิดขึ้น กระแสการพัฒนาทางด้านวัตถุที่เกิดขึ้นทำให้ค่าใช้จ่ายในการดำรงชีวิตของชาวนามีมากขึ้น ชาวนาจึงต้องดิ้นรนในการพัฒนาการทำนาให้มากขึ้น เพื่อให้มีรายได้สูงขึ้น และสามารถดำรงชีพได้สอดคล้องกับสภาวะการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป การเข้ามาของวาทกรรมการพัฒนา จึงสามารถสลายวาทกรรมของการ *“พออยู่พอกิน หรือการผลิตเพื่อบริโภค”* ทำให้ชุมชนต้องปรับตัวเองเพื่อการดำรงอยู่ของชุมชน

บทที่ 4
การปรับตัวของชุมชน

จากกระบวนการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยของรัฐบาล ผ่านวาทกรรมของ *"การพัฒนา"* และ *"ความเจริญ"* ที่เข้าไปช่วงชิงวาทกรรมของการ *"พออยู่พอกิน"* หรือการผลิตของการบริโภค ทำให้วิถีชีวิตของชาวนาต้องมีการปรับตัวให้สอดคล้องกับกระบวนการพัฒนาของรัฐที่เกิดขึ้น การพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย ได้ก่อให้เกิดความเจริญทางการคมนาคม คือการสร้างถนนเชื่อมต่อพื้นที่และภูมิภาคต่าง ๆ การขยายความเจริญของการพัฒนาการใช้กระแสไฟฟ้าไปจนทั่วประเทศ การพัฒนานี้หากพิจารณาในประเด็นของการเปลี่ยนแปลงให้วิถีการดำรงชีวิตเกิดความสะดวกสบายมากขึ้น แต่ผลที่ติดตามมาก็คือค่าใช้จ่ายของชาวนาและเกษตรกรอื่น ๆ ที่ต้องบริโภคความเจริญเหล่านี้เริ่มเพิ่มสูงขึ้น ชาวนาจึงต้องแสวงหาทางออกโดยการเพิ่มผลผลิตของการปลูกข้าวและเพิ่มจำนวนครั้งในการผลิตให้มากขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับนโยบายรัฐบาลในยุคการพัฒนาในระยะนั้น ที่ต้องการให้เพิ่มกำลังการผลิตข้าวเพื่อการส่งออก จนมีการพัฒนาการปลูกข้าวไปจนถึงปีละ 3 ครั้ง กระแสการพัฒนาที่เรียกว่าความเจริญนี้เป็นสิ่งที่ชาวนาไม่สามารถทัดทานได้ นอกจากจะต้องปรับตัวในการดำรงชีวิตให้สอดคล้องและดำรงชีพอยู่ได้ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น แต่หากถามว่าวิถีชีวิตแบบไหนเป็นวิถีชีวิตในอุดมคติของชาวนา ชาวนาอาวุโสหลายคนที่มีชีวิตร่วมสมัยตั้งแต่วิถีชีวิตของการดำรงชีพโดยการทำนาปี มีชีวิตอยู่อย่างพอเพียง พออยู่พอกิน มีระบบการผลิตเพื่อการบริโภค จนวิถีชีวิตเริ่มเปลี่ยนไปเมื่อการพัฒนาเข้าสู่ชุมชน เมื่อมีรายจ่ายเพิ่มขึ้นจึงต้องดิ้นรนปลูกข้าวนาปรับถึงปีละ 3 ครั้ง ชาวนาอาวุโสอย่างเช่นคุณศักดิ์ดาจะบอกได้ทันทีว่า *"ผมชอบวิถีชีวิตการทำนาแบบเดิม ที่ทำนาปีกัน ไม่เหนื่อยมาก ปีหนึ่ง ๆ เราปลูกข้าวหนเดียว เราก็พออยู่พอกิน รายจ่ายเราก็มีไม่ค่อยมาก เวลาเก็บเกี่ยวเราก็ขอแรงกัน เป็นการทำนาที่ไม่ต้องลงทุนมาก แต่พอเราต้องมาปลูกข้าวนาปรับ วิถีชีวิตของเราเปลี่ยนไปหมด ไหนจะต้องทำปุ๋ย ไหนจะต้องยาฆ่าแมลง แรงงานก็ต้องจ้างหมด แล้วพอข้าวออกมาก็ไม่มีราคา ถึงแม้เราจะปลูกข้าวมากครั้ง แต่รายได้เราก็ไม่ได้มากขึ้นเท่าที่ควร เพราะค่าใช้จ่ายเราก็สูงขึ้นเช่นกัน หากให้ผมเลือก ผมว่าวิถีชีวิตเดิมที่มีอยู่ดีกว่าครับ"*

ความพยายามปรับตัวของชาวนาในการดำรงชีวิตเพื่อให้สอดคล้องกับการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยนั้น ก็คือการใช้พื้นที่ดินของนาอย่างหนักหน่วงในการเพิ่มจำนวนครั้งของการปลูกข้าวให้มากขึ้น ถึงแม้จะส่งผลกระทบต่อการทำลายสภาพความอุดมสมบูรณ์ของดิน แต่ก็เป็นสภาวะที่ชาวนา

ต้องจ่ายอมปฏิบัติรวมไปถึงตัวของชาวนาเองที่ต้องทำงานหนักหน่วงขึ้น เพราะปัญหาในการปลูกข้าวนาปรังมีสูงกว่าข้าวนาปีหลายประการ แต่อย่างไรก็ตามสำหรับหมู่บ้านแม่กลางแล้ว การปลูกข้าวนาปรังปีละ 3 ครั้ง ทำให้ชาวบ้านมีรายได้ดีขึ้น ถึงแม้จะมีปัญหาความเสื่อมของดิน เหมือนที่คุณบุรีพูดถึงว่า *"ยิ่งปลูกข้าวบ่อย ใส่ปุ๋ยมากเท่าไร ดินยิ่งแย่ ดินขุดลงไปสักเมตรก็เริ่มแข็งตัวจะเป็นหินอยู่แล้ว เพราะปุ๋ยไปสะสม ตอนนี้ก็กำลังคิด ๆ กันอยู่ว่าจะแก้ไข อย่างไร ไม่เช่นนั้นต่อไปแย่แน่"* เรื่องนี้ชาวบ้านก็พยายามใช้ภูมิปัญญาของชุมชนร่วมกับเจ้าหน้าที่ของรัฐในการแก้ไขปัญหา และพยายามจะหาวิธีการที่เหมาะสม เหมือนเช่นกรณีการแก้ไขปัญหาเพลี้ยกระโดดสีน้ำตาล ที่ครั้งหนึ่งได้ทำลายผลผลิตข้าวของชาวบ้านแม่กลางเกือบหมด ชาวบ้านเริ่มเรียนรู้วงจรชีวิตของเพลี้ยกระโดดสีน้ำตาล ที่จะเริ่มวางไข่ที่ต้นข้าว เมื่อต้นข้าวพ้นน้ำมาระยะหนึ่ง เมื่อเพลี้ยวางไข่ ตัวอ่อนจะใช้เวลา 5 – 7 วัน ในการฟักตัว เมื่อฟักตัวแล้วก็จะเริ่มกัดทำลายต้นข้าวเป็นอาหาร การที่เพลี้ยกระโดดสีน้ำตาลเริ่มวางไข่และฟักตัวในช่วงข้าวพ้นน้ำมาระยะหนึ่ง เพราะเพลี้ยจะต้องอาศัยน้ำในการป้องกันตัวเองจากศัตรูธรรมชาติอื่น ๆ เมื่อสังเกตเห็นแล้วในช่วงเพลี้ยกระโดดสีน้ำตาลวางไข่ ชาวบ้านก็จะปล่อยน้ำออกจากนา ให้ศัตรูทางธรรมชาติของเพลี้ยซึ่งก็คือ มด เข้ามากินไข่อ่อนของเพลี้ย เป็นการตัดวงจรการเจริญเติบโตของเพลี้ยไปได้ วิธีนี้เป็นภูมิปัญญาชาวบ้านในการแก้ไขปัญหาเพลี้ยกระโดดสีน้ำตาลโดยไม่ต้องพึ่งสารเคมีในการฆ่าแมลง

ภูมิปัญญาอีกแบบหนึ่งในการกำจัดศัตรูพืชของข้าว คือ หอยเชอรี่ : คือ ก่อนที่จะทำการปลูกข้าวใหม่ ภายหลังจากการเก็บเกี่ยวข้าวแล้ว ชาวนาจะปล่อยให้เป็ดลงไปในแปลงนาเพื่อกินหอยเชอรี่ วิธีการนี้เป็นการบรรเทาปริมาณหอยเชอรี่ให้ลดน้อยลง แต่ไม่สามารถกำจัดหอยเชอรี่ได้โดยเด็ดขาด เพราะเป็ดจะกินหอยเชอรี่ได้เฉพาะที่ตัวเล็ก ๆ เท่านั้น ส่วนตัวใหญ่จะมีขนาดเกินกว่าที่เป็ดจะกิน และตัวใหญ่ก็จะดำดินลงไปลึกประมาณครึ่งถึงหนึ่งฟุต ภูมิปัญญานี้จึงเป็นเพียงการลดปริมาณของหอยเชอรี่ลง แต่การกำจัดหอยเชอรี่ให้หมดไป ยังคงต้องใช้ยาฆ่าหอยเชอรี่ ซึ่งถือว่าเป็นยากำจัดศัตรูพืชที่มีความรุนแรงมากที่สุด และมีผลกระทบกับสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติมาก ส่งผลให้น้ำที่ไหลออกจากที่นาจะเป็นน้ำที่ปนเปื้อนสารเคมีและเป็นน้ำที่เรียกได้ว่าเป็นน้ำเสีย ที่มีผลกระทบต่อระบบนิเวศวิทยา คุณบุรี พูดถึงเรื่องนี้ว่า "น้ำที่ออกจากนาจะไหลออกตามคลองส่งน้ำ และไปลงแม่น้ำน้อย ที่สมัยก่อนมีปลาเต็มไปหมด แต่เดี๋ยวนี้ไม่เหลือปลาแล้ว พอน้ำเสียลงไปปลามันก็เมาหมดชาวบ้านก็จับไปกิน ทั้งตัวเล็กตัวน้อยจนไม่เหลือปลาในแม่น้ำแล้ว ที่เรากินอยู่ทุกวันนี้ ปลาเลี้ยงเป็นส่วนใหญ่ครับ"

สิ่งหนึ่งที่เป็นภูมิปัญญาของชาวนาคือ ชาวนารู้ว่าวิธีการหนึ่งซึ่งเป็นวิธีการที่ดีที่สุดในการกำจัดศัตรูพืชของข้าว ไม่ว่าจะเป็นหอยเชอรี่ เพลี้ยกระโดดสีน้ำตาล หนู หรือแมลงอื่น ๆ ก็คือการตัดวงจรการเจริญเติมโตของศัตรูพืชเหล่านั้น ซึ่งวิธีการที่สำคัญในการตัดวงจรการเจริญเติบโตนี้ก็คือ การหยุดทำนาระยะเวลาหนึ่ง เช่น การปลูกข้าวที่ทำกินปีละ 3 ครั้ง ก็อาจจะปลูกครั้งที่ 1 แล้วเว้นว่างไปประมาณ 2 - 3 เดือน แล้วปลูกครั้งที่ 2 วิธีการนี้จะลดการปลูกข้าวจากปีละ 3 ครั้ง เหลือปีละ 2 ครั้ง และจะมีผลดีทั้งการตัดวงจรการเจริญเติบโตของศัตรูพืช และทำให้พื้นดินที่นาได้พักและฟื้นตัวบ้าง ดินจะได้

ไม่เสื่อมโทรมเร็ว ที่สำคัญหากมองในแง่ภาพรวมของประเทศที่เมื่อชาวนาลดการผลิตข้าวลง ปริมาณข้าวในประเทศจะลดลง จะมีผลทำให้ราคาข้าวสูงกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่ชาวนาทุกคนรับทราบและเข้าใจทั้งนั้น แต่ก็มีชาวนาน้อยมากหรือแทบจะไม่มีชาวนาคนใดปฏิบัติตามเลย ชาวนาจะพยายามทำนาให้ได้จำนวนมากครั้งที่สุดเท่าที่จะทำได้ ชาวนาอย่างคุณบุญเรือง พูดถึงเรื่องนี้ว่า "*อันที่จริงเราก็อยากพักการทำนาบ้าง ก็รู้กันอยู่ว่ายิ่งปลูกข้าวออกมามาก ข้าวก็จะไม่มีราคา ดินก็จะเสื่อมเร็ว แต่จะทำอย่างไรได้ ค่ากินอยู่ปัจจุบันนี้มันแพง ลูกก็มีหลายคน ค่าใช้จ่ายมันไม่พอใช้ เราก็ต้องพยายามหาทุกวิถีทาง พอนาว่างก็ต้องรีบปลูกข้าวต่อ ถึงข้าวจะไม่ค่อยได้ราคา เราก็ยังพอได้บ้างได้นิดได้หน่อยก็ยังดีกว่าไม่มีรายได้ ชาวนาก็ไม่รู้ว่าจะไปหาเงินหาทองได้ด้วยวิธีไหนนอกจากการปลูกข้าว*" คำกล่าวของคุณบุญเรือง สะท้อนให้เห็นถึงการรับรู้ปัญหาของชาวนาเป็นอย่างดี แต่ชาวนาก็ไม่มีทางเลือกอื่นใดที่จะเป็นช่องทางในการหารายได้มาดำรงชีวิตในสภาพเศรษฐกิจเช่นนี้นอกจากการทำนา คุณบุรี พูดถึงเรื่องนี้ว่า "*สมัยนี้รายจ่ายต่าง ๆ สูงมาก ทุกอย่างต้องซื้อหมด ไม่ว่าจะเป็นอาหาร เนื้อสัตว์ ผักต่าง ๆ ต้องซื้อหมด ไอ้ที่จะมาปลูกผักกินนั้น มันเป็นไปได้ยาก ปลูกผักสวนครัวเพื่อกินนั้น ดูง่ายแต่ไม่ง่ายหรอกครับต้องเอาจริงเอาจัง กางมุ้งให้เลย แบบปล่อยไว้ไม่ได้กินหรอกครับ แมลงกินหมด ที่นี้ชาวนาจะเอาเวลาที่ไหนมาปลูก แค่ทำนาก็หนักแย่แล้ว สู้ซื้อเขากินดีกว่าครับ สมัยก่อนผักตามธรรมชาติยังพอมี ปู ปลายังพอจับได้ แต่สมัยนี้ไม่มีแล้วทุกอย่างต้องซื้อหมด ค่าใช้จ่ายสูงขึ้นตามมา ที่สำคัญเดี๋ยวนี้รถขายกับข้าวก็วิ่งเข้ามาถึงบ้านทุกวัน วันละหลายรอบ สะดวกสบายกว่าแต่ก่อน ชาวบ้านจึงเลือกจะซื้อเขามากกว่าครับอาหารการกินสมัยนี้จึงต้องซื้อหมดครับ*"

รายจ่ายที่สำคัญและเป็นรายจ่ายหลักของครอบครัวชาวนา คือ รายจ่ายเรื่องของลูกชาวนา ชาวนาในอดีตไม่ได้มีการศึกษาสูงนัก ส่วนใหญ่จะจบการศึกษาเพียงประถมต้นจากโรงเรียนในหมู่บ้าน แต่ปัจจุบันความสำคัญของการศึกษามีสูงขึ้น แนวโน้มของการสนับสนุนให้ลูกมีการศึกษาสูงขึ้นจึงมีมากขึ้นด้วย โดยมีความคาดหวังที่จะเห็นลูกมีการศึกษาที่ดีและสามารถไปประกอบอาชีพที่ดีมากกว่าเป็นชาวนา สิ่งที่เป็นผลตามมาคือ ค่าใช้จ่ายในการศึกษา โดยโรงเรียนในระดับที่สูงขึ้นในระดับมัธยมศึกษา อาชีวศึกษา หรืออุดมศึกษา มักจะตั้งอยู่ในพื้นที่ที่เป็นชุมชนเขตเมือง ไม่ว่าจะเป็นตัวที่ตั้งของอำเภอ จังหวัด หรือกรุงเทพมหานคร ดังนั้น ค่าใช้จ่ายทางการศึกษาในระดับสูงจึงมีมากตามมา ไม่ว่าจะเป็นค่าเทอมในการศึกษา ค่าใช้จ่ายในการเดินทางไปศึกษา จากหมู่บ้าน มายังอำเภอ หรือมาจังหวัด หรือไปยังกรุงเทพมหานคร ค่าอาหาร ค่าเครื่องแต่งกาย ฯลฯ ซึ่งล้วนเป็นค่าใช้จ่ายในรูปแบบของตัวเงินทั้งสิ้น และเป็นภาระสำคัญที่ครอบครัวชาวนาจำเป็นต้องหารายได้สำหรับการศึกษาของบุตร คุณสมบุญ ทรัพย์เพิ่มพูดถึงเรื่องนี้ว่า " *ที่สำคัญของรายจ่ายของครอบครัว ก็คือเรื่องเรียนของลูก ก็ตั้งใจส่งให้เรียนสูงที่สุดเท่าที่เด็กจะทำได้ สมัยนี้มันต้องเรียนสูง ๆ จะได้มีงานทำ นาเราก็จะมีน้อยลง รุ่นเราได้มรดกมา 10 - 20 ไร่ รุ่นลูกก็ต้องแบ่งไปอีก รุ่นหลานก็ต้องแบ่งไปอีก แล้วจะเหลือสักกี่ไร่มันจะไม่พอกิน จึงต้องให้ไปเรียนให้มาก ๆ จะได้มีทางทำมาหากินทางอื่นได้*"

การปรับตัวที่สำคัญของชุมชนบ้านแม่กลางอีกประการหนึ่งก็คือการรวมหุ้นกันจัดตั้งเป็น *"กลุ่มเกษตรกรทำนาทำไร่โพธิ์ไทร"* ในราคาหุ้นละ 50 บาท เพื่อรวบรวมเงินในการจัดซื้อปุ๋ย เมล็ดพันธุ์พืช และยาฆ่าแมลง ในนามของกลุ่มซึ่งจะได้ราคาถูกกว่าราคาท้องตลาด โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากชาวบ้านบางคนต้องการซื้อเป็นราคาเงินเชื่อ ก็จะมีราคาสูงมาก การรวมกลุ่มจัดซื้อจึงเป็นการลดต้นทุนการผลิตประการหนึ่งของชาวบ้าน และเป็นการช่วยเหลือซึ่งกันและกันในกลุ่มเกษตรกรในหมู่บ้าน กลุ่มนี้เกิดขึ้นมานานหลายปีแล้ว ปัจจุบันมีเงินกองทุนหมุนเวียนของกลุ่มประมาณ 800,000 บาท และจะมีเงินปันผลให้สมาชิกทุกปี

กระแสของการพัฒนาประเทศและวาทกรรมของความเจริญที่เข้ามาสู่ชีวิตชาวนา สำหรับหมู่บ้านแม่กลาง ชาวบ้านไม่สามารถต่อต้านได้ หากต้องยอมรับกระแสที่เกิดขึ้น และพยายามปรับปรุงการดำรงชีวิตของตนเองให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลง ชาวนาหลายคนเริ่มพยายามหันวิถีชีวิตไปสู่การดำรงชีวิตแบบเดิม ก็จะทำได้เพียงการดำรงชีวิตอย่างประหยัดขึ้น ลดค่าใช้จ่ายลงโดยการลดการบริโภค สิ่งของฟุ่มเฟือยในชีวิตประจำวัน ซึ่งก็เป็นเพียงแต่การบรรเทาค่าใช้จ่ายที่ต้องเสียไป แต่หากจะย้อนกลับไปสู่วิถีชีวิตชาวนาแบบเดิมคงไม่สามารถกระทำได้เลยท่ามกลางกระแสการพัฒนาของรัฐ

บทที่ 5
กองทุนหมู่บ้านในกระแสการพัฒนาและผลที่มีต่อชุมชน

การเข้ามาของกองทุนหมู่บ้าน

การที่รัฐบาลมีนโยบายที่จะจัดสรรเงินกองทุนหมู่บ้านให้กับหมู่บ้านต่าง ๆ ทั่วประเทศ หมู่บ้านละ 1 ล้านบาทนั้น หมู่บ้านแม่กลาง ก็เป็นหมู่บ้านหนึ่งที่ได้รับเงินกองทุนหมู่บ้าน จุดเด่นของหมู่บ้านแม่กลาง คือ เป็นหมู่บ้านที่ประชากรส่วนใหญ่มีอาชีพทางเกษตรกรรม คือ การทำนา แต่มีคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านที่เข้มแข็ง จนสามารถบริหารกองทุนหมู่บ้านได้อย่างมีประสิทธิภาพ คือ มีความเข้มแข็งในการจัดการกองทุน จนได้รับเลือกเป็นหมู่บ้านดีเด่นในการจัดการกองทุนของตำบลโพธิ์ไทร อำเภอค่ายบางระจัน ตลอดจนได้รับการยอมรับในเรื่องการบริหารงานกองทุนหมู่บ้านในระดับจังหวัดด้วย

ด้วยลักษณะทางสังคมของหมู่บ้านที่เป็นหมู่บ้านขนาดเล็ก และมีอายุยาวนานประมาณ 200 ปี ชาวบ้านมีความสนิทสนมรู้จักกันทั้งหมู่บ้าน มีความสามัคคีกันค่อนข้างสูง มีวัฒนธรรมประเพณีที่เป็นทุนทางสังคมที่เหมือนกัน ไม่ว่าจะเป็นการนับถือศาสนาที่เป็นศาสนาพุทธเป็นส่วนใหญ่ มีขนบธรรมเนียมประเพณีที่เป็นวิถีชีวิตแบบสังคมไทยในชนบท ไม่ว่าจะเป็นพิธีกรรมทางศาสนา งานประเพณีการขึ้นปีใหม่ งานสงกรานต์ ฯลฯ ดังนั้นเมื่อรัฐบาลจัดสรรงบประมาณกองทุนให้กับหมู่บ้านต่างๆทั่วประเทศ หมู่บ้านแม่กลางจึงเป็นหมู่บ้านที่มีความพร้อมมากกว่าหมู่บ้านอีกหลายแห่ง ได้มีการจัดประชุมประชาคมของหมู่บ้านเพื่อขอรับกองทุนจากรัฐบาล และมีการเลือกตั้งคณะกรรมการกองทุน เมื่อวันที่ 6 สิงหาคม 2544 โดยมีตัวแทนครัวเรือนของ ชาวบ้านเข้าประชุมจำนวน 45 คน (45 ครัวเรือน จากจำนวนครัวเรือนทั้งหมด 56 ครัวเรือน) และดำเนินการขอรับเงินกองทุนหมู่บ้านตามการขอรับที่รัฐได้กำหนดหลักเกณฑ์ไว้โดยได้รับการอนุมัติเงินโอนของกองทุนหมู่บ้าน เมื่อวันที่ 9 พฤศจิกายน 2544 ทั้งนี้ชาวบ้านที่ได้รับเลือกเป็นคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านประกอบด้วย

1.	นายศักดิ์ดา	ทัศนา	อายุ 49 ปี	อาชีพทำนา
2.	นายพลากร	พรหมวิหาร	อายุ 36 ปี	อาชีพเลี้ยงโค/ช่าง
3.	นายบุรี	แสงเงิน	อายุ 49 ปี	อาชีพค้าขาย
4.	นายปัญญา	ถ้ำเงิน	อายุ 61 ปี	อาชีพทำนา
5.	นายชม	บัวทอง	อายุ 53 ปี	อาชีพทำนา
6.	นายรุ่งเรือง	สำราญกุล	อายุ 32 ปี	อาชีพเพาะเห็ดฟาง
7.	นายไพบูลย์	พรหมวิหาร	อายุ 37 ปี	อาชีพทำนา
8.	นายเปรื่อง	ทักษิณ	อายุ 41 ปี	อาชีพทำนา

9. น.ส.สนม สง่าดี อายุ 54 ปี อาชีพทำนา
10. นางผัน บัวทอง อายุ 53 ปี อาชีพทำนา
11. นางทอง ก้อนดำ อายุ 47 ปี อาชีพทำนา
12. นางอรุณ สำราญกุล อายุ 33 ปี อาชีพเพาะเห็ดฟาง
13. นางสิรินทร์ ขุนคง อายุ 46 ปี อาชีพค้าขาย
14. น.ส.มาลี คงสำราญ อายุ 47 ปี อาชีพทำนา
15. นางพรรณี ภักดีใจ อายุ 32 ปี อาชีพทำนา

คณะกรรมการที่ได้รับการเลือกตั้งมีการแบ่งสัดส่วนระหว่างชายและหญิงอย่างใกล้เคียงกันคือเป็นชาย 8 คน เป็นหญิง 7 คน รวม 15 คน มีอายุเฉลี่ย 44.6 ปี จึงเป็นกรรมการที่วัยอยู่ในวัยทำงานและเป็นปัจจัยประการหนึ่งให้การดำเนินการของกองทุนมีความเข้มแข็ง กรรมการที่ได้รับการเลือกตั้งทั้งหมดได้ประชุมหารือและมีมติแต่งตั้งให้

1. นายศักดิ์ดา ทัศนา เป็นประธานกองทุนหมู่บ้าน
2. นายพลากร พรหมวิหาร เป็นรองประธานกองทุนหมู่บ้าน
3. นายบุรี แสงเงิน เป็นเลขานุการกองทุนหมู่บ้าน
4. นางพรรณี ภักดีใจ เป็นเหรัญญิกกองทุนหมู่บ้าน

คณะกรรมการได้พิจารณาให้กู้เงินกองทุนเป็น 2 ระยะ ระยะที่ 1 ระหว่างวันที่ 1 - 31 ธันวาคม 2544 มีผู้กู้จำนวน 32 ราย เป็นยอดเงินกู้ทั้งหมด 655,000 บาท และระยะที่ 2 ระหว่างวันที่ 1 - 31 มกราคม 2545 มีผู้กู้จำนวน 3 ราย เป็นยอดเงินกู้ทั้งหมด 70,000 บาท รวมมีผู้กู้ทั้งสิ้นจำนวน 35 ราย เป็นยอดเงินกู้รวมทั้งสองระยะเป็นเงิน 725,000 บาท ผู้กู้ที่ได้รับการอนุมัติมีวงเงินตั้งแต่ 5,000 - 40,000 บาท ทั้งนี้ผู้ที่กู้เกินวงเงิน 20,000 บาท จะต้องได้รับการอนุมัติจากการประชุมของประชาคมหมู่บ้านด้วย และสามารถแบ่งการกู้เงินไปตามวัตถุประสงค์ของการกู้ได้ดังนี้คือ

1. การผลิตทางการเกษตร
   1.1 การปลูกพืช คือ การทำนา 20 ราย เพาะเห็ดฟาง 3 ราย รวมเงินกู้ 510,000 บาท
   1.2 การเลี้ยงสัตว์ คือ การเลี้ยงโค 3 ราย เลี้ยงหมู 1 ราย รวมเงินกู้ 85,000 บาท
   1.3 การประมง คือ การเลี้ยงปลา 1 ราย รวมเงินกู้ 20,000 บาท
2. การค้าขาย คือ การค้าขายเครื่องอุปโภค บริโภค 2 ราย รวมเงินกู้ 40,000 บาท
3. การบริการ
   3.1 การรับเหมาก่อสร้าง 2 ราย รวมเงินกู้ 30,000 บาท
   3.2 การตัดเย็บเสื้อผ้า 2 ราย รวมเงินกู้ 20,000 บาท
4. อุตสาหกรรมในครอบครัว คือ การทำเครื่องเรือนจากไม้ 1 ราย รวมเงินกู้ 20,000 บาท

เงื่อนไขประการหนึ่งของการอนุมัติให้กู้เงินคือ ผู้กู้ต้องทำสัญญาตามแบบที่คณะกรรมการกำหนดและจำหน่ายแบบในราคาชุดละ 10 บาท และผู้กู้จะต้องเป็นสมาชิกกองทุนสัจจะของชุมชนที่เสียค่าสมาชิกในอัตราเดือนละ 20 บาท หรือปีละ 240 บาท สมาชิกสามารถเลือกการจ่ายเป็นรายเดือนหรือตลอดปีก็ได้ ซึ่งขณะนี้กองทุนมีเงินอยู่ประมาณ 8,000 กว่าบาท ประการสุดท้ายผู้กู้ต้องมีผู้ค้ำประกัน 2 คนด้วย สำหรับยอดเงินของกองทุนหมู่บ้านที่กู้ไปมีประมาณ 725,000 บาท และยังมีเงินเหลืออยู่อีก 275,000 บาท

อัตราดอกเบี้ยเงินกู้และการชำระคืน

อัตราดอกเบี้ยคิดร้อยละ 6 ต่อปี หรือเดือนละ 0.50 บาท ระยะชำระคืนให้ชำระเมื่อครบระยะ 1 ปี พร้อมดอกเบี้ย คือแบ่งเป็นระยะชำระคืน 2 ระยะ ตามช่วงของการกู้เงิน คือ ระยะที่ 1 ระหว่างวันที่ 1-31 ธันวาคม 2545 และ ระยะที่ 2 ระหว่างวันที่ 1-31 มกราคม 2546 คณะกรรมการจะไม่เก็บเงินในลักษณะของการทยอยเก็บ เพราะเป็นภาระในการดำเนินการของคณะกรรมการ แต่จะให้ชำระพร้อมกันเมื่อครบระยะ 1 ปี

นอกจากกองทุนสัจจะแล้ว ในหมู่บ้านยังมีการรวมหุ้นกันเป็น"กลุ่มเกษตรกรทำนาทำไร่โพธิ์ไทร" ในราคาหุ้นละ 50 บาท เพื่อรวบรวมเงินในการจัดซื้อปุ๋ย เมล็ดพันธุ์ และยาฆ่าแมลงในนามของกลุ่มซึ่งจะได้ราคาถูกกว่าราคาท้องตลาด โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากชาวบ้านบางคนต้องซื้อเป็นราคาเงินเชื่อจะยิ่งมีราคาสูงมาก กลุ่มนี้มีมานานหลายปีแล้ว สมาชิกทั้งหมดเป็นเกษตรกรในหมู่บ้าน โดยการเป็นสมาชิกเป็นไปโดยสมัครใจและไม่มีผลผูกพันกับการกู้เงินของกองทุนหมู่บ้าน ปัจจุบันกองทุนมีเงินหมุนเวียนประมาณ 800,000 บาท และมีเงินปันผลให้สมาชิกทุกปี ตลอดจนมีผลกำไรในการนำมาจัดกิจกรรมของหมู่บ้านได้พอสมควร

การสัมภาษณ์

ในการสัมภาษณ์นี้ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก (key informance) จำนวนทั้งสิ้น 14 คน เมื่อวันที่ 4 สิงหาคม 2545 ดังนี้

1.	นายศักดิ์ดา	ทัศนา	ประธานคณะกรรมการกองทุน
2.	นายพลากร	พรหมวิหาร	รองประธานฯและรักษาการเหรัญญิก
3.	นายบุรี	แสงเงิน	เลขานุการ กู้เงิน 40,000 บาท
4.	น.ส.สนม	สง่าดี	กรรมการ
5.	นางอรุณ	สำราญกุล	กรรมการ
6.	นางทอง	ก้อนดำ	กรรมการ
7.	นางวรัญญา	วุฒิภูมิ	ที่ปรึกษาคณะกรรมการ
8.	นายวิชัย	รังสิมา	สมาชิก กู้เงิน 20,000 บาท

9. นางฉลอม	จรรยา	สมาชิก กู้เงิน 20,000 บาท
10. นายคำนวน	ทรัพย์มาก	สมาชิก
11. นายกง	ภักดีใจ	สมาชิก
12. นางประภัสสร	สิงห์กลาง	ไม่เป็นสมาชิก ไม่กู้
13. นางสมใจ	ชาวนา	ไม่เป็นสมาชิก ไม่กู้
14. คุณยายสงบ	ศรีสม	ผู้อาวุโส
15. น.ส.ชมเดือน	บรรจงผล	บัณฑิตอาสาของหมู่บ้าน

ข้อสรุปเบื้องต้นของการสัมภาษณ์

1. กองทุนหมู่บ้านของหมู่บ้านนี้เริ่มครั้งแรกเมื่อวันที่ 6 สิงหาคม 2544 ได้มีการเลือกตั้ง คณะกรรมการกองทุนรวม 15 คน เป็นชาย 8 คน เป็นหญิง 7 คน แล้วกรรมการทั้ง 15 คนจึงมาเลือกประธานคณะกรรมการกองทุน และตำแหน่งอื่นๆ และได้รับการอนุมัติเงินจากรัฐบาลเมื่อวันที่ 9 พฤศจิกายน 2544 โดยทั่วไปชาวบ้านเห็นว่าการที่รัฐบาลจัดให้มีกองทุนหมู่บ้านนั้นเป็นสิ่งที่ดี เพราะ หมู่บ้านจะได้มีเงินที่จะให้ชาวบ้านได้กู้ไปใช้ในการประกอบอาชีพเพื่อหารายได้เพิ่มขึ้น

2. การกู้เงินแบ่งเป็น 2 ระยะ คือ ระยะแรกระหว่างวันที่ 1 - 31 ธันวาคม 2544 และระยะที่สอง ระหว่างวันที่ 1 - 31 มกราคม 2545

3. หลักเกณฑ์เบื้องต้นของการกู้คือ

3.1 ผู้กู้ต้องกรอกแบบการกู้ที่จัดพิมพ์จำหน่ายในราคาชุดละ 10 บาท

3.2 ผู้กู้ต้องเป็นสมาชิกกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ของหมู่บ้าน

3.3 ต้องมีผู้ค้ำประกัน 2 คน

4. การพิจารณาอนุมัติเงินกู้ หากวงเงินกู้ไม่เกิน 20,000 บาท คณะกรรมการจะพิจารณาตามความเหมาะสม แต่หากมีการขอกู้เกินกว่า 20,000 บาท ต้องเรียกประชุมประชาคมของหมู่บ้านเพื่อขออนุมัติ ปัจจุบันมีการปล่อยเงินกู้ในวงเงินระหว่าง 5,000 - 40,000 บาท รวม 35 ราย โดยส่วนใหญ่เป็นการกู้เพื่อการทำนา (20 ราย)

5. หลักเกณฑ์ที่สำคัญอีกประการของการพิจารณาอนุมัติเงินกู้คือ คณะกรรมการจะพิจารณาจากความเป็นไปได้ของโครงการที่เสนอมา ความเหมาะสมของผู้กู้ทั้งในด้านความสามารถในการทำงาน ความเชื่อถือทางสังคมตลอดจนประวัติการทำงานที่ผ่านมาในชุมชน รวมไปถึงความเชื่อถือของบุคคลที่ค้ำประกันการกู้เงินว่าหากไม่สามารถเรียกเก็บเงินจากผู้กู้ได้ จะสามารถเรียกเก็บจากผู้ที่ค้ำประกันได้

6. อัตราดอกเบี้ยร้อยละ 6 ต่อปี หรือเดือนละ 0.50 บาท

7. การชำระคืนให้ชำระคืนพร้อมดอกเบี้ยเมื่อครบกำหนดที่ขอกู้ไปใน 1 ปี คณะกรรมการจะไม่รับชำระระหว่างปีแบบทยอยส่ง เนื่องจากจะเป็นภาระต่อคณะกรรมการ

8. ถึงแม้การดำเนินการของคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านจะเกินระยะเวลา 1 ปีมาแล้ว แต่การจับฉลากให้กรรมการออกครึ่งหนึ่งแล้วเลือกตั้งใหม่ยังไม่เกิด เพราะได้มีการตกลงกันของคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านว่า คณะกรรมการจะต้องติดตามการคืนเงินตามวงเงินที่ให้กู้ให้เรียบร้อยก่อน เพราะหากมีการเลือกตั้งคณะกรรมการใหม่ขึ้นมาทำงาน จะเป็นภาระของคณะกรรมการชุดใหม่ที่ต้องมาติดตามหนี้สินที่คณะกรรมการชุดเก่าได้อนุมัติไว้ ที่สำคัญทำให้การทำงานของคณะกรรมการกองทุนขาดความต่อเนื่อง คณะกรรมการชุดใหม่อาจไม่เข้าใจการปฏิบัติงานและต้องเสียเวลาในการเรียนรู้งาน ทำให้การทำงานขาดความต่อเนื่อง ดังนั้นคณะกรรมการชุดปัจจุบันจึงต้องทำหน้าที่เร่งรัดติดตามการกู้เงินที่ได้อนุมัติไว้ให้เรียบร้อยก่อน จึงจะมีการเลือกตั้งคณะกรรมการกึ่งหนึ่งที่ต้องจับสลากออกไป แต่อย่างไรก็ตามหากมีการจับสลากกรรมการออก และมีการเลือกตั้งกรรมการชุดใหม่เข้ามาแทน มีการคาดการณ์แนวโน้มที่ชาวบ้านจะเลือกคณะกรรมการชุดเดิมที่ถูกจับฉลากออกไปมีสูงมาก เพราะเห็นว่าสามารถทำงานได้อย่างต่อเนื่อง และที่สำคัญชาวบ้านในหมู่บ้านนี้มีชีวิตอยู่แบบสบายๆ จึงไม่มีใครกระตือรือร้นที่จะเป็นกรรมการกองทุน กรรมการที่ได้มาส่วนใหญ่จึงเป็นการขอความร่วมมือจากชาวบ้านที่ได้รับการยอมรับให้มาช่วยทำงานกองทุนหมู่บ้าน

9. ปัญหาการชำระเงินกู้ยังไม่เกิดเพราะยังไม่ครบอายุของการกู้เงิน ระยะการชำระเงินกู้คืนจะเริ่มต้นชุดแรกระหว่างวันที่ 1-31 ธันวาคม 2545 และชุดที่สองระหว่างวันที่ 1-31 มกราคม 2546 แต่คณะกรรมการมีความมั่นใจว่าจะต้องได้รับการชำระคืนไม่ต่ำกว่าร้อยละ 90 โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้กู้ที่เป็นชาวนา ตามประสบการณ์ทำนาของชาวบ้านมีความมั่นใจที่จะได้รับเงินคืน 100 เปอร์เซนต์ หากการทำนาไม่ประสบปัญหาในการผลิตคือศัตรูพืชต่างๆที่อาจเกิดขึ้นได้ ส่วนอาชีพอื่นที่กู้ไปก็คาดว่าไม่น่ามีปัญหาเพราะเป็นจำนวนเงินที่ไม่มาก และทุกคนมีผู้ค้ำประกันอยู่แล้ว

10. ชาวนาที่กู้เงินกองทุนไปส่วนใหญ่จะนำไปใช้ในการจ้างเครื่องจักรกลในการทำนาส่วนหนึ่ง ส่วนที่เหลือจะนำไปใช้ในการจัดซื้อปุ๋ยและยากำจัดศัตรูพืช ทำให้ชาวนาไม่ต้องไปกู้ยืมเงินนอกระบบมาใช้ และทำให้ไม่ต้องไปซื้อปุ๋ยและยากำจัดศัตรูพืชในราคาเงินเชื่อที่มีราคาแพงมากกว่า

11. ชาวบ้านที่ไม่กู้มี 2 กรณี คือ

11.1 เป็นผู้มีฐานะดีมากในหมู่บ้าน

11.2 เป็นผู้มีฐานะยากจนและมีรายได้ไม่แน่นอน จนเกรงว่าเมื่อกู้เงินไปแล้วมีความไม่มั่นใจว่าจะสามารถหาเงินมาชำระได้ตามกำหนด จึงไม่อยากสร้างปัญหาให้ผู้ที่ค้ำประกัน

12. ชาวบ้านเห็นว่ากองทุนหมู่บ้านเป็นสิ่งที่มีประโยชน์ต่อชุมชน เป็นส่วนที่ทำให้ระบบหมุนเวียนการใช้จ่ายเงินของชาวบ้านมีความคล่องตัวมากขึ้น และเห็นว่าควรมีการดำเนินการเรื่องนี้อย่างต่อเนื่องไป

13. จำนวนเงินที่รัฐบาลให้มา 1,000,000 บาท และวงเงินกู้ที่กำหนดไว้ไม่เกิน 20,000 บาท ชาวบ้านส่วนใหญ่คิดว่ามีความเหมาะสมสำหรับหมู่บ้านขนาดเล็ก แต่หากเป็นหมู่บ้านขนาด

ใหญ่ที่มีจำนวนหลังคาเรือน (ประมาณ 150 หลังคาเรือนขึ้นไป) และมีปัญหาความยากจนมาก เงินจำนวนนี้ก็อาจน้อยเกินไปทำให้ต้องเกิดการแย่งชิงการกู้เงินกัน ทำให้เกิดความขัดแย้งในระดับหมู่บ้านก็ได้ ดังนั้นจำนวนเงินของกองทุนหมู่บ้านจึงควรพิจารณาตามจำนวนประชากรของหมู่บ้าน และสภาพปัญหาของหมู่บ้านแต่ละแห่งที่แตกต่างกัน ไม่จำเป็นจะต้องมีจำนวนเท่าๆกันทุกหมู่บ้าน

14. ระยะเวลาการกู้ 1 ปี เป็นระยะเวลาที่ยอมรับได้ เพราะหากนานกว่านี้อาจเกิดความเฉื่อยชาในความพยายามหาเงินมาชำระหนี้ก็ได้ แต่สำหรับอาชีพการเกษตรกรรมบางประเภท อาจจะยังไม่เห็นผลในการลงทุนก็ได้ เช่น การเลี้ยงโค การเลี้ยงปลา อาจเกิดผลที่ยังไม่เต็มที่นัก

15. การทำงานของบัณฑิตอาสาของหมู่บ้านนี้ ได้ช่วยงานคณะกรรมการในเรื่องการจัดทำบัญชีการกู้เงิน ทำให้มีความสนิทสนมกับคณะกรรมการกองทุนฯในระดับหนึ่ง แต่อย่างไรก็ตาม ขอบเขต การปฏิบัติงานของบัณฑิตอาสายังไม่ชัดเจนนัก หากจะมีการจ้างต่อไปจะต้องมีการพิจารณาถึงขอบเขต อำนาจหน้าที่และภารกิจของบัณฑิตอาสาให้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น และควรได้ลงมาช่วยงานในหมู่บ้านให้มากกว่าปัจจุบันนี้

16. สำหรับการจัดสรรผลประโยชน์จากกองทุน ได้มีการกำหนดไว้ในระเบียบข้อบังคับกองทุนหมู่บ้านแม่กลาง ในข้อที่ 40 ว่า “การจัดสรรกำไรสุทธิประจำปี เมื่อสิ้นปีบัญชีทางกองทุนและได้ปิดบัญชีตามมาตรฐานการบัญชีตามที่รับรองทั่วไปแล้ว ปรากฏว่ากองทุนมีกำไรสุทธิ คณะกรรมการกองทุนจะนำกำไรสุทธิมาจัดสรรได้ดังนี้

(1) เป็นเงินปันผลค่าหุ้นในอัตราร้อยละ 10
(2) เป็นเงินประกันความเสี่ยงในอัตราร้อยละ 15
(3) เป็นเงินตอบแทนคณะกรรมการกองทุนในร้อยละ 15
(4) เป็นทุนการศึกษาหรือพัฒนาอาชีพของประชาชนในหมู่บ้านในอัตราร้อยละ 5
(5) เป็นทุนเพื่อสมทบกองทุนในอัตราร้อยละ 40
(6) เป็นทุนเพื่อสาธารณประโยชน์ของหมู่บ้านในอัตราร้อยละ 10
(7) อื่นๆที่คณะกรรมการเห็นสมควรในอัตราร้อยละ 5

17. การดำเนินการของกองทุนหมู่บ้านแม่กลางที่เข้มแข็งนี้ อาจจะสรุปได้ว่าเกิดจากการที่หมู่บ้านนี้เป็นหมู่บ้านขนาดเล็ก ประชากรน้อย รู้จักกันหมด ก่อตัวมานาน มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติและชุมชน คุ้นเคยกันทั้งหมู่บ้าน มีฐานะทางเศรษฐกิจเฉลี่ยค่อนข้างดี(ปลูกข้าวได้ปีละ 3 ครั้ง) มีความเจริญ อุดมสมบูรณ์ มีวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณียึดถือปฏิบัติเดียวกัน นับถือศาสนาเดียวกัน ที่สำคัญประธานคณะกรรมการกองทุนคือ นายศักดิ์ดา เทศนา เป็นบุคคลที่ชาวบ้านให้การยอมรับ เพราะเป็นประธานกลุ่มเกษตรกรผู้ซื้อปุ๋ยของหมู่บ้านที่มีเงินทุนหมุนเวียนปีละประมาณ 800,000 บาท เป็นคนที่ตั้งใจทำงาน มีความเข้มแข็งและมีความเสียสละสูง เป็นแกนนำที่สำคัญของการบริหารกองทุนหมู่บ้าน

18. สำหรับกองทุนอื่นในหมู่บ้านที่สำคัญ กองทุนของกลุ่มเกษตรกรผู้ซื้อปุ๋ยของหมู่บ้านที่ชาวบ้านลงหุ้นกันในการจัดซื้อปุ๋ยครั้งละจำนวนมาก ทำให้ได้ปุ๋ยที่ราคาถูกและคุณภาพดี แล้วนำมาขายให้กับชาวบ้านในราคาที่ถูกกว่าท้องตลาดและกองทุนได้รับกำไรส่วนหนึ่ง ซึ่งเมื่อสิ้นปีก็จะเฉลี่ยผลกำไรคืนแก่ชาวบ้านผู้ที่ถือหุ้นต่อไป ส่วนกองทุนอีกกองทุนหนึ่งคือ กองทุนสัจจะของชาวบ้านที่จัดตั้งขึ้นตามเงื่อนไขของกองทุนหมู่บ้าน ยังเป็นกองทุนขนาดเล็ก คือมีเงินทุนประมาณ 8,000 บาท ชาวบ้านยังมิได้กำหนดกฎเกณฑ์ในการจัดการกองทุนที่ชัดเจนมากนัก เพราะเป็นกองทุนที่ยังมีขนาดเล็ก ในเบื้องต้นกำหนดไว้ในลักษณะของการเป็นกองทุนประเภทที่เป็นกองทุนสาธารณประโยชน์

19. จุดอ่อนที่อาจเกิดขึ้นของกองทุนคือ

19.1 การที่ชาวบ้านที่กู้เงินไปไม่นำเงินที่กู้ไปใช้ตามวัตถุประสงค์ของการกู้เงินที่สำคัญอาจจะนำไปชำระหนี้สินนอกระบบที่มีอัตราดอกเบี้ยที่สูงกว่า

19.2 การประกอบอาชีพทางการเกษตรกรรมประเภทการเลี้ยงสัตว์ เช่น การเลี้ยงหมู เลี้ยงวัว เลี้ยงปลา ฯลฯ อาจไม่สามารถให้ผลผลิตได้ภายในระยะเวลา 1 ปี ทำให้ชาวบ้านที่กู้เงินไปเกิดปัญหาเมื่อครบระยะการชำระคืน จะต้องไปหาเงินทุนจากแหล่งอื่นมาชำระคืนก่อน และแหล่งเงินทุนอื่นก็อาจเป็นแหล่งเงินทุนนอกระบบที่มีอัตราดอกเบี้ยที่แพง จึงเป็นปัญหาของเกษตรกรผู้เลี้ยงสัตว์ด้วย

19.3 คนกู้ไปทำงานนอกหมู่บ้าน เป็นกรณีคนกู้มีชื่ออยู่ในหมู่บ้าน แต่มิได้อาศัยอยู่ในหมู่บ้าน และมาทำเรื่องขอกู้เงินเพื่อไปประกอบอาชีพนอกหมู่บ้าน บางรายนำไปเป็นกองทุนค้าขาย บางรายนำไปออกดอกเบี้ยเงินกู้ คุณศักดิ์ดา ประธานกองทุนหมู่บ้าน ให้ข้อคิดเห็นว่า *"ความจริงคนที่ไม่ได้อยู่ในหมู่บ้าน เราจะไม่ให้กู้หรอก แต่คนก็รู้จักกันก็คนในหมู่บ้าน เห็นหน้ากันอยู่ และเงินกองทุนเราก็ยังเหลือ คนกู้ก็มีคนค้ำประกันที่น่าเชื่อถือได้ กรรมการก็เลยตกลงอนุญาตให้เขากู้ได้ครับ อันนี้เราก็ไม่แน่ใจว่าจะตรงกับวัตถุประสงค์ของกองทุนหรือไม่"*

การจัดการกองทุนหมู่บ้านเมื่อครบรอบการชำระเงิน

ถึงแม้ว่าการกู้เงินกองทุนของหมู่บ้าน จะถูกกำหนดให้ชำระคืนเป็น 2 งวด คือ งวดแรกภายในวันที่ 31 ธันวาคม 2545 จำนวนผู้กู้ 32 ราย และงวดที่สองภายในวันที่ 31 มกราคม 2546 จำนวนผู้กู้ 3 ราย แต่ปรากฏว่าผู้กู้ 3 ราย ที่ต้องชำระคืนเงินกู้ภายในวันที่ 31 มกราคม 2546 ได้พร้อมใจกันชำระเงินกู้คืนกองทุนภายในวันที่ 31 ธันวาคม 2545 พร้อมกับผู้กู้ชุดแรกอีก 32 ราย ดังนั้น การชำระคืนเงินกู้ของชาวบ้านแม่กลาง จึงพร้อมใจกันทยอยชำระคืนเงินกู้พร้อมดอกเบี้ยครบทั้ง 35 ราย เท่ากับว่าการชำระเงินคืนของกองทุนหมู่บ้านแม่กลาง ได้รับคืนครบ 100 เปอร์เซ็นต์ จากผู้กู้ 35 ราย ยอดเงินกู้ 725,000 บาท และมีดอกเบี้ยที่ได้รับร้อยละ 6 ต่อปี เป็นเงินทั้งสิ้น 43,500 บาท

เมื่อได้เงินกู้คืนครบ 100 เปอร์เซ็นต์แล้ว ก่อนที่จะมีการอนุมัติเงินกู้ใหม่ ได้มีการเลือกตั้งคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านชุดใหม่ ทั้งนี้ตามระเบียบคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านนั้น เมื่อคณะ

กรรมการบริหารกองทุนหมู่บ้านบริหารงานได้ครบ 1 ปีแล้ว จะต้องมีการจับฉลากให้กรรมการกองทุนออกครึ่งหนึ่งแล้วเลือกตั้งใหม่เข้ามา แต่กรณีของหมู่บ้านแม่กลางนั้นเมื่อครบการดำรงตำแหน่งของกรรมการ 1 ปี ในวันที่ 6 สิงหาคม 2545 คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านได้หารือกับประชาคมหมู่บ้าน สรุปได้ว่า คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านชุดเดิมจะต้องปฏิบัติงานให้สำเร็จลุล่วงไปก่อน คือการตามยอดเงินกู้ของชาวบ้านทั้งหมดมาให้ครบ จึงค่อยเลือกตั้งใหม่ มิฉะนั้นจะกลายเป็นภาระของคณะกรรมการชุดใหม่ที่ต้องติดตามหนี้สินที่คณะกรรมการชุดเก่าได้อนุมัติไว้ ดังนั้นเมื่อมีการคืนเงินกองทุนหมู่บ้านครบทั้งหมดเมื่อวันที่ 31 ธันวาคม 2545 แล้ว ต่อมาในวันที่ 6 มกราคม 2546 จึงได้มีการประชุมประชาคมของหมู่บ้าน เพื่อการเลือกตั้งคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านชุดใหม่ โดยในที่ประชุมของประชาคมหมู่บ้านมีความเห็นที่แตกต่างจากระเบียบของกองทุนหมู่บ้านที่กำหนดไว้ให้ลาออกเพียงกึ่งหนึ่ง โดยที่ประชุมประชาคมหมู่บ้านแม่กลาง เสนอให้คณะกรรมการชุดเก่าทั้งชุดลาออกหมดเพื่อเป็นการเริ่มต้นใหม่ไม่เกิดปัญหากรรมการใหม่ กรรมการเก่า แต่ทุกคนที่ได้รับเลือกตั้งจะเป็นกรรมการใหม่ทุกคน คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านชุดเก่าจึงได้พร้อมใจกันลาออกจากการเป็นคณะกรรมการทั้งชุด แล้วจึงจัดให้มีการเลือกตั้งคณะกรรมการกองทุนชุดใหม่ ผลการเลือกตั้งปรากฏว่าคณะกรรมการชุดเก่าได้รับเลือกตั้งเข้ามาใหม่ทั้งหมด แต่ได้ลดจำนวนคณะกรรมการลง โดยตัดคณะกรรมการบางคนที่ติดภารกิจมากไม่สามารถเข้ามาช่วยในการดำเนินการกองทุนออกไป 4 คน กรรมการชุดใหม่ที่ได้รับการเลือกตั้ง จึงมีเพียงจำนวน 11 คน จากเดิมที่มีจำนวน 15 คน ประกอบด้วย

1.	นายศักดิ์ดา	ทัศนา	อายุ 50 ปี	อาชีพทำนา	เป็นประธานกองทุน
2.	นายพลากร	พรหมวิหาร	อายุ 37 ปี	อาชีพเลี้ยงโค/ช่าง	เป็นรองประธานฯ
3.	นายบุรี	แสงเงิน	อายุ 50 ปี	อาชีพค้าขาย	เป็นเลขานุการ
4.	นายไพบูลย์	พรหมวิหาร	อายุ 38 ปี	อาชีพทำนา	เป็นเหรัญญิก
5.	นายปัญญา	ถ้ำเงิน	อายุ 62 ปี	อาชีพทำนา	เป็นกรรมการ
6.	นายเปรื่อง	ทักษิณ	อายุ 42 ปี	อาชีพทำนา	เป็นกรรมการ
7.	นายชม	บัวทอง	อายุ 54 ปี	อาชีพทำนา	เป็นกรรมการ
8.	นางทอง	ก้อนดำ	อายุ 48 ปี	อาชีพทำนา	เป็นกรรมการ
9.	น.ส.มาลี	คงสำราญ	อายุ 48 ปี	อาชีพค้าขาย	เป็นกรรมการ
10.	นางผัน	บัวทอง	อายุ 54 ปี	อาชีพทำนา	เป็นกรรมการ
11.	น.ส.สนม	สง่าดี	อายุ 55 ปี	อาชีพทำนา	เป็นกรรมการ

คณะกรรมการที่ได้รับการเลือกตั้งทั้ง 11 คนนี้ แบ่งสัดส่วนเป็นชาย 7 คน และ หญิง 4 คน มีอายุเฉลี่ย 48.91 ปี การได้รับการเลือกตั้งเข้ามาใหม่ทั้งชุดของคณะกรรมการชุดเดิม ถือเป็นความไว้วางใจของชาวบ้านแม่กลางกับคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน นอกจากนั้นยังมีชาวบ้านที่มิได้

เป็นสมาชิกกองทุนหมู่บ้าน สมัครเข้าเป็นสมาชิกเพิ่มเติมอีก 2 คน คือ นายประยงค์ ปัจฉิม และนายนิด บัวเงิน

การกู้เงินรอบที่สอง

การส่งเงินคืนของการกู้เงินงวดแรกครบ 100 เปอร์เซ็นต์ มีผลให้การเริ่มต้นของการให้กู้เงินรอบที่สองเป็นไปอย่างสะดวก เพราะไม่มีปัญหายุ่งยากที่จะค้างมาสู่การกู้เงินรอบที่สอง ดังนั้นกระบวนการกู้เงินในรอบที่สองจึงเริ่มดำเนินการตามกรอบที่ได้เคยกำหนดไว้ในงวดที่หนึ่ง ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นของการกู้เงินรอบที่สองคือ ชาวบ้านในหมู่บ้านเริ่มมีความตื่นตัวที่จะกู้เงินมากขึ้น เพราะเห็นประโยชน์จากผู้ที่กู้เงินรอบแรก ดังนั้นเมื่อมีการเปิดให้กู้เงินรอบที่สอง จึงมีชาวบ้านแสดงความจำนงเสนอขอกู้เงินเพิ่มขึ้นจากรอบแรกหลายราย จนคณะกรรมการกองทุนหลายคนที่เคยเป็นผู้กู้ในงวดแรกด้วย ต้องสละสิทธิการกู้เงินในรอบที่สองเพื่อเปิดโอกาสให้สมาชิกทั่วไปที่เป็นชาวบ้านได้มีโอกาสกู้เงินกองทุนนี้มากขึ้น ประการสำคัญผลรวมของการยื่นเสนอขอกู้เงินกองทุนงวดที่สองนี้ ในตอนแรกมีจำนวนมากกว่า 1 ล้านบาท ที่กองทุนมีอยู่ ทำให้ต้องมีการประชุมประชาคมหมู่บ้านเพื่อพิจารณาขอลดยอดเงินกู้ลง ซึ่งผู้ขอกู้ทุกรายก็ยินยอม ทั้งนี้หากมีความจำเป็นต้องขอกู้เกิน 20,000 บาท ก็จะต้องนำเรื่องขออนุมัติจากประชาคมหมู่บ้านด้วย ข้อสังเกตอีกประการหนึ่งก็คือ ช่วงระหว่างเงินกู้ของเงินกู้รอบแรกอยู่ระหว่าง 5,000 – 40,000 บาท แต่ในงวดที่สองนี้ ช่วงว่างระหว่างเงินกู้แคบลงเป็น 15,000 – 40,000 บาท แสดงถึงปริมาณความต้องการใช้เงินกู้สูงมากขึ้น โดยผลของการอนุมัติเงินกองทุนหมู่บ้านในรอบที่สองของคณะกรรมการกองทุนฯ สามารถจำแนกตามวัตถุประสงค์ของการกู้เงินดังนี้

1. การผลิตทางการเกษตร
    1.1 การทำนา จำนวน 18 ราย ยอดเงิน 495,000 บาท
    1.2 เพาะเห็ดฟาง จำนวน 2 ราย ยอดเงิน 80,000 บาท
    1.3 การเลี้ยงหมู จำนวน 6 ราย ยอดเงิน 120,000 บาท
    1.4 การเลี้ยงปลา จำนวน 1 ราย ยอดเงิน 20,000 บาท
2. การค้าขาย คือการค้าขายเครื่องอุปโภค บริโภค จำนวน 7 ราย ยอดเงิน 220,000 บาท
3. การบริการ ช่างกลึงเหล็ก จำนวน 1 ราย ยอดเงิน 20,000 บาท

การกู้เงินงวดที่สองนี้มีการกู้กันถึง 955,000 บาท ต่างจากปีที่แล้วคือ รอบแรกมีการกู้เพียง 725,000 บาท คือมีวงเงินกู้เพิ่มขึ้นถึง 230,000 บาท และคงเหลือเงินกองกลางเพียง 45,000 บาท สำหรับการขอกู้ใหม่งวดที่สองนี้ ได้รับการอนุมัติเงินเมื่อวันที่ 21 มกราคม 2546 และได้มีการกำหนดวันชำระคืนในวันที่ 25 มกราคม 2547 โดยมีอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 6 เท่าเดิม

กองทุนหมู่บ้านกับการทำนา : วิถีแรงงานที่เปลี่ยนแปลงไปสู่โลกาภิวัฒน์

หมู่บ้านแม่กลางเป็นหมู่บ้านที่ชาวบ้านส่วนใหญ่มีอาชีพในการทำนาเป็นหลัก ดังนั้น การกู้เงินกองทุนหมู่บ้าน ส่วนใหญ่จะมีวัตถุประสงค์ในด้านการเกษตรกรรม เช่น การกู้ไปทำนา เลี้ยงสัตว์ การเพาะเห็ดฟาง เป็นต้น กรณีของการทำนาปลูกข้าวนั้น วิถีชีวิตของชาวนาในภาคกลางได้มีการเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตโดยสิ้นเชิงตามกระแสการเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นตามยุคโลกาภิวัฒน์ การทำนาในอดีตนั้นชาวนาจะจะใช้แรงงานของตนและคนในครอบครัวเป็นแรงงานหลัก ใช้แรงงานสัตว์มาช่วยในการเก็บเกี่ยวผลผลิต แต่ในปัจจุบันกระบวนการทำนาได้มีการเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตเป็นอย่างมาก กล่าวคือ ในกระบวนการทำนาปัจจุบัน แรงงานต่าง ๆ จะถูกแทนที่ด้วยเครื่องจักร ชาวนาจะทำหน้าที่เพียงผู้กำกับ ผู้ดูแลการทำงานของเครื่องจักร และคอยตรวจสอบระหว่างช่วงการเจริญเติบโตของต้นข้าวเท่านั้น

คุณบุญเรือง ปัจฉิม เกษตรกรผู้มีอาชีพการทำนาเป็นหลัก กล่าวถึงการทำนาในปัจจุบันว่า *"การทำนาสมัยนี้มีเครื่องจักรมาช่วยหมด แรงงานคนไม่ต้องพูดถึง หายากและทำสู้เครื่องจักรไม่ได้ สมัยก่อนยังได้ใช้วัว ควาย มาช่วยบ้าง สมัยนี้ไม่มีแล้ว พอจะเริ่มทำนาก็ต้องเริ่มใช้เครื่องจักรมาช่วยเลย เริ่มตั้งแต่เอารถตีดินมาตีดินเพื่อปรับพื้นที่หลังจากเก็บเกี่ยวครั้งที่แล้ว ตามมาด้วยรถไถเพื่อพลิกหน้าดิน และจึงหว่านข้าว คอยดูแลเรื่องน้ำ เรื่องศัตรูพืช จนเก็บเกี่ยวได้ก็ต้องใช้รถเกี่ยวมาช่วยเกี่ยวแล้วส่งขายโรงสีเลย"*

คุณสมบูรณ์ ทรัพย์เพิ่มพูน พูดถึงค่าใช้จ่ายในการปลูกข้าวต่อไร่ว่า *"หากคิดเป็นค่าใช้จ่ายแล้ว การปลูกข้าว 1 ไร่ มีค่าใช้จ่ายเกือบ 2 พันบาท และหากมีโรค แมลง ก็อาจจะแพงกว่านั้นอีก โดยทั่วไปค่าใช้จ่ายสามารถสรุปได้ดังนี้*

1. ค่าเมล็ดพันธ์ ประมาณ	*195*	*บาท*
2. ค่ารถตีดิน	*200*	*บาท*
3. ค่ารถไถ (รถย่ำ)	*120*	*บาท*
4. ค่าหว่าน	*30*	*บาท*
5. ค่ายาคุมหญ้า	*78*	*บาท*
6. ค่าฉีดยาคุมหญ้า	*30*	*บาท*
7. ค่ายาฆ่าแมลง	*40*	*บาท*
8. ค่าฉีดยาฆ่าแมลง	*30*	*บาท*
9. ค่ายาฆ่าหอยเชอรี่	*30*	*บาท*
10. ค่าปุ๋ย 1 กระสอบครึ่ง	*525*	*บาท*
11. ค่าหว่านปุ๋ย	*30*	*บาท*

12. ค่ารถเกี่ยว 380 บาท

13. ค่าขนไปโรงสี 80 บาท

รวม 1,758 บาท

กรณีหากมีแมลงศัตรูพืชจำพวกเพลี้ยกระโดดสีน้ำตาล ที่ระบาดแล้วจะเกิดความรุนแรงมาก จะต้องเพิ่มค่าใช้จ่ายในการกำจัดเพลี้ยกระโดดสีน้ำตาลประมาณ 800 บาทต่อไร่ ก็จะเพิ่มค่าใช้จ่ายเป็น 2,558 บาทต่อไร่ สำหรับราคาขายของชาวนาปรังจะอยู่ระหว่าง 4,200 - 4,500 บาท ต่อเกวียน (100 ถัง) หากคำนวณที่ราคาเกวียนละ 4,500 บาท จะเป็นราคาข้าวถังละ 45 บาท ในการเก็บเกี่ยวผลผลิตข้าวต่อไร่นั้นจะอยู่ระหว่าง 70 - 90 ถังต่อไร่ หากคิดค่าเฉลี่ยกลางประมาณไร่ละ 80 ถัง ชาวนาจะมีรายได้จากการขายข้าวไร่ละ 3,600 บาท กรณีนี้ชาวนาจะมีกำไรจากการปลูกข้าวไร่ละประมาณ 1,000 บาท ต่อการปลูกข้าว 1 ฤดูกาล (ประมาณ 4 เดือนสำหรับข้าวนาปรัง) หากเป็นที่นาที่ต้องเช่า จะต้องเสียค่าเช่าไร่ละ 500 บาท ชาวผู้ผลิตข้าวจะได้ผลตอบแทนเพียงไร่ละ 500 บาท เท่านั้น" ดังนั้น กระบวนการทำนาของชาวนาจึงเป็นการประกอบอาชีพที่ได้รับผลตอบแทนที่ค่อนข้างต่ำมากเมื่อเทียบกับอาชีพอื่น แต่ทำไมชาวนายังคงทำนาอยู่ คุณบุญเรือง ให้เหตุผลว่า *"มันเป็นอาชีพที่สืบต่อมาจากพ่อ แม่ บรรพบุรุษ ไอ้เราก็เรียนน้อยไม่รู้จะไปทำอาชีพอะไร ก็อาศัยการทำนานี้หาเลี้ยงชีพ ได้มากได้น้อยก็ยังพอเป็นอาชีพได้บ้าง"*

อย่างไรก็ตามในกระบวนการทำนานั้น เมื่อใช้เครื่องจักรเข้ามาช่วยมากขึ้น แล้วชาวนาเองจะมีบทบาทอย่างไร บทบาทที่สำคัญของชาวนาก็คือการเป็น*ผู้จัดกระบวนการในการทำนา* ตั้งแต่การหาเมล็ดพันธ์ การติดต่อรถตีดิน รถไถ การหว่านข้าว เมื่อข้าวออกก็ต้องคอยดูปริมาณน้ำในนาข้าวให้พอเหมาะ ไม่มากไม่น้อยไป หากน้ำไม่มีก็ต้องดินรนหาทางสูบน้ำเข้านา นอกจากนั้นจะต้องดูการรบกวนของศัตรูข้าว เช่น หอยเชอรี่ จะคอยกัดกินข้าวในช่วงข้าวงอกในระยะ 15 วันแรก หากดูแลไม่ดีจะถูกหอยเชอรี่กินหมด เพราะหอยเชอรี่กินต้นอ่อนได้เร็วมาก คุณบุรี บอกว่า *"หากหอยเชอรี่ระบาดมาก คืนเดียวมันกินต้นอ่อนข้าวได้ถึง 10 ไร่ เสียหายหมด แต่หากระยะเวลาเกิน 15 วัน เมื่อต้นอ่อนของข้าวแข็งแรงขึ้น หอยเชอรี่ก็จะทำอันตรายได้น้อยลง"* เมื่อหมดปัญหาเรื่องหอยเชอรี่ ชาวนาก็ต้องมาดูเรื่องหญ้าที่จะงอกมาแย่งอาหารต้นข้าว ต้องฉีดยาฆ่าหญ้า เมื่อข้าวโตขึ้นมาอีก ก็ต้องดูเรื่องแมลงศัตรูพืช คอยดูแลการฉีดพ่นยาฆ่าแมลง และเมื่อถึงเวลาก็ต้องเตรียมการใส่ปุ๋ยให้ต้นข้าวอีก และต้องดูแลจนข้าวสุก จึงประสานเอารถเกี่ยวมาเกี่ยวข้าว พร้อมขัดเป็นเมล็ดแล้วส่งขายโรงสีข้าวต่อไป ดังนั้น หน้าที่ที่สำคัญของชาวนาในยุคปัจจุบันจึงเปรียบเสมือนผู้จัดการในกระบวนการผลิตข้าว ที่คอยดูแลการเติบโตของข้าว และเข้าไปใช้กระบวนการจัดการต่าง ๆ ตามระยะเวลาที่เหมาะสม ทั้งนี้ หากชาวนาต้องการลดค่าใช้จ่ายที่เป็นต้นทุนการทำนา ก็อาจจะทำได้ในบางโอกาส เช่น การหว่านข้าว การฉีดยาคุมฆ่าหญ้า การฉีดยาฆ่าแมลง การหว่านปุ๋ย ซึ่งจะประหยัดค่าใช้จ่ายไร่ละประมาณ 120 บาท ซึ่งไม่มากนัก และชาวนาบางคนก็ไม่ยอมที่จะทำเนื่องจากเกรงผลกระทบต่อสุขภาพ

กระบวนการทำนาของชาวนาที่เปลี่ยนแปลงไป ได้ส่งผลต่อวิถีชีวิตของสังคมในชนบทอย่างเห็นได้ชัด วิถีชีวิตดั่งเดิมที่เคยมีการลงแขกเกี่ยวข้าวก็เริ่มหายไป แรงงานทุกอย่างจะเป็นการจ้างแรงงานทั้งหมด คุณศักดิ์ดา พูดถึงเรื่องนี้ว่า *" สมัยก่อนเราทำนาปีกัน คือปีหนึ่งทำกันครั้งหนึ่ง เวลาก็พอจะมีกันบ้าง เวลาทำก็จะผลัดกันว่าใครจะไถ จะหว่าน หรือจะเกี่ยวก็จะนัดกันไปลงแรงกัน หมุนเวียนกันไปตลอดทุกคนในหมู่บ้านจะรู้กัน แต่สมัยนี้ทำกันปีละ 2 - 3 ครั้ง คือทำกันตลอด ชาวนาทุกคนต่างต้องดูนาตัวเอง ไม่มีเวลาว่างหรอกครับ จะไปช่วยลงแรงก็ลำบาก ยิ่งเด็ก ๆ รุ่นใหม่ ก็เรียนหนังสือกันอย่างเดียว ไม่ค่อยมีใครทำนาหรอกครับ แรงงานก็น้อยลง ดังนั้น หากนาใครจะใช้แรงงานก็ต้องจ้างกันครับ บางทีก็ต้องจ้างคนอื่นมา ท้ายที่สุดก็ต้องเอาเครื่องจักรเข้ามาช่วย ที่สำคัญงานหลายอย่าง เช่น การตีดิน การไถ การเกี่ยว แรงงานคนทำสู้เครื่องจักรไม่ได้หรอกครับ เครื่องจักรอาจมีผลทำให้ผลผลิตเสียหายได้บ้าง แต่ก็ทำงานได้อย่างรวดเร็วกว่าคน ประหยัดค่าใช้จ่ายมากกว่าการจ้างแรงงานคนมากครับ"*

เมื่อวิถีของการทำนาในปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปสู่การใช้เครื่องจักรเข้ามาช่วยมากขึ้น ผลสะท้อนประการหนึ่งที่เกิดขึ้นทางสังคม คือ ความสัมพันธ์ของชาวบ้านในระดับหมู่บ้าน เริ่มลดน้อยลง แม้จะยังคงมีอยู่บ้าง แต่ก็ไม่แนบแน่นเหมือนเมื่อในอดีตที่ผ่านมา ทั้งนี้ อาจถือได้ว่าเป็นไปตามกลไกของการพัฒนาที่เกิดขึ้น ที่ยิ่งพัฒนาแล้วสภาพของการเป็นสังคมที่ต่างคนต่างอยู่ก็ยิ่งมีมากขึ้น ในสังคมของชาวนามีข้อแตกต่างบ้างตรงที่ว่า ชาวนาในปัจจุบันต้องปลูกข้าวให้ได้จำนวนครั้งมากที่สุด เพื่อหารายได้มาใช้ในการดำรงชีพ ยิ่งปลูกข้าวมากครั้งเท่าไร ชาวนาก็ยิ่งต้องทำนาหนักหน่วงมากขึ้นเท่านั้น ถึงแม้จะมีเครื่องจักรกลเข้ามาช่วยในกระบวนการทำนา แต่ชาวนาก็ยังต้องมีหน้าที่ในการติดตามการเจริญเติบโตของต้นข้าวในนา คุณบุญเรือง พูดเรื่องนี้เพิ่มเติมว่า *" ทำนาสมัยนี้ ถึงแม้จะมีเครื่องจักรมาช่วยก็ยังต้องไปนาทุกวัน ไปดูหอยเชอรี่บ้าง ดูระดับน้ำบ้างว่ามีรูรั่วตรงไหน ดูแมลงบ้าง ไม่ค่อยมีวันหยุดหรอกครับ สมัยก่อนยังหยุดวันโกนวันพระกัน สมัยนี้ไม่รู้แล้วครับวันโกนวันพระ นอกจากจะเป็นวันพระที่สำคัญ ๆ ก็จะพอได้ไปใส่บาตรบ้าง"*

สำหรับหมู่บ้านแม่กลาง ยังเป็นหมู่บ้านที่มีข้อได้เปรียบกับหมู่บ้านหลายแห่ง คือ ถึงแม้จะมีการทำนากันถึงเฉลี่ยปีละ 2 - 3 ครั้ง แต่ระบบความสัมพันธ์ของคนในหมู่บ้านยังดีอยู่ ทั้งนี้เนื่องจากเป็นหมู่บ้านขนาดเล็ก และมีการตั้งรกรากกันมายาวนาน มีความสัมพันธ์กันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ คนในหมู่บ้านจะรู้จักกันหมด หากมีคนภายนอกเข้ามาก็จะรู้กันหมด ไม่ว่าคนภายนอกนั้นจะเข้ามาแบบชั่วครั้งชั่วคราว หรือเข้ามาเป็นสมาชิกใหม่ของหมู่บ้าน ในฐานะการเป็นเขยหรือสะใภ้ในหมู่บ้าน คนในหมู่บ้านจึงไปมาหาสู่กันตลอด และมีงานประเพณีต่าง ๆ ก็จะพร้อมใจกันมาช่วยงานกัน ไม่ว่าจะเป็นงานประเพณีทางศาสนา หรือแม้แต่งานสังคมของชุมชน เช่น งานแต่งงาน หรืองานศพ เป็นต้น แต่เมื่อถามถึงอนาคตของอาชีพการทำนาของคนในหมู่บ้าน ก็ยังเป็นคำตอบที่ไม่แน่นอน คุณศักดิ์ดาพูดถึงเรื่องนี้ว่า *"ผมยังบอกไม่ได้ว่าคนรุ่นต่อไปจะกลับมาทำนากันหรือไม่ เพราะส่วนใหญ่ก็ไปเรียนกันหมด ไม่มีใครกลับมาสนใจทำนากันเลย ทุกคนก็อยากทำงานมีเงินเดือนทั้งนั้น เพราะงานมันไม่เหนื่อยเหมือนชาวนา รายได้ก็แน่*

นอน อย่างบางคนก็ไปทำงานโรงงานกัน ผมจึงตอบไม่ได้ว่าจะมีใครมาทำนาต่อหรือไม่ แต่ก็ไม่แน่ครับ ต่อไปหากงานหายากขึ้นเหมือนตอนเศรษฐกิจต่ำ ก็อาจจะมีคนกลับมาทำนามากขึ้นก็ได้ครับ"

สำหรับการกู้เงินกองทุนหมู่บ้านมาใช้ในการทำนา ส่วนใหญ่จะกู้มาเพื่อใช้ในการซื้อปุ๋ยและยาฆ่าแมลง คุณบุญเรือง ซึ่งเป็นผู้กู้กองทุนหมู่บ้านทั้งในปีแรกและปีที่สอง โดยปีแรกกู้ไป 20,000 บาท ปีที่สองกู้ไปอีก 30,000 บาท ได้กล่าวถึงวัตถุประสงค์ที่กู้เงินว่า *"เงินกองทุนหมู่บ้านที่มา มีประโยชน์มากเหมือนกัน ผมเองได้กู้ไปซื้อปุ๋ย ซื้อยาฆ่าแมลง ซื้อเงินสดจะได้ราคาถูกกว่าที่จะไปซื้อเงินเชื่อกับเถ้าแก่ เพราะจะต้องเสียดอกเบี้ยด้วย เงินกองทุนถึงเป็นเงินที่จะนำมาหมุนเวียนใช้ได้ก่อน ถึงแม้จะมีดอกเบี้ยก็ไม่แพงนัก ไม่เหมือนกับไปกู้เงินคนอื่น อย่างต่ำต้องร้อยละ 2 ต่อเดือน ในส่วนตัวผมหากไม่มีเงินก็กู้เอาตามญาติพี่น้อย ไม่ได้เอาดอกเบี้ยกัน แต่หากเป็นคนอื่นไม่มีญาติพี่น้องให้พึ่งได้ ก็จะลำบาก ต้องไปกู้เสียดอกเบี้ยแพง"*

ในการคืนเงินกู้กองทุนหมู่บ้านของชาวนานั้น ในปีที่ผ่านมาไม่มีปัญหาเพราะทุกคนจะเตรียมเงินไว้ คือ เมื่อขายข้าวได้เงินก็จะทยอยเก็บไว้ พอครบกำหนด 1 ปี ก็นำมาชำระคืน จึงไม่มีปัญหาอะไร การปลูกข้าวของชาวนาบ้านแม่กลางนี้ ถึงแม้จะปลูกข้าวได้ปีละ 3 ครั้ง แต่ก็จะครั้งหนึ่งที่ได้ผลน้อย นั่นคือถ้าการเพาะปลูกข้าวรุ่นไหนตรงกับฤดูหนาว ข้าวรุ่นนั้นก็จะได้ผลผลิตน้อย คุณบุญเรืองพูดถึงเรื่องนี้ว่า *"ถ้าเราปลูกข้าวนาปรังกระชั้นกันปีหนึ่งให้ได้สามครั้ง อย่างข้าวปรังมันจะออกไม่ได้ดีอยู่เที่ยวหนึ่ง คือว่ามันจะไปโดนฤดูหนาว จะไม่ค่อยดี ถ้าปลูกเพียงปีละ 2 ครั้งนี่จะดีแน่นอนครับ แต่เราไม่มีอาชีพอื่นนะ เราก็ต้องทำไป มันเป็นช่วงธรรมชาติครับ บางทีเราเว้นกะทิ้งให้พ้นหนาว บางทีอย่างปีนี้มันหนาวปลายปี ช่วงต้น ๆ ไม่หนาว กะว่าถึงเดือนหนาวก็ไม่หนาว แต่มาหนาวปลายปี ธรรมชาติเดี๋ยวนี้ไม่แน่นอน เราก็รอไม่ได้ พอถูกหนาวข้าวก็จะไม่ออก ผมเคยทำนะ บางครั้งไร่หนึ่งได้ 50 - 60 ถังก็ยังเคยครับ ดีว่าเป็นนาของเราเอง หากเป็นนาเช่าก็ต้องขาดทุนแน่นอนครับ"*

อาชีพการทำนาถึงแม้ว่า จะเป็นอาชีพที่ไม่สามารถทำให้ชาวนาร่ำรวยขึ้นมาได้ แต่ก็เป็นอาชีพสำคัญที่ทำให้ชาวนาสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ เพราะชาวนาเองก็ไม่มีความสามารถไปทำอาชีพอื่น ถึงแม้จะมีความพยายามในการเปลี่ยนการปลูกข้าวมาปลูกพืชแบบอื่น หรือปลูกแบบสลับกัน เช่นการปลูกผักปลูกถั่วเขียว แต่ก็ไม่ประสบผลสำเร็จ เพราะปัญหาที่สำคัญ คือ การจ้างแรงงานในการเก็บเกี่ยวผลผลิตไม่คุ้มค่ากับราคาผลผลิตที่ขายได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งแรงงานนั้นปัจจุบันหาได้ยากและมีราคาแพง ชาวนาจึงไม่นิยมกัน แม้แต่กรณีที่ดอนที่ปลูกข้าวได้ไม่ดี ชาวนาบางคนก็จะหันมาปลูกข้าวโพดแทน แต่จะมีประสบปัญหาที่สำคัญ คือ การหาแรงงานเก็บเกี่ยวข้าวโพดเช่นกัน อาชีพการทำนาที่พัฒนามาอย่างเป็นระบบและต่อเนื่องกันมาตลอด จึงเป็นอาชีพที่สำคัญที่ยังเป็นหลักของชาวบ้านบ้านแม่กลางนี้ สำหรับชาวนาที่มีที่ดินทำนาน้อยอย่างคุณสมบูรณ์ ทรัพย์เพิ่มพูน ที่มีที่นาเพียง 18 ไร่นั้น ไม่เพียงพอต่อการดำรงชีพ จึงต้องหางานอื่นเสริม คือ งานช่างก่อสร้าง โดยจะไปรับจ้างเป็นลูกมืองานก่อสร้างหลังจากเสร็จงานในนา เพราะนามีไม่มากทำให้พอมีรายได้เสริมทำให้พออยู่ได้ ไม่มีหนี้สิน แต่ก็ไม่ค่อยมีเงินเก็บ คุณ

สมบูรณ์ เป็นชาวนาที่กู้เงินกองทุนหมู่บ้านในรอบแรง 20,000 บาท แต่ในปีที่ 2 ไม่ได้กู้เงิน โดยคุณสมบูรณ์ให้เหตุผลที่สำคัญว่า *"ปกติก็ทำมาหากินพอกินอยู่แล้ว มีหนี้อยู่บ้าง แต่ก็ไม่มาก การกู้เงินกองทุนหมู่บ้านในรอบแรกก็เป็นการกู้เงินมาหมุนและสำรองใช้จ่ายเท่านั้น พอมาปีที่ 2 เราไม่ค่อยเดือดร้อนนักก็เลยไม่กู้ บางคนบอกให้ผมกู้เพื่อว่าจะไว้เป็นเงินฉุกเฉิน เขาบอกว่าดอกถูก แต่จะถูกอย่างไรมันก็ต้องเสียอยู่ดี เงินห้าหกร้อยบาท ทำกว่าจะได้ก็สองสามวัน ต้องตากแดดเหงื่อออก ผมก็เลยไม่กู้ แต่ผมก็ยังเห็นว่ากองทุนหมู่บ้านมีประโยชน์ เอาไว้ช่วยคนที่เขาขัดสนจริงๆ จะได้กู้ได้โดยเสียดอกเบี้ยไม่แพงครับ"*

นอกจากการประกอบอาชีพการทำนาแล้ว ในหมู่บ้านแม่กลางก็ยังมีเกษตรกรที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมประเภทอื่น และได้กู้เงินกองทุนหมู่บ้านไป เช่น

กองทุนหมู่บ้านกับการเพาะเห็ดฟาง

เกษตรกรคนหนึ่งที่กู้เงินกองทุนหมู่บ้านมาใช้ในการประกอบอาชีพ คือ นางอรุณ สำราญกุล กู้มาทำอาชีพการเพาะเลี้ยงเห็ดฟาง สาเหตุที่สำคัญในการประกอบอาชีพนี้ก็เนื่องจาก พ่อ - แม่ มีที่นาอยู่เพียง 9 ไร่ ทำกันเพียง 2 คน ทำไม่ไหว เพราะต้องดูแลทุกวัน จึงหันมาปลูกอ้อยประมาณ 6 ไร่ และปลูกชมพู่ประมาณ 3 ไร่ สำหรับคุณอรุณเองนั้นเป็นรุ่นลูก ไม่มีที่ดินทำนา จึงทดลองเพาะเห็ดฟางโดยมีแรงดลใจจากการดูการเพาะจากเครื่องรับโทรทัศน์และจากการอ่านหนังสือการเกษตรต่าง ๆ ได้ลองผิดลองถูกมาตลอดจนเกิดความชำนาญและทำติดต่อกันมาประมาณ 4 ปีแล้ว ได้ผลผลิตเป็นที่น่าพอใจในปัจจุบัน

การเพาะเห็ดฟางเริ่มต้นจากการนำที่ดินไปจำนองธนาคารได้เงิน 1 แสนบาท นำมาปลูกโรงเรือนได้ 2 โรงเรือน 1 โรงเรือนจะมี 1 เล้า 1 เล้าจะมี 2 แถว ๆ ละ 4 ชั้น รวมเป็น 8 ชั้น กระบวนการเพาะเห็ดฟางจะเริ่มจากการใช้ฟางข้าวมาปูบนชั้นต่าง ๆ ในเล้า ตามด้วยดอกฝ้ายที่เอาเส้นใยออกแล้ว โดยซื้อมาจากโรงงานปั่นด้าย และจึงใช้ต้นถั่วมาผสมด้วย ฝ้ายกับถั่วจะเป็นที่อยู่ของเชื้อรา จะต้องรอให้เชื้อราโตขึ้นเพื่อเป็นอาหารให้เห็ดฟาง พอได้ระยะจึงใช้ไอน้ำที่ต่อจากเตาต้มน้ำมาตามท่ออบให้เชื้อราตาย แล้วจึงเอาเชื้อเห็ดโรย เชื้อเห็ดจะเจริญเติมโตโดยอาศัยอาหารจากเชื้อราที่ตายแล้ว และใช้เวลาเจริญเติบโตประมาณ 15 วัน การเจริญเติบโตของเห็ดฟางจะได้มากน้อยเท่าไรนั้น จะต้องขึ้นอยู่กับกระบวนการผลิตที่จะต้องอาศัยความสะอาดของโรงเรือน อุณหภูมิและความชื้นในโรงเรือน ซึ่งหากกระบวนการผลิตถูกทุกขั้นตอน แต่ไม่สามารถควบคุรอุณหภูมิและปริมาณความชื้นในโรงเรือนได้ตามความต้องการของเห็ดฟาง ผลผลิตที่ได้อาจไม่มากและอาจขาดทุนก็ได้ เช่น หากอุณหภูมิสูงเห็นฟางจะฝ่อหมด ผลผลิตจะน้อย ฤดูกาลที่เห็ดฟางให้ผลผลิตดีคือ ฤดูฝน ซึ่งมีความชื้นมาก ส่วนในฤดูอื่น หากความชื้นมีน้อยก็จำเป็นต้องพ่นน้ำให้เกิดความชื้นในโรงเรือน แต่จะต้องพ่นให้ความชื้นเหมาะสมด้วย ตรงนี้จะเป็นความสามารถและความชำนาญของผู้เพาะเห็ดฟาง

โรงเรือนขนาด 5 X 12 เมตร จะผลิตเห็ดฟางครั้งละ 200 - 250 กิโลกรัม ราคาขายประมาณกิโลกรัมละ 50 บาท โรงเรือนหนึ่งจะขายได้ประมาณ 10,000 - 12,500 บาท เดือนหนึ่งได้ 2

ครั้ง ก็จะมีรายได้โรงเรือนละ 20,000 - 25,000 บาท เห็ดฟางจะเก็บผลผลิตได้เพียง 1 ครั้งเท่านั้น หากจะรอผลผลิตรอบที่สองเหมือนเห็ดประเภทอื่น ๆ จะได้ไม่คุ้มกับระยะเวลาที่รอ คือได้ประมาณ 10 กิโลกรัมต่อ 1 โรงเรือน ดังนั้นผู้เพาะเห็ดฟางจึงเลือกที่จะรื้อแปลงเห็ดฟางขึ้นมาปลูกใหม่ ปัจจัยหนึ่งที่จะมีผลต่อผลผลิตเห็ดฟางก็คือเรื่องความสะอาด โรงเรือนใหม่ ๆ จะให้ผลผลิตมากกว่าโรงเรือนเก่า เพราะโรงเรือนเก่าเมื่อใช้ไปนาน ๆ จะเริ่มสกปรกมากขึ้น การรื้อแปลงเห็ดฟางเพื่อเปลี่ยนแปลงเพาะเห็ดฟางใหม่เป็นกระบวนการที่หนักที่สุดของการผลิตเห็ดฟาง เพราะจะต้องรื้อฝ้ายเล้าละประมาณ 500 กิโลกรัม และฟางอีกจำนวนเป็นตัน ฟางและฝ้ายที่รื้อนี้จะนำไปทิ้งกองไว้และสามารถนำมาใช้เป็นปุ๋ยชีวภาพได้

กระบวนการเพาะเห็ดฟางดูเหมือนไม่ซับซ้อนแต่ก็ต้องอาศัยความชำนาญในการดูแลการเจริญเติบโตของเห็ดฟาง ที่สำคัญห้ามทำอะไรข้ามขั้นตอนในการผลิต ความชำนาญที่สำคัญคือการควบคุมอุณหภูมิและความชื้นของโรงเรือนที่ต้องดูแลอย่างใกล้ชิดจึงจะได้ผลผลิตดี ซึ่งมิได้หมายความว่าเกษตรกรทุกคนจะสามารถผลิตเห็ดฟางได้มากเท่ากัน หากแต่ต้องขึ้นอยู่กับความชำนาญในการดูแลกระบวนการผลิตด้วย เพราะแม้กระทั่งการอบเพื่อฆ่าเชื้อราที่จะเป็นอาหารเห็ดฟางนั้น ก็ต้องอบที่ความร้อนที่เหมาะสม และระยะเวลาที่เหมาะสม เช่น อาจเป็น 5 หรือ 6 ชั่วโมง หากอบได้ระยะเวลาเหมาะสม เห็ดก็จะเจริญงอกงามดี

การลงทุนสำหรับการเพาะเห็ดฟาง 1 โรงเรือนประมาณ 4,000 - 5,000 บาท แต่ผลผลิตในระยะ 15 วันจะได้ประมาณ 10,000 - 12,500 บาท จึงเป็นรายได้ค่อนข้างดี สำหรับหมู่บ้านแม่กลางแล้วมีผู้ผลิตเพียง 2 ราย คือ คุณอรุณ และน้องชาย จึงมีกำลังการผลิตไม่มาก และผลิตได้เท่าไรตลาดจะรับซื้อหมดไม่พอที่จะจำหน่าย แต่สาเหตุที่ไม่มีชาวบ้านคนอื่นเพาะเห็ดฟางเพิ่มขึ้นนั้น คุณอรุณให้เหตุผลว่า *"คนอื่นเขามีนาเขาก็ทำนาหมด ฉันไม่มีนาก็ต้องมาทำการเกษตรอื่นที่ใช้พื้นที่ไม่มาก ที่สำคัญการเพาะเห็ดฟางมันเป็นงานหนัก ต้องขนฟาง ดอกฝ้าย หรือต้นถั่ว ขนเข้าเล้าขนออกจากเล้า ขนกันทีเป็นตัน การดูแลการปลูกก็ลำบาก เวลาเก็บก็ต้องเก็บตอนกลางคืน 5 - 6 ชั่วโมง ร้อนมากก็ต้องทน บางคนเขาลองทำแล้วขาดทุนเขาก็เลิก เพราะมันเป็นงานหนัก บางคนเขาก็กลัวว่าสุขภาพจะเสีย เพราะมันมีพวกสปอร์ของเชื้อราที่เป็นอาหารของเห็ดฟางเข้าไปในร่างกายบ้าง มันหนีไม่พ้นอยู่แล้ว ฉันเองก็ยังไม่รู้ว่าตัวเองจะเป็นอะไรบ้างหรือเปล่า กลัวเหมือนกันแต่มันเป็นอาชีพ เราทำจนชำนาญแล้ว รายได้ก็ดีพอควรแล้วก็ไม่รู้จะไปทำอาชีพอะไร ก็ต้องยึดอาชีพนี้ต่อไป"*

ในส่วนการกู้เงินกองทุนหมู่บ้านนั้น หากจะกู้มาเพื่อการลงทุนครั้งแรกในการเพาะเห็ดฟาง ไม่สามารถทำได้เพราะมีจำนวนเงินที่ไม่มาก การกู้เงินกองทุนจึงทำได้ในลักษณะของการกู้มาเสริมกิจการของการผลิตเห็ดฟาง กรณีของคุณอรุณนั้น กู้เงินรอบแรก 20,000 บาท และในปีที่ 2 กู้มา 40,000 บาท ส่วนเหตุผลในการกู้นั้น คุณอรุณบอกว่า *"ฉันกู้รอบแรก 20,000 บาท ก็เอามาซ่อมโรงเรือนที่เริ่มพังแล้วเพราะใช้มาหลายปี โรงเรือนมันทำด้วยจากหลังคาก็หลังคาจาก มันมีระยะการใช้ ต้องซ่อมกันเป็นระยะ ส่วนปีที่ 2 ฉันกู้มา 40,000 บาท ฉันจะเอามาทำเตาต้มน้ำสำหรับการอบฆ่าเชื้อรา เพราะตอนแรก*

เตาที่ใช้อยู่เป็นเตาถังแกลลอน กู้มาก็จะมาสร้างเป็นเตาเหล็ก จะได้เป็นมาตรฐานและมีคุณภาพดีขึ้น" นอกจากนั้นคุณอรุณ ยังให้ความเห็นเกี่ยวกับกองทุนหมู่บ้านว่า *"กองทุนหมู่บ้านถึงจะมีไม่มากก็ยังดี พอได้แก้ไขปัญหาเวลาต้องการใช้เงินบ้าง ไม่เช่นนั้นก็ต้องไปกู้ธนาคาร หรือไปยืมญาติพี่น้อย บางทีก็ต้องเอาที่ดินไปจำนอง เขาก็คิดดอกเบี้ยแพงด้วย ร้อยละ 2 - 3 บาทก็มี ฉันจึงอยากให้มีกองทุนหมู่บ้านต่อไปเรื่อย ๆ"* ส่วนการส่งใช้เงินกู้นั้นในปีที่ผ่านมา คุณอรุณ ไม่มีปัญหาการชำระคืน และในปีที่สองนี้ก็คาดว่าจะไม่มีปัญหาการชำระคืนเช่นกัน คุณอรุณ พูดถึงการชำระเงินกองทุนหมู่บ้านคืนว่า *"เรารู้กำหนดจะต้องส่งคืนเราก็เตรียมไว้จ๊ะ คือเราตั้งแต่ต้น เราทำได้ เราจะฝากธนาคารไว้เรื่อย ๆ ฝากเดือนละพันสอบพันบาท เพื่อว่าตอนท้ายเราหาไม่ทัน เราจะได้เอาตัวนี้มาใช้ให้ ถ้าไปเอาตอนท้าย ๆ เลยนี่มันไม่ทัน"* กองทุนหมู่บ้านสำหรับกรณีเกษตรกรอย่างคุณอรุณ จึงมีประโยชน์ในการที่จะกู้มาเพื่อเป็นเงินในการส่งเสริมการผลิตเห็ดฟางให้ดีขึ้น

กองทุนหมู่บ้านกับการเลี้ยงวัวสวยงาม

เกษตรกรอีกรายหนึ่งที่กู้เงินจากกองทุนหมู่บ้านมาประกอบอาชีพการเลี้ยงสัตว์ คือการเลี้ยงโค ซึ่งมีความพิเศษความโคโดยทั่วไปคือไม่ได้เลี้ยงโคเพื่อเอาเนื้อหรือนม หรือเลี้ยงไว้ใช้ในการช่วยงานเกษตรกรรม แต่เป็นการเลี้ยงโคประเภทสวยงาม เลี้ยงไว้เพื่อดูความสวยงามเหมือการเลี้ยงสัตว์สวยงามอย่างอื่น เช่น ไก่ชน สุนัข แมว ปลา เป็นต้น เกษตรกรที่เลี้ยงโคสวยงาม คือ คุณพลากรและคุณสมศรี สองสามีภรรยา ทั้งนี้ คุณพลากร ให้เหตุผลของการเลี้ยงโคสวยงามว่า *"ผมมีนาอยู่ 10 กว่าไร่เป็นของพ่อของแม่ แต่ผมไม่ค่อยสนใจ ผมสนใจด้านช่างจึงไปทำงานที่กรุงเทพ ฯ 10 กว่าปี พอเศรษฐกิจไม่ดีงานหมดก็เลยกลับมาบ้าน แต่ก็ไม่อยากทำนา เอานาให้เขาเช่า มีเงินมาก้อนหนึ่งจากกรุงเทพ ฯ คิดว่าถ้าจะเก็บไว้เป็นตัวเงินเดี๋ยวมันก็หมด จึงหาทางลงทุนโดยการเลี้ยงวัว ถือว่าเอาเงินตัวนี้ไปฝากไว้กับวัวก่อน เพราะการเลี้ยงวัวก็เหมือนมีดอกเบี้ยที่วัว คือ คิดแล้วไม่ขาดทุนแน่นอน จึงได้ไปซื้อวัวสวยงามมา 1 คู่ ราคา 60,000 กว่าบาท เป็นตัวเมียทั้งคู่ ซึ่งราคานั้นจะขึ้นอยู่กับสายพันธ์วัว สายพันธ์วัวสวยงามที่เขานิยมเล่นกันคือ สายพันธ์ฮินดูบราซิล วัวพวกนี้ไม่มีประโยชน์อะไรไปมากกว่าเรื่องความสวยงาม เพราะใช้ไถนาก็ไม่ได้ จะเลี้ยงเอาเนื้อก็ไม่คุ้มกับราคาของวัว คือถ้าเทียบกันเมื่อเอาวัวไปฆ่าเอาเนื้อมาขายจะได้ไม่ถึงสามหมื่นตามราคาวัว จะได้แค่หมื่นกว่าบาท*

อาหารที่สำคัญของวัวก็คือหญ้า แต่ต้องปลูกเอง จะหาเอาตามธรรมชาติเหมือนสมัยก่อนไม่มีแล้ว หญ้าที่ปลูกมีพันธ์เนเปีย ลูซิ และหญ้าขน รวม 3 พันธ์ ผมปลูกไว้ 2 ไร่ 9 - 10 วันต้องไปหว่านปุ๋ยทีหนึ่ง ไม่ใส่ปุ๋ยก็ไม่ได้เรื่อง นอกจากหญ้าแล้วก็จะให้อาหารเสริมคือมันสัมปะหลังบดกับรำข้าว แต่ก็ต้องคอยดูแลการกินอาหารด้วย เพราะวัวฮินดูบราซิลจะไม่เลี้ยงมันอ้วนจนถึงขนาดเทอะทะ ถ้ามันเทอะทะมันก็จะไม่สวยอีกแหละ มันต้องให้พอดี วัวนี้จะมีลักษณะสวยงามอยู่ที่หน้าตา มีหูยาว หูต้องหยิกขอดถึงจะสวย มีลึงค์ยาว เหนียงยาว มีโหนกสวย กล้ามหนากระดูกดี หางยาว มันจะมีรายละเอียดเรื่องลักษณะอีกหลายอย่าง ตามที่เขาดูเป็นจะรู้ดี"

สำหรับวัวที่คุณพลากรเลี้ยงจะมีสายเลือดของพันธ์ฮินดูบราซิลเพียง 60 - 70 เปอร์เซ็นต์ เพราะราคาไม่สูงนัก หากเป็นพันธ์แท้ 100 เปอร์เซ็นต์ราคาจะเป็นหลักแสนถึงหลักล้าน โดยเฉพาะพ่อพันธ์ฮินดูบราซิล 100 เปอร์เซ็นต์ที่เคยมีการสั่งจากต่างประเทศ ราคาประมาณ 3 - 6 ล้านบาท ต้องเลี้ยงในห้องแอร์และดูแลอย่างใกล้ชิด เพราะวัวพวกนี้หากมียุงหรือตะขาบเข้ามากัดก็จะตาย วัวพ่อพันธ์ที่สั่งมาจะนำมาเป็นพ่อพันธ์ที่ใช้ผสมให้กับวัวอื่น ๆ โดยคิดค่าผสมพันธ์ หรือที่เรียกภาษาชาวบ้าน "การทับ" ครั้งละ 3,000 บาท เป็นการผสมเทียม โดยการรีดเชื้อจากพ่อพันธ์มาเก็บไว้ในหลอดแช่เย็นไว้ การรีดเชื้อพ่อพันธ์ครั้งหนึ่งจะสามารถผสมพันธ์ให้แม่วัวอื่นหลายร้อยครั้ง ดังนั้น ถึงแม้พ่อพันธ์จะราคา 3 - 6 ล้าน แต่พ่อพันธ์ตัวหนึ่งก็สามารถสร้างผลกำไรให้กับเกษตรกรที่เป็นเจ้าของหลายล้านบาท เพราะสามารถรีดเชื้อและเก็บเชื้อได้เป็นเวลาหลายปี กรณีวัวของคุณพลากร เคยนำไปทับครั้งละ 3,000 บาท พ่อพันธ์เชื้อที่นำมาทับตายไปประมาณ 10 ปีแล้ว แต่ยังมีการเก็บเชื้อไว้ การทับครั้งหนึ่งจะให้ลูกไม่เกิน 1 ตัว วัวทั้งคู่ของคุณพลากรทับแล้วแท้ง 1 ตัว ทับแล้วได้ลูก 1 ตัว ตัวที่แท้งลูกต่อมาได้นำไปทับอีกครั้งก็แท้งอีก จึงได้ขายไปราคาประมาณ 3 หมื่นบาท ส่วนตัวที่ได้ลูกออกมาเป็นตัวผู้ 1 ตัว และตอนนี้นำไปทับใหม่กำลังตั้งท้องอีก

จากการเลี้ยงวัว 1 คู่ของคุณพลากร ลงทุนไป 6 หมื่นบาท ลงทุนค่าทับไปประมาณ 1 หมื่นบาท รวมค่าอาหารประมาณ 10,000 บาท รวมเงินลงทุนทั้งสิ้นประมาณ 80,000 บาท ตอนนี้ขายแม่วัวไป 1 ตัว ราคา 30,000 บาท เหลือแม่วัว 1 ตัวที่กำลังติดลูก และลูกวัว 1 ตัว ต้นทุนที่ลงไปเหลือประมาณ 50,000 บาท แต่วันที่เหลืออยู่มีผู้มาให้ราคา 60,000 บาท คุณพลากรยังไม่ยอมขาย จะรอให้ตกลูกอีก 1 ตัว ซึ่งคาดว่าจะขายได้ประมาณ 1 แสนบาท การลงทุนเลี้ยงวัวสวยงามของคุณพลากร จึงเป็นการลงทุนที่ได้ผลกำไรพอควร สำหรับการกู้เงินกองทุนหมู่บ้านนั้น ในงวดแรกคุณพลากรกู้ไป 20,000 บาท คุณสมศรี ภรรยา (ใช้ทะเบียนบ้านคนละหลัง) กู้ไป 20,000 บาท รวมเป็น 40,000 บาท กู้มาเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในการเลี้ยงวัว และเป็นเงินสำรองใช้ภายในบ้าน ส่วนปีที่สอง คุณพลากรกู้ 15,000 บาท คุณสมศรีกู้ 20,000 บาท รวมเป็น 35,000 บาท โดยมีวัตถุประสงค์เดียวกันในการกู้ไปเป็นค่าใช้จ่ายในการเลี้ยงวัว และเป็นเงินสำรองใช้ภายในบ้าน คุณพลากรและคุณสมศรีให้ความเห็นเกี่ยวกับเงินกองทุนหมู่บ้านว่า *"มีกองทุนหมู่บ้านมันก็ดี มันเป็นแหล่งเงินกู้ที่ดอกเบี้ยถูก ของและแฟน ถึงจะไม่เดือดร้อนนักแต่ก็กู้ไว้เพื่อสำรองฉุกเฉิน เราไม่รู้ว่าอนาคตจะเป็นอย่างไร ยิ่งเดี๋ยวนี้ค่าครองชีพสูงมาก เรากู้มาไว้เพื่อมีความจำเป็นจะได้ใช้ ไม่ต้องไปวิ่งหาคนอื่น เพราะดอกเบี้ยจะแพงกว่ามาก* " กรณีการเลี้ยงวัวสวยงามของคุณพลากรและคุณสมศรี จึงเป็นกรณีตัวอย่างของการกู้เงินกองทุนหมู่บ้านอีกกรณีหนึ่ง ส่วนการส่งเงินคืน คุณพลากรบอกว่า *"ผมไม่มีปัญหาเรื่องส่งเงินคืนหรอกครับ เพราะผมยังมีอาชีพอื่น คือผมมีความสามารถเรื่องช่างอ็อกเหล็กด้วย ผมก็ไปรับเหมางานมาทำ เพราะการเลี้ยงวัวสวยงามผมใช้เวลาดูแลวันละประมาณ 1 ชั่วโมงเท่านั้น ที่เหลือเราก็พอมีเวลาได้ทำอาชีพอื่นได้ ช่วงไหนหากต้องดูแลวัวเป็นพิเศษ แฟนผมก็จะช่วยดูแลให้ ช่วงนี้ราคาวัวก็ยังไม่ตก คนกำลังนิยมขึ้นมาใหม่ สมัยหนึ่งคนเคยนิยม*

กันมาก แต่พอมากไปมันก็ซาหายไป ตอนนี้มันกำลังเริ่มฟื้นกันมาใหม่ เห็นได้จากการที่เขามีการจัดประกวดวัวสวยงามบ่อยมากขึ้น งานวัดใหญ่ ๆ เช่น วัดพิกุลทอง ก็จะมีประกวดวัวสวยงามกันถือเป็นการสร้างให้ตลาดวัวสวยงามคึกคักมากขึ้นครับ คนก็จะนิยมเลี้ยงมากขึ้น ราคาตอนนี้จึงยังไม่ตกครับ"

การเลี้ยงวัวหรือโคสวยงาม จึงเป็นอาชีพทางเกษตรกรรมอีกแบบหนึ่งซึ่งมีความแปลกกว่าการเลี้ยงสัตว์ประเภทอื่นตรงที่ มิใช่เลี้ยงไว้เพื่อใช้แรงงาน หรือใช้เป็นอาหาร แต่หากเลี้ยงไว้เป็นความสวยงามของผู้เป็นเจ้าของ ซึ่งจะเป็นไปตามยุคสมัยของการนิยมกัน กองทุนหมู่บ้านจะเข้ามาช่วยตามความจำเป็นของผู้เลี้ยงที่จะขอกู้ ซึ่งกรณีของคุณพลากรและภรรยา ถึงแม้จะไม่เดือดร้อนมากนัก แต่ก็เป็นกรณีของการกู้เงินเพื่อนำมาใช้ในยามฉุกเฉินที่มีดอกเบี้ยราคาถูก ถือเป็นหลักประกันประการหนึ่งของครอบครัวเช่นกัน

การประเมินผลกองทุนหมู่บ้าน

การดำเนินงานกองทุนหมู่บ้านของหมู่บ้านแม่กลางในปีที่สอง มีประเด็นที่น่าสนใจดังนี้

1. ความสนใจในการกู้เงินของชาวบ้านมีสูงขึ้น ในการเข้ามาของกองทุนหมู่บ้านในปีแรก ชาวบ้านบางส่วนยังไม่เข้าใจความเป็นมาของกองทุน ไม่มั่นใจในการดำเนินงานของคณะกรรมการ อีกทั้งความจำเป็นในการที่ต้องกู้เงินมาเพื่อใช้ในการประกอบอาชีพยังมีไม่มากนัก แต่พอการดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้านดำเนินการครบ 1 ปี และประสบผลสำเร็จสูงมาก คือมีการคืนเงินกองทุนครบ 100 เปอร์เซ็นต์ รวมทั้งเห็นผลจากการที่ชาวบ้านที่กู้ไปแล้วนำไปใช้ในการประกอบอาชีพ ดังนั้นพอเริ่มมีการดำเนินการให้กู้เงินกองทุนหมู่บ้านในงวดที่สอง จึงมีชาวบ้านที่สนใจขอกู้เงินกองทุนมากขึ้น เพราะอัตราดอกเบี้ยของกองทุนถูกกว่าอัตราดอกเบี้ยนอกระบบที่มีอยู่ จนจำนวนเงินที่ขอกู้มีมากเกินกว่ายอดเงิน 1 ล้านบาท และชาวบ้านต้องประชุมประชาคมกันเพื่อพิจารณาลดยอดเงินกู้ลง จนสามารถกระจายการกู้เงินได้อย่างทั่วถึงและไม่เกิน 1 ล้านบาท

คุณบุรี พูดถึงเรื่องนี้ว่า *"ผมเคยบอกในกลุ่มกรรมการแล้วว่าการกู้รอบแรกยังไม่มีปัญหาหรอก เพราะชาวบ้านยังไม่ค่อยเข้าใจ แต่พอรอบที่สองคนเริ่มรู้และเห็นประโยชน์จากกองทุกมากขึ้น คนจะกู้มากขึ้นจนเงินอาจไม่พอก็ได้ แล้วก็เป็นจริง พอรอบสองก็มีชาวบ้านกู้กันมากจนเงินไม่พอจริง ๆดีว่าเราประชุมกันและเข้าใจกันจนยอมลดเงินกู้ลง ทำให้มีเงินพอให้กู้ ปัญหาจึงไม่มีครับ"*

2. ผลของการใช้เงินกู้ของผู้กู้เงินในปีที่ผ่านมา ยังมิได้มีการประเมินผลสำเร็จเป็นการเฉพาะราย แต่เมื่อประเมินผลโดยภาพรวมของผู้กู้ทั้ง 35 ราย จากการนำเงินมาส่งใช้คืนได้ครบทุกรายและครบยอดเงินโดยไม่มีเงินสูญหายเลย แสดงให้เห็นแนวโน้มว่าผู้กู้ไปสามารถนำเงินไปใช้ให้เกิดประโยชน์และสามารถชดใช้คืนกลับตามระยะเวลาที่กำหนด

3. ในอีกมุมมองหนึ่งของเงินกองทุนหมู่บ้าน ชาวบ้านบางคนว่าการมีกองทุนหมู่บ้านจะทำให้ชาวบ้านฟุ่มเฟือยมากขึ้น เกิดการบริโภคมากขึ้น เพราะในกรณีของหมู่บ้านแม่กลาง ชาวบ้าน

ส่วนใหญ่มีฐานะปานกลาง ดังนั้น หากไม่มีโครงการกองทุนหมู่บ้านเข้ามา ชาวบ้านก็มิได้เดือดร้อนเลย ชาวบ้านยังสามารถดำรงชีวิตได้อย่างไม่มีปัญหาอะไร แต่เมื่อมีกองทุนหมู่บ้านเข้ามา ซึ่งเป็นแหล่งเงินกู้ที่มีอัตราดอกเบี้ยต่ำ จึงเป็นแรงกระตุ้นให้ชาวบ้านสร้างความต้องการของคนเพิ่มขึ้น และขอกู้เงินมาใช้จ่าย ถึงแม้ในการกู้จะมุ่งไปเพื่อการประกอบอาชีพ แต่ในทางปฏิบัติแล้วการได้เงินกู้มาอย่างง่าย ๆ และอัตราดอกเบี้ยต่ำ อาจจะเป็นแรงกระตุ้นให้เกิดการบริโภคเพิ่มขึ้นก็ได้ และหากเป็นเช่นนั้นชาวบ้านก็จะเริ่มเคยชินกับการบริโภคที่มากขึ้น จนอาจทำให้ไม่สามารถหาเงินมาใช้หนี้กองทุนแล้ว หรือใช้แล้วต้องขอกู้ต่อเป็นลูกโซ่ต่อไป เรื่องนี้คุณศักดิ์ดา ประธานกองทุนหมู่บ้าน ซึ่งเป็นประธานกลุ่มเกษตรกรทำไร่-ทำนาของหมู่บ้านด้วย ได้กล่าวให้ข้อเสนอแนะอีกมุมมองหนึ่งว่า *“หากถามว่าคนในหมู่บ้านเราเดือดร้อนไหม ก็ขอตอบว่าเดิมที่เราอยู่กันทุกวันนี้เราก็ไม่เดือดร้อนกันหรอกครับ แต่พอมีโครงการกองทุนหมู่บ้านเข้ามา มีเงินมาให้กู้ง่ายขึ้น ดอกเบี้ยก็ต่ำ ผมเกรงว่าเมื่อชาวบ้านเห็นว่าเงินกู้ง่าย เขาจะใช้จ่ายฟุ่มเฟือยขึ้น ถึงจะกู้ไปประกอบอาชีพก็คงไม่ทำกันเต็มที่เท่าไร เดี๋ยวจะติดนิสัย แล้วจะทำให้จมกันไม่ลง ผมว่าที่เราอยู่ของเราอย่างเดิมก็ดีแล้วครับ”*

การดำเนินการของกองทุนหมู่บ้านแม่กลาง ที่สามารถดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพอาจจะมีสาเหตุหลายประการ เช่น ความสามารถของประธานกองทุนหมู่บ้านที่เป็นประธานกองทุนเกษตรกรทำไร่ – ทำนาของหมู่บ้าน และมีคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านที่เข้มแข็งด้วย ในอีกเงื่อนไขหนึ่งคือ ปัญหาความเดือดร้อนของหมู่บ้านนี้มีน้อย เนื่องจากชาวบ้านส่วนใหญ่มีฐานะปานกลาง และเงื่อนไขสุดท้ายถือความที่เป็นหมู่บ้านขนาดเล็ก 56 ครัวเรือน 322 คน เท่านั้น จึงสามารถจัดสรรเงินกองทุนหมู่บ้าน 1 ล้านบาทได้อย่างทั่วถึงโดยไม่มีข้อขัดแย้งในหมู่บ้าน ความสำเร็จที่เกิดขึ้นในเบื้องต้นนี้จึงเป็นความสำเร็จเฉพาะกรณีของหมู่บ้านแม่กลาง ที่มีปัจจัยสนับสนุนความสำเร็จหลายประการไม่ว่าจะเป็นทุนทางสังคม ที่เป็นกลุ่มคนกลุ่มเดียวกันที่อยู่ร่วมกันมานานตั้งแต่บรรพบุรุษจนมีความคุ้นเคยกันทั้งหมู่บ้าน การมีทุน วัฒนธรรม ประเพณี คือ การนับถือศาสนาพุทธเป็นหลัก และมีวัฒนธรรมประเพณีอื่น ๆ ที่เหมือนกัน รวมไปถึงการมีทุนธรรมชาติ คือความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่จนทำให้ชาวบ้านฐานะปานกลางเป็นส่วนใหญ่ เมื่อมีกองทุนหมู่บ้านเข้ามา ชาวบ้านจึงร่วมมือกันอย่างสามัคคี ประกอบกับมีประธานกองทุนหมู่บ้าน ที่มีความรู้ ความสามารถ และเป็นผู้ที่ชาวบ้านให้ความเคารพเชื่อถือ ความสำเร็จของกองทุนจึงเกิดขึ้น ทั้งนี้ ความสำเร็จของกองทุนหมู่บ้านแต่ละแห่ง ไม่เหมือนกัน ต้องขึ้นกับปัจจัยแวดล้อมภายใน ภายนอก หมู่บ้านที่แตกต่างกัน จึงต้องมีการศึกษาเป็นกรณี ๆ ต่อไป

รายชื่อผู้ขอกู้เงินกองทุนหมู่บ้าน งวดที่ 2

ชื่อ - สกุล	จำนวนเงิน	วัตถุประสงค์ในการกู้
1. นายพะลัง เสวกวิหารี	15,000	ทำนา
2. นางสมเกียรติ เสวกวิหารี	20,000	ทำนา
3. นายธานี แสงทอง	40,000	ค้าขาย
4. นางสุวรรณ ครองญาติ	20,000	เลี้ยงหมู
5. นายชลอน บัวเงิน	20,000	เลี้ยงหมู
6. นายประดิษฐ์ พึ่งอ่อน	20,000	อุปกรณ์เครื่องกลึง
7. นางมาลัย นิพันธ์ไพบูลย์	25,000	ทำนา
8. นางประทุม มหานิล	20,000	ทำนา
9. น.ส.ประเทือง แก้วสำราญ	40,000	ทำนา
10. น.ส.มาลา แก้วสำราญ	30,000	ทำนา
11. นายรุ่งศักดิ์ สุขสำราญ	40,000	เพาะเห็ดฟาง
12. นางชนิดา ทานศีล	20,000	ค้าขาย
13. น.ส.ชูศรี ภู่ประสงค์	40,000	ทำนา
14. นายสุชาติ ฤทธิเดช	20,000	ทำนา
15. นายวิเชียร โกสุมา	20,000	เลี้ยงปลา
16. นายน้อย สังฆวารี	20,000	เลี้ยงหมู
17. น.ส.เฉลียว สุจรรยา	40,000	ค้าขาย
18. น.ส.สมศรี ปัจฉิม	25,000	ทำนา
19. นางเจริญ ทิมกัน	25,000	ทำนา
20. นายชูชพี สุขสาร	40,000	ทำนา
21. น.ส.ทองคำ ทองก้อน	40,000	ทำนา
22. นายชุบ บัวเงิน	20,000	ทำนา
23. นายนิด บัวเงิน	30,000	ทำนา
24. น.ส.วรนุช สุขสำราญ	40,000	เพาะเห็ดฟาง
25. น.ส.พรธิภา แช่มทิพย์	20,000	เลี้ยงหมู
26. น.ส.แอ คงศีล	20,000	ทำนา
27. นายสมนึก สุดจิตร	20,000	เลี้ยงหมู
28. นางลัดดา อ่วมน้อย	25,000	ค้าขาย

ชื่อ – สกุล	จำนวนเงิน	วัตถุประสงค์ในการกู้
29. นายดอกรัก สุดจิตร	20,000	เลี้ยงหมู
30. นายกิ๊บ ภูภักดี	20,000	ทำนา
31. น.ส.สมใจ โกสุมา	30,000	ค้าขาย
32. นางปราณี ภูภักดี	25,000	ทำนา
33. นางบรรเทา ทองก้อน	25,000	ค้าขาย
34. นายเรือง ปัจฉิม	30,000	ทำนา
35. นายพิสิษฐ์ ปัจฉิม	40,000	ค้าขาย

บทที่ 1
บทนำ

ชุมชนที่ศึกษาและวิธีการศึกษา

การศึกษาเรื่องกองทุนหมู่บ้าน เป็นการศึกษาถึงผลที่เกิดจากนโยบายของรัฐบาลในการที่จัดตั้งกองทุนหมู่บ้านให้กับหมู่บ้านต่าง ๆ ทั่วประเทศ หมู่บ้านละ 1 ล้านบาท โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้เป็นเงินกองทุนที่ชาวบ้านในหมู่บ้านสามารถกู้ยืมไปใช้ในการลงทุนประกอบอาชีพในอัตราดอกเบี้ยที่ถูก และไม่ต้องพึ่งพาการกู้เงินนอกระบบที่มีอัตราดอกเบี้ยสูงมาก อีกทั้งการประกอบอาชีพของประชาชนก็จะก่อให้เกิดผลกระทบต่อเนื่องกับการขยายตัวทางเศรษฐกิจของประเทศด้วย สำหรับวิธีการศึกษานั้นใช้การศึกษาโดยการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการเข้าไปสำรวจพื้นที่ชุมชนและสัมภาษณ์ชาวบ้านและคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน ซึ่งชุมชนที่ศึกษานั้นคือ หมู่บ้านแม่กลาง หมู่ที่ 2 ตำบลโพธิ์ไทร อำเภอค่ายบางระจัน จังหวัดสิงห์บุรี

การเลือกชุมชน ลักษณะสำคัญของชุมชน

การเลือกชุมชน ผู้ศึกษากำหนดการเลือกชุมชนว่าจะต้องเป็นชุมชนที่ชาวบ้านประกอบอาชีพการทำนาเป็นอาชีพหลัก อยู่ในพื้นที่ภาคกลางและเป็นชุมชนที่ค่อนข้างประสบผลสำเร็จในการจัดการกองทุนหมู่บ้าน ผู้ศึกษาได้เลือกจังหวัดสิงห์บุรี ซึ่งเป็นจังหวัดภาคกลาง อยู่ห่างจากกรุงเทพมหานครไปทางทิศเหนือ 142 กิโลเมตร มีพื้นที่จังหวัดอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา มีแม่น้ำสายรองอีก 2 สาย คือ แม่น้ำน้อย และแม่น้ำลพบุรี เป็นจังหวัดที่มีพื้นที่เป็นที่ราบลุ่มและมีระบบการชลประทานที่สมบูรณ์ ประชาชนโดยส่วนใหญ่จึงประกอบ เกษตรกรรม คือการทำนาเป็นส่วนใหญ่ โดยเฉพาะพื้นที่หลายแห่งสามารถปลูกข้าวได้ถึงปีละ 3 ครั้ง ทำให้ประชาชนส่วนใหญ่มีฐานะปานกลางและไม่ขัดสนมากนัก

เมื่อได้จังหวัดที่เป็นพื้นที่ศึกษาแล้ว จึงได้เดินทางไปยังสำนักงานพัฒนาการจังหวัดเพื่อขอข้อมูลเบื้องต้นการดำเนินกองทุนหมู่บ้านของหมู่บ้านต่าง ๆ ในจังหวัด โดยเฉพาะหมู่บ้านที่ได้รับการยอมรับว่าสามารถดำเนินการได้อย่างประสบผลสำเร็จ ทั้งนี้จังหวัดสิงห์บุรีประกอบด้วยอำเภอต่าง ๆ 6 อำเภอ คือ อำเภอเมืองสิงห์บุรี อินทร์บุรี พรหมบุรี ท่าช้าง บางระจัน และค่ายบางระจัน เมื่อพิจารณาข้อมูลของหมู่บ้านที่ประกอบอาชีพการทำนาและสามารถดำเนินกองทุนหมู่บ้านได้ประสบผลสำเร็จมีหมู่บ้านที่เข้าเกณฑ์หลายหมู่บ้าน และท้ายที่สุดจากการพูดคุยกับเจ้าหน้าที่ของสำนักงานพัฒนาการจังหวัดได้ข้อมูลเบื้องต้น คือ หมู่บ้านแม่กลาง หมู่ที่ 2 ตำบลโพธิ์ไทร อำเภอค่ายบางระจัน และหมู่บ้านทุ่งกลาง หมู่ที่ 13 ตำบลโพธิ์ไทร อำเภอค่ายบางระจัน

การเข้าชุมชน

เมื่อได้ชุมชนที่เป็นเป้าหมาย 2 หมู่บ้านแล้ว จึงได้เดินทางเข้าสู่หมู่บ้านเพื่อสำรวจข้อมูลเบื้องต้น โดยได้สัมภาษณ์ข้อมูลเบื้องต้นกับประธานกองทุนหมู่บ้าน และกรรมการกองทุนหมู่บ้านบางส่วนของทั้งสองหมู่บ้าน ทั้งนี้ผลการเก็บข้อมูลเบื้องต้น หมู่บ้านแม่กลาง หมู่ที่ 2 ตำบลโพธิ์ไทร อำเภอค่ายบางระจัน มีความพร้อมสูงกว่า จึงได้เลือกหมู่บ้านแม่กลางเป็นพื้นที่ศึกษา

เมื่อได้พื้นที่หมู่บ้านที่ศึกษาแล้ว จึงได้กำหนดวิธีการเข้าสู่ชุมชนโดยการเข้าสำรวจพื้นที่ทั่วไปเบื้องต้นของหมู่บ้าน 2 ครั้ง และนำคณะผู้ช่วยนักวิจัยลงเก็บข้อมูล โดยการสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้อง (Key Informants) จำนวน 15 คน คือ ประธานคณะกรรมการกองทุน รองประธานและเหรัญญิก เลขานุการ กรรมการ ที่ปรึกษากรรมการ สมาชิกที่กู้เงิน สมาชิกที่ไม่กู้เงิน ชาวบ้านที่ไม่ได้เป็นสมาชิก ผู้อาวุโสของหมู่บ้าน และบัณฑิตอาสาของหมู่บ้าน ฯลฯ ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ครั้งแรกนี้จะถูกรวบรวมโดยการจดบันทึก และแถบบันทึกเสียง จากนั้นจึงนำมาถอดคำต่อคำ เพื่อค้นหาตัวบทและวิเคราะห์สิ่งที่ปรากฏในตัวบทและนำมาวิเคราะห์ตามประเด็นที่ต้องการศึกษา จากนั้นได้เดินทางเพื่อติดตามข้อมูลความเคลื่อนไหวที่หมู่บ้านอีก 2 ครั้ง คือ วันเสาร์ที่ 6 ตุลาคม 2545 และวันเสาร์ที่ 10 พฤศจิกายน 2545 จากนั้นได้นัดสัมภาษณ์คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านอย่างเป็นทางการอีกในวันอาทิตย์ที่ 19 มกราคม 2546 และวันที่ 2 มีนาคม 2546 เพื่อประเมินผลในส่วนความก้าวหน้าของกองทุนหมู่บ้าน

บทที่ 2
ชุมชนในช่วงก่อนการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย

ความเป็นมาของหมู่บ้าน

ชื่อหมู่บ้านแม่กลาง หมู่ที่ 2 ตำบลโพธิ์ไทร อำเภอค่ายบางระจัน จังหวัดสิงห์บุรี แต่เดิมพื้นที่ของหมู่บ้านมีลักษณะเป็นหมู่บ้านทั่วไป แต่พอปี 2517 ก็ถูกยกฐานะเป็นเขตสุขาภิบาล ปัจจุบันพื้นที่ชุมชนของหมู่บ้านถูกยกเป็นเขตเทศบาล คือเทศบาลตำบลท่าข้าม เมื่อปี พ.ศ. 2540 ระยะทางจากหมู่บ้านถึงเทศบาลประมาณ 2 กม. ถึงที่ว่าการอำเภอค่ายบางระจันประมาณ 5 กม. และห่างจากตัวจังหวัดประมาณ 13 กม.

สภาพของพื้นที่ พื้นที่ส่วนใหญ่ประมาณร้อยละ 80 เป็นพื้นที่ราบลุ่ม ส่วนที่เหลือเป็นพื้นที่ราบที่เป็นที่ดอน สภาพของพื้นที่มีความอุดมสมบูรณ์สูงมากเพราะมีแม่น้ำน้อย ที่เป็นสาขาหนึ่งของแม่น้ำเจ้าพระยาไหลผ่านและเป็นแม่น้ำที่มีปริมาณน้ำมากตลอดปี นอกจากนั้นพื้นที่การเพาะปลูกยังมีระบบชลประทานจากเขื่อนเจ้าพระยา จังหวัดชัยนาท ส่งน้ำผ่านคลองส่งน้ำจนทำให้พื้นที่สามารถปลูกข้าวได้ถึงปีละ 3 ครั้ง พื้นที่เกษตรกรรมของหมู่บ้านมีทั้งสิ้น 443 ไร่ สามารถปลูกข้าวปีละประมาณ 1,329 เกวียน (1 เกวียนเท่ากับ 1 ตัน)

จำนวนครัวเรือนในหมู่บ้านมี 56 ครัวเรือน มีประชากรจำนวนทั้งสิ้น 322 คน เป็นชาย 168 คน และหญิง 154 คน ประชากรร้อยละ 80 มีอาชีพเกษตรกรรม คือ การทำนาเป็นส่วนใหญ่ (อาจมีการปลูกถั่วลิสงสลับบ้างในกรณีที่มีปริมาณน้ำน้อยจริงๆ) ส่วนที่เหลือมีอาชีพเลี้ยงสัตว์ เช่น เลี้ยงโค หมู เป็ด ไก่ และเลี้ยงปลา อาชีพการเพาะเห็ดฟาง ค้าขาย รับเหมา ตัดเย็บเสื้อผ้า เป็นต้น ฐานะโดยเฉลี่ยของชาวบ้านในชุมชนอยู่ในระดับปานกลาง และเนื่องจากเป็นหมู่บ้านที่อยู่ในเขตเทศบาล จึงค่อนข้างมีความเจริญและเป็นหมู่บ้านที่มีอุปกรณ์อำนวยความสะดวกเทียบเท่ากับประชาชนที่อาศัยในเขตเมือง

หมู่บ้านแม่กลาง เป็นหมู่บ้านที่ถูกตั้งชื่อตามตำแหน่งที่ตั้งของหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ที่เป็นบริเวณที่เรียกว่า คุ้งน้ำ ของแม่น้ำน้อย ซึ่งแม่น้ำสาขาหนึ่งที่ไหลลงสู่แม่น้ำเจ้าพระยา ลักษณะแม่น้ำมีความกว้างประมาณ 50 – 80 เมตร เป็นแม่น้ำขนาดกลาง แต่มีปริมาณใช้ได้ตลอดทั้งปี หมู่บ้านนี้มีความเก่าแก่ตามคำบอกกล่าวของผู้อาวุโสว่ามีอายุประมาณ 200 ปี สืบเชื้อสายตั้งแต่ปลายกรุงศรีอยุธยาที่ชาวบ้านแถบนี้ถูกกวาดต้อนกลับไปประเทศพม่าภายหลังเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่สอง แต่ต่อมาเมื่อพม่าอ่อนกำลังลงก็อพยพกลับมาอยู่บริเวณอันเป็นที่ตั้งของที่ว่าการอำเภอค่ายบางระจันในปัจจุบัน แต่เนื่องจากบริเวณดังกล่าวอยู่ไกลจากแม่น้ำและมีความขัดสน จึงได้อพยพกันมาอยู่บริเวณริมแม่น้ำน้อยในปัจจุบัน

โดยมีระยะห่างจากพื้นที่เดิมประมาณ 5 – 6 กม. ทั้งนี้แม่น้ำนั้นมีความสำคัญต่อการเกษตร การบริโภค และการคมนาคมในสมัยโบราณ

ในการอพยพมาครั้งนั้น พื้นที่ในบริเวณหมู่บ้านยังเป็นป่าทึบ ชาวบ้านที่อพยพมาจึงต้องมาหักร้างถางพงเพื่อใช้เป็นพื้นที่ทำการเกษตรกรรม ชาวบ้านที่มีฐานะดีก็จะซื้อที่ดินต่อจากชาวบ้านที่ได้หักร้างถางพงไว้ก่อนแล้ว และเนื่องจากพื้นที่ของหมู่บ้านส่วนใหญ่ร้อยละ 80 เป็นพื้นที่ราบลุ่ม ส่วนที่เหลือก็เป็นพื้นที่ดอน แต่ไม่มีภูมิประเทศแบบเป็นภูเขาในพื้นที่ ดังนั้นชาวบ้านส่วนใหญ่ในพื้นที่จึงประกอบอาชีพการทำนาเป็นอาชีพหลัก

จากสภาพพื้นที่ของหมู่บ้านที่เป็นหมู่บ้านขนาดเล็ก มีประชากรประมาณ 300 กว่าคน สภาพความเป็นหมู่บ้านขนาดเล็กนี้เป็นมานานแล้ว และหมู่บ้านก็มีอัตราการขยายตัวของหมู่บ้านน้อยมาก และไม่เคยปรากฏว่ามีการอพยพของประชากรขนาดใหญ่เข้ามาสู่หมู่บ้านนี้เลย นอกจากการเข้ามาอยู่เนื่องจากการแต่งงาน การที่มีประชากรน้อยทำให้ชาวบ้านในหมู่บ้านมีลักษณะของความเป็นเครือญาติและความสัมพันธ์กันสูงมาก ส่งผลให้การดำรงชีวิตของชาวบ้านเป็นไปอย่างค่อนข้างสงบ

การที่เป็นหมู่บ้านขนาดเล็ก ทำให้กระบวนการเรียนรู้ทางสังคมเป็นไปในลักษณะของการอบรมสั่งสอนจากคนรุ่นหนึ่งมาสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง การสืบสานทางวัฒนธรรมประเพณี มีการสืบต่อกันมาจากบรรพบุรุษซึ่งมีความคล้ายคลึงกันมาสำหรับชาวบ้านในเขตพื้นที่ภาคกลาง ไม่ว่าจะเป็นประเพณีทางศาสนา ประเพณีสงกรานต์ ลอยกระทง หรือประเพณีการแข่งเรือวันออกพรรษา ซึ่งแต่เดิมมีการแข่งขันกันเกือบทุกหมู่บ้าน ซึ่งเป็นงานขนาดเล็ก แต่ต่อมาได้มีการรวมตัวกันของหลายหมู่บ้าน จัดเป็นงานประเพณีที่ใหญ่ขึ้น ณ วัดกลางท่าข้าม ซึ่งเป็นวัดใหญ่กลางชุมชนของอีกหมู่บ้านหนึ่งซึ่งปัจจุบันเป็นเขตเทศบาลตำบลท่าข้าม

ในด้านศาสนา ชาวบ้านทั้งหมู่บ้านนับถือศาสนาพุทธ แต่ในหมู่บ้านไม่มีวัด เคยมีวัดอยู่วัดหนึ่งคือ วัดยาง แต่ปัจจุบันร้างไปเพราะเป็นวัดที่ตั้งอยู่ตรงข้ามแม่น้ำ กับวัดโพธิ์ศรี ซึ่งเป็นวัดที่ก่อสร้างมาพร้อมกัน แต่เนื่องจากวัดโพธิ์ศรีตั้งอยู่ที่หมู่ 1 ตำบลโพธิ์ไทร ซึ่งเป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่กว่า ชาวบ้านจึงไปรวมกันทำบุญที่วัดโพธิ์ศรีวัดยางจึงกลายเป็นวัดร้าง ซึ่งในความเชื่อของชาวบ้านแล้วมีความเชื่อว่าหากวัด 2 วัดตั้งอยู่ตรงข้ามของแม่น้ำกัน ก็จะมีวัดหนึ่งดำรงอยู่ได้ ในขณะที่อีกวัดก็จะกลายเป็นวัดร้างไป ปัจจุบันชาวบ้านแม่กลางจะไปทำบุญกันที่วัดโพธิ์ศรี โดยการข้ามแม่น้ำน้อยไป ในส่วนวัดยาง ปัจจุบันได้ถูกบูรณะขึ้นเป็นสถานที่สาธารณะ ในการประชุมของหมู่บ้าน มีศาลาพระพุทธรูปตั้งอยู่ แต่ไม่มีพระภิกษุจำพรรษาอยู่ ชาวบ้านยังมีความศรัทธาต่อพระพุทธรูปที่ประดิษฐานไว้ที่วัดยางมาก แต่ก็ยังไปทำบุญที่วัดโพธิ์ศรีตามที่ปฏิบัติมาแต่ดั้งเดิม วัดร้างจึงยังคงเป็นวัดร้างอยู่ แต่ก็ถือว่าเป็นศูนย์รวมทางจิตใจของชาวบ้านอีกแห่งหนึ่ง เพราะยังคงมีการจัดงานประเพณีทำบุญประจำปี และงานสงกรานต์ขึ้นที่ร้างนี้

สำหรับการศึกษาของชาวบ้านนั้น ในหมู่บ้านแม่กลางไม่มีโรงเรียนประจำหมู่บ้าน ไม่ว่าจะเป็นโรงเรียนระดับประถมศึกษาหรือมัธยมศึกษาของรัฐหรือของเอกชน เนื่องจากเป็นหมู่บ้าน

ขนาดเล็ก การศึกษาของหมู่บ้านนี้คือการไปเรียนที่โรงเรียนวัดโพธิ์ศรี เช่นเดียวกับการไปทำบุญ แต่ก็เป็นโรงเรียนในระดับประถมศึกษาเท่านั้น ซึ่งแต่เดิมเมื่อจบภาคบังคับประถมศึกษาแล้วก็จะไม่นิยมเรียนต่อในระดับสูงขึ้น เพราะหากต้องการเรียนสูงขึ้นจะต้องไปเรียนยังโรงเรียนมัธยมศึกษาประจำอำเภอ หรือประจำจังหวัด แต่โดยส่วนใหญ่ก็จะไปเรียนโรงเรียนมัธยมศึกษาในจังหวัด เพราะมีระยะการเดินทางต่างกันไม่มาก ในปัจจุบันมีโรงเรียนมัธยมศึกษาเพิ่มขึ้นอีก 1 โรงเรียน ห่างจากหมู่บ้านไปประมาณ 8 กิโลเมตร และการคมนาคมก็สะดวกขึ้น การศึกษาต่อของชาวบ้านจึงเริ่มมีแนวโน้มสูงขึ้นมาตามลำดับจนปัจจุบัน

ในส่วนการคมนาคม เมื่อมีความจำเป็นที่จะต้องติดต่อธุระต่าง ๆ ชาวบ้านจะนิยมเดินทางไปในตัวจังหวัดสิงห์บุรีมากกว่าอำเภอ เพราะว่าระยะการเดินทางที่ไม่แตกต่างมากนัก แต่มีความหลากหลายของ สินค้ามากกว่าในระดับอำเภอ การเดินทางไปจังหวัดสิงห์บุรีขณะนั้นชาวบ้านบอกว่า *“แต่เดิมเมื่อมีปัญหาของ ชาวบ้านหรือต้องการซื้อสินค้าชาวบ้านจะนิยมไปตัวจังหวัด เพราะมีระยะเดินตัดทุ่งที่ไม่ไกลมากนัก เดินแต่เช้าไปซื้อของเสร็จเดินกลับประมาณครึ่งวันก็กลับมาถึงบ้านแล้ว”* การคมนาคมระหว่างชาวบ้านไปตัวจังหวัดในสมัยก่อนจึงใช้การเดินเป็นหลัก ส่วนการเดินทางไปสถานที่แห่งอื่น ก็จะอาศัยการเดินทางทางน้ำ โดยใช้แม่น้ำน้อยเป็นเส้นทางหลักเช่นกัน จนปี พ.ศ. 2493 จึงเริ่มมีการตัดถนนไปจังหวัดสิงห์บุรีเป็นถนนดิน ชาวบ้านจึงใช้การเดินทางโดยเกวียนในการติดต่อกับจังหวัด จนปี พ.ศ. 2510 จึงเริ่มมีการพัฒนาถนนจากถนนดินไปเป็นถนนลูกรัง และมีการปรับปรุงกันตลอดจนปี พ.ศ. 2530 จึงได้มีการปรับปรุงถนนเป็นถนนราดยางแอลพัลต์จนปัจจุบัน

การประกอบอาชีพของชาวบ้าน

หมู่บ้านแม่กลางมีพื้นที่เป็นที่ราบทั้งหมด โดยเป็นที่ราบลุ่มถึงร้อยละ 80 ส่วนที่เหลือเป็นที่ราบที่เป็นที่ดอน การประกอบอาชีพหลักที่สำคัญก็คือการทำการเกษตรกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือการทำนา การทำนาแต่เดิมของชาวบ้านนั้นผ่านกระบวนการเรียนรู้จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง และถือเป็นอาชีพหลักที่สำคัญของชาวบ้าน เป็นกระบวนการขัดเกลาทางสังคมที่สำคัญ คนรุ่นเก่านั้นจะต้องเรียนรู้กระบวนการทำนา ตั้งแต่เมื่อเรียนโรงเรียนระดับประถมศึกษา คุณศักดิ์ดา ประธานกองทุนหมู่บ้านพูดเรื่องนี้ว่า *“แต่ก่อนพอกลับจากโรงเรียนก็ต้องจูงควายไปเลี้ยง จนมีความสนิทสนมกับควายมาก รู้จักนิสัยใจคอจนไม่เคยมีความกลัวควายเลย พอหน้าทำนาก็ต้องไปช่วยพ่อแม่หว่านข้าวปลูกข้าวกัน พอข้าวออกรวงก็ต้องรู้จักการเกี่ยวข้าว การมัดข้าว การใช้ควายย่ำข้าวเพื่อให้ได้เมล็ดข้าวออกมา”*

การทำนาในสมัยก่อนนั้นจะทำนากันปีละ 1 ครั้ง ข้าวที่ได้จะเรียกว่าข้าวนาปี เป็นข้าวที่เติบโตช้าแต่มีความทนทานและอาศัยน้ำจากน้ำฝนเป็นหลัก การดูแลก็ไม่ยาก ปลูกขึ้นแล้วก็จะปล่อยทิ้งไว้ให้ต้นข้าวโตขึ้นเองตามธรรมชาติ ประมาณ 7 – 10 วันจึงจะเข้ามาดูสัก 1 ครั้ง ในเรื่องความเหมาะสมของ

ระดับน้ำในพื้นที่นาจนข้าวโตแล้วจึงจะเกี่ยวข้าวขึ้นฉาง กระบวนการปลูกข้าวของชาวนาตั้งแต่หว่านจนถึงการเก็บเกี่ยว จะใช้การ *"ขอแรง"* กันเป็นหลัก ชาวบ้านในหมู่บ้านจะมีการจัดลำดับของการขอแรงทำนากันวันนี้จะเป็นของบ้านไหน พรุ่งนี้จะเป็นของบ้านไหน วันต่อไปจะเป็นของบ้านไหน ระยะของการทำนาที่สำคัญที่สุดคือการเกี่ยวข้าว จะมีการขอแรงกันมากที่สุด ส่วนขั้นตอนอื่นที่ไม่จำเป็นต้องใช้แรงงานมาก ชาวบ้านผู้ปลูกข้าวจะทำเอง เว้นแต่ชาวบ้านบางคนที่มีที่นามาก ก็จำเป็นจะต้องขอแรงในขั้นของการหว่านข้าวด้วย

การขอแรง เป็นประเพณีหนึ่งของการทำนาในหมู่บ้านแม่กลางที่กระทำต่อกันมาเป็นเวลานาน และเป็นสิ่งที่สืบสานความสัมพันธ์ของชาวบ้านให้มีความใกล้ชิดสามัคคีกันจนมีความสนิทสนมกันมาก ซึ่งต่อมาภายหลังเมื่อถึงยุคปัจจุบันที่ไม่มีการขอแรงกันแล้ว ความสัมพันธ์ของชาวบ้านก็จะลดความแน่นแฟ้นลงไป การขอแรงที่ยังคงเหลืออยู่อาจมีบ้างในลักษณะของงานที่เป็นประเพณีและวัฒนธรรมต่าง ๆ ของชุมชน เช่น งานแต่งงาน งานบวช งานศพ หรืองานบุญต่าง ๆ ที่ชาวบ้านยังพร้อมใจกันที่มาร่วมช่วยกันอย่างเต็มกำลังตามลักษณะของชุมชนที่มีขนาดเล็ก และมีความสัมพันธ์กันอย่างยาวนาน การขอแรงจะเริ่มมาจากชาวบ้านที่ต้องการแรงงานจะบอกแก่เพื่อนบ้านให้ทราบว่าจะหว่านข้าวหรือเกี่ยวข้าววันไหน (โดยส่วนใหญ่จะเป็นการเกี่ยวข้าวมากกว่า) เมื่อถึงวันนัดชาวบ้านก็จะมาช่วยกันเกือบทั้งหมู่บ้าน เจ้าของนาก็จะจัดเตรียมอาหารกลางวันไว้เลี้ยงคนที่มาช่วยลงแรงเกี่ยวข้าว เมื่อเกี่ยวเสร็จก็จะช่วยกันขนมายังบ้าน แล้วจึงมีการย่ำข้าว คือการมัดข้าวเป็นฟัดแล้วใช้ควายมาย่ำข้าว เพื่อให้เมล็ดข้าวหลุดจากรวงข้าว จากนั้นก็จะเก็บขึ้นฉางข้าว หากการลงแรงบางบ้านกระทำกันจนถึงค่ำ ก็จะมีการเลี้ยงอาหารเย็นกันอีก หรือบางบ้านอาจจะขอแรงงานเฉพาะคนหนุ่มสาวมาย่ำข้าวในวันอื่นก็ได้ ซึ่งหนุ่มสาวก็จะมีความเต็มใจอย่างยิ่ง เพราะการย่ำข้าวจะทำกันในเวลาเย็น หนุ่มสาวก็จะมีโอกาสมาพบกัน พูดจากัน ร้องเพลงเล่นกัน ในขณะที่เจ้าบ้านจะจัดเตรียมขนมหวานไว้คอยเลี้ยงหนุ่มสาวที่มาช่วยงานด้วย

การปลูกข้าวแบบเดิมของชาวบ้าน จะเริ่มหว่านกันตั้งแต่เดือนพฤษภาคมไปจนถึงเดือนกรกฎาคม ซึ่งเป็นระยะเวลาของการย่างเข้าหน้าฝน เมื่อหว่านเสร็จก็จะรอฝนมา พอหมดฤดูฝนเข้าสู่ฤดูหนาว ก็จะเป็นช่วงของการเก็บเกี่ยว ทั้งนี้ฤดูกาลในสมัยก่อนจะเป็นไปตามช่วยระยะเวลาทุกประการ คือเมื่อถึงหน้าฝนก็จะมีฝนมา เมื่อหมดหน้าฝนก็จะไม่มีฝน มีอากาศหนาวมาแทน ต่างจากปัจจุบันนี้ที่ภูมิอากาศมีการแปรปรวนมากขึ้น

การปลูกข้าวในสมัยก่อนนั้นถึงแม้จะปลูกกันปีละ 1 ครั้ง แต่ชาวบ้านก็สามารถดำรงชีพได้อย่างสมบูรณ์และไม่มีหนี้สิน เพราะการทำนาในสมัยนั้นมีค่าใช้จ่ายที่ต่ำมาก **ชาวนาเมื่อเก็บผลผลิตข้าวขึ้นมาแล้ว จะเก็บไว้ที่ฉางข้าวโดยจะไม่ยอมขายข้าวนั้นไปจนกว่าจะเห็นข้าวที่ปลูกใหม่ของอีกปีหนึ่งงอกขึ้น** นี่เป็นกระบวนการสร้างความมั่นคงในการยังชีพของชาวบ้านในหมู่บ้านนี้ การขายข้าวปีละ 1 ครั้ง ถึงแม้จะมีรายได้ไม่มากแต่ก็พอเพียงต่อการดำรงชีวิต ข้าวที่เกี่ยวได้จะถูกเก็บไว้เป็นเมล็ดพันธ์ส่วนหนึ่ง บริโภคส่วนหนึ่งและที่เหลือจึงขายไปเมล็ดพันธุ์จะถูกหว่านเมื่อย่างเข้าฤดูฝน และปล่อยให้เจริญเติบโต

ตามธรรมชาติโดยไม่จำเป็นต้องใส่ปุ๋ยเหมือนปัจจุบัน เมื่อครบกำหนดจะเกี่ยวข้าวก็จะขอแรงกัน กระบวนการปลูกข้าวของชาวนาในสมัยเดิมจึงเป็นกระบวนการที่ใช้การลงทุนที่ต่ำ และไม่มีค่าใช้จ่ายเหมือนในปัจจุบันนี้ ดังนั้นรายได้ของการขายข้าวที่ถึงแม้จะมีไม่มากแต่ก็สามารถทำให้ชาวบ้านสามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข

ปัจจัยหนึ่งที่สำคัญของการดำรงชีวิตของชาวบ้าน คือความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ อาหารทุกมื้อของชาวบ้านจะถูกหาในธรรมชาติไม่ว่าจะเป็นพืชผักต่าง ๆ กุ้ง หอย ปู ปลา ยังมีความอุดมสมบูรณ์ในธรรมชาติ ชาวบ้านสามารถเก็บหาอาหารจากธรรมชาติได้ รายจ่ายต่าง ๆ ของชาวบ้านจึงมีน้อยมาก การคมนาคมติดต่อกับโลกภายนอกก็น้อยเพราะถนนหนทางยังไม่สะดวก เครื่องใช้ไม้สอยต่าง ๆ ก็ยังทำขึ้นมาเอง ประการสำคัญไฟฟ้าก็ยังไม่มีใช้ ใช้แต่ตะเกียงน้ำมันก๊าดที่มีราคาถูก และสามารถใช้ได้เป็นระยะเวลานาน ยายสงบ ผู้สูงอายุของหมู่บ้านบอกเรื่องนี้ว่า *"ใช้ตะเกียงน้ำมันก๊าด ซื้อมาขวดหนึ่งไม่กี่สตางค์ บางทีใช้กันเป็นเดือนเลย"*

ในกรณีหากมีการเจ็บไข้ได้ป่วยขึ้นในหมู่บ้าน หากอาการไม่มากชาวบ้านมีภูมิปัญญาพื้นบ้านในการรักษาตนเองโดยพื้นสมุนไพรในพื้นที่ หรือใช้วิธีการที่ถ่ายทอดกันมาแต่โบราณเช่น คนที่คางทูมก็มีการเขียนคางทูมไว้ที่แก้ม เป็นต้น

การดำรงชีวิตของชาวบ้านแม่กลางในอดีต ถึงแม้จะมีอาชีพเกษตรกรรมคือการทำนา และทำนากันปีละ 1 ครั้ง แต่ก็เป็นชีวิตที่ค่อนข้างสงบสุขระบบความสัมพันธ์ของคนในหมู่บ้านมีอย่างแน่นแฟ้นผ่านกระบวนการทำกิจกรรมร่วมกันต่าง ๆ ทั้งการขอแรงที่เป็นการช่วยเหลือการทำนา การนับถือพระพุทธศาสนาทั้งหมู่บ้าน การเป็นคนท้องถิ่นเดิมที่สืบเชื้อสายกันมา และไม่มีคนต่างถิ่นอพยพเข้าไปอยู่ด้วย การสืบสานวัฒนธรรมประเพณีต่าง ๆ ทำให้ชาวบ้านมีความสามัคคีกัน มีความขยันขันแข็งในการประกอบอาชีพ คุณสมบูรณ์ บอกเรื่องนี้ว่า *"คนหมู่บ้านนี้ก็แปลกมาก ขยันกว่าบ้านอื่นครับ ขยันกันทำมาหากิน จึงไม่ค่อยมีคนจนครับ"* ส่วมกิจกรรมในหมู่บ้านก็มีการร่วมมือกันทำเป็นอย่างดีทำให้หมู่บ้านนี้ไม่เคยมีคดีความใหญ่ ๆ อาจมีความขัดแย้งกันบ้างแต่ก็สามารถ ยุติได้ด้วยการไกล่เกลี่ยของผู้อาวุโสของหมู่บ้าน รวมไปถึงความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ ราบลุ่มริมแม่น้ำน้อยที่สามารถใช้ในการอุปโภคบริโภค ทำให้วิถีชีวิตของหมู่บ้านนี้เป็นไปอย่างสงบสุข ตามอัตภาพของวิถีชีวิตชาวนาไทย

บทที่ 3
การเปลี่ยนแปลงของชุมชน ภายใต้กระบวนการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย

การเปลี่ยนแปลงของชุมชน

หมู่บ้านแม่กลางเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงภายใต้กระบวนการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย เริ่มขึ้นในปี พ.ศ. 2510 จากการที่เริ่มมีรถคันแรกวิ่งมาสู่หมู่บ้านแม่กลาง เพราะถึงแม้จะมีถนนตัดผ่านใกล้กับหมู่บ้านแม่กลางตั้งแต่ปี พ.ศ. 2493 แต่การคมนาคมในสมัยนั้นก็จะใช้เกวียนเป็นหลัก การขนผลผลิตการเกษตรคือข้าว ก็จะขนโดยการใช้เลื่อนแล้วใช้ควายลากมาเก็บยังยุ้งฉาง แต่เมื่อมีรถยนต์เข้ามาในหมู่บ้าน วิถีชีวิตชาวบ้านก็เริ่มเปลี่ยนไป การเดินทางไปยังสถานที่ต่าง ๆ เริ่มมีมากขึ้น การขนข้าวที่แต่เดิมใช้เลื่อนเทียมควายลาก ก็เริ่มเปลี่ยนมาใช้รถขนแทน ซึ่งได้ปริมาณมากกว่าและรวดเร็วกว่า

จุดเปลี่ยน (turning point) ที่สำคัญของหมู่บ้านก็คือการที่รัฐบาลมีนโยบายที่สำคัญที่จะกระตุ้นให้มีการเพิ่มผลผลิตข้าวเพื่อเป็นสินค้าหลักของประเทศในการส่งออก การที่ชาวนาปลูกเพียงข้าวนาปีอย่างเดียว ทำให้ปริมาณข้าวไม่เพียงพอต่อการส่งออก จำเป็นต้องให้มีการเพิ่มผลผลิตข้าวให้มากขึ้นโดยการเพิ่มจำนวนครั้งของการปลูก โดยในปี พ.ศ. 2515 รัฐบาลได้สนับสนุนให้ชาวนาปลูกข้าว *"นาปรัง"* ซึ่งเป็นข้าวพันธุ์ใหม่ที่มีการค้นคว้าขึ้น มีอายุการเจริญเติบโตขึ้นระหว่าง 4 – 6 เดือน และจะทำให้ชาวนาปลูกข้าวได้ปีละ 2 ครั้ง

การเข้ามาของนโยบายปลูกข้าวนาปรังของรัฐบาล กระทำพร้อมกับการจัดการระบบชลประทานในเขตลุ่มน้ำเจ้าพระยา ให้มีระบบส่งน้ำที่ดีขึ้น สามารถมีน้ำอุปโภคบริโภคตลอดปี ซึ่งหมู่บ้านแม่กลาง ก็ได้รับประโยชน์เพิ่มขึ้นจากการจัดการชลประทานของรัฐบาล แต่อย่างไรก็ตามในเบื้องต้นชาวนาในหมู่บ้านแม่กลางก็ยังไม่ยอมรับการเปลี่ยนแปลง ยังคงปลูกข้าวนาปีตามความเคยชินที่มีอยู่ประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ทำให้ชาวบ้านไม่จำเป็นต้องขวนขวายในการดำรงชีพให้มากขึ้นก็ได้ รัฐบาลในสมัยนั้นจึงได้สนับสนุนให้มีโครงการปลูกข้าวนาปรังที่จังหวัดสุพรรณบุรี ซึ่งเป็นจังหวัดที่มีเขตแดน ติดกับจังหวัดสิงห์บุรี และไม่ไกลจากหมู่บ้านแม่กลางมากนัก

ในปี พ.ศ. 2517 การทำนาปรังของจังหวัดสุพรรณบุรี เริ่มประสบผลสำเร็จ ชาวบ้านในพื้นที่อื่น ๆ เริ่มเห็นประโยชน์จากรายได้ที่ได้รับจากการขายข้าว 2 ครั้ง ประกอบกับในช่วงเวลานั้นความต้องการข้าวไทยของตลาดโลกมีสูง ข้าวที่ปลูกได้จึงมีราคาดี การปลูกข้าวนาปรังจึงเริ่มได้รับความนิยมแพร่หลายมากขึ้น ซึ่งหากมองในลักษณะของการใช้วาทกรรม (discourse) ของรัฐบาลในเรื่องของการ

ปลูกข้าวนาปรังนั้น จะเห็นได้ว่า ภาคปฏิบัติการของวาทกรรม (discursive practices) การปลูกข้าวนาปรัง ผ่านการจัดระบบชลประทาน การทดลองนำไปปลูกที่จังหวัดสุพรรณบุรี จนได้รับผลผลิตดี มีโอกาสที่จะมีรายได้มากขึ้นจากการขายข้าว จึงส่งผลให้ชาวบ้านในหมู่บ้านแม่กลางที่มีพื้นที่เหมาะสมเพราะมีระบบชลประทานที่ดี เริ่มหันมาปลูกข้าวนาปรังมากขึ้น จนในที่สุดก็เปลี่ยนจากการปลูกข้าวนาปี มาเป็นข้าวนาปรังทั้งหมู่บ้าน แต่อย่างไร ก็ตาม ปัญหาของข้าวนาปรังประการหนึ่งก็คือ ข้าวนาปรังหากปลูกตามธรรมชาติจะให้ผลผลิตที่ไม่ดี จึงต้องมีการใส่ปุ๋ยเข้ามาช่วยในการทะนุบำรุงการเจริญเติบโตของข้าว กระแสความนิยมเรื่องของการใช้ปุ๋ยจึง เกิดขึ้น และปุ๋ยที่เป็นที่นิยมและได้รับการยอมรับก็คือ ปุ๋ยวิทยาศาสตร์ การใช้ปุ๋ยวิทยาศาสตร์นี้ถือเป็น จุดเริ่มต้นของการเพิ่มขั้นตอนในกระบวนการปลูกข้าวของชาวบ้าน และเป็นการเพิ่มค่าใช้จ่ายที่สำคัญ จากเดิมการปลูกข้าวนาปีที่ไม่มีค่าใช้จ่ายอะไร มาสู่ข้าวนาปรังที่ต้องมีค่าใช้จ่ายเรื่องปุ๋ยวิทยาศาสตร์ และแรงงานที่ต้องใช้ในการใส่ปุ๋ย การปลูกข้าวนาปรังจึงเป็นการปลูกข้าวที่เป็นจุดเริ่มต้นของชาวนาที่มีค่าใช้จ่ายซึ่งเป็นต้นทุนการผลิตเพิ่มขึ้น

จุดเปลี่ยนที่สำคัญอีกประการหนึ่งของหมู่บ้านแม่กลางก็คือการเข้ามาของ *“ไฟฟ้า”* รัฐบาลเริ่มพัฒนาประเทศและขยายระบบไฟฟ้าเข้าสู่หมู่บ้านต่าง ๆ ทั่วประเทศ หมู่บ้านแม่กลางก็เป็นหมู่บ้านหนึ่งที่ได้รับผลของการพัฒนานี้ โดยในปี พ.ศ. 2517 ซึ่งเป็นปีที่ชาวบ้านเริ่มปลูกข้าวนาปรังนั้น *“ไฟฟ้า”* ได้ขยายพื้นที่การให้บริการไปถึงหมู่บ้านด้วยการเข้ามาของไฟฟ้านี้มีผลอย่างยิ่งต่อการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวบ้านในชุมชนเป็นอย่างยิ่ง วิถีชีวิตของชาวบ้านที่เคยมีชีวิตอยู่อย่างเรียบง่ายและมีความเหมาะสมต่อการดำรงชีวิตของตนเองเริ่มเปลี่ยนไป เพราะเมื่อมีไฟฟ้าเข้ามา สิ่งที่เป็นผลติดตามมาก็คืออุปกรณ์ที่ใช้กับไฟฟ้าต่าง ๆ ก็เริ่มติดตามมา และชาวบ้านส่วนใหญ่ก็เริ่มที่จะขวนขวายหาเงินทองเพื่อซื้ออุปกรณ์ไฟฟ้าเหล่านี้ ไม่ว่าจะเป็นโทรทัศน์ ตู้เย็น หม้อหุงข้าวไฟฟ้า ไฟแสงสว่าง ฯลฯ การใช้ชีวิตที่เรียบง่ายเริ่มเปลี่ยนไป จากชีวิตที่พอถึงเวลาค่ำก็จะจุดตะเกียงแล้วเข้านอนไม่ดึกนัก เปลี่ยนมาเป็นการใช้ไฟฟ้าและมีกิจกรรมที่ติดตามมามากขึ้น เช่น การดู โทรทัศน์ การซื้อตู้เย็น ซึ่งไม่มีความจำเป็นสำหรับชาวบ้าน เพราะสามารถหาอาหารสดได้ทุกวัน ก็มีการซื้อกัน ตามกระแสนิยม แม้กระทั่งการหุงข้าวที่ใช้ฟืนที่หาได้ง่ายตามธรรมชาติก็เริ่มหายไป แต่หันไปใช้หม้อหุงข้าวไฟฟ้าแทน ความสะดวกสบายของการใช้ไฟฟ้าทำให้ชาวบ้านบริโภคไฟฟ้ามากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปัจจุบันเครื่องใช้ไฟฟ้าต่าง ๆ ได้พัฒนาการจนมีมากมายและกลายเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับครอบครัวชาวนามากขึ้น

การเข้ามาของกระแสไฟฟ้าและผลต่อเนื่องคืออุปกรณ์ไฟฟ้านั้น ส่งผลกระทบที่สำคัญโดยตรงต่อการดำรงชีวิตของชาวบ้านคือเป็นการเพิ่มรายจ่ายของชาวบ้าน ไม่ว่าจะเป็นรายจ่ายในการซื้ออุปกรณ์ไฟฟ้า หรือรายจ่ายที่เป็นค่ากระแสไฟฟ้า ที่แต่เดิมชาวบ้านไม่เคยเสีย เพราะใช้แต่ตะเกียงน้ำมันก๊าดอย่างเดียว ที่มีค่าใช้จ่ายน้ำมันน้อยมาก และแม้การเข้ามาของไฟฟ้าในระยะแรกจะถูกต่อต้านจากผู้อาวุโสบางคนที่ตระหนักในความสิ้นเปลืองที่เกิดขึ้น แต่ก็มิอาจต้านทานกระแสการบริโภคไฟฟ้าที่เกิดขึ้นได้ นอกจากนั้นการที่มีระบบการสื่อสารที่ดีขึ้นทางวิทยุและโทรทัศน์ ทำให้ชาวบ้านรับรู้ข่าวสารต่าง ๆ

ได้ดีขึ้น รับรู้ประดิษฐกรรมใหม่ ๆ ที่มีการผลิตขึ้นทั้งที่เป็นสินค้าบริโภคและอุปโภค ทำให้แนวโน้มการใช้สินค้าที่เป็นประดิษฐกรรมเหล่านี้มากขึ้น เช่น รถจักรยานยนต์ ที่มีผลต่อค่าใช้จ่ายเรื่องน้ำมันเชื้อเพลิง รวมไปถึงอุปกรณ์เครื่องจักรกลทางการเกษตรต่าง ๆ ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นรายจ่ายที่ต้องเพิ่มขึ้นของชาวนา

การเข้ามาของไฟฟ้าจึงเป็นจุดเริ่มต้นการเพิ่มภาระรายจ่ายที่สำคัญของชาวนาไทย ในชนบทที่ไม่สามารถต้านทานต่อกระแสที่เกิดขึ้น เมื่อมีภาระรายจ่ายมากขึ้นกว่าในอดีต ชาวนาก็จำเป็นที่จะต้องหารายรับเพิ่มมากขึ้น ซึ่งก็สอดคล้องกับนโยบายของรัฐบาลในการที่จะให้ปลูกข้าวนาปรัง ที่จะทำให้ชาวนาปลูกข้าวปีละ 2 ครั้ง เพื่อให้มีรายได้เพิ่มขึ้น แต่ก็เป็นการเพิ่มขึ้นของรายรับที่ต้องมีรายจ่ายในการเพาะปลูกมากขึ้น ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับข้าวนาปีแล้ว ผลตอบแทนจากข้าวนาปีมีผลดีกว่าเพราะไม่มีค่าใช้จ่ายใด ๆ เลย

จุดเปลี่ยนที่สำคัญอีกประการหนึ่งของอาชีพชาวนาคือ การประดิษฐ์เครื่องมือทางการเกษตรเพิ่มขึ้นมา ทำให้มีการนำเครื่องจักรกลเข้ามาช่วยในการเกษตร โดยในเริ่มต้นเครื่องจักรกลที่สำคัญคือ เครื่องไถนาทั้งที่เป็นลักษณะรถไถนา และใช้คนไถ ที่ชาวนาเริ่มนำมาใช้แทนการใช้ควายไถนา เพราะมีความสะดวกและรวดเร็วกว่า แต่ก็เป็นการเพิ่มรายจ่ายที่แต่เดิมไม่มีในกระบวนการทำนา ยิ่งในสมัยปัจจุบันอุปกรณ์เครื่องจักรกลในการทำนาเริ่มมีมากขึ้นจนชาวนาเกือบไม่ต้องทำอะไรเลย กลายเป็น **ผู้จัดการนา**เท่านั้น ที่เหลือใช้การจ้างเครื่องจักรกลหมด ตั้งแต่กระบวนการหว่านข้าว ใส่ปุ๋ย ฉีดยาฆ่าแมลง และการเก็บเกี่ยว ก็ยิ่งทำให้การทำนามีต้นทุนสูงมากและเป็นจุดเริ่มต้นของภาวะรายได้ไม่พอกับรายจ่ายของชาวนา จนเกิดภาวะหนี้สินของชาวนาทั่วไป

ผลกระทบทางสังคมของการใช้อุปกรณ์การเกษตรในการทำนาก็คือการเริ่มหายไปของการ *“ขอแรง”* ในการทำนา การขอแรงถูกมองว่ายุ่งยากและไม่สะดวกเท่ากับการจ้างเครื่องจักรกลที่รวดเร็วกว่า ชาวนาบางกลุ่มจึงเริ่มเน้นการใช้เครื่องจักรกลเป็นส่วนใหญ่ เหลือบางส่วนก็ใช้การจ้างแรงงานแทน การขอแรงที่เคยทำกันมาก็เริ่มหมดไป ในระยะแรกก็ยังคงมีเหลือบ้างในช่วงปี 2517 – 2525 แต่พอปี 2525 ที่ชาวบ้านแม่กลางเริ่มปลูกข้าวได้ถึงปีละ 3 ครั้ง การขอแรงก็หมดลงไป เพราะชาวนาทุกคนไม่มีเวลาว่าง อีกทั้งการพัฒนาของเครื่องจักรกลการเกษตรก็มีอย่างครบในทุกขั้นตอนของการปลูกข้าว ตั้งแต่รถไถนา เครื่องหว่านข้าว เครื่องเกี่ยวข้าว ที่แยกเมล็ดออกจากรวง การขอแรงอาจจะคงเหลือบ้างในเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ และในหมู่ญาติสนิทกันเท่านั้น

การหายไปของกระบวนการในการ “ขอแรง” ทำงาน มีผลกระทบที่สำคัญอย่างยิ่งต่อระบบสังคมในหมู่บ้าน เพราะประโยชน์ที่เห็นชัดเจนของการ “ขอแรง” ของชาวบ้านคือการดำรงความสัมพันธ์และความสามัคคีที่แน่นแฟ้นของชาวบ้าน ที่สลับผลัดเปลี่ยนกันมาช่วยเหลือในการทำนาของแต่ละครอบครัว เป็นการกระชับความสัมพันธ์ของบุคคลในชุมชนอย่างสม่ำเสมอ เมื่อการขอแรงหมดไป โอกาสของการมาพบปะสังสรรค์ของชาวบ้านที่ถือเป็นกิจกรรมส่วนรวมก็เริ่มลดน้อยลงไป จะเหลืออยู่ก็คือการขอแรงในกิจกรรมที่เกี่ยวกับวัฒนธรรม ประเพณี และกิจกรรมทางสังคมของชุมชน ความสัมพันธ์ที่

แน่นแฟ้นกันของคนในชุมชนก็เริ่มลดน้อยลงไป การกระทบกระทั่งความขัดแย้งของคนในชุมชนก็จะเกิดขึ้นตามมา หมู่บ้านแม่กลางก็ประสบปัญหานี้เช่นกัน ถึงแม้จะไม่มากนักเพราะเป็นหมู่บ้านที่เกิดมานานและมีความสัมพันธ์กันตั้งแต่ชนชั้นบรรพบุรุษกันมา ตลอดจนมีวัฒนธรรมประเพณีต่าง ๆ ที่เชื่อมโยงกันมา แต่หากเปรียบเทียบกันในยุคเดิมของการขอแรงทำนาแล้ว ผู้นำชุมชนหลายคนยอมรับว่าความสามัคคีกลมเกลียวในยุคนั้นมีมากกว่าปัจจุบัน กิจกรรมที่เป็นสาธารณประโยชน์ในยุคนั้นได้รับความร่วมมือมากกว่าในปัจจุบันเป็นอย่างมาก

จุดเปลี่ยนที่สำคัญของหมู่บ้านแม่กลางที่อาจจะต่างจากหมู่บ้านอื่น คือ ในปี 2525 หมู่บ้านแม่กลางได้รับการจัดรูปที่ดินเป็น “นาจัดรูป” ซึ่งเป็นนาที่รัฐเข้ามาจัดรูปการทำนาให้เป็นระเบียบ โดยสามารถเชื่อมโยงกับระบบชลประทานของรัฐอย่างเต็มที่ ทำให้มีน้ำในการเพาะปลูกทั้งปี อีกทั้งยังสามารถควบคุมปริมาณน้ำเข้าออกพื้นที่นาตามความต้องการในการปลูกข้าวได้ตลอดปี การจัดรูปนานี้ก่อให้เกิดผลตามมาที่สำคัญคือชาวนาในหมู่บ้านนี้และหมู่บ้านที่ใกล้เคียงที่ได้รับการจัดรูปนา สามารถปลูกข้าวได้ปีละ 3 ครั้ง

การจัดรูปพื้นที่ทำกินของชาวนาในลักษณะของนาจัดรูปนั้น แม้ว่าจะก่อให้เกิดผลประโยชน์ในแง่ของจำนวนครั้งของการปลูกข้าวที่เพิ่มขึ้น แต่ก็ส่งผลกระทบต่อชาวนาที่สำคัญหลายประการ เช่น

1. การแพร่ระบาดของโรคแมลง

วิธีการจัดรูปของพื้นที่นาที่สำคัญคือการปรับพื้นที่ดินของนาให้มีลักษณะที่เสมอกันพร้อมกับการตัดต้นไม้ในพื้นที่นาเพื่อให้เกิดรูปนาที่เป็นระเบียบ ซึ่งก่อให้เกิดผลกระทบตามมา ทั้งนี้เนื่องจากในสมัยเดิมนั้น ชาวนาเมื่อจะถากถางที่ดินเพื่อทำการเกษตรกรรมนั้น จะเหลือต้นไม้ใหญ่ ๆ ไว้เป็นร่มเงาในการทำนา ซึ่งต้นไม้ใหญ่เหล่านี้นอกจากจะเป็นพื้นที่พักของชาวนาแล้ว ยังเป็นที่อยู่อาศัยของแมลงต่าง ๆ เช่น ผีเสื้อตามธรรมชาติ แต่เมื่อมีการจัดรูปนาและมีการตัดไม้ใหญ่เพื่อให้เกิดความเป็นระเบียบในพื้นที่นาแล้ว นอกจากชาวนาจะขาดร่มเงาในระหว่างการทำนาแล้ว สิ่งที่ติดตามมาคือต้นไม้ที่ถูกตัดโค่นลงนั้นแต่เดิมซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของแมลงต่าง ๆ เมื่อแมลงไม่มีที่อาศัย ระบบวงจรของแมลงตั้งแต่การวางไข่ การฟักเป็นตัวหนอนจนเป็นตัวผีเสื้อ หรือแมลงอื่นนั้น ก็จะไปใช้ วงจรชีวิตบนต้นข้าว และต้องกัดทำลายต้นข้าวเป็นอาหาร กลายเป็นปัญหาการแพร่ระบาดของแมลงต่าง ๆ ในพื้นที่นา และทำให้เกษตรกรต้องเพิ่มค่าใช้จ่ายในการจัดหาสารเคมีเพื่อใช้ในการฆ่าแมลงเหล่านี้ ซึ่งปัจจุบันกลายเป็นต้นทุนที่สำคัญประการหนึ่งในการปลูกข้าวของชาวนา ประการสำคัญ สารเคมีที่ใช้ในการปราบแมลงเหล่านี้ได้กลายมาเป็นสิ่งที่ส่งผลกระทบที่สำคัญต่อสภาวะแวดล้อมตามธรรมชาติ มีผลทำให้น้ำที่ไหลจากพื้นที่นาลงสู่แหล่งน้ำธรรมชาติกลายเป็นน้ำเสียที่ส่งผลกระทบที่สำคัญต่อระบบนิเวศน์วิทยาของแม่น้ำต่าง ๆ ด้วย คุณศักดา พูดถึงเรื่องนี้ว่า “ *แต่ก่อนในนาเรายังมีต้นไม้กันแยะ พอได้เป็นที่อาศัยของพวกนกพวงแมง แต่พอเขามาจัดรูป*

นาแล้ว เขาตัดต้นไม้ทิ้งหมด แล้วจัดพื้นที่นาเป็นแปลง ๆ เท่า ๆ กัน มันก็เป็นระเบียบดีครับ แต่พวกแมงมันไม่มีที่อยู่ ต้องมาอาศัยกินต้นข้าว กลายเป็นศัตรูข้าวที่เราต้องกำจัด เป็นภาระอีกครับ"

2. การเพิ่มของปริมาณการใช้ปุ๋ย

การปลูกข้าวนาปรังปีละ 3 ครั้ง ส่งผลกระทบที่สำคัญของการใช้พื้นที่ดินอย่างหนักหน่วง ที่ดินที่ใช้ในการปลูกข้าวไม่มีโอกาสพักตัวให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ ดังนั้นปัจจัยที่จะช่วยให้ข้าวเติบโตขึ้นได้ก็คือการใช้ปุ๋ยเข้ามาช่วยให้ความอุดมสมบูรณ์ต่อต้นข้าว และปุ๋ยที่ได้รับความนิยมมากที่สุดคือปุ๋ยเคมี เพราะเห็นผลการเจริญเติบโตของข้าวได้เร็วกว่าปุ๋ยชีวภาพ รวมทั้งสามารถใช้งานได้ง่ายกว่า แต่อย่างไรก็ตามปัญหาที่ตามมาคือ ปริมาณการใช้ปุ๋ยที่จะยิ่งเพิ่มปริมาณมากขึ้นตามการใช้งานพื้นที่ดินในการปลูกข้าว เรื่องนี้คุณศักดิ์ดา ประธานหนุ่มกองทุนหมู่บ้าน และเป็นประธานกลุ่มเกษตรกรของหมู่บ้านพูดไว้อย่างชัดเจนว่า *"การปลูกข้าวนาปรัง ปีละ 3 ครั้งนั้น ทำให้ดินฟื้นตัวไม่ทัน ชาวนาจึงต้องใช้ปุ๋ยเข้ามาช่วย แต่ปัญหาที่ตามมาคือปริมาณปุ๋ยจะต้องเพิ่มขึ้นทุกครั้งตามจำนวนการใช้พื้นที่ดินปลูกข้าว นาบางแปลงตอนแรกใช้ปุ๋ยเพียงไร่ละ 10 กิโลกรัม แล้วก็เพิ่มมากขึ้นเป็น 1 กระสอบ (50 กิโลกรัม) จนปัจจุบันมีพื้นที่นาหลายแปลงใช้ปุ๋ยถึงไร่ละหนึ่งกระสอบครึ่ง (75 กิโลกรัม) เรื่องนี้กำลังเป็นปัญหาที่สำคัญของชาวนา"*

ปริมาณของปุ๋ยที่ใช้มากขึ้น ส่งผลให้มีสารเคมีตกค้างในพื้นที่นามากขึ้น ยิ่งรวมไปถึงยาฆ่าแมลงที่ตกค้างอยู่ จึงทำให้น้ำที่ไหลออกจากพื้นที่นามีสารเคมีตกค้างมาก และกลายเป็นน้ำเสียที่ส่งผลกระทบแม่น้ำ ทำให้สัตว์น้ำต่าง ๆ ตายลง และลดปริมาณลงไปมาก ผลที่ตามมาอีกประการคือการที่มีการใส่ปุ๋ยเคมีลงไปในที่นามาก ๆ ทำให้เกิดการตกตะกอนของสารเคมีในชั้นดิน ชั้นดินในชั้นล่างลึกลงไปเริ่มกลายเป็นดินแข็งขึ้น และเริ่มทวีความรุนแรงมากขึ้น ซึ่งจะกลายเป็นปัญหาการเสื่อมของพื้นที่นาในอนาคตและส่งผลกระทบต่อชาวนาโดยตรง

การแก้ไขปัญหาความเสียหายของพื้นที่ดิน ซึ่งนับวันก็จะยิ่งแข็งตัวขึ้นเพราะการสะสมของสารเคมี ชาวบ้านก็พยายามที่จะแก้ไขกัน แต่ก็ยังไม่ได้รับการยอมรับเท่าไรนัก วิธีการแก้ไขที่มีการนำเสนอกัน คือ

1. การเสนอให้มีการลดการปลูกข้าวนาปรับ จากปีละ 3 ครั้ง เหลือปีละ 2 ครั้ง คือลดลงไปปีละ 1 ครั้ง ซึ่งจะเกิดผลดีคือ ประการแรกพื้นที่ดินได้มีโอกาสพักและฟื้นตัว ดินก็จะมีคุณภาพมากขึ้น ประการต่อมา การลดการปลูกข้าวจะเป็นการตัดวงจรการเจริญเติบโตของแมลงบางชนิด เช่น เพลี้ยกระโดดสีน้ำตาลที่จะมีวงจรชีวิตตั้งแต่การเกิด การเติบโต การแพร่พันธุ์ เป็นไปตามการปลูกข้าวนาปรัง คือประมาณ 4 เดือน หากเราลดการปลูกข้าวลงไป 1 ครั้ง ก็จะเป็นการลดวงจรการเจริญเติบโตของเพลี้ยนั้น เพราะมันไม่มีอาหารที่จะใช้ในการเจริญเติบโต ประการที่สาม ตัวเกษตรกรเองก็จะได้มีโอกาสพักการทำงานเพื่อเป็นการฟื้นฟูสุขภาพตัวเองด้วย และประการสุดท้าย เป็นการคาดหวังว่า หากได้ลดการทำนาปรับลง 1 ครั้ง เหลือปีละ 2 ครั้ง ปริมาณข้าวที่ชาวนาผลิตออกมาต่อปีจะลดลง ซึ่งอาจจะส่งผลให้ราคาข้าว

สูงขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ก็ได้ แต่อย่างไรก็ตาม ข้อเสนอการลดการปลูกข้าวนี้ไม่ได้รับการตอบสนองนัก เพราะชาวนาส่วนใหญ่ยังมีความต้องการรายได้เพิ่มขึ้น จึงพยายามที่จะเพิ่มจำนวนครั้งการผลิตเพื่อการใช้ที่ดินให้สูงสุด ชาวนาจะมองว่าหากปล่อยที่ดินให้ว่างนั้น เขาจะเกิดความรู้สึกเสียดายความสูญเปล่าของที่ดินที่จะนำมาใช้ประโยชน์ในปัจจุบัน โดยไม่มองถึงประโยชน์ในระยะยาว คุณบุญเรือง พูดถึงเรื่องนี้ว่า *"เราก็รู้กันดีว่าหากลดการปลูกข้าวนาปรังลงปีละครั้ง ให้ดินได้พักบ้างแมลงก็จะน้อยลงไป แต่ก็ไม่มีใครทำครับ เขาไม่ยอมให้ที่นาว่าง เขาเสียดายกัน ทำติดต่อกันถึงจะได้มากได้น้อย มันก็พอได้บ้างครับ"*

2. การเสนอให้มีการปลูกพืชตระกูลถั่วสลับกับการปลูกข้าว เนื่องจากพืชตระกูลถั่วจะมีรากที่สามารถดึงธาตุไนโตรเจนจากอากาศซึ่งเป็นธาตุอาหารมาสะสมไว้ที่ราก เมื่อได้ผลผลิตถั่วแล้วก็สามารถไถกลบต้นถั่ว เพื่อให้เป็นปุ๋ยต่อพื้นที่นาต่อไป ข้อเสนอนี้มีชาวบ้านบางกลุ่มปฏิบัติตาม แต่ก็มีปัญหาคือ การหาแรงงานที่จะช่วยในการเก็บเกี่ยวผลผลิตจากถั่วหาได้ยาก อีกทั้งบางครั้งก็ยังมีปัญหาเรื่องการตลาดอีก วิธีการฟื้นฟูพื้นที่นาโดยการปลูกพืชตระกูลถั่วเป็นพืชหมุนเวียนในพื้นที่ ในที่สุดก็ไม่ได้รับการตอบสนองจากชาวนาเช่นกัน

3. ข้อเสนออีกประการหนึ่งในการแก้ไขปัญหาดินเสื่อมจากสารเคมีตกค้าง คือ การสนับสนุนให้มีการใช้ปุ๋ยอินทรีย์แทนปุ๋ยเคมี ซึ่งปัจจุบันปุ๋ยอินทรีย์ได้มีการพัฒนารูปแบบของปุ๋ยให้มีลักษณะเดียวกับปุ๋ยเคมีแล้ว คือมีลักษณะที่เป็นเม็ดบรรจุกระสอบ 50 กิโลกรัม มีวิธีการใช้ในการหว่านเช่นเดียวกับปุ๋ยเคมี ซึ่งก็มีชาวนาบางส่วนเริ่มปฏิบัติตาม แต่บางส่วนก็ยังคงยืนยันที่จะใช้ปุ๋ยเคมีเช่นเดิม เพราะปุ๋ยอินทรีย์นั้นให้ผลผลิตการเจริญเติบโตของต้นข้าว รวมทั้งการออกรวงไม่รวดเร็วเท่าปุ๋ยเคมี แต่ในแง่ผลผลิตของข้าวนั้นไม่ต่างกัน คุณศักดิ์ดา ซึ่งเป็นเกษตรกรที่พยายามใช้ปุ๋ยอินทรีย์เข้ามาช่วยฟื้นฟูดิน พูดถึงเรื่องนี้ว่า *"บางคนเขาไม่ชอบปุ๋ยอินทรีย์แล้ว เพราะเขามองว่าต้นข้าวมันโตไม่ทันใจ แต่ผมเองใช้แล้วผมว่ามันก็ดีครับ ถึงมันจะโตช้ากว่าปุ๋ยเคมี แต่ลำต้นแข็งแรงกว่า ผลผลิตข้าวก็ไม่ต่างกันครับ"*

ความพยายามในการแก้ไขปัญหาดินเสียของเกษตรกร ถึงแม้จะมีข้อเสนอหลายประการ แต่ชาวนาก็ยังไม่ได้สนใจในเรื่องนี้อย่างจริงจังนั้น อาจเนื่องจากปัญหาของพื้นที่ดินยังไม่ถึงขั้นวิกฤตก็ได้ แรงบีบต่อการแก้ไขปัญหาจึงยังมีไม่มาก เว้นแต่เกษตรกรบางคนที่เริ่มมองปัญหาในระยะยาวของการใช้พื้นที่ดิน แต่อย่างไรก็ตาม ปัญหาของการเพิ่มปริมาณการใช้ปุ๋ย โดยเฉพาะปุ๋ยเคมีนั้น นอกจากจะมีผลถึงความเสื่อมโทรมของดินแล้ว ผลที่ตามมาคือค่าใช้จ่ายของชาวนาก็จะสูงขึ้นตามขึ้นมา แนวโน้มของการขึ้นราคาของปุ๋ยก็เพิ่มราคาทุกวัน ปัญหาปุ๋ยเคมีจึงเป็นรายจ่ายที่สำคัญ อีกประการหนึ่งของการปลูกข้าวของชาวนา เมื่อต้นทุนการผลิตสูงและหากชาวบ้านขายข้าวได้ไม่ได้ราคา ก็จะมีผลให้ชาวนาขาดทุนและต้องตกอยู่ในวัฏจักรของความยากจนต่อไป

3. การทำงานที่หนักหน่วงของชาวนา

ในการปลูกข้าวนาปรังปีละ 3 ครั้ง มีผลอย่างยิ่งต่อวิถีชีวิตของชาวนาเป็นอย่างมาก แต่เดิมการปลูกข้าวนาปี ซึ่งมีจำนวนครั้งการปลูกปีละ 1 ครั้งนั้น วิถีชีวิตของชาวนาเป็นไปอย่างเรียบง่าย

คือ จะหว่านข้าวเมื่อเริ่มเข้าสู่ฤดูฝนราวเดือนพฤษภาคมถึงเดือนกรกฎาคม จากนั้นก็จะปล่อยให้ข้าวเจริญเติบโตตามธรรมชาติในช่วงฤดูฝน การดูแลการเติบโตของข้าวก็มีไม่มากนัก เพราะยังไม่มีความจำเป็นต้องใช้ปุ๋ยในการเพาะปลูก และยังไม่มีปัญหาเรื่องแมลงศัตรูพืช เนื่องจากแมลงศัตรูพืชยังมีไม่มากนัก อีกทั้งข้าวนาปีจะเป็นข้าวที่ลำต้นโตแข็งแรง ทนทานต่อโรค และแมลงต่าง ๆ ได้ดี การดูแลต้นข้าวจึงมีไม่มากนัก และเมื่อต้นข้าวเติบโตพร้อมการเก็บเกี่ยว ก็จะมีการขอแรงจากเพื่อนบ้านในหมู่บ้าน การทำนาในแบบนี้ชาวบ้านจึงมีวิถีชีวิตที่ค่อนข้างสบาย มีความเป็นอยู่เรียบง่าย มีเวลาว่างพอที่จะไปทำกิจกรรมอื่น ๆ เช่น การไปช่วยแรงงานในนาแปลงอื่น การเข้าร่วมพิธีกรรมทางศาสนา เป็นกระบวนการปลูกข้าวที่ใช้แรงงานของชาวนาโดยมิได้พึ่งพาแรงงานจากเครื่องจักรกล ทำให้ค่าใช้จ่ายที่เป็นต้นทุนในการทำนามีน้อยมาก

ในทางตรงข้าม ความจำเป็นของชาวนาในการที่จะต้องหารายได้เพิ่มขึ้นมาใช้ในการบริโภคตามกระแสการพัฒนาที่เกิดขึ้น มีผลผลักดันให้ชาวนาต้องหันมาปลูกข้าวนาปรังถึงปีละ 3 ครั้ง ซึ่งมีผลทำให้ชาวนาต้องหันมากลับมาทำงานอย่างหนักหน่วง เพราะระยะเวลาของการปลูกข้าวแต่ละครั้งเพียง 4 เดือน ที่ชาวนาต้องดูแลการเจริญเติบโตอย่างใกล้ชิด และถึงแม้ว่าการปลูกข้าวบางแปลงจะใช้การจ้างเครื่องจักรกลมาช่วยตั้งแต่การหว่านเมล็ดพันธุ์ ไปจนถึงการเก็บเกี่ยวผลผลิตข้าว ชาวนายังต้องเฝ้าติดตามดูแลการเติบโตของต้นข้าวตลอดเวลา ไม่ว่าจะเป็นการใส่ปุ๋ย การดูแลการแพร่ระบาดของแมลงศัตรูพืช โดยเฉพาะปัจจุบัน ศัตรูข้าวที่สำคัญก็คือ หอยเชอรี่ ที่มีการขยายพันธุ์อย่างรวดเร็ว รวมตลอดจนถึงการดูแลปริมาณน้ำในแปลงนา ชาวนาที่ทำข้าวนาปรังในปัจจุบันจึงต้องไปดูแลข้าวทุกวัน ถือเป็นการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชาวนาที่ต้องทำงานหนักมากขึ้น และมีผลต่อการดำรงชีวิตของชาวนามากขึ้น ป้าทองพูดถึงเรื่องนี้ว่า *"สมัยก่อนเรานับวันกันเป็นวันโกน วันพระ ชาวบ้านจะคอยดูกัน พอวันพระก็จะไปทำบุญที่วัดกัน แต่เดี๋ยวนี้ทุกคนต้องไปทำงานที่นาทุกวัน จึงไม่ค่อยได้สนใจเรื่องของวันโกน วันพระ ทำให้คนไปวัดน้อยลงไป"*

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ชาวนาจะต้องทำงานอย่างหนักในการปลูกข้าวนาปรังถึงปีละ 3 ครั้ง แต่ในการปลูกแต่ละครั้งก็ยังคงมีความเสี่ยงแฝงอยู่ด้วย ข้าวนาปรับที่ปลูกจะมีระยะเวลาการปลูกประมาณ 4 เดือน มีลำต้นสั้น ออกรวงเร็ว ส่วนใหญ่เป็นข้าวเจ้าทั้งหมด พันธุ์ที่ใช้ปลูก เช่น ข้าวสุพรรณบุรี 1, 2 ข้าวชัยนาท 1 สำหรับข้าวหอมมะลิ เคยมีการปลูกกัน แต่คุณภาพในเรื่องของความหอมสู้ข้าวที่ปลูกทางภาคอีสาน (ในเขตพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้) ไม่ได้ จึงไม่นิยมปลูกกัน และเนื่องจากปลูกข้าวนาปรัง มีการลงทุนทางด้านปุ๋ยเคมี และยาฆ่าแมลง ค่อนข้างสูง ผลผลิตที่ได้ต้องเกิดกว่า 60 ถังต่อไร่ จึงจะถือว่าได้กำไร แต่หากต้องเช่านาทำ จะต้องมีผลผลิตไม่ต่ำกว่า 80 ถังต่อไร่ จึงจะเริ่มมีกำไร เพราะจะต้องเสียค่าเช่านาไร่ละประมาณ 800 – 1,000 บาทต่อปี ทั้งนี้จากการปลูกข้าวที่ผ่านมาของชาวนาบ้านแม่กลาง หากปีไหนไม่มีแมลงศัตรูพืชรบกวน ก็จะมีผลผลิตเฉลี่ยไร่ละ 80 – 110 ถึง ซึ่งถือว่ามีผลกำไรจากการทำงานที่หนักหน่วงของชาวนาบ้าง

การเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตการทำนาของชาวนาจากการปลูกข้าวนาปีไปสู่การปลูกข้าวนาปรัง เป็นผลที่สืบเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงของชุมชน ภายใต้กระบวนการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย เป็นการปรับตัวของการดำรงชีวิตของชาวนาที่ต้องปรับตนเองไปตามกระแสการพัฒนาที่เกิดขึ้น กระแสการพัฒนาทางด้านวัตถุที่เกิดขึ้นทำให้ค่าใช้จ่ายในการดำรงชีวิตของชาวนามีมากขึ้น ชาวนาจึงต้องดิ้นรนในการพัฒนาการทำนาให้มากขึ้น เพื่อให้มีรายได้สูงขึ้น และสามารถดำรงชีพได้สอดคล้องกับสภาวะการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป การเข้ามาของวาทกรรมการพัฒนา จึงสามารถสลายวาทกรรมของการ *“พออยู่พอกิน หรือการผลิตเพื่อบริโภค”* ทำให้ชุมชนต้องปรับตัวเองเพื่อการดำรงอยู่ของชุมชน

บทที่ 4
การปรับตัวของชุมชน

จากกระบวนการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยของรัฐบาล ผ่านวาทกรรมของ *"การพัฒนา"* และ *"ความเจริญ"* ที่เข้าไปช่วงชิงวาทกรรมของการ *"พออยู่พอกิน"* หรือการผลิตของการบริโภค ทำให้วิถีชีวิตของชาวนาต้องมีการปรับตัวให้สอดคล้องกับกระบวนการพัฒนาของรัฐที่เกิดขึ้น การพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย ได้ก่อให้เกิดความเจริญทางการคมนาคม คือการสร้างถนนเชื่อมต่อพื้นที่และภูมิภาคต่าง ๆ การขยายความเจริญของการพัฒนาการใช้กระแสไฟฟ้าไปจนทั่วประเทศ การพัฒนานี้หากพิจารณาในประเด็นของการเปลี่ยนแปลงให้วิถีการดำรงชีวิตเกิดความสะดวกสบายมากขึ้น แต่ผลที่ติดตามมาก็คือค่าใช้จ่ายของชาวนาและเกษตรกรอื่น ๆ ที่ต้องบริโภคความเจริญเหล่านี้เริ่มเพิ่มสูงขึ้น ชาวนาจึงต้องแสวงหาทางออกโดยการเพิ่มผลผลิตของการปลูกข้าวและเพิ่มจำนวนครั้งในการผลิตให้มากขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับนโยบายรัฐบาลในยุคการพัฒนาในระยะนั้น ที่ต้องการให้เพิ่มกำลังการผลิตข้าวเพื่อการส่งออก จนมีการพัฒนาการปลูกข้าวไปจนถึงปีละ 3 ครั้ง กระแสการพัฒนาที่เรียกว่าความเจริญนี้เป็นสิ่งที่ชาวนาไม่สามารถทัดทานได้ นอกจากจะต้องปรับตัวในการดำรงชีวิตให้สอดคล้องและดำรงชีพอยู่ได้ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น แต่หากถามว่าวิถีชีวิตแบบไหนเป็นวิถีชีวิตในอุดมคติของชาวนา ชาวนาอาวุโสหลายคนที่มีชีวิตร่วมสมัยตั้งแต่วิถีชีวิตของการดำรงชีพโดยการทำนาปี มีชีวิตอยู่อย่างพอเพียง พออยู่พอกิน มีระบบการผลิตเพื่อการบริโภค จนวิถีชีวิตเริ่มเปลี่ยนไปเมื่อการพัฒนาเข้าสู่ชุมชน เมื่อมีรายจ่ายเพิ่มขึ้นจึงต้องดิ้นรนปลูกข้าวนาปรับถึงปีละ 3 ครั้ง ชาวนาอาวุโสอย่างเช่นคุณศักดิ์ดาจะบอกได้ทันทีว่า *"ผมชอบวิถีชีวิตการทำนาแบบเดิม ที่ทำนาปีกัน ไม่เหนื่อยมาก ปีหนึ่ง ๆ เราปลูกข้าวหนเดียว เราก็พออยู่พอกิน รายจ่ายเราก็มีไม่ค่อยมาก เวลาเก็บเกี่ยวเราก็ขอแรงกัน เป็นการทำนาที่ไม่ต้องลงทุนมาก แต่พอเราต้องมาปลูกข้าวนาปรับ วิถีชีวิตของเราเปลี่ยนไปหมด ไหนจะต้องทำปุ๋ย ไหนจะต้องยาฆ่าแมลง แรงงานก็ต้องจ้างหมด แล้วพอข้าวออกมาก็ไม่มีราคา ถึงแม้เราจะปลูกข้าวมากครั้ง แต่รายได้เราก็ไม่ได้มากขึ้นเท่าที่ควร เพราะค่าใช้จ่ายเราก็สูงขึ้นเช่นกัน หากให้ผมเลือก ผมว่าวิถีชีวิตเดิมที่มีอยู่ดีกว่าครับ"*

ความพยายามปรับตัวของชาวนาในการดำรงชีวิตเพื่อให้สอดคล้องกับการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยนั้น ก็คือการใช้พื้นที่ดินของนาอย่างหนักหน่วงในการเพิ่มจำนวนครั้งของการปลูกข้าวให้มากขึ้น ถึงแม้จะส่งผลกระทบต่อการทำลายสภาพความอุดมสมบูรณ์ของดิน แต่ก็เป็นสภาวะที่ชาวนา

ต้องจ่ายอมปฏิบัติรวมไปถึงตัวของชาวนาเองที่ต้องทำงานหนักหน่วงขึ้น เพราะปัญหาในการปลูกข้าวนาปรังมีสูงกว่าข้าวนาปีหลายประการ แต่อย่างไรก็ตามสำหรับหมู่บ้านแม่กลางแล้ว การปลูกข้าวนาปรังปีละ 3 ครั้ง ทำให้ชาวบ้านมีรายได้ดีขึ้น ถึงแม้จะมีปัญหาความเสื่อมของดิน เหมือนที่คุณบุรีพูดถึงว่า *"ยิ่งปลูกข้าวบ่อย ใส่ปุ๋ยมากเท่าไร ดินยิ่งแย่ ดินขุดลงไปสักเมตรก็เริ่มแข็งตัวจะเป็นหินอยู่แล้ว เพราะปุ๋ยไปสะสม ตอนนี้ก็กำลังคิด ๆ กันอยู่ว่าจะแก้ไข อย่างไร ไม่เช่นนั้นต่อไปแย่แน่"* เรื่องนี้ชาวบ้านก็พยายามใช้ภูมิปัญญาของชุมชนร่วมกับเจ้าหน้าที่ของรัฐในการแก้ไขปัญหา และพยายามจะหาวิธีการที่เหมาะสม เหมือนเช่นกรณีการแก้ไขปัญหาเพลี้ยกระโดดสีน้ำตาล ที่ครั้งหนึ่งได้ทำลายผลผลิตข้าวของชาวบ้านแม่กลางเกือบหมด ชาวบ้านเริ่มเรียนรู้วงจรชีวิตของเพลี้ยกระโดดสีน้ำตาล ที่จะเริ่มวางไข่ที่ต้นข้าว เมื่อต้นข้าวพ้นน้ำมาระยะหนึ่ง เมื่อเพลี้ยวางไข่ ตัวอ่อนจะใช้เวลา 5 – 7 วัน ในการฟักตัว เมื่อฟักตัวแล้วก็จะเริ่มกัดทำลายต้นข้าวเป็นอาหาร การที่เพลี้ยกระโดดสีน้ำตาลเริ่มวางไข่และฟักตัวในช่วงข้าวพ้นน้ำมาระยะหนึ่ง เพราะเพลี้ยจะต้องอาศัยน้ำในการป้องกันตัวเองจากศัตรูธรรมชาติอื่น ๆ เมื่อสังเกตเห็นแล้วในช่วงเพลี้ยกระโดดสีน้ำตาลวางไข่ ชาวบ้านก็จะปล่อยน้ำออกจากนา ให้ศัตรูทางธรรมชาติของเพลี้ยซึ่งก็คือ มด เข้ามากินไข่อ่อนของเพลี้ย เป็นการตัดวงจรการเจริญเติบโตของเพลี้ยไปได้ วิธีนี้เป็นภูมิปัญญาชาวบ้านในการแก้ไขปัญหาเพลี้ยกระโดดสีน้ำตาลโดยไม่ต้องพึ่งสารเคมีในการฆ่าแมลง

ภูมิปัญญาอีกแบบหนึ่งในการกำจัดศัตรูพืชของข้าว คือ หอยเชอรี่ : คือ ก่อนที่จะทำการปลูกข้าวใหม่ ภายหลังจากการเก็บเกี่ยวข้าวแล้ว ชาวนาจะปล่อยให้เป็ดลงไปในแปลงนาเพื่อกินหอยเชอรี่ วิธีการนี้เป็นการบรรเทาปริมาณหอยเชอรี่ให้ลดน้อยลง แต่ไม่สามารถกำจัดหอยเชอรี่ได้โดยเด็ดขาด เพราะเป็ดจะกินหอยเชอรี่ได้เฉพาะที่ตัวเล็ก ๆ เท่านั้น ส่วนตัวใหญ่จะมีขนาดเกินกว่าที่เป็ดจะกิน และตัวใหญ่ก็จะดำดินลงไปลึกประมาณครึ่งถึงหนึ่งฟุต ภูมิปัญญานี้จึงเป็นเพียงการลดปริมาณของหอยเชอรี่ลง แต่การกำจัดหอยเชอรี่ให้หมดไป ยังคงต้องใช้ยาฆ่าหอยเชอรี่ ซึ่งถือว่าเป็นยากำจัดศัตรูพืชที่มีความรุนแรงมากที่สุด และมีผลกระทบกับสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติมาก ส่งผลให้น้ำที่ไหลออกจากที่นาจะเป็นน้ำที่ปนเปื้อนสารเคมีและเป็นน้ำที่เรียกได้ว่าเป็นน้ำเสีย ที่มีผลกระทบต่อระบบนิเวศวิทยา คุณบุรี พูดถึงเรื่องนี้ว่า "น้ำที่ออกจากนาจะไหลออกตามคลองส่งน้ำ และไปลงแม่น้ำน้อย ที่สมัยก่อนมีปลาเต็มไปหมด แต่เดี๋ยวนี้ไม่เหลือปลาแล้ว พอน้ำเสียลงไปปลามันก็เมาหมดชาวบ้านก็จับไปกิน ทั้งตัวเล็กตัวน้อยจนไม่เหลือปลาในแม่น้ำแล้ว ที่เรากินอยู่ทุกวันนี้ ปลาเลี้ยงเป็นส่วนใหญ่ครับ"

สิ่งหนึ่งที่เป็นภูมิปัญญาของชาวนาคือ ชาวนารู้ว่าวิธีการหนึ่งซึ่งเป็นวิธีการที่ดีที่สุดในการกำจัดศัตรูพืชของข้าว ไม่ว่าจะเป็นหอยเชอรี่ เพลี้ยกระโดดสีน้ำตาล หนู หรือแมลงอื่น ๆ ก็คือการตัดวงจรการเจริญเติมโตของศัตรูพืชเหล่านั้น ซึ่งวิธีการที่สำคัญในการตัดวงจรการเจริญเติบโตนี้ก็คือ การหยุดทำนาระยะเวลาหนึ่ง เช่น การปลูกข้าวที่ทำกินปีละ 3 ครั้ง ก็อาจจะปลูกครั้งที่ 1 แล้วเว้นว่างไปประมาณ 2 - 3 เดือน แล้วปลูกครั้งที่ 2 วิธีการนี้จะลดการปลูกข้าวจากปีละ 3 ครั้ง เหลือปีละ 2 ครั้ง และจะมีผลดีทั้งการตัดวงจรการเจริญเติบโตของศัตรูพืช และทำให้พื้นดินที่นาได้พักและฟื้นตัวบ้าง ดินจะได้

ไม่เสื่อมโทรมเร็ว ที่สำคัญหากมองในแง่ภาพรวมของประเทศที่เมื่อชาวนาลดการผลิตข้าวลง ปริมาณข้าวในประเทศจะลดลง จะมีผลทำให้ราคาข้าวสูงกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่ชาวนาทุกคนรับทราบและเข้าใจทั้งนั้น แต่ก็มีชาวนาน้อยมากหรือแทบจะไม่มีชาวนาคนใดปฏิบัติตามเลย ชาวนาจะพยายามทำนาให้ได้จำนวนมากครั้งที่สุดเท่าที่จะทำได้ ชาวนาอย่างคุณบุญเรือง พูดถึงเรื่องนี้ว่า "*อันที่จริงเราก็อยากพักการทำนาบ้าง ก็รู้กันอยู่ว่ายิ่งปลูกข้าวออกมามาก ข้าวก็จะไม่มีราคา ดินก็จะเสื่อมเร็ว แต่จะทำอย่างไรได้ ค่ากินอยู่ปัจจุบันนี้มันแพง ลูกก็มีหลายคน ค่าใช้จ่ายมันไม่พอใช้ เราก็ต้องพยายามหาทุกวิถีทาง พอนาว่างก็ต้องรีบปลูกข้าวต่อ ถึงข้าวจะไม่ค่อยได้ราคา เราก็ยังพอได้บ้างได้นิดได้หน่อยก็ยังดีกว่าไม่มีรายได้ ชาวนาก็ไม่รู้ว่าจะไปหาเงินหาทองได้ด้วยวิธีไหนนอกจากการปลูกข้าว*" คำกล่าวของคุณบุญเรือง สะท้อนให้เห็นถึงการรับรู้ปัญหาของชาวนาเป็นอย่างดี แต่ชาวนาก็ไม่มีทางเลือกอื่นใดที่จะเป็นช่องทางในการหารายได้มาดำรงชีวิตในสภาพเศรษฐกิจเช่นนี้นอกจากการทำนา คุณบุรี พูดถึงเรื่องนี้ว่า "*สมัยนี้รายจ่ายต่าง ๆ สูงมาก ทุกอย่างต้องซื้อหมด ไม่ว่าจะเป็นอาหาร เนื้อสัตว์ ผักต่าง ๆ ต้องซื้อหมด ไอ้ที่จะมาปลูกผักกินนั้น มันเป็นไปได้ยาก ปลูกผักสวนครัวเพื่อกินนั้น ดูง่ายแต่ไม่ง่ายหรอกครับต้องเอาจริงเอาจัง กางมุ้งให้เลย แบบปล่อยไว้ไม่ได้กินหรอกครับ แมลงกินหมด ที่นี้ชาวนาจะเอาเวลาที่ไหนมาปลูก แค่ทำนาก็หนักแย่แล้ว สู้ซื้อเขากินดีกว่าครับ สมัยก่อนผักตามธรรมชาติยังพอมี ปู ปลายังพอจับได้ แต่สมัยนี้ไม่มีแล้วทุกอย่างต้องซื้อหมด ค่าใช้จ่ายสูงขึ้นตามมา ที่สำคัญเดี๋ยวนี้รถขายกับข้าวก็วิ่งเข้ามาถึงบ้านทุกวัน วันละหลายรอบ สะดวกสบายกว่าแต่ก่อน ชาวบ้านจึงเลือกจะซื้อเขามากกว่าครับอาหารการกินสมัยนี้จึงต้องซื้อหมดครับ*"

รายจ่ายที่สำคัญและเป็นรายจ่ายหลักของครอบครัวชาวนา คือ รายจ่ายเรื่องของลูกชาวนา ชาวนาในอดีตไม่ได้มีการศึกษาสูงนัก ส่วนใหญ่จะจบการศึกษาเพียงประถมต้นจากโรงเรียนในหมู่บ้าน แต่ปัจจุบันความสำคัญของการศึกษามีสูงขึ้น แนวโน้มของการสนับสนุนให้ลูกมีการศึกษาสูงขึ้นจึงมีมากขึ้นด้วย โดยมีความคาดหวังที่จะเห็นลูกมีการศึกษาที่ดีและสามารถไปประกอบอาชีพที่ดีมากกว่าเป็นชาวนา สิ่งที่เป็นผลตามมาคือ ค่าใช้จ่ายในการศึกษา โดยโรงเรียนในระดับที่สูงขึ้นในระดับมัธยมศึกษา อาชีวศึกษา หรืออุดมศึกษา มักจะตั้งอยู่ในพื้นที่ที่เป็นชุมชนเขตเมือง ไม่ว่าจะเป็นตัวที่ตั้งของอำเภอ จังหวัด หรือกรุงเทพมหานคร ดังนั้น ค่าใช้จ่ายทางการศึกษาในระดับสูงจึงมีมากตามมา ไม่ว่าจะเป็นค่าเทอมในการศึกษา ค่าใช้จ่ายในการเดินทางไปศึกษา จากหมู่บ้าน มายังอำเภอ หรือมาจังหวัด หรือไปยังกรุงเทพมหานคร ค่าอาหาร ค่าเครื่องแต่งกาย ฯลฯ ซึ่งล้วนเป็นค่าใช้จ่ายในรูปแบบของตัวเงินทั้งสิ้น และเป็นภาระสำคัญที่ครอบครัวชาวนาจำเป็นต้องหารายได้สำหรับการศึกษาของบุตร คุณสมบุญ ทรัพย์เพิ่มพูดถึงเรื่องนี้ว่า " *ที่สำคัญของรายจ่ายของครอบครัว ก็คือเรื่องเรียนของลูก ก็ตั้งใจส่งให้เรียนสูงที่สุดเท่าที่เด็กจะทำได้ สมัยนี้มันต้องเรียนสูง ๆ จะได้มีงานทำ นาเราก็จะมีน้อยลง รุ่นเราได้มรดกมา 10 - 20 ไร่ รุ่นลูกก็ต้องแบ่งไปอีก รุ่นหลานก็ต้องแบ่งไปอีก แล้วจะเหลือสักกี่ไร่มันจะไม่พอกิน จึงต้องให้ไปเรียนให้มาก ๆ จะได้มีทางทำมาหากินทางอื่นได้*"

การปรับตัวที่สำคัญของชุมชนบ้านแม่กลางอีกประการหนึ่งก็คือการรวมหุ้นกันจัดตั้งเป็น *"กลุ่มเกษตรกรทำนาทำไร่โพธิ์ไทร"* ในราคาหุ้นละ 50 บาท เพื่อรวบรวมเงินในการจัดซื้อปุ๋ย เมล็ดพันธุ์พืช และยาฆ่าแมลง ในนามของกลุ่มซึ่งจะได้ราคาถูกกว่าราคาท้องตลาด โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากชาวบ้านบางคนต้องการซื้อเป็นราคาเงินเชื่อ ก็จะมีราคาสูงมาก การรวมกลุ่มจัดซื้อจึงเป็นการลดต้นทุนการผลิตประการหนึ่งของชาวบ้าน และเป็นการช่วยเหลือซึ่งกันและกันในกลุ่มเกษตรกรในหมู่บ้าน กลุ่มนี้เกิดขึ้นมานานหลายปีแล้ว ปัจจุบันมีเงินกองทุนหมุนเวียนของกลุ่มประมาณ 800,000 บาท และจะมีเงินปันผลให้สมาชิกทุกปี

กระแสของการพัฒนาประเทศและวาทกรรมของความเจริญที่เข้ามาสู่ชีวิตชาวนา สำหรับหมู่บ้านแม่กลาง ชาวบ้านไม่สามารถต่อต้านได้ หากต้องยอมรับกระแสที่เกิดขึ้น และพยายามปรับปรุงการดำรงชีวิตของตนเองให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลง ชาวนาหลายคนเริ่มพยายามหันวิถีชีวิตไปสู่การดำรงชีวิตแบบเดิม ก็จะทำได้เพียงการดำรงชีวิตอย่างประหยัดขึ้น ลดค่าใช้จ่ายลงโดยการลดการบริโภค สิ่งของฟุ่มเฟือยในชีวิตประจำวัน ซึ่งก็เป็นเพียงแต่การบรรเทาค่าใช้จ่ายที่ต้องเสียไป แต่หากจะย้อนกลับไปสู่วิถีชีวิตชาวนาแบบเดิมคงไม่สามารถกระทำได้เลยท่ามกลางกระแสการพัฒนาของรัฐ

บทที่ 5
กองทุนหมู่บ้านในกระแสการพัฒนาและผลที่มีต่อชุมชน

การเข้ามาของกองทุนหมู่บ้าน

การที่รัฐบาลมีนโยบายที่จะจัดสรรเงินกองทุนหมู่บ้านให้กับหมู่บ้านต่าง ๆ ทั่วประเทศ หมู่บ้านละ 1 ล้านบาทนั้น หมู่บ้านแม่กลาง ก็เป็นหมู่บ้านหนึ่งที่ได้รับเงินกองทุนหมู่บ้าน จุดเด่นของหมู่บ้านแม่กลาง คือ เป็นหมู่บ้านที่ประชากรส่วนใหญ่มีอาชีพทางเกษตรกรรม คือ การทำนา แต่มีคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านที่เข้มแข็ง จนสามารถบริหารกองทุนหมู่บ้านได้อย่างมีประสิทธิภาพ คือ มีความเข้มแข็งในการจัดการกองทุน จนได้รับเลือกเป็นหมู่บ้านดีเด่นในการจัดการกองทุนของตำบลโพธิ์ไทร อำเภอค่ายบางระจัน ตลอดจนได้รับการยอมรับในเรื่องการบริหารงานกองทุนหมู่บ้านในระดับจังหวัดด้วย

ด้วยลักษณะทางสังคมของหมู่บ้านที่เป็นหมู่บ้านขนาดเล็ก และมีอายุยาวนานประมาณ 200 ปี ชาวบ้านมีความสนิทสนมรู้จักกันทั้งหมู่บ้าน มีความสามัคคีกันค่อนข้างสูง มีวัฒนธรรมประเพณีที่เป็นทุนทางสังคมที่เหมือนกัน ไม่ว่าจะเป็นการนับถือศาสนาที่เป็นศาสนาพุทธเป็นส่วนใหญ่ มีขนบธรรมเนียมประเพณีที่เป็นวิถีชีวิตแบบสังคมไทยในชนบท ไม่ว่าจะเป็นพิธีกรรมทางศาสนา งานประเพณีการขึ้นปีใหม่ งานสงกรานต์ ฯลฯ ดังนั้นเมื่อรัฐบาลจัดสรรงบประมาณกองทุนให้กับหมู่บ้านต่างๆทั่วประเทศ หมู่บ้านแม่กลางจึงเป็นหมู่บ้านที่มีความพร้อมมากกว่าหมู่บ้านอีกหลายแห่ง ได้มีการจัดประชุมประชาคมของหมู่บ้านเพื่อขอรับกองทุนจากรัฐบาล และมีการเลือกตั้งคณะกรรมการกองทุน เมื่อวันที่ 6 สิงหาคม 2544 โดยมีตัวแทนครัวเรือนของ ชาวบ้านเข้าประชุมจำนวน 45 คน (45 ครัวเรือน จากจำนวนครัวเรือนทั้งหมด 56 ครัวเรือน) และดำเนินการขอรับเงินกองทุนหมู่บ้านตามการขอรับที่รัฐได้กำหนดหลักเกณฑ์ไว้โดยได้รับการอนุมัติเงินโอนของกองทุนหมู่บ้าน เมื่อวันที่ 9 พฤศจิกายน 2544 ทั้งนี้ชาวบ้านที่ได้รับเลือกเป็นคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านประกอบด้วย

1.	นายศักดิ์ดา	ทัศนา	อายุ 49 ปี	อาชีพทำนา
2.	นายพลากร	พรหมวิหาร	อายุ 36 ปี	อาชีพเลี้ยงโค/ช่าง
3.	นายบุรี	แสงเงิน	อายุ 49 ปี	อาชีพค้าขาย
4.	นายปัญญา	ถ้ำเงิน	อายุ 61 ปี	อาชีพทำนา
5.	นายชม	บัวทอง	อายุ 53 ปี	อาชีพทำนา
6.	นายรุ่งเรือง	สำราญกุล	อายุ 32 ปี	อาชีพเพาะเห็ดฟาง
7.	นายไพบูลย์	พรหมวิหาร	อายุ 37 ปี	อาชีพทำนา
8.	นายเปรื่อง	ทักษิณ	อายุ 41 ปี	อาชีพทำนา

9. น.ส.สนม สง่าดี อายุ 54 ปี อาชีพทำนา
10. นางผัน บัวทอง อายุ 53 ปี อาชีพทำนา
11. นางทอง ก้อนดำ อายุ 47 ปี อาชีพทำนา
12. นางอรุณ สำราญกุล อายุ 33 ปี อาชีพเพาะเห็ดฟาง
13. นางสิรินทร์ ขุนคง อายุ 46 ปี อาชีพค้าขาย
14. น.ส.มาลี คงสำราญ อายุ 47 ปี อาชีพทำนา
15. นางพรรณี ภักดีใจ อายุ 32 ปี อาชีพทำนา

คณะกรรมการที่ได้รับการเลือกตั้งมีการแบ่งสัดส่วนระหว่างชายและหญิงอย่างใกล้เคียงกันคือเป็นชาย 8 คน เป็นหญิง 7 คน รวม 15 คน มีอายุเฉลี่ย 44.6 ปี จึงเป็นกรรมการที่วัยอยู่ในวัยทำงานและเป็นปัจจัยประการหนึ่งให้การดำเนินการของกองทุนมีความเข้มแข็ง กรรมการที่ได้รับการเลือกตั้งทั้งหมดได้ประชุมหารือและมีมติแต่งตั้งให้

1. นายศักดิ์ดา ทัศนา เป็นประธานกองทุนหมู่บ้าน
2. นายพลากร พรหมวิหาร เป็นรองประธานกองทุนหมู่บ้าน
3. นายบุรี แสงเงิน เป็นเลขานุการกองทุนหมู่บ้าน
4. นางพรรณี ภักดีใจ เป็นเหรัญญิกกองทุนหมู่บ้าน

คณะกรรมการได้พิจารณาให้กู้เงินกองทุนเป็น 2 ระยะ ระยะที่ 1 ระหว่างวันที่ 1 - 31 ธันวาคม 2544 มีผู้กู้จำนวน 32 ราย เป็นยอดเงินกู้ทั้งหมด 655,000 บาท และระยะที่ 2 ระหว่างวันที่ 1 - 31 มกราคม 2545 มีผู้กู้จำนวน 3 ราย เป็นยอดเงินกู้ทั้งหมด 70,000 บาท รวมมีผู้กู้ทั้งสิ้นจำนวน 35 ราย เป็นยอดเงินกู้รวมทั้งสองระยะเป็นเงิน 725,000 บาท ผู้กู้ที่ได้รับการอนุมัติมีวงเงินตั้งแต่ 5,000 - 40,000 บาท ทั้งนี้ผู้ที่กู้เกินวงเงิน 20,000 บาท จะต้องได้รับการอนุมัติจากการประชุมของประชาคมหมู่บ้านด้วย และสามารถแบ่งการกู้เงินไปตามวัตถุประสงค์ของการกู้ได้ดังนี้คือ

1. การผลิตทางการเกษตร
   1.1 การปลูกพืช คือ การทำนา 20 ราย เพาะเห็ดฟาง 3 ราย รวมเงินกู้ 510,000 บาท
   1.2 การเลี้ยงสัตว์ คือ การเลี้ยงโค 3 ราย เลี้ยงหมู 1 ราย รวมเงินกู้ 85,000 บาท
   1.3 การประมง คือ การเลี้ยงปลา 1 ราย รวมเงินกู้ 20,000 บาท
2. การค้าขาย คือ การค้าขายเครื่องอุปโภค บริโภค 2 ราย รวมเงินกู้ 40,000 บาท
3. การบริการ
   3.1 การรับเหมาก่อสร้าง 2 ราย รวมเงินกู้ 30,000 บาท
   3.2 การตัดเย็บเสื้อผ้า 2 ราย รวมเงินกู้ 20,000 บาท
4. อุตสาหกรรมในครอบครัว คือ การทำเครื่องเรือนจากไม้ 1 ราย รวมเงินกู้ 20,000 บาท

เงื่อนไขประการหนึ่งของการอนุมัติให้กู้เงินคือ ผู้กู้ต้องทำสัญญาตามแบบที่คณะกรรมการกำหนดและจำหน่ายแบบในราคาชุดละ 10 บาท และผู้กู้จะต้องเป็นสมาชิกกองทุนสัจจะของชุมชนที่เสียค่าสมาชิกในอัตราเดือนละ 20 บาท หรือปีละ 240 บาท สมาชิกสามารถเลือกการจ่ายเป็นรายเดือนหรือตลอดปีก็ได้ ซึ่งขณะนี้กองทุนมีเงินอยู่ประมาณ 8,000 กว่าบาท ประการสุดท้ายผู้กู้ต้องมีผู้ค้ำประกัน 2 คนด้วย สำหรับยอดเงินของกองทุนหมู่บ้านที่กู้ไปมีประมาณ 725,000 บาท และยังมีเงินเหลืออยู่อีก 275,000 บาท

อัตราดอกเบี้ยเงินกู้และการชำระคืน

อัตราดอกเบี้ยคิดร้อยละ 6 ต่อปี หรือเดือนละ 0.50 บาท ระยะชำระคืนให้ชำระเมื่อครบระยะ 1 ปี พร้อมดอกเบี้ย คือแบ่งเป็นระยะชำระคืน 2 ระยะ ตามช่วงของการกู้เงิน คือ ระยะที่ 1 ระหว่างวันที่ 1-31 ธันวาคม 2545 และ ระยะที่ 2 ระหว่างวันที่ 1-31 มกราคม 2546 คณะกรรมการจะไม่เก็บเงินในลักษณะของการทยอยเก็บ เพราะเป็นภาระในการดำเนินการของคณะกรรมการ แต่จะให้ชำระพร้อมกันเมื่อครบระยะ 1 ปี

นอกจากกองทุนสัจจะแล้ว ในหมู่บ้านยังมีการรวมหุ้นกันเป็น"กลุ่มเกษตรกรทำนาทำไร่โพธิ์ไทร" ในราคาหุ้นละ 50 บาท เพื่อรวบรวมเงินในการจัดซื้อปุ๋ย เมล็ดพันธุ์ และยาฆ่าแมลงในนามของกลุ่มซึ่งจะได้ราคาถูกกว่าราคาท้องตลาด โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากชาวบ้านบางคนต้องซื้อเป็นราคาเงินเชื่อจะยิ่งมีราคาสูงมาก กลุ่มนี้มีมานานหลายปีแล้ว สมาชิกทั้งหมดเป็นเกษตรกรในหมู่บ้าน โดยการเป็นสมาชิกเป็นไปโดยสมัครใจและไม่มีผลผูกพันกับการกู้เงินของกองทุนหมู่บ้าน ปัจจุบันกองทุนมีเงินหมุนเวียนประมาณ 800,000 บาท และมีเงินปันผลให้สมาชิกทุกปี ตลอดจนมีผลกำไรในการนำมาจัดกิจกรรมของหมู่บ้านได้พอสมควร

การสัมภาษณ์

ในการสัมภาษณ์นี้ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก (key informance) จำนวนทั้งสิ้น 14 คน เมื่อวันที่ 4 สิงหาคม 2545 ดังนี้

1.	นายศักดิ์ดา	ทัศนา	ประธานคณะกรรมการกองทุน
2.	นายพลากร	พรหมวิหาร	รองประธานฯและรักษาการเหรัญญิก
3.	นายบุรี	แสงเงิน	เลขานุการ กู้เงิน 40,000 บาท
4.	น.ส.สนม	สง่าดี	กรรมการ
5.	นางอรุณ	สำราญกุล	กรรมการ
6.	นางทอง	ก้อนดำ	กรรมการ
7.	นางวรัญญา	วุฒิภูมิ	ที่ปรึกษาคณะกรรมการ
8.	นายวิชัย	รังสิมา	สมาชิก กู้เงิน 20,000 บาท

9. นางฉลอม	จรรยา	สมาชิก กู้เงิน 20,000 บาท
10. นายคำนวน	ทรัพย์มาก	สมาชิก
11. นายกง	ภักดีใจ	สมาชิก
12. นางประภัสสร	สิงห์กลาง	ไม่เป็นสมาชิก ไม่กู้
13. นางสมใจ	ชาวนา	ไม่เป็นสมาชิก ไม่กู้
14. คุณยายสงบ	ศรีสม	ผู้อาวุโส
15. น.ส.ชมเดือน	บรรจงผล	บัณฑิตอาสาของหมู่บ้าน

ข้อสรุปเบื้องต้นของการสัมภาษณ์

1. กองทุนหมู่บ้านของหมู่บ้านนี้เริ่มครั้งแรกเมื่อวันที่ 6 สิงหาคม 2544 ได้มีการเลือกตั้ง คณะกรรมการกองทุนรวม 15 คน เป็นชาย 8 คน เป็นหญิง 7 คน แล้วกรรมการทั้ง 15 คนจึงมาเลือกประธานคณะกรรมการกองทุน และตำแหน่งอื่นๆ และได้รับการอนุมัติเงินจากรัฐบาลเมื่อวันที่ 9 พฤศจิกายน 2544 โดยทั่วไปชาวบ้านเห็นว่าการที่รัฐบาลจัดให้มีกองทุนหมู่บ้านนั้นเป็นสิ่งที่ดี เพราะ หมู่บ้านจะได้มีเงินที่จะให้ชาวบ้านได้กู้ไปใช้ในการประกอบอาชีพเพื่อหารายได้เพิ่มขึ้น

2. การกู้เงินแบ่งเป็น 2 ระยะ คือ ระยะแรกระหว่างวันที่ 1 - 31 ธันวาคม 2544 และระยะที่สอง ระหว่างวันที่ 1 - 31 มกราคม 2545

3. หลักเกณฑ์เบื้องต้นของการกู้คือ

3.1 ผู้กู้ต้องกรอกแบบการกู้ที่จัดพิมพ์จำหน่ายในราคาชุดละ 10 บาท

3.2 ผู้กู้ต้องเป็นสมาชิกกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ของหมู่บ้าน

3.3 ต้องมีผู้ค้ำประกัน 2 คน

4. การพิจารณาอนุมัติเงินกู้ หากวงเงินกู้ไม่เกิน 20,000 บาท คณะกรรมการจะพิจารณาตามความเหมาะสม แต่หากมีการขอกู้เกินกว่า 20,000 บาท ต้องเรียกประชุมประชาคมของหมู่บ้านเพื่อขออนุมัติ ปัจจุบันมีการปล่อยเงินกู้ในวงเงินระหว่าง 5,000 - 40,000 บาท รวม 35 ราย โดยส่วนใหญ่เป็นการกู้เพื่อการทำนา (20 ราย)

5. หลักเกณฑ์ที่สำคัญอีกประการของการพิจารณาอนุมัติเงินกู้คือ คณะกรรมการจะพิจารณาจากความเป็นไปได้ของโครงการที่เสนอมา ความเหมาะสมของผู้กู้ทั้งในด้านความสามารถในการทำงาน ความเชื่อถือทางสังคมตลอดจนประวัติการทำงานที่ผ่านมาในชุมชน รวมไปถึงความเชื่อถือของบุคคลที่ค้ำประกันการกู้เงินว่าหากไม่สามารถเรียกเก็บเงินจากผู้กู้ได้ จะสามารถเรียกเก็บจากผู้ที่ค้ำประกันได้

6. อัตราดอกเบี้ยร้อยละ 6 ต่อปี หรือเดือนละ 0.50 บาท

7. การชำระคืนให้ชำระคืนพร้อมดอกเบี้ยเมื่อครบกำหนดที่ขอกู้ไปใน 1 ปี คณะกรรมการจะไม่รับชำระระหว่างปีแบบทยอยส่ง เนื่องจากจะเป็นภาระต่อคณะกรรมการ

8. ถึงแม้การดำเนินการของคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านจะเกินระยะเวลา 1 ปีมาแล้ว แต่การจับฉลากให้กรรมการออกครึ่งหนึ่งแล้วเลือกตั้งใหม่ยังไม่เกิด เพราะได้มีการตกลงกันของคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านว่า คณะกรรมการจะต้องติดตามการคืนเงินตามวงเงินที่ให้กู้ให้เรียบร้อยก่อน เพราะหากมีการเลือกตั้งคณะกรรมการใหม่ขึ้นมาทำงาน จะเป็นภาระของคณะกรรมการชุดใหม่ที่ต้องมาติดตามหนี้สินที่คณะกรรมการชุดเก่าได้อนุมัติไว้ ที่สำคัญทำให้การทำงานของคณะกรรมการกองทุนขาดความต่อเนื่อง คณะกรรมการชุดใหม่อาจไม่เข้าใจการปฏิบัติงานและต้องเสียเวลาในการเรียนรู้งาน ทำให้การทำงานขาดความต่อเนื่อง ดังนั้นคณะกรรมการชุดปัจจุบันจึงต้องทำหน้าที่เร่งรัดติดตามการกู้เงินที่ได้อนุมัติไว้ให้เรียบร้อยก่อน จึงจะมีการเลือกตั้งคณะกรรมการกึ่งหนึ่งที่ต้องจับสลากออกไป แต่อย่างไรก็ตามหากมีการจับสลากกรรมการออก และมีการเลือกตั้งกรรมการชุดใหม่เข้ามาแทน มีการคาดการณ์แนวโน้มที่ชาวบ้านจะเลือกคณะกรรมการชุดเดิมที่ถูกจับฉลากออกไปมีสูงมาก เพราะเห็นว่าสามารถทำงานได้อย่างต่อเนื่อง และที่สำคัญชาวบ้านในหมู่บ้านนี้มีชีวิตอยู่แบบสบายๆ จึงไม่มีใครกระตือรือร้นที่จะเป็นกรรมการกองทุน กรรมการที่ได้มาส่วนใหญ่จึงเป็นการขอความร่วมมือจากชาวบ้านที่ได้รับการยอมรับให้มาช่วยทำงานกองทุนหมู่บ้าน

9. ปัญหาการชำระเงินกู้ยังไม่เกิดเพราะยังไม่ครบอายุของการกู้เงิน ระยะการชำระเงินกู้คืนจะเริ่มต้นชุดแรกระหว่างวันที่ 1-31 ธันวาคม 2545 และชุดที่สองระหว่างวันที่ 1-31 มกราคม 2546 แต่คณะกรรมการมีความมั่นใจว่าจะต้องได้รับการชำระคืนไม่ต่ำกว่าร้อยละ 90 โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้กู้ที่เป็นชาวนา ตามประสบการณ์ทำนาของชาวบ้านมีความมั่นใจที่จะได้รับเงินคืน 100 เปอร์เซนต์ หากการทำนาไม่ประสบปัญหาในการผลิตคือศัตรูพืชต่างๆที่อาจเกิดขึ้นได้ ส่วนอาชีพอื่นที่กู้ไปก็คาดว่าไม่น่ามีปัญหาเพราะเป็นจำนวนเงินที่ไม่มาก และทุกคนมีผู้ค้ำประกันอยู่แล้ว

10. ชาวนาที่กู้เงินกองทุนไปส่วนใหญ่จะนำไปใช้ในการจ้างเครื่องจักรกลในการทำนาส่วนหนึ่ง ส่วนที่เหลือจะนำไปใช้ในการจัดซื้อปุ๋ยและยากำจัดศัตรูพืช ทำให้ชาวนาไม่ต้องไปกู้ยืมเงินนอกระบบมาใช้ และทำให้ไม่ต้องไปซื้อปุ๋ยและยากำจัดศัตรูพืชในราคาเงินเชื่อที่มีราคาแพงมากกว่า

11. ชาวบ้านที่ไม่กู้มี 2 กรณี คือ

11.1 เป็นผู้มีฐานะดีมากในหมู่บ้าน

11.2 เป็นผู้มีฐานะยากจนและมีรายได้ไม่แน่นอน จนเกรงว่าเมื่อกู้เงินไปแล้วมีความไม่มั่นใจว่าจะสามารถหาเงินมาชำระได้ตามกำหนด จึงไม่อยากสร้างปัญหาให้ผู้ที่ค้ำประกัน

12. ชาวบ้านเห็นว่ากองทุนหมู่บ้านเป็นสิ่งที่มีประโยชน์ต่อชุมชน เป็นส่วนที่ทำให้ระบบหมุนเวียนการใช้จ่ายเงินของชาวบ้านมีความคล่องตัวมากขึ้น และเห็นว่าควรมีการดำเนินการเรื่องนี้อย่างต่อเนื่องไป

13. จำนวนเงินที่รัฐบาลให้มา 1,000,000 บาท และวงเงินกู้ที่กำหนดไว้ไม่เกิน 20,000 บาท ชาวบ้านส่วนใหญ่คิดว่ามีความเหมาะสมสำหรับหมู่บ้านขนาดเล็ก แต่หากเป็นหมู่บ้านขนาด

ใหญ่ที่มีจำนวนหลังคาเรือน (ประมาณ 150 หลังคาเรือนขึ้นไป) และมีปัญหาความยากจนมาก เงินจำนวนนี้ก็อาจน้อยเกินไปทำให้ต้องเกิดการแย่งชิงการกู้เงินกัน ทำให้เกิดความขัดแย้งในระดับหมู่บ้านก็ได้ ดังนั้นจำนวนเงินของกองทุนหมู่บ้านจึงควรพิจารณาตามจำนวนประชากรของหมู่บ้าน และสภาพปัญหาของหมู่บ้านแต่ละแห่งที่แตกต่างกัน ไม่จำเป็นจะต้องมีจำนวนเท่าๆกันทุกหมู่บ้าน

14. ระยะเวลาการกู้ 1 ปี เป็นระยะเวลาที่ยอมรับได้ เพราะหากนานกว่านี้อาจเกิดความเฉื่อยชาในความพยายามหาเงินมาชำระหนี้ก็ได้ แต่สำหรับอาชีพการเกษตรกรรมบางประเภท อาจจะยังไม่เห็นผลในการลงทุนก็ได้ เช่น การเลี้ยงโค การเลี้ยงปลา อาจเกิดผลที่ยังไม่เต็มที่นัก

15. การทำงานของบัณฑิตอาสาของหมู่บ้านนี้ ได้ช่วยงานคณะกรรมการในเรื่องการจัดทำบัญชีการกู้เงิน ทำให้มีความสนิทสนมกับคณะกรรมการกองทุนฯในระดับหนึ่ง แต่อย่างไรก็ตาม ขอบเขต การปฏิบัติงานของบัณฑิตอาสายังไม่ชัดเจนนัก หากจะมีการจ้างต่อไปจะต้องมีการพิจารณาถึงขอบเขต อำนาจหน้าที่และภารกิจของบัณฑิตอาสาให้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น และควรได้ลงมาช่วยงานในหมู่บ้านให้มากกว่าปัจจุบันนี้

16. สำหรับการจัดสรรผลประโยชน์จากกองทุน ได้มีการกำหนดไว้ในระเบียบข้อบังคับกองทุนหมู่บ้านแม่กลาง ในข้อที่ 40 ว่า “การจัดสรรกำไรสุทธิประจำปี เมื่อสิ้นปีบัญชีทางกองทุนและได้ปิดบัญชีตามมาตรฐานการบัญชีตามที่รับรองทั่วไปแล้ว ปรากฏว่ากองทุนมีกำไรสุทธิ คณะกรรมการกองทุนจะนำกำไรสุทธิมาจัดสรรได้ดังนี้

(1) เป็นเงินปันผลค่าหุ้นในอัตราร้อยละ 10
(2) เป็นเงินประกันความเสี่ยงในอัตราร้อยละ 15
(3) เป็นเงินตอบแทนคณะกรรมการกองทุนในร้อยละ 15
(4) เป็นทุนการศึกษาหรือพัฒนาอาชีพของประชาชนในหมู่บ้านในอัตราร้อยละ 5
(5) เป็นทุนเพื่อสมทบกองทุนในอัตราร้อยละ 40
(6) เป็นทุนเพื่อสาธารณประโยชน์ของหมู่บ้านในอัตราร้อยละ 10
(7) อื่นๆที่คณะกรรมการเห็นสมควรในอัตราร้อยละ 5

17. การดำเนินการของกองทุนหมู่บ้านแม่กลางที่เข้มแข็งนี้ อาจจะสรุปได้ว่าเกิดจากการที่หมู่บ้านนี้เป็นหมู่บ้านขนาดเล็ก ประชากรน้อย รู้จักกันหมด ก่อตัวมานาน มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติและชุมชน คุ้นเคยกันทั้งหมู่บ้าน มีฐานะทางเศรษฐกิจเฉลี่ยค่อนข้างดี(ปลูกข้าวได้ปีละ 3 ครั้ง) มีความเจริญ อุดมสมบูรณ์ มีวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณียึดถือปฏิบัติเดียวกัน นับถือศาสนาเดียวกัน ที่สำคัญประธานคณะกรรมการกองทุนคือ นายศักดิ์ดา เทศนา เป็นบุคคลที่ชาวบ้านให้การยอมรับ เพราะเป็นประธานกลุ่มเกษตรกรผู้ซื้อปุ๋ยของหมู่บ้านที่มีเงินทุนหมุนเวียนปีละประมาณ 800,000 บาท เป็นคนที่ตั้งใจทำงาน มีความเข้มแข็งและมีความเสียสละสูง เป็นแกนนำที่สำคัญของการบริหารกองทุนหมู่บ้าน

18. สำหรับกองทุนอื่นในหมู่บ้านที่สำคัญ กองทุนของกลุ่มเกษตรกรผู้ซื้อปุ๋ยของหมู่บ้านที่ชาวบ้านลงหุ้นกันในการจัดซื้อปุ๋ยครั้งละจำนวนมาก ทำให้ได้ปุ๋ยที่ราคาถูกและคุณภาพดี แล้วนำมาขายให้กับชาวบ้านในราคาที่ถูกกว่าท้องตลาดและกองทุนได้รับกำไรส่วนหนึ่ง ซึ่งเมื่อสิ้นปีก็จะเฉลี่ยผลกำไรคืนแก่ชาวบ้านผู้ที่ถือหุ้นต่อไป ส่วนกองทุนอีกกองทุนหนึ่งคือ กองทุนสัจจะของชาวบ้านที่จัดตั้งขึ้นตามเงื่อนไขของกองทุนหมู่บ้าน ยังเป็นกองทุนขนาดเล็ก คือมีเงินทุนประมาณ 8,000 บาท ชาวบ้านยังมิได้กำหนดกฎเกณฑ์ในการจัดการกองทุนที่ชัดเจนมากนัก เพราะเป็นกองทุนที่ยังมีขนาดเล็ก ในเบื้องต้นกำหนดไว้ในลักษณะของการเป็นกองทุนประเภทที่เป็นกองทุนสาธารณประโยชน์

19. จุดอ่อนที่อาจเกิดขึ้นของกองทุนคือ

19.1 การที่ชาวบ้านที่กู้เงินไปไม่นำเงินที่กู้ไปใช้ตามวัตถุประสงค์ของการกู้เงินที่สำคัญอาจจะนำไปชำระหนี้สินนอกระบบที่มีอัตราดอกเบี้ยที่สูงกว่า

19.2 การประกอบอาชีพทางการเกษตรกรรมประเภทการเลี้ยงสัตว์ เช่น การเลี้ยงหมู เลี้ยงวัว เลี้ยงปลา ฯลฯ อาจไม่สามารถให้ผลผลิตได้ภายในระยะเวลา 1 ปี ทำให้ชาวบ้านที่กู้เงินไปเกิดปัญหาเมื่อครบระยะการชำระคืน จะต้องไปหาเงินทุนจากแหล่งอื่นมาชำระคืนก่อน และแหล่งเงินทุนอื่นก็อาจเป็นแหล่งเงินทุนนอกระบบที่มีอัตราดอกเบี้ยที่แพง จึงเป็นปัญหาของเกษตรกรผู้เลี้ยงสัตว์ด้วย

19.3 คนกู้ไปทำงานนอกหมู่บ้าน เป็นกรณีคนกู้มีชื่ออยู่ในหมู่บ้าน แต่มิได้อาศัยอยู่ในหมู่บ้าน และมาทำเรื่องขอกู้เงินเพื่อไปประกอบอาชีพนอกหมู่บ้าน บางรายนำไปเป็นกองทุนค้าขาย บางรายนำไปออกดอกเบี้ยเงินกู้ คุณศักดิ์ดา ประธานกองทุนหมู่บ้าน ให้ข้อคิดเห็นว่า *"ความจริงคนที่ไม่ได้อยู่ในหมู่บ้าน เราจะไม่ให้กู้หรอก แต่คนก็รู้จักกันก็คนในหมู่บ้าน เห็นหน้ากันอยู่ และเงินกองทุนเราก็ยังเหลือ คนกู้ก็มีคนค้ำประกันที่น่าเชื่อถือได้ กรรมการก็เลยตกลงอนุญาตให้เขากู้ได้ครับ อันนี้เราก็ไม่แน่ใจว่าจะตรงกับวัตถุประสงค์ของกองทุนหรือไม่"*

การจัดการกองทุนหมู่บ้านเมื่อครบรอบการชำระเงิน

ถึงแม้ว่าการกู้เงินกองทุนของหมู่บ้าน จะถูกกำหนดให้ชำระคืนเป็น 2 งวด คือ งวดแรกภายในวันที่ 31 ธันวาคม 2545 จำนวนผู้กู้ 32 ราย และงวดที่สองภายในวันที่ 31 มกราคม 2546 จำนวนผู้กู้ 3 ราย แต่ปรากฏว่าผู้กู้ 3 ราย ที่ต้องชำระคืนเงินกู้ภายในวันที่ 31 มกราคม 2546 ได้พร้อมใจกันชำระเงินกู้คืนกองทุนภายในวันที่ 31 ธันวาคม 2545 พร้อมกับผู้กู้ชุดแรกอีก 32 ราย ดังนั้น การชำระคืนเงินกู้ของชาวบ้านแม่กลาง จึงพร้อมใจกันทยอยชำระคืนเงินกู้พร้อมดอกเบี้ยครบทั้ง 35 ราย เท่ากับว่าการชำระเงินคืนของกองทุนหมู่บ้านแม่กลาง ได้รับคืนครบ 100 เปอร์เซ็นต์ จากผู้กู้ 35 ราย ยอดเงินกู้ 725,000 บาท และมีดอกเบี้ยที่ได้รับร้อยละ 6 ต่อปี เป็นเงินทั้งสิ้น 43,500 บาท

เมื่อได้เงินกู้คืนครบ 100 เปอร์เซ็นต์แล้ว ก่อนที่จะมีการอนุมัติเงินกู้ใหม่ ได้มีการเลือกตั้งคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านชุดใหม่ ทั้งนี้ตามระเบียบคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านนั้น เมื่อคณะ

กรรมการบริหารกองทุนหมู่บ้านบริหารงานได้ครบ 1 ปีแล้ว จะต้องมีการจับฉลากให้กรรมการกองทุนออกครึ่งหนึ่งแล้วเลือกตั้งใหม่เข้ามา แต่กรณีของหมู่บ้านแม่กลางนั้นเมื่อครบการดำรงตำแหน่งของกรรมการ 1 ปี ในวันที่ 6 สิงหาคม 2545 คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านได้หารือกับประชาคมหมู่บ้าน สรุปได้ว่า คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านชุดเดิมจะต้องปฏิบัติงานให้สำเร็จลุล่วงไปก่อน คือการตามยอดเงินกู้ของชาวบ้านทั้งหมดมาให้ครบ จึงค่อยเลือกตั้งใหม่ มิฉะนั้นจะกลายเป็นภาระของคณะกรรมการชุดใหม่ที่ต้องติดตามหนี้สินที่คณะกรรมการชุดเก่าได้อนุมัติไว้ ดังนั้นเมื่อมีการคืนเงินกองทุนหมู่บ้านครบทั้งหมดเมื่อวันที่ 31 ธันวาคม 2545 แล้ว ต่อมาในวันที่ 6 มกราคม 2546 จึงได้มีการประชุมประชาคมของหมู่บ้าน เพื่อการเลือกตั้งคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านชุดใหม่ โดยในที่ประชุมของประชาคมหมู่บ้านมีความเห็นที่แตกต่างจากระเบียบของกองทุนหมู่บ้านที่กำหนดไว้ให้ลาออกเพียงกึ่งหนึ่ง โดยที่ประชุมประชาคมหมู่บ้านแม่กลาง เสนอให้คณะกรรมการชุดเก่าทั้งชุดลาออกหมดเพื่อเป็นการเริ่มต้นใหม่ไม่เกิดปัญหากรรมการใหม่ กรรมการเก่า แต่ทุกคนที่ได้รับเลือกตั้งจะเป็นกรรมการใหม่ทุกคน คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านชุดเก่าจึงได้พร้อมใจกันลาออกจากการเป็นคณะกรรมการทั้งชุด แล้วจึงจัดให้มีการเลือกตั้งคณะกรรมการกองทุนชุดใหม่ ผลการเลือกตั้งปรากฏว่าคณะกรรมการชุดเก่าได้รับเลือกตั้งเข้ามาใหม่ทั้งหมด แต่ได้ลดจำนวนคณะกรรมการลง โดยตัดคณะกรรมการบางคนที่ติดภารกิจมากไม่สามารถเข้ามาช่วยในการดำเนินการกองทุนออกไป 4 คน กรรมการชุดใหม่ที่ได้รับการเลือกตั้ง จึงมีเพียงจำนวน 11 คน จากเดิมที่มีจำนวน 15 คน ประกอบด้วย

1.	นายศักดิ์ดา	ทัศนา	อายุ 50 ปี	อาชีพทำนา	เป็นประธานกองทุน
2.	นายพลากร	พรหมวิหาร	อายุ 37 ปี	อาชีพเลี้ยงโค/ช่าง	เป็นรองประธานฯ
3.	นายบุรี	แสงเงิน	อายุ 50 ปี	อาชีพค้าขาย	เป็นเลขานุการ
4.	นายไพบูลย์	พรหมวิหาร	อายุ 38 ปี	อาชีพทำนา	เป็นเหรัญญิก
5.	นายปัญญา	ถ้ำเงิน	อายุ 62 ปี	อาชีพทำนา	เป็นกรรมการ
6.	นายเปรื่อง	ทักษิณ	อายุ 42 ปี	อาชีพทำนา	เป็นกรรมการ
7.	นายชม	บัวทอง	อายุ 54 ปี	อาชีพทำนา	เป็นกรรมการ
8.	นางทอง	ก้อนดำ	อายุ 48 ปี	อาชีพทำนา	เป็นกรรมการ
9.	น.ส.มาลี	คงสำราญ	อายุ 48 ปี	อาชีพค้าขาย	เป็นกรรมการ
10.	นางผัน	บัวทอง	อายุ 54 ปี	อาชีพทำนา	เป็นกรรมการ
11.	น.ส.สนม	สง่าดี	อายุ 55 ปี	อาชีพทำนา	เป็นกรรมการ

คณะกรรมการที่ได้รับการเลือกตั้งทั้ง 11 คนนี้ แบ่งสัดส่วนเป็นชาย 7 คน และ หญิง 4 คน มีอายุเฉลี่ย 48.91 ปี การได้รับการเลือกตั้งเข้ามาใหม่ทั้งชุดของคณะกรรมการชุดเดิม ถือเป็นความไว้วางใจของชาวบ้านแม่กลางกับคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน นอกจากนั้นยังมีชาวบ้านที่มิได้

เป็นสมาชิกกองทุนหมู่บ้าน สมัครเข้าเป็นสมาชิกเพิ่มเติมอีก 2 คน คือ นายประยงค์ ปัจฉิม และนายนิด บัวเงิน

การกู้เงินรอบที่สอง

การส่งเงินคืนของการกู้เงินงวดแรกครบ 100 เปอร์เซ็นต์ มีผลให้การเริ่มต้นของการให้กู้เงินรอบที่สองเป็นไปอย่างสะดวก เพราะไม่มีปัญหายุ่งยากที่จะค้างมาสู่การกู้เงินรอบที่สอง ดังนั้นกระบวนการกู้เงินในรอบที่สองจึงเริ่มดำเนินการตามกรอบที่ได้เคยกำหนดไว้ในงวดที่หนึ่ง ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นของการกู้เงินรอบที่สองคือ ชาวบ้านในหมู่บ้านเริ่มมีความตื่นตัวที่จะกู้เงินมากขึ้น เพราะเห็นประโยชน์จากผู้ที่กู้เงินรอบแรก ดังนั้นเมื่อมีการเปิดให้กู้เงินรอบที่สอง จึงมีชาวบ้านแสดงความจำนงเสนอขอกู้เงินเพิ่มขึ้นจากรอบแรกหลายราย จนคณะกรรมการกองทุนหลายคนที่เคยเป็นผู้กู้ในงวดแรกด้วย ต้องสละสิทธิการกู้เงินในรอบที่สองเพื่อเปิดโอกาสให้สมาชิกทั่วไปที่เป็นชาวบ้านได้มีโอกาสกู้เงินกองทุนนี้มากขึ้น ประการสำคัญผลรวมของการยื่นเสนอขอกู้เงินกองทุนงวดที่สองนี้ ในตอนแรกมีจำนวนมากกว่า 1 ล้านบาท ที่กองทุนมีอยู่ ทำให้ต้องมีการประชุมประชาคมหมู่บ้านเพื่อพิจารณาขอลดยอดเงินกู้ลง ซึ่งผู้ขอกู้ทุกรายก็ยินยอม ทั้งนี้หากมีความจำเป็นต้องขอกู้เกิน 20,000 บาท ก็จะต้องนำเรื่องขออนุมัติจากประชาคมหมู่บ้านด้วย ข้อสังเกตอีกประการหนึ่งก็คือ ช่วงระหว่างเงินกู้ของเงินกู้รอบแรกอยู่ระหว่าง 5,000 – 40,000 บาท แต่ในงวดที่สองนี้ ช่วงว่างระหว่างเงินกู้แคบลงเป็น 15,000 – 40,000 บาท แสดงถึงปริมาณความต้องการใช้เงินกู้สูงมากขึ้น โดยผลของการอนุมัติเงินกองทุนหมู่บ้านในรอบที่สองของคณะกรรมการกองทุนฯ สามารถจำแนกตามวัตถุประสงค์ของการกู้เงินดังนี้

1. การผลิตทางการเกษตร
    1.1 การทำนา จำนวน 18 ราย ยอดเงิน 495,000 บาท
    1.2 เพาะเห็ดฟาง จำนวน 2 ราย ยอดเงิน 80,000 บาท
    1.3 การเลี้ยงหมู จำนวน 6 ราย ยอดเงิน 120,000 บาท
    1.4 การเลี้ยงปลา จำนวน 1 ราย ยอดเงิน 20,000 บาท
2. การค้าขาย คือการค้าขายเครื่องอุปโภค บริโภค จำนวน 7 ราย ยอดเงิน 220,000 บาท
3. การบริการ ช่างกลึงเหล็ก จำนวน 1 ราย ยอดเงิน 20,000 บาท

การกู้เงินงวดที่สองนี้มีการกู้กันถึง 955,000 บาท ต่างจากปีที่แล้วคือ รอบแรกมีการกู้เพียง 725,000 บาท คือมีวงเงินกู้เพิ่มขึ้นถึง 230,000 บาท และคงเหลือเงินกองกลางเพียง 45,000 บาท สำหรับการขอกู้ใหม่งวดที่สองนี้ ได้รับการอนุมัติเงินเมื่อวันที่ 21 มกราคม 2546 และได้มีการกำหนดวันชำระคืนในวันที่ 25 มกราคม 2547 โดยมีอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 6 เท่าเดิม

กองทุนหมู่บ้านกับการทำนา : วิถีแรงงานที่เปลี่ยนแปลงไปสู่โลกาภิวัฒน์

หมู่บ้านแม่กลางเป็นหมู่บ้านที่ชาวบ้านส่วนใหญ่มีอาชีพในการทำนาเป็นหลัก ดังนั้น การกู้เงินกองทุนหมู่บ้าน ส่วนใหญ่จะมีวัตถุประสงค์ในด้านการเกษตรกรรม เช่น การกู้ไปทำนา เลี้ยงสัตว์ การเพาะเห็ดฟาง เป็นต้น กรณีของการทำนาปลูกข้าวนั้น วิถีชีวิตของชาวนาในภาคกลางได้มีการเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตโดยสิ้นเชิงตามกระแสการเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นตามยุคโลกาภิวัฒน์ การทำนาในอดีตนั้นชาวนาจะจะใช้แรงงานของตนและคนในครอบครัวเป็นแรงงานหลัก ใช้แรงงานสัตว์มาช่วยในการเก็บเกี่ยวผลผลิต แต่ในปัจจุบันกระบวนการทำนาได้มีการเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตเป็นอย่างมาก กล่าวคือ ในกระบวนการทำนาปัจจุบัน แรงงานต่าง ๆ จะถูกแทนที่ด้วยเครื่องจักร ชาวนาจะทำหน้าที่เพียงผู้กำกับ ผู้ดูแลการทำงานของเครื่องจักร และคอยตรวจสอบระหว่างช่วงการเจริญเติบโตของต้นข้าวเท่านั้น

คุณบุญเรือง ปัจฉิม เกษตรกรผู้มีอาชีพการทำนาเป็นหลัก กล่าวถึงการทำนาในปัจจุบันว่า *"การทำนาสมัยนี้มีเครื่องจักรมาช่วยหมด แรงงานคนไม่ต้องพูดถึง หายากและทำสู้เครื่องจักรไม่ได้ สมัยก่อนยังได้ใช้วัว ควาย มาช่วยบ้าง สมัยนี้ไม่มีแล้ว พอจะเริ่มทำนาก็ต้องเริ่มใช้เครื่องจักรมาช่วยเลย เริ่มตั้งแต่เอารถตีดินมาตีดินเพื่อปรับพื้นที่หลังจากเก็บเกี่ยวครั้งที่แล้ว ตามมาด้วยรถไถเพื่อพลิกหน้าดิน และจึงหว่านข้าว คอยดูแลเรื่องน้ำ เรื่องศัตรูพืช จนเก็บเกี่ยวได้ก็ต้องใช้รถเกี่ยวมาช่วยเกี่ยวแล้วส่งขายโรงสีเลย"*

คุณสมบูรณ์ ทรัพย์เพิ่มพูน พูดถึงค่าใช้จ่ายในการปลูกข้าวต่อไร่ว่า *"หากคิดเป็นค่าใช้จ่ายแล้ว การปลูกข้าว 1 ไร่ มีค่าใช้จ่ายเกือบ 2 พันบาท และหากมีโรค แมลง ก็อาจจะแพงกว่านั้นอีก โดยทั่วไปค่าใช้จ่ายสามารถสรุปได้ดังนี้*

1. ค่าเมล็ดพันธ์ ประมาณ	*195*	*บาท*
2. ค่ารถตีดิน	*200*	*บาท*
3. ค่ารถไถ (รถย่ำ)	*120*	*บาท*
4. ค่าหว่าน	*30*	*บาท*
5. ค่ายาคุมหญ้า	*78*	*บาท*
6. ค่าฉีดยาคุมหญ้า	*30*	*บาท*
7. ค่ายาฆ่าแมลง	*40*	*บาท*
8. ค่าฉีดยาฆ่าแมลง	*30*	*บาท*
9. ค่ายาฆ่าหอยเชอรี่	*30*	*บาท*
10. ค่าปุ๋ย 1 กระสอบครึ่ง	*525*	*บาท*
11. ค่าหว่านปุ๋ย	*30*	*บาท*

12. ค่ารถเกี่ยว 380 บาท

13. ค่าขนไปโรงสี 80 บาท

รวม 1,758 บาท

กรณีหากมีแมลงศัตรูพืชจำพวกเพลี้ยกระโดดสีน้ำตาล ที่ระบาดแล้วจะเกิดความรุนแรงมาก จะต้องเพิ่มค่าใช้จ่ายในการกำจัดเพลี้ยกระโดดสีน้ำตาลประมาณ 800 บาทต่อไร่ ก็จะเพิ่มค่าใช้จ่ายเป็น 2,558 บาทต่อไร่ สำหรับราคาขายของชาวนาปรังจะอยู่ระหว่าง 4,200 - 4,500 บาท ต่อเกวียน (100 ถัง) หากคำนวณที่ราคาเกวียนละ 4,500 บาท จะเป็นราคาข้าวถังละ 45 บาท ในการเก็บเกี่ยวผลผลิตข้าวต่อไร่นั้นจะอยู่ระหว่าง 70 - 90 ถังต่อไร่ หากคิดค่าเฉลี่ยกลางประมาณไร่ละ 80 ถัง ชาวนาจะมีรายได้จากการขายข้าวไร่ละ 3,600 บาท กรณีนี้ชาวนาจะมีกำไรจากการปลูกข้าวไร่ละประมาณ 1,000 บาท ต่อการปลูกข้าว 1 ฤดูกาล (ประมาณ 4 เดือนสำหรับข้าวนาปรัง) หากเป็นที่นาที่ต้องเช่า จะต้องเสียค่าเช่าไร่ละ 500 บาท ชาวผู้ผลิตข้าวจะได้ผลตอบแทนเพียงไร่ละ 500 บาท เท่านั้น" ดังนั้น กระบวนการทำนาของชาวนาจึงเป็นการประกอบอาชีพที่ได้รับผลตอบแทนที่ค่อนข้างต่ำมากเมื่อเทียบกับอาชีพอื่น แต่ทำไมชาวนายังคงทำนาอยู่ คุณบุญเรือง ให้เหตุผลว่า *"มันเป็นอาชีพที่สืบต่อมาจากพ่อ แม่ บรรพบุรุษ ไอ้เราก็เรียนน้อยไม่รู้จะไปทำอาชีพอะไร ก็อาศัยการทำนานี้หาเลี้ยงชีพ ได้มากได้น้อยก็ยังพอเป็นอาชีพได้บ้าง"*

อย่างไรก็ตามในกระบวนการทำนานั้น เมื่อใช้เครื่องจักรเข้ามาช่วยมากขึ้น แล้วชาวนาเองจะมีบทบาทอย่างไร บทบาทที่สำคัญของชาวนาก็คือการเป็น*ผู้จัดกระบวนการในการทำนา* ตั้งแต่การหาเมล็ดพันธ์ การติดต่อรถตีดิน รถไถ การหว่านข้าว เมื่อข้าวออกก็ต้องคอยดูปริมาณน้ำในนาข้าวให้พอเหมาะ ไม่มากไม่น้อยไป หากน้ำไม่มีก็ต้องดินรนหาทางสูบน้ำเข้านา นอกจากนั้นจะต้องดูการรบกวนของศัตรูข้าว เช่น หอยเชอรี่ จะคอยกัดกินข้าวในช่วงข้าวงอกในระยะ 15 วันแรก หากดูแลไม่ดีจะถูกหอยเชอรี่กินหมด เพราะหอยเชอรี่กินต้นอ่อนได้เร็วมาก คุณบุรี บอกว่า *"หากหอยเชอรี่ระบาดมาก คืนเดียวมันกินต้นอ่อนข้าวได้ถึง 10 ไร่ เสียหายหมด แต่หากระยะเวลาเกิน 15 วัน เมื่อต้นอ่อนของข้าวแข็งแรงขึ้น หอยเชอรี่ก็จะทำอันตรายได้น้อยลง"* เมื่อหมดปัญหาเรื่องหอยเชอรี่ ชาวนาก็ต้องมาดูเรื่องหญ้าที่จะงอกมาแย่งอาหารต้นข้าว ต้องฉีดยาฆ่าหญ้า เมื่อข้าวโตขึ้นมาอีก ก็ต้องดูเรื่องแมลงศัตรูพืช คอยดูแลการฉีดพ่นยาฆ่าแมลง และเมื่อถึงเวลาก็ต้องเตรียมการใส่ปุ๋ยให้ต้นข้าวอีก และต้องดูแลจนข้าวสุก จึงประสานเอารถเกี่ยวมาเกี่ยวข้าว พร้อมขัดเป็นเมล็ดแล้วส่งขายโรงสีข้าวต่อไป ดังนั้น หน้าที่ที่สำคัญของชาวนาในยุคปัจจุบันจึงเปรียบเสมือนผู้จัดการในกระบวนการผลิตข้าว ที่คอยดูแลการเติบโตของข้าว และเข้าไปใช้กระบวนการจัดการต่าง ๆ ตามระยะเวลาที่เหมาะสม ทั้งนี้ หากชาวนาต้องการลดค่าใช้จ่ายที่เป็นต้นทุนการทำนา ก็อาจจะทำได้ในบางโอกาส เช่น การหว่านข้าว การฉีดยาคุมฆ่าหญ้า การฉีดยาฆ่าแมลง การหว่านปุ๋ย ซึ่งจะประหยัดค่าใช้จ่ายไร่ละประมาณ 120 บาท ซึ่งไม่มากนัก และชาวนาบางคนก็ไม่ยอมที่จะทำเนื่องจากเกรงผลกระทบต่อสุขภาพ

กระบวนการทำนาของชาวนาที่เปลี่ยนแปลงไป ได้ส่งผลต่อวิถีชีวิตของสังคมในชนบทอย่างเห็นได้ชัด วิถีชีวิตดั่งเดิมที่เคยมีการลงแขกเกี่ยวข้าวก็เริ่มหายไป แรงงานทุกอย่างจะเป็นการจ้างแรงงานทั้งหมด คุณศักดิ์ดา พูดถึงเรื่องนี้ว่า *" สมัยก่อนเราทำนาปีกัน คือปีหนึ่งทำกันครั้งหนึ่ง เวลาก็พอจะมีกันบ้าง เวลาทำก็จะผลัดกันว่าใครจะไถ จะหว่าน หรือจะเกี่ยวก็จะนัดกันไปลงแรงกัน หมุนเวียนกันไปตลอดทุกคนในหมู่บ้านจะรู้กัน แต่สมัยนี้ทำกันปีละ 2 - 3 ครั้ง คือทำกันตลอด ชาวนาทุกคนต่างต้องดูนาตัวเอง ไม่มีเวลาว่างหรอกครับ จะไปช่วยลงแรงก็ลำบาก ยิ่งเด็ก ๆ รุ่นใหม่ ก็เรียนหนังสือกันอย่างเดียว ไม่ค่อยมีใครทำนาหรอกครับ แรงงานก็น้อยลง ดังนั้น หากนาใครจะใช้แรงงานก็ต้องจ้างกันครับ บางทีก็ต้องจ้างคนอื่นมา ท้ายที่สุดก็ต้องเอาเครื่องจักรเข้ามาช่วย ที่สำคัญงานหลายอย่าง เช่น การตีดิน การไถ การเกี่ยว แรงงานคนทำสู้เครื่องจักรไม่ได้หรอกครับ เครื่องจักรอาจมีผลทำให้ผลผลิตเสียหายได้บ้าง แต่ก็ทำงานได้อย่างรวดเร็วกว่าคน ประหยัดค่าใช้จ่ายมากกว่าการจ้างแรงงานคนมากครับ"*

เมื่อวิถีของการทำนาในปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปสู่การใช้เครื่องจักรเข้ามาช่วยมากขึ้น ผลสะท้อนประการหนึ่งที่เกิดขึ้นทางสังคม คือ ความสัมพันธ์ของชาวบ้านในระดับหมู่บ้าน เริ่มลดน้อยลง แม้จะยังคงมีอยู่บ้าง แต่ก็ไม่แนบแน่นเหมือนเมื่อในอดีตที่ผ่านมา ทั้งนี้ อาจถือได้ว่าเป็นไปตามกลไกของการพัฒนาที่เกิดขึ้น ที่ยิ่งพัฒนาแล้วสภาพของการเป็นสังคมที่ต่างคนต่างอยู่ก็ยิ่งมีมากขึ้น ในสังคมของชาวนามีข้อแตกต่างบ้างตรงที่ว่า ชาวนาในปัจจุบันต้องปลูกข้าวให้ได้จำนวนครั้งมากที่สุด เพื่อหารายได้มาใช้ในการดำรงชีพ ยิ่งปลูกข้าวมากครั้งเท่าไร ชาวนาก็ยิ่งต้องทำนาหนักหน่วงมากขึ้นเท่านั้น ถึงแม้จะมีเครื่องจักรกลเข้ามาช่วยในกระบวนการทำนา แต่ชาวนาก็ยังต้องมีหน้าที่ในการติดตามการเจริญเติบโตของต้นข้าวในนา คุณบุญเรือง พูดเรื่องนี้เพิ่มเติมว่า *" ทำนาสมัยนี้ ถึงแม้จะมีเครื่องจักรมาช่วยก็ยังต้องไปนาทุกวัน ไปดูหอยเชอรี่บ้าง ดูระดับน้ำบ้างว่ามีรูรั่วตรงไหน ดูแมลงบ้าง ไม่ค่อยมีวันหยุดหรอกครับ สมัยก่อนยังหยุดวันโกนวันพระกัน สมัยนี้ไม่รู้แล้วครับวันโกนวันพระ นอกจากจะเป็นวันพระที่สำคัญ ๆ ก็จะพอได้ไปใส่บาตรบ้าง"*

สำหรับหมู่บ้านแม่กลาง ยังเป็นหมู่บ้านที่มีข้อได้เปรียบกับหมู่บ้านหลายแห่ง คือ ถึงแม้จะมีการทำนากันถึงเฉลี่ยปีละ 2 - 3 ครั้ง แต่ระบบความสัมพันธ์ของคนในหมู่บ้านยังดีอยู่ ทั้งนี้เนื่องจากเป็นหมู่บ้านขนาดเล็ก และมีการตั้งรกรากกันมายาวนาน มีความสัมพันธ์กันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ คนในหมู่บ้านจะรู้จักกันหมด หากมีคนภายนอกเข้ามาก็จะรู้กันหมด ไม่ว่าคนภายนอกนั้นจะเข้ามาแบบชั่วครั้งชั่วคราว หรือเข้ามาเป็นสมาชิกใหม่ของหมู่บ้าน ในฐานะการเป็นเขยหรือสะใภ้ในหมู่บ้าน คนในหมู่บ้านจึงไปมาหาสู่กันตลอด และมีงานประเพณีต่าง ๆ ก็จะพร้อมใจกันมาช่วยงานกัน ไม่ว่าจะเป็นงานประเพณีทางศาสนา หรือแม้แต่งานสังคมของชุมชน เช่น งานแต่งงาน หรืองานศพ เป็นต้น แต่เมื่อถามถึงอนาคตของอาชีพการทำนาของคนในหมู่บ้าน ก็ยังเป็นคำตอบที่ไม่แน่นอน คุณศักดิ์ดาพูดถึงเรื่องนี้ว่า *"ผมยังบอกไม่ได้ว่าคนรุ่นต่อไปจะกลับมาทำนากันหรือไม่ เพราะส่วนใหญ่ก็ไปเรียนกันหมด ไม่มีใครกลับมาสนใจทำนากันเลย ทุกคนก็อยากทำงานมีเงินเดือนทั้งนั้น เพราะงานมันไม่เหนื่อยเหมือนชาวนา รายได้ก็แน่*

นอน อย่างบางคนก็ไปทำงานโรงงานกัน ผมจึงตอบไม่ได้ว่าจะมีใครมาทำนาต่อหรือไม่ แต่ก็ไม่แน่ครับ ต่อไปหากงานหายากขึ้นเหมือนตอนเศรษฐกิจต่ำ ก็อาจจะมีคนกลับมาทำนามากขึ้นก็ได้ครับ"

สำหรับการกู้เงินกองทุนหมู่บ้านมาใช้ในการทำนา ส่วนใหญ่จะกู้มาเพื่อใช้ในการซื้อปุ๋ยและยาฆ่าแมลง คุณบุญเรือง ซึ่งเป็นผู้กู้กองทุนหมู่บ้านทั้งในปีแรกและปีที่สอง โดยปีแรกกู้ไป 20,000 บาท ปีที่สองกู้ไปอีก 30,000 บาท ได้กล่าวถึงวัตถุประสงค์ที่กู้เงินว่า *"เงินกองทุนหมู่บ้านที่มา มีประโยชน์มากเหมือนกัน ผมเองได้กู้ไปซื้อปุ๋ย ซื้อยาฆ่าแมลง ซื้อเงินสดจะได้ราคาถูกกว่าที่จะไปซื้อเงินเชื่อกับเถ้าแก่ เพราะจะต้องเสียดอกเบี้ยด้วย เงินกองทุนถึงเป็นเงินที่จะนำมาหมุนเวียนใช้ได้ก่อน ถึงแม้จะมีดอกเบี้ยก็ไม่แพงนัก ไม่เหมือนกับไปกู้เงินคนอื่น อย่างต่ำต้องร้อยละ 2 ต่อเดือน ในส่วนตัวผมหากไม่มีเงินก็กู้เอาตามญาติพี่น้อย ไม่ได้เอาดอกเบี้ยกัน แต่หากเป็นคนอื่นไม่มีญาติพี่น้องให้พึ่งได้ ก็จะลำบาก ต้องไปกู้เสียดอกเบี้ยแพง"*

ในการคืนเงินกู้กองทุนหมู่บ้านของชาวนานั้น ในปีที่ผ่านมาไม่มีปัญหาเพราะทุกคนจะเตรียมเงินไว้ คือ เมื่อขายข้าวได้เงินก็จะทยอยเก็บไว้ พอครบกำหนด 1 ปี ก็นำมาชำระคืน จึงไม่มีปัญหาอะไร การปลูกข้าวของชาวนาบ้านแม่กลางนี้ ถึงแม้จะปลูกข้าวได้ปีละ 3 ครั้ง แต่ก็จะครั้งหนึ่งที่ได้ผลน้อย นั่นคือถ้าการเพาะปลูกข้าวรุ่นไหนตรงกับฤดูหนาว ข้าวรุ่นนั้นก็จะได้ผลผลิตน้อย คุณบุญเรืองพูดถึงเรื่องนี้ว่า *"ถ้าเราปลูกข้าวนาปรังกระชั้นกันปีหนึ่งให้ได้สามครั้ง อย่างข้าวปรังมันจะออกไม่ได้ดีอยู่เที่ยวหนึ่ง คือว่ามันจะไปโดนฤดูหนาว จะไม่ค่อยดี ถ้าปลูกเพียงปีละ 2 ครั้งนี่จะดีแน่นอนครับ แต่เราไม่มีอาชีพอื่นนะ เราก็ต้องทำไป มันเป็นช่วงธรรมชาติครับ บางทีเราเว้นกะทิ้งให้พ้นหนาว บางทีอย่างปีนี้มันหนาวปลายปี ช่วงต้น ๆ ไม่หนาว กะว่าถึงเดือนหนาวก็ไม่หนาว แต่มาหนาวปลายปี ธรรมชาติเดี๋ยวนี้ไม่แน่นอน เราก็รอไม่ได้ พอถูกหนาวข้าวก็จะไม่ออก ผมเคยทำนะ บางครั้งไร่หนึ่งได้ 50 - 60 ถังก็ยังเคยครับ ดีว่าเป็นนาของเราเอง หากเป็นนาเช่าก็ต้องขาดทุนแน่นอนครับ"*

อาชีพการทำนาถึงแม้ว่า จะเป็นอาชีพที่ไม่สามารถทำให้ชาวนาร่ำรวยขึ้นมาได้ แต่ก็เป็นอาชีพสำคัญที่ทำให้ชาวนาสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ เพราะชาวนาเองก็ไม่มีความสามารถไปทำอาชีพอื่น ถึงแม้จะมีความพยายามในการเปลี่ยนการปลูกข้าวมาปลูกพืชแบบอื่น หรือปลูกแบบสลับกัน เช่นการปลูกผักปลูกถั่วเขียว แต่ก็ไม่ประสบผลสำเร็จ เพราะปัญหาที่สำคัญ คือ การจ้างแรงงานในการเก็บเกี่ยวผลผลิตไม่คุ้มค่ากับราคาผลผลิตที่ขายได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งแรงงานนั้นปัจจุบันหาได้ยากและมีราคาแพง ชาวนาจึงไม่นิยมกัน แม้แต่กรณีที่ดอนที่ปลูกข้าวได้ไม่ดี ชาวนาบางคนก็จะหันมาปลูกข้าวโพดแทน แต่จะมีประสบปัญหาที่สำคัญ คือ การหาแรงงานเก็บเกี่ยวข้าวโพดเช่นกัน อาชีพการทำนาที่พัฒนามาอย่างเป็นระบบและต่อเนื่องกันมาตลอด จึงเป็นอาชีพที่สำคัญที่ยังเป็นหลักของชาวบ้านบ้านแม่กลางนี้ สำหรับชาวนาที่มีที่ดินทำนาน้อยอย่างคุณสมบูรณ์ ทรัพย์เพิ่มพูน ที่มีที่นาเพียง 18 ไร่นั้น ไม่เพียงพอต่อการดำรงชีพ จึงต้องหางานอื่นเสริม คือ งานช่างก่อสร้าง โดยจะไปรับจ้างเป็นลูกมืองานก่อสร้างหลังจากเสร็จงานในนา เพราะนามีไม่มากทำให้พอมีรายได้เสริมทำให้พออยู่ได้ ไม่มีหนี้สิน แต่ก็ไม่ค่อยมีเงินเก็บ คุณ

สมบูรณ์ เป็นชาวนาที่กู้เงินกองทุนหมู่บ้านในรอบแรง 20,000 บาท แต่ในปีที่ 2 ไม่ได้กู้เงิน โดยคุณสมบูรณ์ให้เหตุผลที่สำคัญว่า *"ปกติก็ทำมาหากินพอกินอยู่แล้ว มีหนี้อยู่บ้าง แต่ก็ไม่มาก การกู้เงินกองทุนหมู่บ้านในรอบแรกก็เป็นการกู้เงินมาหมุนและสำรองใช้จ่ายเท่านั้น พอมาปีที่ 2 เราไม่ค่อยเดือดร้อนนักก็เลยไม่กู้ บางคนบอกให้ผมกู้เพื่อว่าจะไว้เป็นเงินฉุกเฉิน เขาบอกว่าดอกถูก แต่จะถูกอย่างไรมันก็ต้องเสียอยู่ดี เงินห้าหกร้อยบาท ทำกว่าจะได้ก็สองสามวัน ต้องตากแดดเหงื่อออก ผมก็เลยไม่กู้ แต่ผมก็ยังเห็นว่ากองทุนหมู่บ้านมีประโยชน์ เอาไว้ช่วยคนที่เขาขัดสนจริงๆ จะได้กู้ได้โดยเสียดอกเบี้ยไม่แพงครับ"*

นอกจากการประกอบอาชีพการทำนาแล้ว ในหมู่บ้านแม่กลางก็ยังมีเกษตรกรที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมประเภทอื่น และได้กู้เงินกองทุนหมู่บ้านไป เช่น

กองทุนหมู่บ้านกับการเพาะเห็ดฟาง

เกษตรกรคนหนึ่งที่กู้เงินกองทุนหมู่บ้านมาใช้ในการประกอบอาชีพ คือ นางอรุณ สำราญกุล กู้มาทำอาชีพการเพาะเลี้ยงเห็ดฟาง สาเหตุที่สำคัญในการประกอบอาชีพนี้ก็เนื่องจาก พ่อ - แม่ มีที่นาอยู่เพียง 9 ไร่ ทำกันเพียง 2 คน ทำไม่ไหว เพราะต้องดูแลทุกวัน จึงหันมาปลูกอ้อยประมาณ 6 ไร่ และปลูกชมพู่ประมาณ 3 ไร่ สำหรับคุณอรุณเองนั้นเป็นรุ่นลูก ไม่มีที่ดินทำนา จึงทดลองเพาะเห็ดฟางโดยมีแรงดลใจจากการดูการเพาะจากเครื่องรับโทรทัศน์และจากการอ่านหนังสือการเกษตรต่าง ๆ ได้ลองผิดลองถูกมาตลอดจนเกิดความชำนาญและทำติดต่อกันมาประมาณ 4 ปีแล้ว ได้ผลผลิตเป็นที่น่าพอใจในปัจจุบัน

การเพาะเห็ดฟางเริ่มต้นจากการนำที่ดินไปจำนองธนาคารได้เงิน 1 แสนบาท นำมาปลูกโรงเรือนได้ 2 โรงเรือน 1 โรงเรือนจะมี 1 เล้า 1 เล้าจะมี 2 แถว ๆ ละ 4 ชั้น รวมเป็น 8 ชั้น กระบวนการเพาะเห็ดฟางจะเริ่มจากการใช้ฟางข้าวมาปูบนชั้นต่าง ๆ ในเล้า ตามด้วยดอกฝ้ายที่เอาเส้นใยออกแล้ว โดยซื้อมาจากโรงงานปั่นด้าย และจึงใช้ต้นถั่วมาผสมด้วย ฝ้ายกับถั่วจะเป็นที่อยู่ของเชื้อรา จะต้องรอให้เชื้อราโตขึ้นเพื่อเป็นอาหารให้เห็ดฟาง พอได้ระยะจึงใช้ไอน้ำที่ต่อจากเตาต้มน้ำมาตามท่ออบให้เชื้อราตาย แล้วจึงเอาเชื้อเห็ดโรย เชื้อเห็ดจะเจริญเติมโตโดยอาศัยอาหารจากเชื้อราที่ตายแล้ว และใช้เวลาเจริญเติบโตประมาณ 15 วัน การเจริญเติบโตของเห็ดฟางจะได้มากน้อยเท่าไรนั้น จะต้องขึ้นอยู่กับกระบวนการผลิตที่จะต้องอาศัยความสะอาดของโรงเรือน อุณหภูมิและความชื้นในโรงเรือน ซึ่งหากกระบวนการผลิตถูกทุกขั้นตอน แต่ไม่สามารถควบคุรอุณหภูมิและปริมาณความชื้นในโรงเรือนได้ตามความต้องการของเห็ดฟาง ผลผลิตที่ได้อาจไม่มากและอาจขาดทุนก็ได้ เช่น หากอุณหภูมิสูงเห็นฟางจะฝ่อหมด ผลผลิตจะน้อย ฤดูกาลที่เห็ดฟางให้ผลผลิตดีคือ ฤดูฝน ซึ่งมีความชื้นมาก ส่วนในฤดูอื่น หากความชื้นมีน้อยก็จำเป็นต้องพ่นน้ำให้เกิดความชื้นในโรงเรือน แต่จะต้องพ่นให้ความชื้นเหมาะสมด้วย ตรงนี้จะเป็นความสามารถและความชำนาญของผู้เพาะเห็ดฟาง

โรงเรือนขนาด 5 X 12 เมตร จะผลิตเห็ดฟางครั้งละ 200 - 250 กิโลกรัม ราคาขายประมาณกิโลกรัมละ 50 บาท โรงเรือนหนึ่งจะขายได้ประมาณ 10,000 - 12,500 บาท เดือนหนึ่งได้ 2

ครั้ง ก็จะมีรายได้โรงเรือนละ 20,000 - 25,000 บาท เห็ดฟางจะเก็บผลผลิตได้เพียง 1 ครั้งเท่านั้น หากจะรอผลผลิตรอบที่สองเหมือนเห็ดประเภทอื่น ๆ จะได้ไม่คุ้มกับระยะเวลาที่รอ คือได้ประมาณ 10 กิโลกรัมต่อ 1 โรงเรือน ดังนั้นผู้เพาะเห็ดฟางจึงเลือกที่จะรื้อแปลงเห็ดฟางขึ้นมาปลูกใหม่ ปัจจัยหนึ่งที่จะมีผลต่อผลผลิตเห็ดฟางก็คือเรื่องความสะอาด โรงเรือนใหม่ ๆ จะให้ผลผลิตมากกว่าโรงเรือนเก่า เพราะโรงเรือนเก่าเมื่อใช้ไปนาน ๆ จะเริ่มสกปรกมากขึ้น การรื้อแปลงเห็ดฟางเพื่อเปลี่ยนแปลงเพาะเห็ดฟางใหม่เป็นกระบวนการที่หนักที่สุดของการผลิตเห็ดฟาง เพราะจะต้องรื้อฝ้ายเล้าละประมาณ 500 กิโลกรัม และฟางอีกจำนวนเป็นตัน ฟางและฝ้ายที่รื้อนี้จะนำไปทิ้งกองไว้และสามารถนำมาใช้เป็นปุ๋ยชีวภาพได้

กระบวนการเพาะเห็ดฟางดูเหมือนไม่ซับซ้อนแต่ก็ต้องอาศัยความชำนาญในการดูแลการเจริญเติบโตของเห็ดฟาง ที่สำคัญห้ามทำอะไรข้ามขั้นตอนในการผลิต ความชำนาญที่สำคัญคือการควบคุมอุณหภูมิและความชื้นของโรงเรือนที่ต้องดูแลอย่างใกล้ชิดจึงจะได้ผลผลิตดี ซึ่งมิได้หมายความว่าเกษตรกรทุกคนจะสามารถผลิตเห็ดฟางได้มากเท่ากัน หากแต่ต้องขึ้นอยู่กับความชำนาญในการดูแลกระบวนการผลิตด้วย เพราะแม้กระทั่งการอบเพื่อฆ่าเชื้อราที่จะเป็นอาหารเห็ดฟางนั้น ก็ต้องอบที่ความร้อนที่เหมาะสม และระยะเวลาที่เหมาะสม เช่น อาจเป็น 5 หรือ 6 ชั่วโมง หากอบได้ระยะเวลาเหมาะสม เห็ดก็จะเจริญงอกงามดี

การลงทุนสำหรับการเพาะเห็ดฟาง 1 โรงเรือนประมาณ 4,000 - 5,000 บาท แต่ผลผลิตในระยะ 15 วันจะได้ประมาณ 10,000 - 12,500 บาท จึงเป็นรายได้ค่อนข้างดี สำหรับหมู่บ้านแม่กลางแล้วมีผู้ผลิตเพียง 2 ราย คือ คุณอรุณ และน้องชาย จึงมีกำลังการผลิตไม่มาก และผลิตได้เท่าไรตลาดจะรับซื้อหมดไม่พอที่จะจำหน่าย แต่สาเหตุที่ไม่มีชาวบ้านคนอื่นเพาะเห็ดฟางเพิ่มขึ้นนั้น คุณอรุณให้เหตุผลว่า *"คนอื่นเขามีนาเขาก็ทำนาหมด ฉันไม่มีนาก็ต้องมาทำการเกษตรอื่นที่ใช้พื้นที่ไม่มาก ที่สำคัญการเพาะเห็ดฟางมันเป็นงานหนัก ต้องขนฟาง ดอกฝ้าย หรือต้นถั่ว ขนเข้าเล้าขนออกจากเล้า ขนกันทีเป็นตัน การดูแลการปลูกก็ลำบาก เวลาเก็บก็ต้องเก็บตอนกลางคืน 5 - 6 ชั่วโมง ร้อนมากก็ต้องทน บางคนเขาลองทำแล้วขาดทุนเขาก็เลิก เพราะมันเป็นงานหนัก บางคนเขาก็กลัวว่าสุขภาพจะเสีย เพราะมันมีพวกสปอร์ของเชื้อราที่เป็นอาหารของเห็ดฟางเข้าไปในร่างกายบ้าง มันหนีไม่พ้นอยู่แล้ว ฉันเองก็ยังไม่รู้ว่าตัวเองจะเป็นอะไรบ้างหรือเปล่า กลัวเหมือนกันแต่มันเป็นอาชีพ เราทำจนชำนาญแล้ว รายได้ก็ดีพอควรแล้วก็ไม่รู้จะไปทำอาชีพอะไร ก็ต้องยึดอาชีพนี้ต่อไป"*

ในส่วนการกู้เงินกองทุนหมู่บ้านนั้น หากจะกู้มาเพื่อการลงทุนครั้งแรกในการเพาะเห็ดฟาง ไม่สามารถทำได้เพราะมีจำนวนเงินที่ไม่มาก การกู้เงินกองทุนจึงทำได้ในลักษณะของการกู้มาเสริมกิจการของการผลิตเห็ดฟาง กรณีของคุณอรุณนั้น กู้เงินรอบแรก 20,000 บาท และในปีที่ 2 กู้มา 40,000 บาท ส่วนเหตุผลในการกู้นั้น คุณอรุณบอกว่า *"ฉันกู้รอบแรก 20,000 บาท ก็เอามาซ่อมโรงเรือนที่เริ่มพังแล้วเพราะใช้มาหลายปี โรงเรือนมันทำด้วยจากหลังคาก็หลังคาจาก มันมีระยะการใช้ ต้องซ่อมกันเป็นระยะ ส่วนปีที่ 2 ฉันกู้มา 40,000 บาท ฉันจะเอามาทำเตาต้มน้ำสำหรับการอบฆ่าเชื้อรา เพราะตอนแรก*

เตาที่ใช้อยู่เป็นเตาถังแกลลอน กู้มาก็จะมาสร้างเป็นเตาเหล็ก จะได้เป็นมาตรฐานและมีคุณภาพดีขึ้น" นอกจากนั้นคุณอรุณ ยังให้ความเห็นเกี่ยวกับกองทุนหมู่บ้านว่า *"กองทุนหมู่บ้านถึงจะมีไม่มากก็ยังดี พอได้แก้ไขปัญหาเวลาต้องการใช้เงินบ้าง ไม่เช่นนั้นก็ต้องไปกู้ธนาคาร หรือไปยืมญาติพี่น้อย บางทีก็ต้องเอาที่ดินไปจำนอง เขาก็คิดดอกเบี้ยแพงด้วย ร้อยละ 2 - 3 บาทก็มี ฉันจึงอยากให้มีกองทุนหมู่บ้านต่อไปเรื่อย ๆ"* ส่วนการส่งใช้เงินกู้นั้นในปีที่ผ่านมา คุณอรุณ ไม่มีปัญหาการชำระคืน และในปีที่สองนี้ก็คาดว่าจะไม่มีปัญหาการชำระคืนเช่นกัน คุณอรุณ พูดถึงการชำระเงินกองทุนหมู่บ้านคืนว่า *"เรารู้กำหนดจะต้องส่งคืนเราก็เตรียมไว้จ๊ะ คือเราตั้งแต่ต้น เราทำได้ เราจะฝากธนาคารไว้เรื่อย ๆ ฝากเดือนละพันสอบพันบาท เพื่อว่าตอนท้ายเราหาไม่ทัน เราจะได้เอาตัวนี้มาใช้ให้ ถ้าไปเอาตอนท้าย ๆ เลยนี่มันไม่ทัน"* กองทุนหมู่บ้านสำหรับกรณีเกษตรกรอย่างคุณอรุณ จึงมีประโยชน์ในการที่จะกู้มาเพื่อเป็นเงินในการส่งเสริมการผลิตเห็ดฟางให้ดีขึ้น

กองทุนหมู่บ้านกับการเลี้ยงวัวสวยงาม

เกษตรกรอีกรายหนึ่งที่กู้เงินจากกองทุนหมู่บ้านมาประกอบอาชีพการเลี้ยงสัตว์ คือการเลี้ยงโค ซึ่งมีความพิเศษความโคโดยทั่วไปคือไม่ได้เลี้ยงโคเพื่อเอาเนื้อหรือนม หรือเลี้ยงไว้ใช้ในการช่วยงานเกษตรกรรม แต่เป็นการเลี้ยงโคประเภทสวยงาม เลี้ยงไว้เพื่อดูความสวยงามเหมือการเลี้ยงสัตว์สวยงามอย่างอื่น เช่น ไก่ชน สุนัข แมว ปลา เป็นต้น เกษตรกรที่เลี้ยงโคสวยงาม คือ คุณพลากรและคุณสมศรี สองสามีภรรยา ทั้งนี้ คุณพลากร ให้เหตุผลของการเลี้ยงโคสวยงามว่า *"ผมมีนาอยู่ 10 กว่าไร่เป็นของพ่อของแม่ แต่ผมไม่ค่อยสนใจ ผมสนใจด้านช่างจึงไปทำงานที่กรุงเทพ ฯ 10 กว่าปี พอเศรษฐกิจไม่ดีงานหมดก็เลยกลับมาบ้าน แต่ก็ไม่อยากทำนา เอานาให้เขาเช่า มีเงินมาก้อนหนึ่งจากกรุงเทพ ฯ คิดว่าถ้าจะเก็บไว้เป็นตัวเงินเดี๋ยวมันก็หมด จึงหาทางลงทุนโดยการเลี้ยงวัว ถือว่าเอาเงินตัวนี้ไปฝากไว้กับวัวก่อน เพราะการเลี้ยงวัวก็เหมือนมีดอกเบี้ยที่วัว คือ คิดแล้วไม่ขาดทุนแน่นอน จึงได้ไปซื้อวัวสวยงามมา 1 คู่ ราคา 60,000 กว่าบาท เป็นตัวเมียทั้งคู่ ซึ่งราคานั้นจะขึ้นอยู่กับสายพันธ์วัว สายพันธ์วัวสวยงามที่เขานิยมเล่นกันคือ สายพันธ์ฮินดูบราซิล วัวพวกนี้ไม่มีประโยชน์อะไรไปมากกว่าเรื่องความสวยงาม เพราะใช้ไถนาก็ไม่ได้ จะเลี้ยงเอาเนื้อก็ไม่คุ้มกับราคาของวัว คือถ้าเทียบกันเมื่อเอาวัวไปฆ่าเอาเนื้อมาขายจะได้ไม่ถึงสามหมื่นตามราคาวัว จะได้แค่หมื่นกว่าบาท*

อาหารที่สำคัญของวัวก็คือหญ้า แต่ต้องปลูกเอง จะหาเอาตามธรรมชาติเหมือนสมัยก่อนไม่มีแล้ว หญ้าที่ปลูกมีพันธ์เนเปีย ลูซิ และหญ้าขน รวม 3 พันธ์ ผมปลูกไว้ 2 ไร่ 9 - 10 วันต้องไปหว่านปุ๋ยทีหนึ่ง ไม่ใส่ปุ๋ยก็ไม่ได้เรื่อง นอกจากหญ้าแล้วก็จะให้อาหารเสริมคือมันสัมปะหลังบดกับรำข้าว แต่ก็ต้องคอยดูแลการกินอาหารด้วย เพราะวัวฮินดูบราซิลจะไม่เลี้ยงมันอ้วนจนถึงขนาดเทอะทะ ถ้ามันเทอะทะมันก็จะไม่สวยอีกแหละ มันต้องให้พอดี วัวนี้จะมีลักษณะสวยงามอยู่ที่หน้าตา มีหูยาว หูต้องหยิกขอดถึงจะสวย มีลึงค์ยาว เหนียงยาว มีโหนกสวย กล้ามหนากระดูกดี หางยาว มันจะมีรายละเอียดเรื่องลักษณะอีกหลายอย่าง ตามที่เขาดูเป็นจะรู้ดี"

สำหรับวัวที่คุณพลากรเลี้ยงจะมีสายเลือดของพันธ์ฮินดูบราซิลเพียง 60 - 70 เปอร์เซ็นต์ เพราะราคาไม่สูงนัก หากเป็นพันธ์แท้ 100 เปอร์เซ็นต์ราคาจะเป็นหลักแสนถึงหลักล้าน โดยเฉพาะพ่อพันธ์ฮินดูบราซิล 100 เปอร์เซ็นต์ที่เคยมีการสั่งจากต่างประเทศ ราคาประมาณ 3 - 6 ล้านบาท ต้องเลี้ยงในห้องแอร์และดูแลอย่างใกล้ชิด เพราะวัวพวกนี้หากมียุงหรือตะขาบเข้ามากัดก็จะตาย วัวพ่อพันธ์ที่สั่งมาจะนำมาเป็นพ่อพันธ์ที่ใช้ผสมให้กับวัวอื่น ๆ โดยคิดค่าผสมพันธ์ หรือที่เรียกภาษาชาวบ้าน "การทับ" ครั้งละ 3,000 บาท เป็นการผสมเทียม โดยการรีดเชื้อจากพ่อพันธ์มาเก็บไว้ในหลอดแช่เย็นไว้ การรีดเชื้อพ่อพันธ์ครั้งหนึ่งจะสามารถผสมพันธ์ให้แม่วัวอื่นหลายร้อยครั้ง ดังนั้น ถึงแม้พ่อพันธ์จะราคา 3 - 6 ล้าน แต่พ่อพันธ์ตัวหนึ่งก็สามารถสร้างผลกำไรให้กับเกษตรกรที่เป็นเจ้าของหลายล้านบาท เพราะสามารถรีดเชื้อและเก็บเชื้อได้เป็นเวลาหลายปี กรณีวัวของคุณพลากร เคยนำไปทับครั้งละ 3,000 บาท พ่อพันธ์เชื้อที่นำมาทับตายไปประมาณ 10 ปีแล้ว แต่ยังมีการเก็บเชื้อไว้ การทับครั้งหนึ่งจะให้ลูกไม่เกิน 1 ตัว วัวทั้งคู่ของคุณพลากรทับแล้วแท้ง 1 ตัว ทับแล้วได้ลูก 1 ตัว ตัวที่แท้งลูกต่อมาได้นำไปทับอีกครั้งก็แท้งอีก จึงได้ขายไปราคาประมาณ 3 หมื่นบาท ส่วนตัวที่ได้ลูกออกมาเป็นตัวผู้ 1 ตัว และตอนนี้นำไปทับใหม่กำลังตั้งท้องอีก

จากการเลี้ยงวัว 1 คู่ของคุณพลากร ลงทุนไป 6 หมื่นบาท ลงทุนค่าทับไปประมาณ 1 หมื่นบาท รวมค่าอาหารประมาณ 10,000 บาท รวมเงินลงทุนทั้งสิ้นประมาณ 80,000 บาท ตอนนี้ขายแม่วัวไป 1 ตัว ราคา 30,000 บาท เหลือแม่วัว 1 ตัวที่กำลังติดลูก และลูกวัว 1 ตัว ต้นทุนที่ลงไปเหลือประมาณ 50,000 บาท แต่วันที่เหลืออยู่มีผู้มาให้ราคา 60,000 บาท คุณพลากรยังไม่ยอมขาย จะรอให้ตกลูกอีก 1 ตัว ซึ่งคาดว่าจะขายได้ประมาณ 1 แสนบาท การลงทุนเลี้ยงวัวสวยงามของคุณพลากร จึงเป็นการลงทุนที่ได้ผลกำไรพอควร สำหรับการกู้เงินกองทุนหมู่บ้านนั้น ในงวดแรกคุณพลากรกู้ไป 20,000 บาท คุณสมศรี ภรรยา (ใช้ทะเบียนบ้านคนละหลัง) กู้ไป 20,000 บาท รวมเป็น 40,000 บาท กู้มาเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในการเลี้ยงวัว และเป็นเงินสำรองใช้ภายในบ้าน ส่วนปีที่สอง คุณพลากรกู้ 15,000 บาท คุณสมศรีกู้ 20,000 บาท รวมเป็น 35,000 บาท โดยมีวัตถุประสงค์เดียวกันในการกู้ไปเป็นค่าใช้จ่ายในการเลี้ยงวัว และเป็นเงินสำรองใช้ภายในบ้าน คุณพลากรและคุณสมศรีให้ความเห็นเกี่ยวกับเงินกองทุนหมู่บ้านว่า *"มีกองทุนหมู่บ้านมันก็ดี มันเป็นแหล่งเงินกู้ที่ดอกเบี้ยถูก ของและแฟน ถึงจะไม่เดือดร้อนนักแต่ก็กู้ไว้เพื่อสำรองฉุกเฉิน เราไม่รู้ว่าอนาคตจะเป็นอย่างไร ยิ่งเดี๋ยวนี้ค่าครองชีพสูงมาก เรากู้มาไว้เพื่อมีความจำเป็นจะได้ใช้ ไม่ต้องไปวิ่งหาคนอื่น เพราะดอกเบี้ยจะแพงกว่ามาก* " กรณีการเลี้ยงวัวสวยงามของคุณพลากรและคุณสมศรี จึงเป็นกรณีตัวอย่างของการกู้เงินกองทุนหมู่บ้านอีกกรณีหนึ่ง ส่วนการส่งเงินคืน คุณพลากรบอกว่า *"ผมไม่มีปัญหาเรื่องส่งเงินคืนหรอกครับ เพราะผมยังมีอาชีพอื่น คือผมมีความสามารถเรื่องช่างอ็อกเหล็กด้วย ผมก็ไปรับเหมางานมาทำ เพราะการเลี้ยงวัวสวยงามผมใช้เวลาดูแลวันละประมาณ 1 ชั่วโมงเท่านั้น ที่เหลือเราก็พอมีเวลาได้ทำอาชีพอื่นได้ ช่วงไหนหากต้องดูแลวัวเป็นพิเศษ แฟนผมก็จะช่วยดูแลให้ ช่วงนี้ราคาวัวก็ยังไม่ตก คนกำลังนิยมขึ้นมาใหม่ สมัยหนึ่งคนเคยนิยม*

กันมาก แต่พอมากไปมันก็ซาหายไป ตอนนี้มันกำลังเริ่มฟื้นกันมาใหม่ เห็นได้จากการที่เขามีการจัดประกวดวัวสวยงามบ่อยมากขึ้น งานวัดใหญ่ ๆ เช่น วัดพิกุลทอง ก็จะมีประกวดวัวสวยงามกันถือเป็นการสร้างให้ตลาดวัวสวยงามคึกคักมากขึ้นครับ คนก็จะนิยมเลี้ยงมากขึ้น ราคาตอนนี้จึงยังไม่ตกครับ"

การเลี้ยงวัวหรือโคสวยงาม จึงเป็นอาชีพทางเกษตรกรรมอีกแบบหนึ่งซึ่งมีความแปลกกว่าการเลี้ยงสัตว์ประเภทอื่นตรงที่ มิใช่เลี้ยงไว้เพื่อใช้แรงงาน หรือใช้เป็นอาหาร แต่หากเลี้ยงไว้เป็นความสวยงามของผู้เป็นเจ้าของ ซึ่งจะเป็นไปตามยุคสมัยของการนิยมกัน กองทุนหมู่บ้านจะเข้ามาช่วยตามความจำเป็นของผู้เลี้ยงที่จะขอกู้ ซึ่งกรณีของคุณพลากรและภรรยา ถึงแม้จะไม่เดือดร้อนมากนัก แต่ก็เป็นกรณีของการกู้เงินเพื่อนำมาใช้ในยามฉุกเฉินที่มีดอกเบี้ยราคาถูก ถือเป็นหลักประกันประการหนึ่งของครอบครัวเช่นกัน

การประเมินผลกองทุนหมู่บ้าน

การดำเนินงานกองทุนหมู่บ้านของหมู่บ้านแม่กลางในปีที่สอง มีประเด็นที่น่าสนใจดังนี้

1. ความสนใจในการกู้เงินของชาวบ้านมีสูงขึ้น ในการเข้ามาของกองทุนหมู่บ้านในปีแรก ชาวบ้านบางส่วนยังไม่เข้าใจความเป็นมาของกองทุน ไม่มั่นใจในการดำเนินงานของคณะกรรมการ อีกทั้งความจำเป็นในการที่ต้องกู้เงินมาเพื่อใช้ในการประกอบอาชีพยังมีไม่มากนัก แต่พอการดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้านดำเนินการครบ 1 ปี และประสบผลสำเร็จสูงมาก คือมีการคืนเงินกองทุนครบ 100 เปอร์เซ็นต์ รวมทั้งเห็นผลจากการที่ชาวบ้านที่กู้ไปแล้วนำไปใช้ในการประกอบอาชีพ ดังนั้นพอเริ่มมีการดำเนินการให้กู้เงินกองทุนหมู่บ้านในงวดที่สอง จึงมีชาวบ้านที่สนใจขอกู้เงินกองทุนมากขึ้น เพราะอัตราดอกเบี้ยของกองทุนถูกกว่าอัตราดอกเบี้ยนอกระบบที่มีอยู่ จนจำนวนเงินที่ขอกู้มีมากเกินกว่ายอดเงิน 1 ล้านบาท และชาวบ้านต้องประชุมประชาคมกันเพื่อพิจารณาลดยอดเงินกู้ลง จนสามารถกระจายการกู้เงินได้อย่างทั่วถึงและไม่เกิน 1 ล้านบาท

คุณบุรี พูดถึงเรื่องนี้ว่า *"ผมเคยบอกในกลุ่มกรรมการแล้วว่าการกู้รอบแรกยังไม่มีปัญหาหรอก เพราะชาวบ้านยังไม่ค่อยเข้าใจ แต่พอรอบที่สองคนเริ่มรู้และเห็นประโยชน์จากกองทุกมากขึ้น คนจะกู้มากขึ้นจนเงินอาจไม่พอก็ได้ แล้วก็เป็นจริง พอรอบสองก็มีชาวบ้านกู้กันมากจนเงินไม่พอจริง ๆดีว่าเราประชุมกันและเข้าใจกันจนยอมลดเงินกู้ลง ทำให้มีเงินพอให้กู้ ปัญหาจึงไม่มีครับ"*

2. ผลของการใช้เงินกู้ของผู้กู้เงินในปีที่ผ่านมา ยังมิได้มีการประเมินผลสำเร็จเป็นการเฉพาะราย แต่เมื่อประเมินผลโดยภาพรวมของผู้กู้ทั้ง 35 ราย จากการนำเงินมาส่งใช้คืนได้ครบทุกรายและครบยอดเงินโดยไม่มีเงินสูญหายเลย แสดงให้เห็นแนวโน้มว่าผู้กู้ไปสามารถนำเงินไปใช้ให้เกิดประโยชน์และสามารถชดใช้คืนกลับตามระยะเวลาที่กำหนด

3. ในอีกมุมมองหนึ่งของเงินกองทุนหมู่บ้าน ชาวบ้านบางคนว่าการมีกองทุนหมู่บ้านจะทำให้ชาวบ้านฟุ่มเฟือยมากขึ้น เกิดการบริโภคมากขึ้น เพราะในกรณีของหมู่บ้านแม่กลาง ชาวบ้าน

ส่วนใหญ่มีฐานะปานกลาง ดังนั้น หากไม่มีโครงการกองทุนหมู่บ้านเข้ามา ชาวบ้านก็มิได้เดือดร้อนเลย ชาวบ้านยังสามารถดำรงชีวิตได้อย่างไม่มีปัญหาอะไร แต่เมื่อมีกองทุนหมู่บ้านเข้ามา ซึ่งเป็นแหล่งเงินกู้ที่มีอัตราดอกเบี้ยต่ำ จึงเป็นแรงกระตุ้นให้ชาวบ้านสร้างความต้องการของคนเพิ่มขึ้น และขอกู้เงินมาใช้จ่าย ถึงแม้ในการกู้จะมุ่งไปเพื่อการประกอบอาชีพ แต่ในทางปฏิบัติแล้วการได้เงินกู้มาอย่างง่าย ๆ และอัตราดอกเบี้ยต่ำ อาจจะเป็นแรงกระตุ้นให้เกิดการบริโภคเพิ่มขึ้นก็ได้ และหากเป็นเช่นนั้นชาวบ้านก็จะเริ่มเคยชินกับการบริโภคที่มากขึ้น จนอาจทำให้ไม่สามารถหาเงินมาใช้หนี้กองทุนแล้ว หรือใช้แล้วต้องขอกู้ต่อเป็นลูกโซ่ต่อไป เรื่องนี้คุณศักดิ์ดา ประธานกองทุนหมู่บ้าน ซึ่งเป็นประธานกลุ่มเกษตรกรทำไร่-ทำนาของหมู่บ้านด้วย ได้กล่าวให้ข้อเสนอแนะอีกมุมมองหนึ่งว่า *“หากถามว่าคนในหมู่บ้านเราเดือดร้อนไหม ก็ขอตอบว่าเดิมที่เราอยู่กันทุกวันนี้เราก็ไม่เดือดร้อนกันหรอกครับ แต่พอมีโครงการกองทุนหมู่บ้านเข้ามา มีเงินมาให้กู้ง่ายขึ้น ดอกเบี้ยก็ต่ำ ผมเกรงว่าเมื่อชาวบ้านเห็นว่าเงินกู้ง่าย เขาจะใช้จ่ายฟุ่มเฟือยขึ้น ถึงจะกู้ไปประกอบอาชีพก็คงไม่ทำกันเต็มที่เท่าไร เดี๋ยวจะติดนิสัย แล้วจะทำให้จมกันไม่ลง ผมว่าที่เราอยู่ของเราอย่างเดิมก็ดีแล้วครับ”*

การดำเนินการของกองทุนหมู่บ้านแม่กลาง ที่สามารถดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพอาจจะมีสาเหตุหลายประการ เช่น ความสามารถของประธานกองทุนหมู่บ้านที่เป็นประธานกองทุนเกษตรกรทำไร่ – ทำนาของหมู่บ้าน และมีคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านที่เข้มแข็งด้วย ในอีกเงื่อนไขหนึ่งคือ ปัญหาความเดือดร้อนของหมู่บ้านนี้มีน้อย เนื่องจากชาวบ้านส่วนใหญ่มีฐานะปานกลาง และเงื่อนไขสุดท้ายถือความที่เป็นหมู่บ้านขนาดเล็ก 56 ครัวเรือน 322 คน เท่านั้น จึงสามารถจัดสรรเงินกองทุนหมู่บ้าน 1 ล้านบาทได้อย่างทั่วถึงโดยไม่มีข้อขัดแย้งในหมู่บ้าน ความสำเร็จที่เกิดขึ้นในเบื้องต้นนี้จึงเป็นความสำเร็จเฉพาะกรณีของหมู่บ้านแม่กลาง ที่มีปัจจัยสนับสนุนความสำเร็จหลายประการไม่ว่าจะเป็นทุนทางสังคม ที่เป็นกลุ่มคนกลุ่มเดียวกันที่อยู่ร่วมกันมานานตั้งแต่บรรพบุรุษจนมีความคุ้นเคยกันทั้งหมู่บ้าน การมีทุน วัฒนธรรม ประเพณี คือ การนับถือศาสนาพุทธเป็นหลัก และมีวัฒนธรรมประเพณีอื่น ๆ ที่เหมือนกัน รวมไปถึงการมีทุนธรรมชาติ คือความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่จนทำให้ชาวบ้านฐานะปานกลางเป็นส่วนใหญ่ เมื่อมีกองทุนหมู่บ้านเข้ามา ชาวบ้านจึงร่วมมือกันอย่างสามัคคี ประกอบกับมีประธานกองทุนหมู่บ้าน ที่มีความรู้ ความสามารถ และเป็นผู้ที่ชาวบ้านให้ความเคารพเชื่อถือ ความสำเร็จของกองทุนจึงเกิดขึ้น ทั้งนี้ ความสำเร็จของกองทุนหมู่บ้านแต่ละแห่ง ไม่เหมือนกัน ต้องขึ้นกับปัจจัยแวดล้อมภายใน ภายนอก หมู่บ้านที่แตกต่างกัน จึงต้องมีการศึกษาเป็นกรณี ๆ ต่อไป

รายชื่อผู้ขอกู้เงินกองทุนหมู่บ้าน งวดที่ 2

ชื่อ - สกุล	จำนวนเงิน	วัตถุประสงค์ในการกู้
1. นายพะลัง เสวกวิหารี	15,000	ทำนา
2. นางสมเกียรติ เสวกวิหารี	20,000	ทำนา
3. นายธานี แสงทอง	40,000	ค้าขาย
4. นางสุวรรณ ครองญาติ	20,000	เลี้ยงหมู
5. นายชลอน บัวเงิน	20,000	เลี้ยงหมู
6. นายประดิษฐ์ พึ่งอ่อน	20,000	อุปกรณ์เครื่องกลึง
7. นางมาลัย นิพันธ์ไพบูลย์	25,000	ทำนา
8. นางประทุม มหานิล	20,000	ทำนา
9. น.ส.ประเทือง แก้วสำราญ	40,000	ทำนา
10. น.ส.มาลา แก้วสำราญ	30,000	ทำนา
11. นายรุ่งศักดิ์ สุขสำราญ	40,000	เพาะเห็ดฟาง
12. นางชนิดา ทานศีล	20,000	ค้าขาย
13. น.ส.ชูศรี ภู่ประสงค์	40,000	ทำนา
14. นายสุชาติ ฤทธิเดช	20,000	ทำนา
15. นายวิเชียร โกสุมา	20,000	เลี้ยงปลา
16. นายน้อย สังฆวารี	20,000	เลี้ยงหมู
17. น.ส.เฉลียว สุจรรยา	40,000	ค้าขาย
18. น.ส.สมศรี ปัจฉิม	25,000	ทำนา
19. นางเจริญ ทิมกัน	25,000	ทำนา
20. นายชูชพี สุขสาร	40,000	ทำนา
21. น.ส.ทองคำ ทองก้อน	40,000	ทำนา
22. นายชุบ บัวเงิน	20,000	ทำนา
23. นายนิด บัวเงิน	30,000	ทำนา
24. น.ส.วรนุช สุขสำราญ	40,000	เพาะเห็ดฟาง
25. น.ส.พรธิภา แช่มทิพย์	20,000	เลี้ยงหมู
26. น.ส.แอ คงศีล	20,000	ทำนา
27. นายสมนึก สุดจิตร	20,000	เลี้ยงหมู
28. นางลัดดา อ่วมน้อย	25,000	ค้าขาย

ชื่อ – สกุล	จำนวนเงิน	วัตถุประสงค์ในการกู้
29. นายดอกรัก สุดจิตร	20,000	เลี้ยงหมู
30. นายกิ๊บ ภูภักดี	20,000	ทำนา
31. น.ส.สมใจ โกสุมา	30,000	ค้าขาย
32. นางปราณี ภูภักดี	25,000	ทำนา
33. นางบรรเทา ทองก้อน	25,000	ค้าขาย
34. นายเรือง ปัจฉิม	30,000	ทำนา
35. นายพิสิษฐ์ ปัจฉิม	40,000	ค้าขาย

ทุนชุมชน:รากแก้วของการเติบโตของกองทุนหมู่บ้าน

ชุดที่ 4 : บทเรียนจากภาคตะวันออก

การดำรงอยู่ของชุมชนชาวสวน

ผศ.ดร.สุรวุฒิ ปัดไชสง

ชาตรี ทองสาริ

คนสู่ทะเล: วิถีการเปลี่ยนแปลงของชุมชนชาวประมง

ผศ.ดร.สุรวุฒิ ปัดไชสง

วัลยา ภูมิภักดีพรรณ

กองทุนหมู่บ้านริมฝั่งทะเลกับการปรับฟื้นทุนชุมชน

ดร.ศิริกาญจน์ โกสุมภ์

กองทุนหมู่บ้านเขาขมิ้น:ภาพสะท้อนจากผู้แปรรูปผลผลิตกลุ่มย่อย

ดร.ศิริกาญจน์ โกสุมภ์

ชุดที่ 5: บทเรียนจากภาคตะวันตก

พลวัตการเรียนรู้เพื่อการดำรงอยู่ของชุมชน

ผศ.ดร. เพ็ญสิริ จีระเดชากุล

มณฑนา พิพัฒน์เพ็ญ

ทุนชุมชนในกระแสการพัฒนา

ดร.พรเพ็ญ ทับเปลี่ยน

ปฏิบัติการทุนนิยม: การปะทะ ประสานของสังคมเกษตรกรรม

นรินทร์ สังข์รักษา

ชุดที่ 6: บทเรียนจากภาคใต้

การจัดการกองทุนภายใต้ศรัทธาแห่งอิสลาม

ดร.พิทักษ์ ศิริวงศ์

ตวงรัตน์ ดีแม

การจัดการกองทุนหมู่บ้านกับการเปลี่ยนแปลงแห่งเงินตรา

ดร.พิทักษ์ ศิริวงศ์

กองทุนเงินล้านกับการสร้างโอกาส

การเติมเต็มความมั่นคงทางสังคมของชุมชน

ดร. อัจฉรา วงศ์วัฒนามงคล

บ้านโคกสัก:วิถีชีวิตจากชาวนาสู่สวนยาง

ผศ.ดร. วันชัย ธรรมสัจการ

บ้านหาดไข่เต่า:วิถีชาวเลกับกระแสการเปลี่ยนแปลง

ผศ.ดร. วันชัย ธรรมสัจการ

กองทุนหมู่บ้านจังหวัดท่องเที่ยว

ดร.จิรพันธ์ ไตรทิพจรัส

กองทุนหมู่บ้านจังหวัดเขียวขจี

ดร.จิรพันธ์ ไตรทิพจรัส

สารบัญ

เรื่อง **หน้า**

บทที่ 1 บทนำ การศึกษาวิจัยและบริบทชุมชน 1

การเลือกพื้นที่ในการเก็บข้อมูล 2

สภาพทั่วไปของชุมชน 3

การเก็บรวบรวมข้อมูล 8

ผู้ให้ข้อมูลหลัก 8

บทที่ 2 ชุมชนในช่วงก่อนพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย 10

วิถีการผลิตของชุมชนแบบพอมีพอกิน 10

วิถีชีวิตของชุมชนบนฐานของการพึ่งพาและแลกเปลี่ยน 14

ภูมิปัญญาของชุมชนอันเกิดจากการเรียนรู้และสืบทอด 17

บทที่ 3 การเปลี่ยนแปลงของชุมชนภายใต้กระบวนการพัฒนาไปสู่ความทันสมัย 21

วิถีการผลิตที่แปรเปลี่ยนเป็นวิถีการผลิตแห่งทุนนิยม 21

วิถีชีวิตของชุมชนกับระบบความสัมพันธ์เชิงวัตถุภายใต้ทุนนิยม 25

ระบบความสัมพันธ์ชุดใหม่ : จิตสำนึกการมีส่วนร่วมที่กำลังพัฒนาขึ้นในชุมชน 33

บทที่ 4 กองทุนหมู่บ้านในกระแสการพัฒนาและผลที่มีต่อชุมชน 34

กระบวนการจัดตั้งกองทุนหมู่บ้าน 35

ที่มาของประธานและกรรมการกองทุนหมู่บ้าน 36

กระบวนการดำเนินงานกองทุนหมู่บ้าน 37

ผลบวกต่อชุมชนจากโครงการกองทุนหมู่บ้าน 41

ปรากฏการณ์ทางสังคมที่ก่อปัญหาจากโครงการกองทุนหมู่บ้าน 42

ภาพสะท้อนของกองทุนฯ จากทัศนะคนในชุมชน 43

ภาคผนวก ก

ระเบียบข้อบังคับคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านวังเกวียน 47

บทที่ 1
บทนำ การศึกษาวิจัย และ บริบทของชุมชน

"บ้านวังเกวียน" ชุมชนเล็กๆ ที่มีสมาชิกของชุมชนเพียงสองร้อยกว่าคน ตั้งอยู่บนเส้นทางผ่านของแม่น้ำยมและแม่น้ำน่าน ชาวบ้านส่วนใหญ่มีอาชีพทำนาเป็นหลัก แม้ชุมชนจะมีแหล่งน้ำขนาดใหญ่หากคุณภาพของน้ำก็ไม่ดีนักเพราะเป็นน้ำกร่อย ชาวบ้านจึงไม่สามารถทำสวนผักหรือสวนผลไม้ได้ อีกทั้งยังประสบปัญหาน้ำท่วมในช่วงปลายปีเกือบทุกปี ทำให้ชาวบ้านต้องหันมาอาศัยการทำประมงน้ำจืดจับปลาจับงูและสัตว์น้ำอื่น ๆ เพื่อการยังชีพและขายได้บ้างเป็นระยะเวลา 3-5 เดือนของทุกปี สถานภาพในปัจจุบันของชาวบ้านวังเกวียนส่วนใหญ่ยังอยู่ในฐานะยากจน หน่วยงานของรัฐเองจัดให้ชุมชนเข้าอยู่ในโครงการแก้ไขปัญหาความยากจน(กขคจ.) หากพิจารณาจากการสะสมทุนของชุมชนบ้านวังเกวียน จะพบว่าชาวบ้านวังเกวียนขาดแคลนทุนทางเศรษฐกิจที่จะใช้เพื่อการดำรงชีพของคนในชุมชน ด้วยความไม่เหมาะสมของทุนทางกายภาพนั่นคือ สภาพดิน สภาพน้ำที่ไม่สู้ดีนัก ตลอดจนถึงการขาดกรรมสิทธิ์ในการถือครองที่ดิน อีกทั้งเมื่อชาวบ้านส่วนใหญ่อยู่ในสภาพยากจน จึงขาดการสะสมทุนทางเศรษฐกิจ เมื่อเข้าฤดูกาลทำนาที่จำเป็นต้องใช้ทุนมากเช่นในปัจจุบัน จึงต้องกู้ยืมเงินมาลงทุนทำนา บ้างก็ใช้วิธีซื้อเชื่อปุ๋ยเคมีและยาฆ่าแมลงจากพ่อค้านายทุน รวมถึงจะต้องหาเงินมาซื้อน้ำมันเพื่อเติมเครื่องสูบน้ำเข้านา ทำให้ชาวนาตกอยู่ภายใต้การพึ่งพิงต่อนายทุนเงินกู้ทั้งภายในชุมชนและจากภายนอกชุมชน ในสภาพปัจจุบันนั้นการฟื้นตัวของชาวบ้านไปสู่ความพอเพียงเป็นไปได้ค่อนข้างยาก เพราะการทำนามีต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้นทุกๆ ปี เมื่อชาวนาขายข้าวได้ก็ต้องนำเงินไปใช้หนี้เงินกู้ที่มีดอกเบี้ยค่อนข้างแพงอยู่ในอัตราร้อยละ 3-5 ต่อเดือน

การเข้ามาของโครงการกองทุนหมู่บ้านละหนึ่งล้านบาท เป็นเสมือนการเพิ่มแหล่งทุนทางเศรษฐกิจที่มีต้นทุนต่ำและลดเงื่อนไขในการกู้ยืมลงให้แก่ชาวบ้าน อีกทั้งยังเป็นรูปแบบของการหยิบยื่นเงินทุนเข้าสู่ชุมชนด้วยวิธีการที่แตกต่างจากการทำงานของรัฐที่ผ่านมาในอดีตที่มักจะทำให้เงินทุนส่วนใหญ่ตกเป็นประโยชน์ต่อคนกลุ่มเล็กๆ ภายในชุมชนที่มีอิทธิพลและเข้าถึงเงินของรัฐได้มากกว่าชาวบ้านทั่วไป ดังนั้นชุมชนบ้านวังเกวียนอาจจะเป็นกรณีศึกษาหนึ่งที่จะตอบคำถามของรัฐที่ว่า "หากชุมชนท้องถิ่นที่ขาดแคลนทุนทางเศรษฐกิจอันนิยามด้วยทุนเงินตรา และรัฐหยิบยื่นเงินทุนให้แล้วจะทำให้ชุมชนเข้มแข็งขึ้นได้จริงหรือไม่" ความเป็นชุมชนขนาดเล็กกับเงินจำนวนหนึ่งล้านบาทจึงน่าจะสอดคล้องหรือพอเหมาะกับความต้องการใช้เงินทุนของคนในชุมชนนั้น หากเงินนั้นถูกการกระจายให้แก่ชาวบ้านได้อย่างทั่วถึงและมีการบริหารจัดการกองทุนที่ดีเพื่อให้เงินทุนหมุนเวียนไปใช้ประโยชน์เพื่อการผลิตและการ

ยังชีพได้อย่างเหมาะสม การเข้ามาของเงินกองทุนเป็นสิ่งที่น่าจะแก้ปัญหาของชุมชนแห่งนี้ได้อย่างถูกประเด็น อย่างไรก็ตามชุมชนแห่งนี้ไม่ได้มีการรวมตัวกันทางสังคมเป็นพื้นฐานการดำรงชีพดั้งเดิมของชุมชน อีกทั้งยังตกอยู่ภายใต้วัฒนธรรมการอุปถัมภ์แบบไม่เท่าเทียมระหว่างนายทุนกับชาวนายากจน คนที่มีอำนาจเงินในชุมชนกลายเป็นคนที่มีบทบาททางสังคมสูง ความพร้อมของฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมกลายเป็นเงื่อนไขสนับสนุนให้เป็นผู้นำของชุมชนได้ไม่ยากนัก และยังสามารถหาประโยชน์จากเงินกองทุนได้มากกว่าคนทั่วไป หากการเกิดขึ้นของนโยบายกองทุนหมู่บ้านสามารถเข้าไปลดปัญหาทางเศรษฐกิจของชุมชน และสร้างจิตสำนึกแห่งความเป็นชุมชนให้แก่ชาวบ้านวังเกวียนได้อย่างแท้จริง จึงจะทำให้เป้าหมายของกองทุนหมู่บ้านบรรลุวัตถุประสงค์ และพลิกฟื้นชุมชนให้แข็งแรงขึ้นได้

การเลือกพื้นที่ในการเก็บข้อมูล

เนื่องจากชุมชนบ้านวังเกวียน ตั้งอยู่ในพื้นที่ซึ่งเป็นชุมชนปลายสุดของอำเภอที่เชื่อมต่อกับอำเภอเมือง หากการเข้าสู่ชุมชนต้องอาศัยเส้นทางถนน รพช. เป็นถนนที่เชื่อมต่อจากเส้นทางคมนาคมหลักลงไปสู่ตัวหมู่บ้าน ความเป็นนักวิจัยต่างถิ่นจึงต้องเริ่มหาข้อมูลเบื้องต้นของอำเภอชุมแสงจากพัฒนากรอำเภอ และขอคำแนะนำถึงชุมชนต่าง ๆ ที่มีอยู่ในพื้นที่ของอำเภอชุมแสงว่ามีลักษณะพื้นฐานทางกายภาพ วิถีการผลิต และการดำรงชีพทั่วไปเป็นอย่างไร ก่อนที่ผู้วิจัยจะเข้าสู่พื้นที่เพื่อทำความรู้จักพื้นที่และคนในพื้นที่ อีกทั้งหาช่องทางที่จะเข้าไปเก็บข้อมูลในครั้งต่อ ๆ ไป ซึ่งการลงเลือกพื้นที่ในครั้งแรกได้รับการอำนวยความสะดวกในด้านข้อมูลเกี่ยวกับชุมชนต่าง ๆ ที่ได้รับเงินกองทุนหมู่บ้านเป็นอย่างดีจากพัฒนากรอำเภอซึ่งเป็นผู้ดูแลและติดตามผลของโครงการกองทุนหมู่บ้านอยู่ด้วยเช่นกัน

การเลือกชุมชนบ้านวังเกวียนเป็นชุมชนเป้าหมายในการศึกษาวิจัย เนื่องจากเป็นชุมชนที่อยู่ห่างจากชุมชนเมืองและเส้นทางคมนาคมสายหลัก (คือ เส้นทางหลวงชุมแสง-นครสวรรค์) อีกทั้งชุมชนบ้านวังเกวียนยังมีความน่าสนใจในเรื่องของการทำมาหากิน ซึ่งชาวบ้านส่วนใหญ่จะมีอาชีพทำประมงน้ำจืดจากธรรมชาติควบคู่ไปกับการทำนาซึ่งเป็นอาชีพหลักของชุมชนในจังหวัดนครสวรรค์ การทำประมงของชาวบ้านวังเกวียนมีความแตกต่างจากชุมชนอื่นในอำเภอชุมแสงและอำเภอเมืองนครสวรรค์ กล่าวคือ ชุมชนอื่น ๆ มักจะเป็นการเพาะเลี้ยงพันธุ์ปลาเพื่อนำออกขายและบางส่วนก็จะเลี้ยงปลาในบ่อหรือในกระชังเพื่อขาย แต่ชุมชนบ้านวังเกวียนนี้จะทำมีการจับปลาจากลำน้ำธรรมชาติตลอดทั้งปีเพื่อการยังชีพและขายให้กับพ่อค้าแม่ค้าที่เข้ามารับซื้อเพื่อนำไปขายยังตลาดอีกทอดหนึ่ง และเกือบทุกปีที่นาของชาวบ้านจะประสบปัญหาน้ำท่วมจึงทำให้ชาวบ้านต้องหันมาจับปลาเป็นอาชีพหลักเพราะน้ำที่ถูก

ปล่อยมาจากทางภาคเหนือจะท่วมบ่าเข้าไปที่นาและมีสัตว์น้ำหลายๆ ชนิดเข้ามาด้วย จึงสามารถจับปลาขายได้จำนวนมากในช่วงดังกล่าว

นอกจากนี้ ชุมชนบ้านวังเกวียนยังมีความน่าสนใจต่อการประเมินผลของกองทุนหมู่บ้านอันเนื่องมาจากความเป็นชุมชนขนาดเล็ก ชาวบ้านส่วนใหญ่มีฐานะทางเศรษฐกิจไม่ดีนั้น จึงเป็นสิ่งที่ผู้วิจัยให้ความสนใจต่อการก่อตัวของกระบวนการจัดตั้งกองทุนฯ กระบวนการสะสมทุนที่จะเกิดขึ้นเมื่อกองทุนฯเข้าสู่ชุมชน ซึ่งน่าจะให้ภาพชัดเจนว่าเงินกองทุนจะมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงฐานะความเป็นอยู่และวิถีชีวิตของคนในชุมชนให้ดีขึ้นจริงหรือไม่ ในขณะเดียวกันยังเป็นการทำวิจัยแบบเปรียบเทียบระหว่างชุมชนที่มีความเข้มแข็งของทุนทางเศรษฐกิจและทุนชุมชนที่แตกต่างกันอีกแห่งหนึ่งในจังหวัดนครสวรรค์

สภาพทั่วไปของชุมชน

ชุมชนบ้านวังเกวียน จัดว่าเป็นชุมชนขนาดเล็ก ตามการจดบันทึกทะเบียนบ้านพบว่ามีครัวเรือน 61 ครัวเรือน แต่ปรากฏว่ามีครัวเรือนอาศัยอยู่จริงเพียง 57 ครัวเรือน ชาวบ้านเล่าว่าในอดีตชุมชนแถบนี้ถูกเรียกว่า "บ้านวังเกวียน" ซึ่งอาจเกิดจากการเดินทางสมัยก่อนจะต้องใช้เกวียนในการเดินทาง เมื่อผ่านมาบริเวณนี้ได้มีการตั้งกองเกวียนเพื่อพักเอาแรงก่อนที่จะเข้าสู่ตัวเมืองนครสวรรค์ ในสมัยก่อนนั้นชาวบ้านจึงเรียกบริเวณนี้ว่าบ้านวังเกวียน แต่เมื่อรัฐเข้ามาจัดระบบการปกครองเป็นหมู่บ้าน จึงได้เรียกชุมชนแห่งนี้ว่าบ้านวังเกวียน หมู่ที่ 7 เช่นเดียวกับชุมชนที่อยู่ใกล้เคียงกันคือ หมู่ที่ 3 บ้านวังเกวียนซึ่งอยู่ติดกัน มีการใช้วัด สถานีอนามัย และโรงเรียนบ้านวังเกวียนร่วมกัน ชุมชนบ้านวังเกวียนที่เป็นพื้นที่วิจัยกองทุนหมู่บ้านครั้งนี้มีจำนวนประชากรเพียง 241 คน โดยบันทึกอย่างเป็นทางการบันทึกว่าชาวบ้านมีรายได้เฉลี่ยครัวเรือนละ 18,000 บาทต่อปี ชุมชนอยู่ในเกณฑ์ยากจนตามการวัดของหน่วยงานรัฐ จึงทำให้ชุมชนบ้านวังเกวียนได้รับเงินจากโครงการช่วยเหลือแก้ปัญหาความยากจน(กขคจ.) นอกจากนี้ภายในชุมชนเองยังมีความแตกต่างของฐานะระหว่างชาวบ้านที่ยากจนกับชาวบ้านที่ร่ำรวยอย่างเห็นได้ชัดเจน ชาวบ้านที่มีฐานะทางการเงินที่ดีมีอยู่สิบกว่าราย ในชุมชนส่วนหนึ่งเป็นผู้นำชุมชนอย่างเป็นทางการ และอีกส่วนหนึ่งเป็นนายทุนท้องถิ่นมีอาชีพปล่อยเงินกู้บ้าง เป็นพ่อค้าขายปุ๋ยขายยาฆ่าแมลงเป็นเงินเชื่อให้แก่ชาวบ้าน และยังมีที่นาปล่อยเช่าให้แก่ชาวบ้านที่เป็นชาวนายากจน ไม่มีที่นาเป็นของตนเอง หรือมีไม่เพียงพอต่อการประกอบอาชีพ

ทำเลและที่ตั้งของชุมชน

"บ้านวังเกวียน" เป็นชื่อของหมู่บ้าน 2 หมู่ในตำบลเดียวกัน ซึ่งมีอาณาบริเวณติดต่อกัน ใช้สถานที่สาธารณะร่วมกัน ได้แก่ วัด โรงเรียน สถานีอนามัย บ้านวังเกวียนมีที่ตั้งของชุมชนอยู่ห่างจากตัวตำบลประมาณ 20 กม. และอยู่ห่างจากตัวอำเภอชุมแสงเป็นระยะทาง 55 กม. และอยู่ห่างจากตัวเมืองจังหวัดนครสวรรค์เป็นระยะทาง 60 กม. (หากใช้เส้นทางนครสวรรค์-เก้าเลี้ยว ซึ่งจะสั้นกว่าเส้นทางนครสวรรค์-ชุมแสง) บ้านวังเกวียนตั้งอยู่ริมแม่น้ำยมซึ่งถือเป็นแม่น้ำสายหลักของชุมชน และมีลักษณะของที่ดินเป็นที่ราบลุ่มและที่ราบน้ำท่วมถึง การเข้าสู่ชุมชนด้วยเส้นทางถนนเป็นถนน รพช. เข้าสู่ชุมชนได้ 3 เส้นทาง ซึ่งทั้งสามเส้นทางนั้นจะประสบปัญหาในช่วงหน้าฝนหรือช่วงที่น้ำท่วมทำให้ชุมชนถูกตัดขาดจากพื้นที่อื่น ๆ ได้ง่าย เพราะบ้านวังเกวียนจะถูกน้ำท่วมก่อนเพราะเป็นที่ต่ำกว่าและน้ำที่ล้นจากเขื่อนชัยนาทจะไหลลงสู่แม่น้ำยมและไหลเข้าสู่ปากน้ำโพโดยผ่านหมู่บ้านในตำบลบางเคียนเกือบทั้งหมดก่อนเข้าสู่ตัวอำเภอเมือง จึงทำให้พื้นที่นาแถบนี้มีน้ำท่วมสูงกว่าและท่วมนานกว่าพื้นที่นาแถบอื่น

สภาพการตั้งบ้านเรือนของคนในชุมชนจะกระจุกตัวอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม และในบริเวณที่ตั้งบ้านเรือนนั้น ก็จะเป็นที่ตั้งของ วัด โรงเรียน และ สถานที่สำคัญ ๆ ของชุมชนด้วย สำหรับพื้นที่นาจะกระจายอยู่รอบ ๆ หมู่บ้าน บางครัวเรือนจะมีที่นาอยู่นอกพื้นที่ชุมชน พื้นที่บางส่วนไม่สามารถกำหนดได้ชัดเจนว่าเป็นพื้นที่ของหมู่ที่ 3 หรือหมู่ที่ 7 หากชาวบ้านทั้งสองหมู่ถือว่าเป็นคนบ้านเดียวกัน ครัวเรือนหนึ่ง ๆ มักจะมีที่นามากกว่าหนึ่งแปลงและอยู่ไม่ติดต่อกัน เนื่องจากการได้มาไม่พร้อมกัน อันเกิดจากการตกทอดจากบรรพบุรุษ การซื้อขายที่ดิน และการเช่าที่นา

ที่ดินทำกิน

ที่ดินส่วนใหญ่ของบ้านวังเกวียนเป็นที่ลุ่มริมน้ำและที่ราบน้ำท่วมถึง เมื่อในอดีตที่ดินเป็นสภาพของป่าโปร่งในที่ราบ ต้นไม้ส่วนใหญ่เป็นไม้ไผ่และไม้คาม ชาวบ้านจึงเรียกว่า "ป่าไผ่ป่าคาม" ต้นไผ่และต้นคามเป็นไม้ขนาดเล็กซึ่งเป็นไม้ที่ชาวบ้านเอาไว้สร้างบ้านเรือน ทำจักสาน และทำเครื่องมือเครื่องใช้ภายในบ้าน เครื่องมือในการจับปลา เป็นต้น สภาพของป่าไผ่ป่าคามทำให้ดินมีสภาพเป็นดินแข็ง ความสมบูรณ์ของดินต่ำกว่าที่ราบทั่วไป เมื่อชาวบ้านเข้ามาตั้งบ้านเรือนใหม่ๆ ต้องมาถากถางป่าเพื่อปลูกบ้านและปรับเป็นที่นา นอกจากนี้สภาพที่ดินส่วนใหญ่ของชุมชนไม่ค่อยอุดมสมบูรณ์นัก เนื่องจากสภาพน้ำกร่อยและที่ดินมักจะถูกน้ำท่วมเสมอจึงทำให้หน้าดินถูกชะล้างไปพร้อมกับน้ำ และการถูกน้ำท่วมอยู่เป็นระยะเวลานานจึงทำให้สภาพของดินเป็นดินเค็ม ไม่เหมาะกับการปลูกไม้ยืนต้น เช่น การทำสวนผลไม้ ชาวบ้านจึงใช้ที่ดินส่วนใหญ่สำหรับทำนาปีละหนึ่งถึงสองครั้ง โดยนาปีจะได้อาศัยน้ำฝน

ในการทำนาบางส่วนและใช้น้ำจากคลองชลประทานจากเขื่อนเจ้าพระยา การทำนาครั้งที่สองที่เป็นนาปรังจะอยู่ในช่วงปลายปีต้องอาศัยน้ำจากระบบชลประทานเป็นส่วนใหญ่ และในบางปีนาปรังก็จะถูกน้ำท่วมนาหากน้ำมาเร็วกว่าที่ชาวบ้านคาดการณ์ไว้ หากเก็บเกี่ยวไม่ทันที่น้ำหลากหรือน้ำเหนือหนุนก็จะทำให้นาจมน้ำและข้าวไม่สามารถเก็บเกี่ยวได้ทัน ข้าวในนาจะเสียหายบางส่วนหรือทั้งหมดก็ได้

เนื่องจากสภาพที่ดินที่ไม่เหมาะกับการทำเกษตรมากนัก จึงทำให้ชาวบ้านบางส่วนขายที่ดินแล้วไปทำมาหากินที่อื่นหรืออพยพออกจากชุมชนไปเป็นแรงงานรับจ้าง ต่อมารัฐจึงเข้ามารับซื้อที่ดินในแถบนี้เข้าโครงการส่งเสริมการปฏิรูปที่ดินทำกิน (สปก.) และให้ชาวบ้านเช่าคืนไปทำนาในราคาถูก ค่าเช่าประมาณปีละ 500 บาทต่อไร่ ชาวบ้านส่วนใหญ่จึงอาศัยเช่าที่ดิน สปก.บางส่วนทำนา และมีที่ดินเป็นของตนเองบางส่วนด้วย

แหล่งน้ำของชุมชน

แหล่งที่ตั้งของบ้านวังเกวียนนั้น ได้อาศัยแหล่งน้ำสำคัญ ๆ ประกอบด้วย แม่น้ำยมที่ไหลผ่านชุมชน และส่วนปลายของแม่น้ำน่านซึ่งผ่านพื้นที่ใกล้เคียงแต่ส่งผลต่อผลผลิตของชาวบ้าน ที่มีที่นาอยู่ไกลออกไป ก่อนที่แม่น้ำทั้งสองจะไหลไปบรรจบกันที่บริเวณปากน้ำโพกลายเป็นแม่น้ำเจ้าพระยา นอกจากนี้ชุมชนบ้านวังเกวียนเองยังมีแหล่งน้ำธรรมชาติอีกแหล่งในชุมชนเรียกว่า “แม่น้ำเกรียงไกร” หรือ ”คลองท่ามะนาว” เป็นแหล่งน้ำขนาดเล็กที่รับน้ำมาจากแม่น้ำสายหลักไหลผ่านเข้าสู่หมู่บ้าน แต่ถึงแม้ชุมชนจะอยู่ใกล้แหล่งน้ำถึงสามแหล่งแต่สภาพน้ำเป็นน้ำกร่อย(รสเค็ม) ชาวบ้านเล่าว่าในอดีตก่อนที่จะมีระบบชลประทานนั้นน้ำเค็มกว่าปัจจุบันมาก เมื่อนำเอาน้ำขึ้นมารดต้นไม้จะตาย จึงใช้น้ำในการปลูกข้าวได้เพียงปีละครั้งเท่านั้น แม้จะเจาะน้ำบาดาลขึ้นมาใช้ก็ทำไม่ได้เพราะน้ำใต้ดินก็มีรสเค็มด้วยเช่นกัน

> “น้ำที่นี่เค็มมาก ต้มข้าวต้มไม่ต้องใส่เกลือ ถ้าจะกินน้ำต้องไปเอาตามหนองมากิน หรือกินน้ำฝน เจาะน้ำบาดาลก็ไม่ได้ น้ำมันเค็มเหมือนกัน เคยเจาะบาดาลมาใช้รดต้นข้าว สามวันตายหมด”

นอกจากนี้ในปัจจุบันชุมชนบ้านวังเกวียนเองได้ใช้น้ำเพื่อทำการเกษตรส่วนใหญ่จากคลองชลประทานที่ผันน้ำมาจากระบบชลประทานของเขื่อนเจ้าพระยาจังหวัดชัยนาทที่ส่งน้ำลงมาเพื่อทำเกษตรกรรมในพื้นที่ภาคเหนือตอนล่าง โดยชาวบ้านจะต้องอาศัยการสูบน้ำเข้าสู่นาของตนเองด้วยเครื่องสูบน้ำเข้าสู่คลองซอยและปันน้ำกันใช้ในช่วงการทำนาปรัง ซึ่งชาวบ้านต้องจัดเวลาในการสูบน้ำเข้านาคราวละ 3-4 รายที่อยู่ละแวกคลองชลประทานสายเดียวกัน โดยการรวมเงินกันเพื่อซื้อน้ำมันเติมเครื่องสูบน้ำคราวละประมาณพันบาท ใช้เวลาในการสูบน้ำเข้านาประมาณ 1-2 วัน บางครั้งมีการขโมยน้ำเข้านาของตนเองเวลาที่ชาวบ้าน

รายอื่น ๆ จองคิวไว้แล้วบ้างก็มี หรือบางครั้งชาวบ้านจะมีการขอลัดคิวกันเองบ้าง เพราะหว่านข้าวไปแล้วเกรงว่าน้ำจะเข้าไม่ทันข้าวจะเสียหาย ซึ่งชาวบ้านก็มักจะช่วยเหลือกันในเรื่องการปันน้ำ แต่ในช่วงที่น้ำหลากจากทางเหนือลงมาในช่วงฤดูฝนไปจนกระทั่งถึงต้นฤดูหนาว หากฝนตกมากและเขื่อนทางเหนือไม่สามารถปล่อยน้ำลงสู่ภาคกลางได้เพราะจะทำให้ที่ราบภาคกลางน้ำท่วม รวมไปถึงพื้นที่ของกรุงเทพฯและปริมณฑล การกักเก็บน้ำไว้ในระบบชลประทานของเขื่อนชัยนาท ทำให้มีปริมาณน้ำมากจนล้นลงสู่คลองชลประทานและแม่น้ำสายหลักๆ โดยเฉพาะแม่น้ำยมและแม่น้ำน่านที่จะไหลเข้าสู่พื้นที่ในจังหวัดนครสวรรค์และจังหวัดใกล้เคียง เช่น สิงห์บุรี อ่างทอง สุพรรณบุรี อยุธยา ทำให้เกิดน้ำท่วมและน้ำขังในพื้นที่ทำเกษตรกรรม จึงทำให้ที่นาในชุมชนบ้านวังเกวียนเกือบทั้งหมดถูกน้ำท่วมสูงมากจนทำให้พื้นที่แถบนี้ไม่สามารถทำการเกษตรได้ บางครั้งท่วมในขณะที่ชาวบ้านกำลังทำนาปรัง จึงทำให้ข้าวนาปรังเสียหายเกือบทั้งหมด และชาวบ้านจึงหันมาจับปลาและจับงูแทน ซึ่งมาตามธรรมชาติและยังมีจำนวนมาก ชาวบ้านไม่ต้องเลี้ยง แต่จับกินและเหลือพอที่จะขายด้วย

ป่าไม้/ป่าชุมชน

ในช่วงแรกที่ชาวบ้านอพยพมาตั้งรกรากที่บ้านวังเกวียนนั้น ที่ดินแถบนี้ยังเป็นป่าเรียกว่า “ป่าไผ่ ป่าคาม” ชาวบ้านจึงเลือกตั้งบ้านเรือนอยู่ริมน้ำ และอาศัยป่าเป็นแหล่งอาหารและแหล่งวัตถุดิบในการยังชีพที่สำคัญ อาหารที่ชาวบ้านหาได้จากป่าในอดีต ได้แก่ หน่อไม้ ซึ่งเป็นผลผลิตจากป่าที่สำคัญเพราะนอกจากจะใช้เป็นอาหารแล้ว ยังมีจำนวนมากพอที่จะเก็บออกไปขายแลกเปลี่ยนสิ่งของหรืออาหารอื่น ๆ จากภายนอกชุมชนได้ด้วย นอกจากนี้ยังมีการนำเอาต้นคามออกมาสร้างบ้าน และนำมาเผาเป็นถ่านเก็บไว้ใช้นำไปขายให้กับรถไฟเพื่อใช้เป็นเชื้อเพลิงให้แก่รถไฟที่ขับเคลื่อนด้วยพลังไอน้ำ นำเอาไม้ไผ่ออกมาจักสานเป็นกระบุง ตะกร้า ชะลอม กระจาด และของใช้อื่น ๆ ได้มากมาย นอกจากนี้ป่ายังเป็นแหล่งสมุนไพรของชุมชน ในการนำเอารากไม้ ใบไม้ และต้นไม้บางอย่างซึ่งหาได้ยากแล้วปัจจุบันออกมาทำเป็นสมุนไพรรักษาไข้กันโดยเฉพาะไข้ป่าและงูกัดในสมัยก่อน

> “ สมัยก่อน ก็เข้าป่าไปถางต้นคามเอามาทำถ่าน ขายให้รถไฟ บางครั้งก็เข้าไปกับผู้ใหญ่หลาย ๆ วัน ไปดักสัตว์กัน หาสมุนไพรมาทำยาก็มี หน้าฝนก็จะได้หน่อไม้ออกมาขายเป็นกระสอบ ๆ เลย ไปฟันกันออกมาขาย ไม่มีใครหวงห้าม แต่เดินป่าต้องระวัง เพราะช้างชุม เสือชุม ”

แต่ในปัจจุบันป่าไผ่ป่าคามของชุมชนลดน้อยลงมาก เพราะชาวบ้านถางป่าเพื่อขยายที่ดินสำหรับทำนา หากยังคงเห็นต้นไผ่และต้นคามตามหัวไร่ปลายนาบ้างแต่ไม่มากนัก นอกจากป่าไผ่ป่าคามแล้ว ไกลออกไปจากชุมชนจึงจะมีป่าดิบหนาทึบที่อุดมด้วยไม้ประเภท

ต่าง ๆ และสมัยก่อนก็ยังมีสัตว์ป่าอาศัยอยู่ชุกชุม เช่น ช้างป่า ชาวบ้านเล่าว่าในอดีตมีการเดินทางเพื่อเข้าป่าล่าสัตว์มาเป็นอาหารและเก็บพืชผลไม้แปลก ๆ ในป่าเพื่อนำออกมาขาย หากชาวบ้านวังเกวียนจะเดินทางเพื่อนำเอาของไปแลกเปลี่ยนภายนอกชุมชนจะต้องเดินทางผ่านป่าดิบเป็นวัน ๆ ซึ่งจะ ต้องระวังอันตรายจากสัตว์ป่า อาทิ ช้าง เสือ ต่อมาเมื่อมีการตัดถนน สร้างเขื่อน และขยายที่ดินทำนา ก็ทำให้สภาพป่าทรุดโทรมและลดน้อยลง ป่าไม้จึงถอยห่างออกไปจากที่ตั้งชุมชน จะเหลือป่าที่สมบูรณ์อยู่บ้างบนภูเขา ซึ่งชาวบ้านไม่ได้อาศัยป่าเป็นแหล่งอาหารอีกต่อไป

สาธารณูปโภค/สาธารณูปการ

เนื่องจากชุมชนบ้านวังเกวียนเป็นชุมชนที่จัดว่าอยู่ห่างไกลจากอำเภอชุมแสงและตัวอำเภอเมืองจังหวัดนครสวรรค์ ในอดีตก่อนที่จะมีถนนเข้าสู่ชุมชน ชาวบ้านอาศัยการเดินทางติดต่อกับชุมชนภายนอกและชุมชนเมืองด้วยการคมนาคมทางน้ำ เป็นเส้นทางแม่น้ำยม และแม่น้ำน่าน ที่จะนำพาชาวบ้านออกไปสู่ตลาดปากน้ำโพ อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ และเข้าสู่ตัวอำเภอชุมแสง ชาวบ้านจะขนข้าวและผลผลิตไปขายที่ตลาด และซื้อสินค้ารวมถึงของใช้จำเป็นกลับเข้าสู่ชุมชน หากจะเดินทางด้วยทางบกจะต้องอาศัยเกวียนเทียมวัวหรือควายขนผลผลิตจำนวนมากๆ ออกไป โดยเดินทางผ่านป่าดิบหลาย ๆ วันกว่าจะถึงตัวเมืองหรือชุมชนใกล้เคียง

สำหรับเส้นทางคมนาคมเข้าสู่บ้านวังเกวียนในปัจจุบัน ประกอบด้วยถนนที่สร้างตามงบพัฒนาชนบท (รพช.) สองสาย สายหนึ่งมาจากทางเชื่อมต่อจากถนนชุมแสง-นครสวรรค์ อีกสายหนึ่งเป็นทางเชื่อมต่อจากทางเก้าเลี้ยว-นครสวรรค์ จึงทำให้การติดต่อกับภายนอกเป็นไปได้อย่างสะดวกกว่าสมัยก่อน แต่ถนนทั้งสองเส้นมักจะถูกน้ำท่วมในช่วงน้ำหลาก และทำให้ทางชำรุด ซึ่งจะตัดขาดชุมชนวังเกวียนกับถนนหลักที่จะเข้าสู่อำเภอเมืองและอำเภอชุมแสง

การขุดคลองส่งน้ำจากระบบชลประทานมีในช่วงสมัยรัฐบาลคึกฤทธิ์ ที่มีเงินผันเข้ามาช่วยขุดลอกคลองและเอาดินจากคลองมาทำถนนเข้าหมู่บ้าน ดังนั้นน้ำที่ใช้ทำนาในปัจจุบันทั้งหมดจึงเป็นน้ำจากระบบชลประทานทั้งนาปีและนาปรัง ส่วนน้ำใช้ในการดำรงชีวิตประจำวันนอกเหนือจากการทำนา จะเป็นการใช้น้ำฝน และน้ำจากคลองหรือหนองน้ำในชุมชนที่สามารถกักเก็บน้ำฝนไว้ได้ซึ่งจะช่วยให้น้ำไม่มีรสเค็ม สำหรับไฟฟ้าเข้าสู่หมู่บ้านได้ประมาณสิบปีที่ผ่านมา ยังไม่มีระบบน้ำประปาเข้าสู่หมู่บ้าน

การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บข้อมูลแบ่งออกเป็น 3 ระยะ ได้แก่ ระยะที่หนึ่งคือการออกเลือกพื้นที่ที่จะทำการวิจัยและศึกษาข้อมูลเบื้องต้น ซึ่งกระทำในช่วงเดือนพฤษภาคม-มิถุนายน พ.ศ.2545 ข้อมูลในระยะแรกจะเป็นข้อมูลด้านเอกสารที่ได้จากหน่วยงานของรัฐ ได้แก่ พัฒนาการอำเภอ เกษตรอำเภอ องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) และได้เข้าดูพื้นที่ที่จะทำวิจัยพร้อมทั้งแนะนำตัวว่าจะลงเก็บข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องใดบ้าง พร้อมทั้งนัดแนะวันที่จะเข้าเก็บข้อมูลครั้งต่อไป ระยะที่สอง เป็นการเก็บข้อมูลแบบเจาะลึกจากผู้ให้ข้อมูลหลักในรอบแรก ซึ่งกระทำในช่วงเดือนกรกฎาคม-สิงหาคม พ.ศ.2545 เป็นช่วงที่กองทุนหมู่บ้านได้เลือกตั้งกรรมการกองทุนครั้งที่สอง และได้กรรมการชุดเดิมเกือบทั้งหมดเข้ามาดำเนินการต่อไป แต่ยังไม่ครบกำหนดการชำระคืนเงินกู้รอบแรกที่ปล่อยกู้ไป และการเก็บข้อมูลระยะที่สามอยู่ในช่วงเดือนพฤศจิกายน-ธันวาคม พ.ศ.2545 เป็นช่วงที่กองทุนดำเนินกิจกรรมมาครบหนึ่งปี มีการชำระคืนเงินกู้รอบแรกและปล่อยเงินกู้รอบที่สองเรียบร้อยแล้ว อีกทั้งกรรมการชุดที่สองก็ได้บริหารกองทุนมาได้ระยะเวลาหนึ่งแล้วจึงจะสามารถสะท้อนปัญหาต่างๆ ในการบริหารกองทุนได้ชัดเจนมากขึ้น

วิธีวิจัยสำหรับการเก็บข้อมูลครั้งนี้ เลือกใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยอาศัยการสัมภาษณ์แนวลึก (indept interview) เลือกสัมภาษณ์จากผู้ให้ข้อมูลหลัก (key performants) ที่เป็นคนในชุมชน ได้แก่ ผู้นำชุมชนทั้งอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ กรรมการกองทุนหมู่บ้าน และชาวบ้านที่สามารถให้ข้อมูลเกี่ยวกับความเป็นมา วิถีชีวิต วิถีการผลิต และการมีส่วนร่วมกับกองทุนหมู่บ้านได้อย่างละเอียด โดยผู้วิจัยได้จัดทำแนวคำถาม (guideline) เพื่อใช้ในการสัมภาษณ์ โดยแนวคำถามเป็นคำถามปลายเปิดแบบกึ่งโครงสร้าง (semi-structure interview) โดยแนวคำถามจะเปิดกว้างและสามารถเปลี่ยนแปลงแนวคำถามไปได้ตามบริบทที่แตกต่างกันไประหว่างที่สัมภาษณ์

ผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informant)

การเก็บข้อมูลได้ใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกกับชาวบ้านที่เป็นผู้ให้ข้อมูลหลัก ซึ่งมีทั้งที่เป็นกรรมการกองทุนหมู่บ้าน สมาชิกกองทุนที่กู้ยืมเงินทั้งรอบแรกและรอบสอง และสมาชิกกองทุนที่ไม่กู้เงิน รวมถึงชาวบ้านที่เป็นผู้นำชุมชนทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ เช่น ผู้เฒ่าผู้แก่ และผู้ที่ชาวบ้านนับถือ เนื่องจากบ้านวังเกวียนหมู่ที่ 7 มีจำนวนครัวเรือนเพียง 57 ครัวเรือน และทุกครัวเรือนสมัครเป็นสมาชิกกองทุนฯ ทั้งหมด จำนวนผู้ให้ข้อมูลหลักทั้งสิ้น 14 ราย ก็สามารถให้ข้อมูลของชุมชนได้อย่างครบถ้วน การเก็บข้อมูลในครั้งนี้ประสบปัญหาเล็กน้อยในเรื่องของการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชน คือ ผู้ใหญ่บ้าน ด้วยเป็นคนที่ชาวบ้านไม่พึงพอใจด้านความประพฤติส่วนตัว และไม่อยู่ในพื้นที่จึงทำให้ผู้วิจัยไม่สามารถติดต่อขอสัมภาษณ์

ได้ ซึ่งชาวบ้านบอกว่าผู้ใหญ่บ้านมักจะไปอยู่บ้านที่อยู่อีกหมู่หนึ่ง และยังไม่มีบทบาทในการเป็นผู้นำชุมชนเท่ากับผู้นำคนอื่นๆ เช่น ประธาน อบต. และอบต.ภายในหมู่บ้าน ผู้วิจัยจึงได้ตัดผู้ใหญ่บ้านออกจากการเป็นผู้ให้ข้อมูลหลัก เนื่องจากการเข้าเก็บข้อมูลครั้งนี้ได้รับทราบว่าชุมชนบ้านวังเกวียนแห่งนี้ไม่มีบัณฑิตอาสาเข้ามาทำงานให้กองทุนหมู่บ้าน ซึ่งในตอนเริ่มต้นโครงการมีบัณฑิตอาสามาแล้วสองราย แต่ไม่สามารถเข้ามาปฏิบัติงานได้ตลอดจึงลาออกแล้วทางราชการมิได้ตั้งคนใหม่เข้ามาอีก จึงไม่มีการสัมภาษณ์บัณฑิตอาสาเช่นกัน

ตาราง 1 รายละเอียดของผู้ให้ข้อมูลหลัก บ้านวังเกวียน จ.นครสวรรค์

	อายุ	**อาชีพ**	**ตำแหน่ง**
1. นายเพียร	34 ปี	ขายปุ๋ย ยา น้ำมัน	ประธานกองทุนฯ และ ประธาน อบต.
2. ลุงเหล็ก	50 ปี	ทำนา	รองประธานกองทุนฯ
3. นางเพรา	26 ปี	ทำนา	เลขากองทุนฯ
4. นางสำลี	28 ปี	ทำนาและจับปลา	เหรัญญิกกองทุนฯ
5. นางยอง	23 ปี	ทำนาและจับปลา	กรรมการกองทุนฯ
6. ลุงสุด	62 ปี	ทำนา	ชาวบ้านกู้เงินกองทุนฯ
7. ลุงเสียน	52 ปี	ทำนาและจับปลา	ชาวบ้านกู้เงินกองทุนฯ
8. ลุงสุ่น	50 ปี	จับปลา	อบต. และกู้เงินกองทุนฯ
9. น้าจิน	38 ปี	ค้าขาย	ชาวบ้านกู้เงินกองทุนฯ ทั้งสองรอบ
10. นายทม	47 ปี	อู่ซ่อมรถและทำเครื่องมือเกษตรกรรม	ชาวบ้านกู้เงินรอบแรก ไม่กู้รอบสอง
11. น้าทัด	45 ปี	ทำนา	ชาวบ้านกู้เงินรอบสอง
12. ลุงจิต	76 ปี	จับปลา	ชาวบ้านที่ไม่กู้เงินกองทุนฯ
13. พี่สม	30 ปี	รับจ้างทั่วไป	ชาวบ้านที่ไม่กู้เงินกองทุนฯ
14. พี่นึก	32 ปี	รับจ้างทั่วไป	ชาวบ้านที่ไม่กู้เงินกองทุนฯ

บทที่ 2
ชุมชนในช่วงก่อนพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย

ชุมชนบนที่ราบลุ่มน้ำจังหวัดนครสวรรค์ส่วนใหญ่เป็นชุมชนชาวนาที่ครอบคลุมอาณาเขตกว้างขวางตลอดลุ่มน้ำเจ้าพระยาและลุ่มน้ำสาขาน้อยใหญ่อันประกอบด้วย น้ำปิง น้ำวัง น้ำยม และน้ำน่าน และแม่น้ำสาขาย่อยๆ ของแม่น้ำหลักดังกล่าวอีกมากมาย ชุมชนบ้านวังเกวียนก็เป็นชุมชนชาวนาแห่งหนึ่งบนลุ่มน้ำยมและน้ำน่าน ผลผลิตที่ได้จากการทำนาจะไม่มากนักด้วยทุกปีพื้นที่นาจะถูกน้ำท่วมทำให้ผลผลิตข้าวไม่สู้ได้ผลดีนัก ดังนั้นนอกจากการทำนาแล้วชาวบ้านวังเกวียนยังอาศัยการจับปลาและสัตว์น้ำอื่น ๆ จากแหล่งน้ำตามธรรมชาติของชุมชนเพื่อใช้ยังชีพและออกขายหารายได้เข้าจุนเจือครอบครัวได้อีกทางหนึ่ง จึงถือว่าชาวบ้านวังเกวียนในอดีตส่วนใหญ่ทำนาและทำประมงน้ำจืดควบคู่กันมาโดยตลอด โดยเฉพาะช่วงน้ำหลากหรือน้ำท่วมมากจนชาวบ้านไม่สามารถทำนาหรือปลูกพืชต่างๆ ได้ ก็ดำรงชีพด้วยการจับปลาและสัตว์น้ำต่าง ๆ เป็นหลัก

ด้วยวิถีการผลิตเพื่อการยังชีพเป็นสำคัญ จึงเป็นสิ่งกำหนดระบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นในชุมชนบ้านวังเกวียนให้เกิดการพึ่งพาตนเองภายในครัวเรือน และการพึ่งพากันเองภายในชุมชน เพื่อให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้ ด้วยที่ตั้งของชุมชนในอดีตอยู่ห่างไกลจากชุมชนอื่น อีกทั้งเส้นทางคมนาคมยังไม่สะดวกเช่นปัจจุบัน จึงทำให้บ้านวังเกวียนต้องอาศัยเส้นทางน้ำเดินทางเมื่อต้องการติดต่อกับชุมชนเมืองที่อยู่ใกล้เคียง การติดต่อกับชุมชนภายนอกส่วนใหญ่เป็นไปเพื่อการค้าขายเล็ก ๆ น้อย ๆ เช่น นำปลาที่หาได้ออกมาขายในตลาดชุมแสงบ้าง ตลาดปากน้ำโพบ้าง หรือการเข้ามาซื้อสินค้าอุปโภคบริโภคที่ชุมชนไม่สามารถผลิตขึ้นเองได้ รวมไปถึงการแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างชุมชนใกล้เคียงซึ่งจะต้องเดินทางด้วยเกวียน และในอดีตชุมชนแถบนี้ถูกเรียกว่าหมู่บ้านวังเกวียน เพราะเป็นที่พักของกองเกวียนที่เดินทางมาเพื่อแลกเปลี่ยนหรือซื้อขายสินค้ากัน

วิถีการผลิตของชุมชนแบบพอมีพอกิน

การอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในชุมชนบ้านวังเกวียนรุ่นแรกๆ นั้น ชาวบ้านส่วนใหญ่อพยพมาจากแถบจังหวัดอ่างทอง ด้วยถิ่นฐานเดิมเกิดปัญหาความขาดแคลนที่ดินทำกิน เพราะในอดีตจังหวัดอ่างทองถือเป็นแหล่งทำนาขนาดใหญ่ของภาคกลาง เมื่อมีความหนาแน่นของชุมชน จึงเกิดการแตกตัวไปหาที่ดินทำกินแห่งใหม่ขึ้น ชาวบ้านอ่างทองบางส่วนได้โยกย้ายมาตั้งรกรากที่บ้าน วังเกวียน เพราะความเป็นชาวนาแต่ดั้งเดิมชาวบ้านจึงหาที่ตั้งรก

รากทำกินใหม่โดยแสวงหาที่ดินติดน้ำเป็นสำคัญ ซึ่งสมัยนั้นที่ดินแถบนี้ยังเป็นป่าไผ่ป่าคามอยู่ คนเก่าแก่ของชุมชนเล่าว่า

> "สมัยนั้นต้องฟันป่าฟันไผ่เพื่อเอาพื้นที่มาปลูกข้าวโพดบ้าง ปลูกข้าวบ้าง ทั้งทำกินและทำขาย แต่จะปลูกข้าวโพดเยอะหน่อย เพราะข้าวโพดโดนน้ำแล้วไม่เป็นอะไร แต่ข้าวพอน้ำท่วมแล้วจะเสียหายมาก"

ชาวบ้านวังเกวียนอาศัยการทำมาหากินสองอาชีพควบคู่กันมาตั้งแต่ในอดีต นั่นคือ การทำนาข้าวและการทำประมงน้ำจืด เนื่องจากพื้นที่ทำกินของชุมชนเป็นที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึง การ ทำนาในสมัยก่อนจะทำกันปีละครั้งในช่วงหน้าฝน ชาวบ้านจึงเรียกว่า "นาน้ำฝน" เนื่องจากน้ำจากแหล่งน้ำที่ผ่านบ้านวังเกวียนมีลักษณะเป็นน้ำกร่อยจึงไม่เหมาะกับการทำเกษตรกรรม การทำนาปรังหรือการทำนาครั้งที่สองเพิ่งจะมีขึ้นเมื่อมีการสร้างระบบชลประทานและใช้น้ำจากเขื่อนชัยนาท

สำหรับการทำประมงน้ำจืดนั้น ในอดีตจะเป็นการหาอาหารเพื่อบริโภคในครัวเรือนเป็นหลักเพราะสามารถจับปลากินได้ตลอดปี เมื่อมีตลาดรับซื้อปลามากขึ้น การจับปลาจึงกลายเป็นอีกหนึ่งอาชีพในการทำมาหากินของชาวบ้านวังเกวียน

ทำนาน้ำฝน : การผลิตหลักของชุมชนชาวนาภาคกลาง

การปลูกข้าวในอดีตเป็นไปเพื่อการบริโภคในครัวเรือนเป็นสำคัญ ชาวบ้านวังเกวียนจึงปลูกข้าวเจ้าทั้งหมด โดยพันธุ์ข้าวที่ปลูกเป็นพันธุ์พื้นเมืองที่สามารถทนความเค็มของน้ำและดินที่ไม่สมบูรณ์ได้ดีกว่าพันธุ์ข้าวทางภาคกลาง วิธีการปลูกจะอาศัยการปลูกตามฤดูกาล ใช้น้ำฝน ใช้แรงงานคนและควายเป็นหลักในการทำนา ยังไม่ต้องพึ่งพาปุ๋ยและสารเคมี แต่ผลผลิตก็ไม่สู้ดีนักเมื่อเทียบกับการทำนาข้าวในภาคกลาง ข้าวส่วนหนึ่งจะเก็บไว้กินเองภายในครัวเรือน บางส่วนจะขนใส่เกวียนที่ใช้ควายลากออกมาจากหมู่บ้านเพื่อนำไปขายโรงสีหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า "ท่าข้าว" ในแถบตลาดชุมแสง และตลาดปากน้ำโพ หรือบางครั้งก็จะมีเรือจากท่าข้าวเข้าไปรับซื้อที่หมู่บ้าน ท่าข้าวที่เป็นที่รู้จักกันทั่วไป เช่น ท่าข้าวกำนันทรง

นอกจากปลูกข้าวเจ้าแล้ว ชาวบ้านยังปลูกข้าวโพดอยู่บ้างบนที่ดินที่แห้งแล้งหรือไม่สามารถปลูกข้าวได้ดี เพราะข้าวโพดมีความทนทานกว่าข้าวเจ้าและไม่ต้องดูแลมาก หากถูกน้ำท่วมก็ไม่เสียหายเท่าข้าว แต่ข้าวโพดส่วนใหญ่จะปลูกไว้ขาย โดยจะต้องนำไปขายที่ตลาดปากน้ำโพ ชาวบ้านมักจะไม่ปลูกข้าวโพดทั้งหมด หากจะปลูกข้าวไว้เพื่อกินในครัวเรือนด้วย เช่น หากมีที่ดิน 25 ไร่ จะปลูกข้าวโพด 20 ไร่ เหลืออีก 5 ไร่ ก็จะปลูกข้าวไว้กิน ข้าวโพดที่ปลูกขายเป็นข้าวโพดอาหารสัตว์

ด้วยสภาพดินและสภาพน้ำของบ้านวังเกวียนทำให้ชาวบ้านไม่สามารถปลูกพืชผัก ได้ผลดีนัก รวมถึงต้นไม้ผลขนาดใหญ่หลาย ๆ อย่างก็ไม่สามารถเจริญงอกงามได้ ดังนั้นจึงไม่ค่อยเห็นไม้ยืนต้นในชุมชนมากนักนอกจากต้นไผ่ ต้นคาม ต้นรวก และต้นไม้ทนแล้งต่าง ๆ ที่ไม่ค่อยมีประโยชน์มากนั้นในการเป็นแหล่งอาหาร แต่จะสามารถใช้ประโยชน์ในการทำเครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ เช่น สานกระบุง ตะกร้า ชะลอมใส่ปลา ทำเครื่องมือจับปลา เช่น ไซดักปลา คันเบ็ด โพงพาง ซึ่งชาวบ้านสามารถทำเองได้ในครัวเรือน ส่วนใหญ่จะทำไว้ใช้กันเองภายในชุมชน นอกจากนี้เมื่อครั้งที่ป่าไผ่ยังคงสมบูรณ์อยู่นั้นชาวบ้านจะได้อาศัยขุดหน่อไม้ออกมาขายได้ทีละมาก ๆ ซึ่งหน่อไม้จะมีอยู่มากในช่วงหน้าฝน ส่วนต้นคามจะเหมาะสำหรับการนำมาสร้างบ้านเพราะมีความเหนียวทนทานแต่รากของต้นคามจะทำให้ดินขาดความสมบูรณ์ การทำนาปีจะเริ่มประมาณเดือนกุมภาพันธ์แล้วจะไปเสร็จสิ้นช่วงเดือนมิถุนายน ที่ดินจะถูกทิ้งว่างหรือปลูกผักไว้กินบ้าง ถือเป็นการพักหน้าดินชั่วคราวจนถึงหน้าน้ำราวเดือนสิบน้ำจะท่วมที่นาทั้งหมดจนไม่สามารถปลูกพืชผักอะไรได้ ชาวบ้านวังเกวียนจะอาศัยจับปลาที่มาพร้อมกับน้ำในบริเวณนาเพื่อใช้ในการบริโภคและถือเป็นอาชีพรองในช่วงที่ไม่สามารถทำเกษตรกรรมอื่นได้

ทำประมงน้ำจืด : การผลิตเพื่อยังชีพและการค้าที่รุ่งเรืองในอดีต

ในอดีตก่อนที่จะมีระบบชลประทานเข้าสู่ชุมชน นอกจากการทำนาปีละครั้งแล้ว งานอาชีพหลักอีกอาชีพหนึ่งของคนในชุมชนคือการทำประมงน้ำจืด เป็นการจับปลาในแหล่งน้ำทั้งน้ำยม น้ำน่าน คลองเกรียงไกรหรือชาวบ้านบางคนเรียกว่า “คลองท่ามะนาว” และคลองห้วยจัน เพื่อใช้เป็นอาหารในครัวเรือนและในช่วงน้ำมาก ๆ ปลาจะยิ่งมากขึ้น ชาวบ้านบางครัวเรือนที่ไม่มีที่นาหรือมีน้อย ก็จะมีอาชีพหลักเป็นการทำประมงน้ำจืด ซึ่งหมายถึงการจับปลาจากแหล่งน้ำธรรมชาติ ยังไม่มีการเพาะเลี้ยงปลาเป็นอาชีพ ซึ่งแหล่งน้ำที่ผ่านชุมชนจะมีปลาชุกชุมหลายอย่าง เช่น ปลาช่อน ปลาสร้อย ปลาสวาย ปลากด ปลาตะเพียน และปลาแขยง ชาวบ้านจะจับปลาได้ทุกวัน ๆ ละหลายกิโลกรัม การจับปลาจะใช้ไซ ใช้ลอบ ใช้อวนดัก ใช้ตุ้ม หรือใช้กู้ เป็นอุปกรณ์ในการจับปลา ซึ่งในอดีตชาวบ้านจะทำขึ้นเองโดยการตัดไม้ไผ่จากป่าไผ่ของหมู่บ้านมาทำ ชาวบ้านจะมีฝีมือในการทำเครื่องใช้เหล่านี้อยู่มาก และสืบทอดต่อมายังลูกหลานจนถึงปัจจุบันก็ยังสามารถทำได้อยู่ หากคนส่วนใหญ่หันไปซื้อเครื่องมือที่มีขายอยู่ในตลาดมาใช้มากกว่าจะทำเองเพราะความสะดวกสบายที่ไม่ต้องไปหาไม้มาทำเอง และเครื่องมือบางอย่างทำด้วยวัสดุพลาสติกซึ่งราคาถูกและใช้งานได้นานกว่าไม้ไผ่อีกด้วย ในอดีตชาวบ้านบางคนจะมีอาชีพในการทำอุปกรณ์จับปลาขายให้แก่เพื่อนบ้านเพราะมีฝีมือดี และมีการดัดแปลงเพื่อให้ใช้งานได้สะดวกมากขึ้น ปลาที่จับได้มาก ๆ ในสมัยก่อน คือ ปลาช่อน รองลงมาจะเป็นปลาสร้อย ลุงเหล็กเล่าว่า

> “สมัยก่อนหากันกินตามสบายตามอัธยาศัย ตัวเล็กตัวใหญ่ไม่ต้องพูดถึง หากันง่ายมากสมัยเมื่อผมเข้ามาหากินใหม่ ๆ ระหว่าง 20-30 ปีนี้นะ ที่ไหนไม่เกินที่นี่เรื่องปลาที่นี่มากที่สุด ปลาช่อนมากเป็นอันดับหนึ่ง อย่างเขาประมูลหนองได้ก็มีปลาช่อน ปลาสร้อย ปลาเบี้ยว ตะเพียน ปลากราย สวาย ชะโด เรียกว่าเยอะมากครับปลา ผมมาอยู่นี่ทำกันไม่ไหวเลยครับ”

เมื่อหาปลาได้จำนวนมาก ๆ ทำให้เหลือจากการกินภายในครัวเรือน ชาวบ้านจะนำเอาปลาสด ๆ ขายให้กับพ่อค้าแม่ค้าที่เข้ามารับซื้อกิโลกรัมละ 10-15 บาท พ่อค้าแม่ค้าจะนำปลาไปขายที่ตลาดชุมแสง ตลาดปากน้ำโพ หรือตลาดคลองยางบ้างก็มี แต่ถ้าช่วงใดปลาสดมีมากจะทำให้ราคาตก ชาวบ้านจึงนำปลาไปหมักในไหใส่เกลือเพื่อเก็บเป็นปลาร้าไว้กินเองในช่วงที่ปลาไม่ชุกส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งของปลาหมักจะส่งขายให้กับโรงงานทำน้ำปลาและขายเป็นปลาร้าให้แก่พ่อค้าแม่ค้า หรือบางครั้งชาวบ้านก็จะนำปลาออกไปวางขายเองที่ตลาด ซึ่งปลาหมักหรือปลาร้าจะได้ราคาดีกว่าปลาสดมาก และยังเก็บไว้ได้นาน นอกจากจะขายปลาสดและปลาร้าได้แล้ว ชาวบ้านยังนำเอาปลาบางส่วนมาย่าง เพื่อส่งให้แก่พ่อค้าที่จะนำไปขายไกล ๆ บางรายขายไปถึงจังหวัดเชียงใหม่ก็มี ปลาที่นิยมเอามาย่างขาย ได้แก่ ปลากด ปลาเบี้ยว ปลาแดง ปลาช่อน ปลาชะโด

เนื่องจากการทำประมงน้ำจืดในเขตจังหวัดนครสวรรค์ในอดีต ถือว่าเป็นอาชีพที่ทำรายได้ดีเพราะเป็นต้นแม่น้ำหลายสายและยังเป็นแหล่งที่มีปลาอุดมสมบูรณ์ รัฐจึงได้เข้ามาจัดการในการทำประมงในย่านนี้ มีการเปิดประมูลการจับปลาเรียกว่า “ประมูลหนอง” คือการให้สิทธิแก่คนบางกลุ่มที่มาขอประมูลจับปลา และยอมเสียภาษีให้แก่รัฐเพื่อจะได้จับปลาในน่านน้ำที่รัฐกำหนดไว้และห้ามไม่ให้คนอื่นเข้ามาจับปลาในบริเวณนั้น ภาษีที่เสียให้รัฐเรียกว่า “อากรหนอง” หากพื้นน้ำส่วนใดรัฐกำหนดให้มีการประมูลหนอง ก็จะให้สิทธิแก่คนที่มาประมูลเข้าจับปลาได้ พื้นที่น้ำส่วนนั้น ๆ ชาวบ้านก็จะเข้าไปจับปลาไม่ได้ ต้องย้ายไปจับปลาที่อื่น การเข้าประมูลหนองบางครั้งก็จะเป็นการรวมตัวกันของชาวบ้านประมาณ 10 รายรวมกลุ่มกันเข้าประมูลหนองไว้ แล้วร่วมมือกันเพื่อหาเครื่องไม้เครื่องมือแล้วออกจับปลาเพื่อนำไปขายแบ่งกัน คนที่ประมูลหนองได้จะมีรายได้ดี และกลายเป็นคนมีฐานะร่ำรวยกว่าชาวบ้านทั่วไป

การทำประมงน้ำจืดของชาวลุ่มน้ำปากน้ำโพกลายเป็นวิถีการผลิตเพื่อการค้าของชุมชนในอดีตไปอีกส่วนหนึ่งด้วย เพราะความอุดมสมบูรณ์ของปลา ทำให้มีการทำประมงเพื่อการค้าเกิดขึ้น ได้แก่ การจับปลาสร้อยขายให้แก่พ่อค้าหรือโรงงานทำน้ำปลา ปลาสร้อย

เป็นปลาขนาดเล็กและมีปริมาณมาก การจับจะใช้เครื่องมือจับปลาแบบพิเศษกว่าปลาอื่น ๆ เพื่อจับได้คราวละมาก ๆ เรียกว่า “ไซมาร” วิธีการจับปลาสร้อยชาวบ้านจะวางไซเปิดปากไว้เพื่อให้ปลาว่ายเข้าไซเอง เมื่อเวลาขายเพื่อเอาไปทำน้ำปลา พ่อค้าจะเอา ”เรือมอญ” เป็นเรือขนข้าวขนาดใหญ่มาขนปลา การขายปลาจำนวนมาก ๆ จะขายกันเป็นเกวียนไม่ได้ขายเป็นกิโลเช่นปลาอื่น ๆ เรือมอญลำหนึ่ง ๆ จะเข้ามาซื้อปลาสร้อยคราวละ 50-70 เกวียน

นอกจากการจับปลาและสัตว์น้ำอื่น ๆ ที่มีอยู่ตามธรรมชาติในสายน้ำที่เป็นเส้นเลือดสำคัญของชุมชนแล้ว ในอดีตชาวบ้านวังเกวียนหลาย ๆ คนมีอาชีพจับงูขาย และถือเป็นอาชีพรองที่ช่วยสร้างรายได้ให้แก่ครัวเรือนบางครัวเรือนได้อย่างเป็นกอบเป็นกำ เพราะช่วงน้ำหลากมามากจะทำให้พื้นนาของชุมชนมีงูมาอาศัยกันอยู่อย่างชุกชุม ชาวบ้านวังเกวียนไม่สามารถทำนาได้ หากแต่อาศัยหน้าน้ำหลากนี้ปรับเปลี่ยนการผลิตมาเป็นการจับงูขายเพื่อหารายได้เข้าสู่ครัวเรือน งูที่มีชุกชุมและชาวบ้านนิยมจับขายและได้ราคาดี คือ งูเห่า งูสิงห์ งูจงอาง งูเหลือม งูหลาม ซึ่งจะขายได้ราคาตกราวตัวละ 100-500 บาทขึ้นอยู่กับประเภทและขนาดของงู ชาวบ้านเล่าว่า

> “สมัยโน้น เห็นงูก็เหมือนเห็นเงินลอยมา แต่ตอนนี้ราคางูตกลงไปมาก ครึ่งต่อครึ่งจากสมัยก่อน มีบางช่วงราคาก็ตก เราก็ไม่ไปหา ”

เมื่อจับงูได้จำนวนหนึ่งหรือราวหนึ่งสัปดาห์ก็จะมีการนัดให้พ่อค้างูมารับซื้อที่บ้าน งูที่ขายไปมักจะถูกนำเอาไปทำยาหรือทำอาหารตามร้านอาหารป่า ในอดีตการจับงูขายจะมีรายได้ดีกว่าอาชีพอื่น ๆ เพราะมีตลาดรับซื้อมาก แต่คนที่สามารถทำอาชีพนี้ได้มีอยู่ไม่มากนัก การจับในแต่ละคราวจะได้งูประมาณ 4-5 ตัวต่อวัน จึงทำให้ชาวบ้านได้เงินจำนวนไม่น้อยเมื่อเทียบกับงานอาชีพอื่น ๆ แต่อาชีพจับงูก็มิใช่ว่าจะทำได้ทุกคนเพราะต้องอาศัยความช่างสังเกตและความรู้ในการจับงูอย่างมาก ซึ่งมีชาวบ้านหลายรายโดนงูกัดโดยเฉพาะช่วงน้ำท่วมงูจะขึ้นมาชุกมาก ชาวบ้านที่มีความรู้เกี่ยวกับการจับงูก็จะสามารถสร้างรายได้ได้มากในช่วงน้ำหลาก นอกจากจะจับงูในชุมชนแล้ว บางครั้งชาวบ้านยังรวมกลุ่มกันออกไปจับงูนอกชุมชนหรือนอกจังหวัดก็มี

วิถีชีวิตของชุมชนบนฐานของการพึ่งพาและแลกเปลี่ยน

ช่วงสังคมประเพณีของชุมชนบ้านวังเกวียนนั้น ชาวบ้านมีวิถีการผลิตเป็นไปเพื่อการยังชีพ การผลิตของชุมชนเป็นการผสานสองวิถีการผลิตนั่นคือ ชาวบ้านบางส่วนทำนา บางส่วนทำประมง หรือบางส่วนก็ทำทั้งสองอย่าง หากจะต้องอาศัยพึ่งพากัน อาทิ ชาวนาต้องอาศัยปลาจากชาวประมง ชาวประมงก็ต้องอาศัยข้าวจากชาวนา เป็นการพึ่งพากันเองของคน

ในชุมชนเพื่อให้เกิดความพอเพียงในการดำรงชีพของทุกครัวเรือน อีกทั้งชุมชนวังเกวียนมักจะประสบปัญหาน้ำท่วมบ่อยครั้งและยังมีปัญหาของสภาพที่ดินไม่อุดมสมบูรณ์เช่นชุมชนอื่น ๆ ชาวบ้านจึงต้องอาศัยการพึ่งพากันเองภายในชุมชน ทั้งการพึ่งพากันในฐานะของเครือญาติ การแลกเปลี่ยนผลผลิตที่ทำได้ในครัวเรือนเป็นการพึ่งพากันเองในระดับครัวเรือน การพึ่งพาแบบอุปถัมภ์กันระหว่างผู้ใหญ่กับผู้น้อยในชุมชน ซึ่งเป็นสายใยทางสังคมที่ทำให้ชุมชนบ้านวังเกวียนแม้จะตกอยู่ในฐานะลำบากทางเศรษฐกิจแต่ก็ยังสามารถดำรงอยู่ได้อย่างยาวนาน

ระบบแลกเปลี่ยนเพื่อการยังชีพ

การดำรงชีพของชาวบ้านวังเกวียนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทั้งการทำนาและจับปลาเพื่อใช้เป็นอาหาร แต่สำหรับคนที่ไม่มีที่ดินทำกินก็จะมีอาชีพในการทำประมง หรือคนที่มีที่ดินทำกินอยู่ห่างแหล่งน้ำมาก ๆ ก็จะทำนาเพียงอย่างเดียว ดังนั้นจึงเกิดการแลกเปลี่ยนผลผลิตระหว่างชาวนากับชาวประมงในหมู่บ้าน เพื่อให้ทุกครัวเรือนมีทั้งข้าวและปลาเป็นอาหาร อาทิ ชาวบ้านที่ทำประมงจะนำเอาปลาสดหรือปลาร้าที่หมักไว้มาขอแลกข้าวจากชาวบ้านที่ทำนาภายในชุมชนเดียวกัน ในช่วงน้ำท่วมชาวบ้านก็จะนำเอาปลาออกไปแลกข้าวจากชุมชนอื่นที่สามารถปลูกข้าวได้ หรือบางครั้งชาวบ้านก็จะนำเอาผลผลิตในชุมชนไปแลกสินค้าอื่นจากตลาด เช่น

> “บางทีซื้อน้ำตาล ก็เอาปลาไปแลกได้ หรือเอาปลาร้าที่ทำไว้ไปแลกข้าวที่เขาทำไว้ในช่วงน้ำไม่ท่วม การแลกกันก็แล้วแต่ว่ามีมากมีน้อย ช่วย ๆ กันไป”

ระบบการแลกเปลี่ยนอย่างเท่าเทียมระหว่างชาวบ้านที่ต่างอาชีพกันนั้น ถือเป็นการแบ่งปันกันโดยไม่มีการกำหนดอัตราแลกเปลี่ยนอย่างชัดเจน หากขึ้นอยู่กับความพึงพอใจและถือเป็นการช่วยเหลือเผื่อแผ่ต่อกันระหว่างคนที่มีกับคนที่ไม่มีอีกด้วย อาทิ ชาวบ้านเอาปลาร้ามาหนึ่ง กิโลกรัม บางครั้งก็แลกข้าวไปได้ 4-5 กิโลกรัม หรือชาวบ้านบางรายจะหาบข้าวมาเพียงหาบเดียวเพราะอีกหาบหนึ่งจะใส่ลูกเล็กมาด้วยเพราะไม่มีคนเลี้ยงหากทิ้งไว้บ้านตอนที่ออกมาแลกเปลี่ยนอาหารกัน ชาวประมงก็จะให้ปลาไปมากขึ้น ข้าวหาบเดียวอาจจะแลกปลาได้ถึงสองหาบ การแลกเปลี่ยนในลักษณะนี้มักจะมีปรากฏให้เห็นในชุมชนอดีตที่มีระบบแลกเปลี่ยนเชิงพึ่งพากัน แต่มักจะไม่พบในสังคมที่เป็นระบบแลกเปลี่ยนเชิงการค้าเช่นสังคมเมืองหรือสังคมสมัยใหม่

ระบบแลกเปลี่ยนเชิงพึ่งพากันที่พบเห็นได้ในชุมชนบ้านวังเกวียนอีกรูปแบบหนึ่งในยุคที่ยังเป็นชุมชนชาวนาดั้งเดิม นั่นคือ ระบบแลกเปลี่ยนแรงงานหรือวัฒนธรรมในการเอาแรงในกลุ่มชาวนาที่จะต้องใช้แรงงานเพื่อทำนาก็ยังคงเป็นระบบความสัมพันธ์ที่มีอยู่ในชุมชนบ้านวังเกวียน มีการเอาแรงกันในเรื่องของการทำนาทั้งในช่วงของการปักดำ การหว่าน การ

เก็บเกี่ยว และการนำข้าวตากลานและขึ้นยุ้งฉาง มีการออกไปจับปลาจับงูกันเป็นกลุ่มๆ เพื่อจะได้ช่วยเหลือเอาแรงกันได้ การรวมกลุ่มจับปลามีทั้งการเอาแรงและการลงขันกันในเรื่องเครื่องมือเครื่องใช้ในการจับปลาเพื่อจะได้ปลาทีละมาก ๆ และสามารถขายได้ราคาดีกว่าทำตามลำพัง การเอาแรงกันทางการผลิตมักจะมีการตอบแรงหรือทดแทนการเอาแรงกันโดยการแบ่งปันผลผลิตกันไปตามความพอใจของทุกฝ่ายซึ่งไม่อาจกำหนดเป็นสัดส่วนได้แน่นอน นอกจากการเอาแรงกันในการผลิตและทางเศรษฐกิจแล้ว ยังมีวัฒนธรรมของการเอาแรงทางสังคม อาทิ ในการยกบ้านหรือสร้างบ้านชาวบ้านก็มักจะเรียกเอาแรงจากเพื่อนบ้านมาช่วยกันทำและเลี้ยงข้าวเลี้ยงเหล้าเป็นการตอบแทนแรงเพราะเป็นกิจกรรมที่มีไม่บ่อยนัก และการเอาแรงเพื่อทำงานอื่น ๆ ที่เป็นงานส่วนรวมของชุมชน เช่น งานสร้างถนน งานขุดลอกคูคลองเพื่อนำน้ำเข้าที่นา งานซ่อมแซมคันดินในที่นา และการจัดสรรแบ่งปันน้ำเพื่อการทำเกษตรกรรมในชุมชน เป็นต้น

ในสังคมประเพณีของบ้านวังเกวียนนอกจากจะต้องพึ่งพากันเองภายในชุมชนด้วยการแลกเปลี่ยนเพื่อยังชีพแล้ว ชาวบ้านวังเกวียนยังมีการนำเอาผลผลิตออกไปแลกเปลี่ยนกับชุมชนอื่น ๆ ที่อยู่ใกล้เคียงด้วย เนื่องจากบางปีจะเกิดภาวะขาดแคลนข้าว เนื่องจากน้ำเค็มจนไม่สามารถปลูกข้าวและผลผลิตทางการเกษตรได้ ชาวบ้านจึงต้องนำเอาปลาที่จับได้จากแหล่งน้ำธรรมชาติ ไปแลกข้าวกับต่างชุมชน ลุงจิตคนเก่าแก่บ้านวังเกวียนเล่าให้ฟังว่า

> “ตอนที่บ้านเรากันดารมาก ๆ ปลูกอะไรก็ไม่ขึ้น ต้องไปซื้อข้าวสารกินต้องหาบไปโน่น ที่เขาเรียกว่าบ้านท่าจันทร์โน่น ออกไปแม่น้ำน่าน ออกไปซื้อข้าวกินนะนั่น ปะเสือ ปะช้าง มันเป็นป่าทั้งนั้น ช้างชุม.....แต่ก็ไม่คิดจะย้ายไปไหนนะ เพราะมันหลงปลา ปลามันชุมจริง ๆ ไม่คิดจะไปไหน ”

ระบบอุปถัมภ์ของสังคมประเพณี

นอกจากระบบการแลกเปลี่ยนอย่างเท่าเทียมกันระหว่างคนที่มีฐานะทางสังคมอยู่ในระดับเดียวกันแล้ว ชาวบ้านวังเกวียนยังมีระบบอุปถัมภ์ระหว่างคนที่มีฐานะแตกต่างกันเพื่อให้ชุมชนอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ในสังคมสมัยก่อนชาวบ้านที่มีฐานะดีกว่ามักจะเป็นชาวนาที่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเองจึงเป็นที่พึ่งพิงของชาวบ้านที่ไม่มีที่ดินทำกิน ทัศนะในการให้การอุปถัมภ์กันระหว่างคนต่างฐานะเนื่องจากชุมชนมีขนาดเล็กดังนั้นคนในชุมชนเดียวกันมักจะถือว่าเป็นญาติพี่น้องกันไม่ทางตรงก็ทางอ้อม อาทิ อพยพย้ายถิ่นมาตั้งรกรากที่บ้านวังเกวียนพร้อม ๆ กันจึงถือเป็นญาติกัน หรือการเป็นเครือญาติเนื่องจากการแต่งงาน ดังนั้นการช่วยเหลือเกื้อกูลกันจึงกระทำกันฉันญาติ และทัศนะในการช่วยเหลือกันตั้งอยู่บนฐานคิดเรื่องของการทำบุญและทำทานตามแนว คิดของพุทธศาสนาอันเป็นศาสนาหลักของชุมชน

> “เราให้เขาไปเขาให้เราก็แล้วแต่ บางคนมีฐานะดีกว่าเขาก็จะสงสาร เขามีกินมากกว่า เขาก็ให้เราเยอะ ไม่ใช่ว่าต้องรู้จักกันถึงไม่รู้จักกัน สมัยก่อนก็มีการให้กันตลอด”

ระบบการพึ่งพากันระหว่างคนในชุมชนมีทั้งส่วนของการพึ่งพากันทางเศรษฐกิจและสังคมดังที่กล่าวไปแล้วข้างต้น ยังมีระบบความสัมพันธ์ทางสังคมแบบอุปถัมภ์กันระหว่างผู้ใหญ่กับผู้น้อยในชุมชน ผู้ใหญ่ของชุมชนจะให้การดูแลอบรมลูกหลานในชุมชนทั้งที่เป็นลูกหลานของตนเอง และของเพื่อนบ้าน มีการถ่ายทอดวิชาความรู้ในการทำมาหากิน เช่น การทำนา การจับปลา จับงู การทำสมุนไพร เป็นต้น มีการสั่งสอนอบรมให้ลูกหลานสามารถดำรงชีพอยู่ได้ในชุมชน มีระบบการเชื่อฟังผู้หลักผู้ใหญ่และผู้รู้ในชุมชน ซึ่งชาวบ้านวังเกวียนให้การยอมรับต่อคนเฒ่าคนแก่ แม้ในปัจจุบันระบบความสัมพันธ์เช่นนี้ก็ยังคงดำรงอยู่อย่างชัดเจน หากมีเรื่องใดในชุมชนที่ไม่สามารถตกลงกันได้ ก็จะมีการไปปรึกษาหารือคนเฒ่าคนแก่ให้ตัดสินให้ ส่วนใหญ่แล้วคนในชุมชนจะถือว่าเป็นญาติพี่น้องกันทั้งสิ้น หรือถือว่าคนเฒ่าคนแก่เป็นปู่ย่าตายายของตนเองด้วย

ภูมิปัญญาของชุมชนอันเกิดจากการเรียนรู้และสืบทอด

ในสังคมประเพณีหรือสังคมก่อนทันสมัยนั้น วิถีการผลิตและวิถีการดำรงชีพของคนในชุมชนที่เป็นไปเพื่อการยังชีพเป็นสำคัญนั้น ก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้และการสะสมภูมิปัญญาที่ส่งต่อความรู้ให้รุ่นต่อรุ่นของคนในชุมชน มักเป็นระบบความรู้ที่สอดรับกับการดำรงชีพภายในชุมชนและเพื่อให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้อย่างยาวนาน ภูมิปัญญาที่สอดคล้องกับวิถีการผลิตและวิถีชีวิตย่อมเป็นภูมิปัญญาที่มีคุณค่าที่จะสืบทอดต่อลูกหลาน ในขณะเดียวกันภูมิปัญญาที่ไม่สอดคล้องกับบริบทของชุมชน ย่อมต้องมีการปรับเปลี่ยนหรือหากไม่สามารถปรับเปลี่ยนได้ก็จะสูญหายไป ก่อนการเข้ามาของกระบวนการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยนั้น คนที่รู้จักการทำมาหากิน อาทิ คนที่ทำนาเก่ง จับปลาเก่ง จับงูเก่ง ทำแห ทำอวน ทำไซ ได้ ย่อมเป็นที่นับถือของคนในชุมชนวังเกวียน อันถือเป็นภูมิปัญญาสำคัญของคนบ้านวังเกวียนที่น่าจะได้กล่าวถึง

การทำนา : ภูมิปัญญาหลักของชุมชนชาวนา

ระบบความรู้ในการทำนาถือเป็นระบบความรู้หลักของชุมชนชาวนา ที่มีการสืบทอดกันภายในครัวเรือน จากพ่อแม่สู่ลูกหลานโดยการสั่งสอน ทำให้ดูและให้เด็ก ๆ ทำตาม มีการแบ่งงานในนาให้เด็กๆ ทำตามแต่กำลังจะทำได้ อาทิ ให้ช่วยเลี้ยงควาย ช่วยหว่าน ช่วย

ขนข้าวขึ้นตากลาน และเก็บเข้ายุ้งฉาง นอกจากนี้อาจจะช่วยในการปลูกผัก รดน้ำ ดูแลถางหญ้าและเก็บศัตรูพืชออกจากต้นผัก การถ่ายทอดภูมิปัญญาในการทำนาและปลูกผักถือเป็นระบบความรู้ที่ดำรงอยู่ในชุมชนมาช้านาน หากไม่มีการจดบันทึก ไม่มีการสอนกันในระบบโรงเรียน และถือเป็นการให้อาชีพแก่ลูกหลาน ชาวบ้านหลายๆ คนเล่าว่า

> “ทำนาเป็นมาตั้งแต่เกิด เพราะเห็นพ่อแม่ทำ ก็ทำตาม เริ่มจากงานง่าย ๆ ในนาก่อน เช่น ไปช่วยเลี้ยงควาย ช่วยหาบข้าว ช่วยหว่าน ช่วยดำ จนถึงเกี่ยว งานเกี่ยวเป็นงานที่ยากที่สุด ถ้าทำไม่ดีเดียวจะบาดเอาได้ ...สมัยก่อนไม่มีรถเครื่อง ไม่มีรถไถ คนต้องทำเองหมด .... ใครทำนาไม่เป็น ไม่เห็นมี ทุกคนต้องทำเป็นนะ “

ครัวเรือนมิได้ให้ลูกหลานเพียงความรู้ในการทำนาเท่านั้น หากพ่อแม่ยังแบ่งปันให้ปัจจัยการผลิตสำคัญสำหรับการประกอบอาชีพทำนา ได้แก่ การแบ่งที่ดินให้ทำนา การแบ่งพันธุ์ข้าวที่เก็บไว้เพื่อการเพาะปลูกในฤดูกาลถัดไป และการให้เครื่องไม้เครื่องมือในการทำนา อาทิ ไถ คราด วัวควาย ให้แก่ลูกหลานเอาไปทำมาหากินเลี้ยงครอบครัวของตนเอง การให้ปัจจัยการผลิตหลักๆ เหล่านี้แก่ลูกหลานถือเป็นการยกมรดกที่จะสร้างฐานะให้แก่ลูกหลานที่จะแยกไปตั้งครอบครัวของตนเอง ดังนั้นจึงมักจะเป็นประเพณีสืบทอดต่อกันมาว่าพ่อแม่จะต้องสะสมที่ดินและปัจจัยการผลิตต่าง ๆ ไว้ให้เพียงพอสำหรับการแจกให้แก่ลูกหลานที่จะออกเรือนไปได้ตั้งหลักได้ โดยการแบ่งที่ดินให้แก่ลูกหลานนั้นไม่มีกฎตายตัวว่าจะแบ่งอย่างไร หากบางครอบครัวก็จะให้ลูกคนโตมากกว่าลูกคนอื่นๆ เพราะต้องช่วยพ่อแม่ทำนามานาน บางครอบครัวก็จะแบ่งเท่าๆ กันทั้งหมด บางครอบครัวก็จะแบ่งให้กับลูกคนที่เลี้ยงพ่อแม่ตอนแก่มากกว่า อย่างไรก็ตามพ่อแม่มักจะไม่แบ่งที่ดินให้กับลูกไปเสียทั้งหมดหากจะเก็บไว้ส่วนหนึ่งเพื่อทำมาหากินเลี้ยงตัวเองเมื่อลูก ๆ แยกครัวไปหมดแล้ว เพราะความเป็นชาวนาไม่มีวันเกษียณอายุเช่นอาชีพสมัยใหม่ ตราบใดที่ยังมีแรงทำชาวนาก็จะลงนาปลูกข้าวไปตามแต่แรงจะทำได้ ดังนั้นพ่อแม่จึงมักจะกันที่ดินผืนสุดท้ายไว้ทำกินเองและจะยกให้ลูกคนที่อยู่เลี้ยงพ่อแม่ในที่สุด

การจับปลา : ภูมิปัญญาหลักของชาวประมง

ชาวบ้านวังเกวียนมักจะประกอบสองอาชีพควบคู่กันไป คือ เป็นทั้งชาวนาในฤดูกาลทำนา และเป็นชาวประมงเมื่อหมดหน้านาหรือเข้าหน้าน้ำหลาก แต่บางคนก็จะมีอาชีพหลักเป็นชาวประมงมีอาชีพจับปลาเพียงอย่างเดียว เนื่องจากตั้งบ้านเรือนอยู่ริมน้ำ บางครัวเรือนก็สร้างบ้านบนแพอาศัยอยู่บนน้ำเลย ชาวบ้านวังเกวียนที่มีอาชีพประมงน้ำจืดจะมี

กระบวนการสะสมความรู้ในการหาปลาและสืบทอดเป็นอาชีพให้แก่ลูกหลาน ด้วยการจับปลาในสมัยก่อนเป็นการจับปลาจากแหล่งน้ำธรรมชาติ ดังนั้นจึงจะต้องมีอาศัยความรู้ในเรื่องของสภาพน้ำ ช่วงน้ำขึ้นน้ำลง ฤดูกาล ฤดูวางไข่ ฤดูที่ปลาอพยพย้ายถิ่น และสภาพดินฟ้าอากาศว่าในแต่ละช่วงของปีจะมีปลาชุกในช่วงใด และมีปลาประเภทใดเข้ามาในลุ่มน้ำมาก จะต้องมีการเลือกใช้ประเภทของเครื่องมือให้เหมาะสมกับประเภทของปลา เพื่อให้ได้ปลาจำนวนมาก ชาวบ้านจะลงอวน ไซ ตุ้ม หรือแห แล้วแต่ขนาดและประเภทของปลา ความลึกของน้ำ เมื่อได้ปลามาจะต้องรู้วิธีการทำปลาร้า ปลาหมัก ปลาตากแห้ง และปลาย่าง เพื่อให้ปลาที่เก็บไว้อยู่ได้นานจนกว่าจะขายได้หรือเก็บไว้กินได้นาน ๆ ลูกหลานของชาวประมงมักจะตามพ่อแม่ไปจับปลาด้วย และถือเป็นการเรียนรู้การทำอาชีพประมงสืบทอดจากพ่อแม่ด้วยอีกทางหนึ่ง แม้บางครัวเรือนจะไม่ได้จับปลาเป็นอาชีพ เด็ก ๆ ที่เป็นลูกหลานชาวนาก็มักจะมีความรู้ในการจับปลาติดตัวมาจากครอบครัว เนื่องจากการหาปลาเพื่อยังชีพก็เป็นส่วนหนึ่งวิถีชีวิตของคนในชุมชน เด็ก ๆ จะสนุกสนานกับการจับปลา บางครั้งเมื่อบ้านไม่มีอาหารกิน ก็จะออกไปวางเบ็ดตกปลาตามคันนา หรือหาเอาในท้องนาก็จะได้ปลามากินแล้ว ในอดีตการจับปลาถือเป็นอาชีพที่ทำรายได้ดีให้กับครัวเรือนที่มีอาชีพจับปลาเป็นหลัก เพราะมีปลาจำนวนมากและสมาชิกในครัวเรือนเกือบทุกคนก็มีส่วนในการหาปลา แต่พอถึงช่วงที่การทำนาปรังเข้ามา การจับปลาเพื่อเป็นอาหารในครัวเรือนจึงกลายเป็นหน้าที่ของเด็ก ๆ และคนแก่ ที่ไม่สามารถออกไปทำนาได้เป็นผู้ออกจับปลาแทน

การทำเครื่องมือจับปลา : ช่างฝีมือของชุมชน

ด้วยถิ่นที่ตั้งของชุมชนเป็นชุมชนลุ่มน้ำ ดังนั้นการทำประมงน้ำจืดจึงเป็นวิถีการผลิตหนึ่งที่สำคัญสำหรับบ้านวังเกวียนในสมัยก่อน การทำประมงในอดีตมักจะใช้เครื่องมือจับปลาแบบง่ายๆ ที่ชาวบ้านสามารถจัดทำได้เองเป็นส่วนใหญ่ โดยอาศัยวัตถุดิบที่มีอยู่มากในชุมชน ได้แก่ ไม้ไผ่ นำเอามาทำเป็นไซ ทำตุ้ม ทำกู้ และลอบ การทำจะต้องใช้ฝีมือในการเลือกไม้ไผ่ เหลาไม้ให้บาง แล้วนำไม้ที่เหลาได้มาจักสานให้เป็นเครื่องมือจับปลา จึงต้องมีการกะขนาดของเครื่องมือ กะความถี่ห่างของตา เพื่อให้ได้เครื่องมือขนาดที่พอเหมาะในการจับปลาแต่ละชนิดซึ่งใช้เครื่องมือแตกต่างกันออกไป เช่น “ตุ้ม” จะใช้สำหรับดักปลากดโดยจะต้องฝังกดไปบนดินเล็กน้อยแล้วใส่เหยื่อล่อไว้ข้างในเพื่อล่อให้ปลาเข้าไปติด สำหรับ ”ไซ” จะใช้ดักปลาสร้อยหรือปลาตัวเล็กๆ ที่ใช้สำหรับหมักทำน้ำปลา ภูมิปัญญาในการทำเครื่องมือจับปลาถือเป็นระบบความรู้ของชุมชนบ้านวังเกวียนที่มีการสืบทอดต่อยังลูกหลาน หากแต่มีคนทำเป็นอาชีพไม่มากนัก ด้วยในอดีตทุกบ้านเรือนมักจะทำเครื่องมือเหล่านี้ใช้กันเอง เพราะไม้ไผ่หาได้ง่ายจากป่าไผ่ภายในชุมชนและการจักสานก็ทำอย่างง่าย ๆ ไม่ซับซ้อนมากนัก เครื่องมือ

ที่ทำใช้มักจะมีอายุการใช้งานสั้น ๆ เพียงปีเดียวก็จะต้องทำขึ้นใหม่ ครอบครัวใดไม่มีฝีมือในการทำเครื่องมือจับปลา ก็จะอาศัยไหว้วานเพื่อนบ้านให้ช่วยจักสานให้แต่จะต้องไปตัดเอาไม้ไผ่มาให้เพื่อนบ้านด้วยเป็นการตอบแทนซึ่งกันและกัน การทำเครื่องมือจับปลาในอดีตมักจะทำกันในกลุ่มชาวบ้านที่ทำประมงน้ำจืดเท่านั้น หากเป็นชาวนามักจะทำจักสานในกลุ่มของตะกร้า กระบุง กระจาด และชะลอม เพื่อใช้ในครัวเรือนและใช้สำหรับใส่ข้าวปลาอาหาร ซึ่งการจักสานเครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ มักจะเป็นหัตถกรรมในครัวเรือนของชุมชนชาวนาที่ผสานอยู่ในวิถีการผลิตของชาวบ้านที่เดียวกับการทำนาและการจับปลา

การจับงู : ความรู้พิเศษของชุมชน

ระบบความรู้ที่จัดได้ว่าเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นของคนบ้านวังเกวียน ที่แตกต่างและโดดเด่นเป็นพิเศษจากคนชุมชนใกล้เคียง และเป็นระบบความรู้ที่สร้างชื่อเสียงและกลายเป็นอาชีพของคนในชุมชนกลุ่มหนึ่ง คือ ความรู้ในการจับงู ซึ่งคนจับงูของชุมชนบ้านวังเกวียนหลายๆ คนได้รับการยอมรับจากทั้งคนในชุมชนและนอกชุมชน ว่าเป็นผู้รู้ เพราะมีคนไม่มากนักที่จะทำอาชีพนี้ได้ ด้วยเป็นอาชีพที่เสี่ยงและจะต้องอาศัยการสังเกต การระมัดระวัง และความกล้าที่จะทำมากกว่าอาชีพอื่น ลุงเสียนผู้เชี่ยวชาญในการจับงูเล่าให้ฟังว่า การจับงูจะต้องมีเครื่องมือ ได้แก่ จอบ เสียม ถุง และเชือก ผู้จับงูจะต้องมีความรู้ในการสังเกตรูบนดินว่ารูลักษณะใดเป็นที่อาศัยของงู ผู้เชี่ยวชาญจะสามารถดูออกว่ารูลักษณะใดเป็นงูประเภทไหนอีกด้วย เมื่อพบรูงูก็จะเอาจอบเสียมขุดเพื่อให้พบตัวงู จากนั้นจะเอาจอบเสียมกดหัวไว้ แล้วใช้มือจับงูในส่วนหัวโดยบีบตรงที่เป็นรอยดอกจันจะทำให้งูไม่กัด และนำงูใส่ถุง ผูกปากถุงด้วยเชือกเพื่อกันไม่ให้งูเลื้อยออกมา การจับงูมิได้ทำอยู่เฉพาะในพื้นที่ของชุมชน แต่ผู้มีอาชีพจับงูจะมีเที่ยวออกไปจับงูในต่างถิ่นด้วย บางครั้งไปไกลถึงจังหวัดสุโขทัยก็มี หากไปหางูในพื้นที่ไกล ๆ ชาวบ้านจะเตรียมข้าวและน้ำใส่ย่ามไปด้วย เพราะอาจจะต้องค้างคืน ความรู้ในการจับงูส่วนใหญ่เป็นความรู้ที่สะสมมาในครอบครัว บางครอบครัวก็จะจับงูเป็นทั้งชายและหญิง การถ่ายทอดความรู้มักจะไม่เป็นการสั่งสอนกันโดยตรงหากเป็นการจดจำหรือลักจำจากผู้หลักผู้ใหญ่ เมื่อเด็ก ๆ ตามพ่อแม่หรือลุงป้าน้าอาไปจับงูด้วย สำหรับภูมิปัญญาที่จะต้องใช้ในการประกอบอาชีพจับงู ได้แก่ การสังเกตภูมิประเทศที่จะมีงูอาศัยอยู่ การสังเกตลักษณะของรูงู การรู้จักนิสัยของงูประเภทต่าง ๆ การสังเกตรอยบนดินและลักษณะการเลื้อยของงู ซึ่งจะบอกได้ว่าเป็นงูชนิดใดเพราะจะมีวิธีการจับแตกต่างกัน นอกจากนี้หมองูยังต้องมีความรู้เรื่องยาสมุนไพรเป็นอย่างดีเพื่อใช้ในการรักษาพิษงูเมื่อถูกงูกัด เพราะในสมัยก่อนชาวบ้านไม่สามารถหาเซรุ่มรักษาได้ หากจะรอไปรักษาที่โรงพยาบาลก็จะไม่ทันการณ์

บทที่ 3
การเปลี่ยนแปลงของชุมชนภายใต้กระบวนการพัฒนาไปสู่ความทันสมัย

ด้วยนโยบายการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย รัฐได้ส่งเสริมให้ข้าวเป็นสินค้าส่งออกที่สำคัญของประเทศที่จะนำเอาเงินตราจากต่างประเทศเข้ามา ส่งผลให้เกิดการส่งเสริมการปลูกข้าวในพื้นที่ต่าง ๆ ของประเทศอย่างมาก โดยการนำเอาระบบการจัดสรรที่ดิน การจัดสรรน้ำ การนำเทคโนโลยีการผลิตสมัยใหม่เข้ามาเพื่อเพิ่มผลผลิต เช่น เครื่องจักร รถไถ ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง และพันธุ์ข้าวใหม่ ๆ ชุมชนบ้านเกวียนซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนชาวนาในแถบจังหวัดนครสวรรค์ได้ถูกกำหนดให้เป็นพื้นที่ส่งเสริมการปลูกข้าวปีละสองครั้งเช่นเดียวกับชุมชนอื่น ๆ แม้จะมีความไม่เหมาะสมหลายประการก็ตาม แต่หากชุมชนก็ถูกกลืนเข้าสู่กระแสแห่งการพัฒนาแบบพิมพ์เขียวด้วยเช่นกัน ดังนั้นวิถีการผลิต และวิถีชีวิตของชุมชนจึงได้แปรเปลี่ยนไปจากสังคมประเพณีหลายประการ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นต่อชุมชนบ้านวังเกวียนที่เห็นได้ชัดเจน จนถือเป็นจุดเปลี่ยนผ่านอันสำคัญที่นำเอาชุมชนบ้านวังเกวียนเข้าสู่วิถีการผลิตเพื่อการค้า และนำไปสู่วิถีชีวิตแบบทุนนิยม ก็เมื่อรัฐเข้ามาจัดการต่อการใช้ประโยชน์จากน้ำตามธรรมชาติอันถือเป็นทรัพยากรสำคัญต่อวิถีการผลิตและการดำเนินชีวิตของชาวนาไทย โดยมีการจัดระบบชลประทานขึ้นสำหรับเขตเกษตรกรรมภาคเหนือตอนล่างของเมืองไทยด้วยการสร้างเขื่อนเจ้าพระยาหรือเขื่อนชัยนาทขึ้นมาเพื่อจัดระบบการใช้น้ำเพื่อการทำเกษตรกรรมในพื้นที่ภาคกลางของประเทศ ตั้งแต่จังหวัดชัยนาทลงมาสู่จังหวัดนครสวรรค์และส่งน้ำไปสู่พื้นที่ทำนาในแถบภาคกลางของประเทศตามเส้นทางการไหลของแม่น้ำเจ้าพระยาที่ถือเป็นสายเลือดหลักของชาวนาภาคกลางด้วยเช่นกัน

วิถีการผลิตที่แปรเปลี่ยนเป็นวิถีการผลิตแห่งทุนนิยม

การเปลี่ยนแปลงของวิถีการผลิตของชุมชนบ้านวังเกวียนจากการผลิตเพื่อยังชีพด้วยสองอาชีพ คือ การทำนาและการประมงน้ำจืดไปด้วยกัน และก่อให้เกิดสมดุลในการดำรงวิถีชีวิตในชุมชนดั้งเดิมนั้น ได้แปรเปลี่ยนไปสู่การทำนาอย่างเข้มข้นปีละสองครั้งโดยอาศัยน้ำจากระบบชลประทาน การผลิตข้าวจำนวนมากทำให้ชาวบ้านผนวกเข้ากับระบบการแลกเปลี่ยนเพื่อการค้า การทำประมงน้ำจืดถูกเบียดขับออกจากการผลิตหลักของชุมชน จนกลายเป็นอาชีพของชาวบ้านที่ไม่มีที่ทำกินและมีคุณค่าด้อยลง เพราะไม่สามารถสร้างมูลค่าแลกเปลี่ยนได้เท่ากับการทำนาข้าว และภูมิปัญญาดั้งเดิมหลาย ๆ อย่างด้อยค่าลง และบางภูมิปัญญาก็ถูกหลงลืมหรือขาดการสืบสานต่อไปยังลูกหลาน เนื่องจากการมีปฏิสัมพันธ์

กับชุมชนภายนอกและชุมชนเมืองมากขึ้นทำให้เกิดการนำเข้าผลผลิตจากภายนอกมากขึ้น ซึ่งทำให้ชาวบ้านสามารถซื้อหาได้ในราคาถูกโดยไม่ต้องผลิตเอง อาทิ เครื่องมือในการจับปลา เครื่องมือในการทำนา และเครื่องใช้ภายในครัวเรือน หัตถกรรมภายในครัวเรือนหลายอย่างจึงสูญหายไป ไม่สามารถพบเห็นได้ในสังคมสมัยใหม่ของชุมชนบ้านวังเกวียน

ทำนาชลประทาน : การผลิตที่ถูกครอบงำจากระบบเศรษฐกิจแบบตลาด

จุดเปลี่ยนของวิถีการผลิตในการทำนาเกิดขึ้นเมื่อรัฐเข้ามาจัดการต่อระบบการใช้น้ำของชาวนาในแถบลุ่มน้ำภาคเหนือตอนล่างเลยไปถึงภาคกลาง อันเป็นแหล่งผลิตข้าวขนาดใหญ่ของประเทศ เพื่อให้มีผลผลิตเพียงพอต่อการส่งออกข้าวของไทยในยุคสมัยนั้น ซึ่งถือว่าข้าวเป็นสินค้าส่งออกที่สำคัญของประเทศ รัฐจึงได้เข้ามาจัดระบบชลประทานเพื่อให้ชาวนาสามารถทำนาได้มากกว่าปีละครั้งหรือเป็นการทำนาน้ำฝนเช่นในอดีต ในภาคเหนือตอนล่างมีการสร้างเขื่อนชัยนาทหรือเขื่อนเจ้าพระยา อันมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อใช้ในภาคเกษตรกรรม

เมื่อมีระบบชลประทานที่ผันน้ำจากเขื่อนเจ้าพระยาเข้าสู่พื้นที่ทำนาในแถบจังหวัดนครสวรรค์ จึงมีการขุดคลองซอยเข้าสู่ที่นาของชาวบ้านหากการนำเอาน้ำเข้าที่นาต้องอาศัยการสูบน้ำด้วยเครื่องสูบน้ำที่อาศัยน้ำมัน น้ำจากระบบชลประทานจึงทำให้ชาวบ้านสามารถปลูกข้าวได้ปีละสองครั้ง หากเป็นช่วงฤดูฝนจะเป็นการทำนาปี ส่วนฤดูแล้งก็จะอาศัยน้ำจากคลองชลประทานทำนาปรัง หรือบางปีที่ฝนน้อยการทำนาปีก็ต้องอาศัยน้ำจากระบบชลประทาน ชาวบ้านจึงมักจะเรียกว่าทำนาปรังสองครั้ง เพราะนาที่ทำทั้งหมดจะอาศัยน้ำจากระบบชลประทานไม่มีการรอน้ำฝนเช่นนาปีทั่ว ๆ ไป การทำนาในระบบชลประทานของชาวบ้านวังเกวียนมีต้นทุนสูงกว่าการทำนาปีหรือนาน้ำฝน เนื่องจากจะมีต้นทุนค่าน้ำมันเพื่อสูบน้ำเข้าที่นา ตกประมาณ 3,000-5,000 บาทต่อครั้งที่ทำนา เพราะต้องสูบน้ำกัน 2-3 วันจึงจะเพียงพอในการทำนาในแต่ละครั้ง การจัดสรรน้ำจากชลประทานภายในชุมชนจะต้องมีการตกลงกันเองในกลุ่มของชาวนาที่มีที่ดินทำกินอยู่ในแนวคลองชลประทานเดียวกัน 3-4 ราย ที่จะจองคิวสูบน้ำเข้านาและปันค่าใช้จ่ายร่วมกัน สำหรับนาที่อยู่ปลายคลองชลประทานบางปีที่น้ำน้อยจะไม่สามารถทำนาปรังได้เพราะน้ำไปไม่ถึง ชาวบ้านก็จะทิ้งที่นาให้ว่างเปล่าไว้ นอกจากค่าน้ำมันที่เพิ่มขึ้นมาจากต้นทุนการทำนาดั้งเดิมแล้ว ชาวนายังต้องใช้ปุ๋ยเคมีและยาฆ่าแมลงสำหรับการทำนาสมัยใหม่อีกด้วย เพราะการทำนาปรังนั้นผลผลิตจะไม่ดีเท่ากับนาปี เนื่องจากที่ดินจะถูกใช้งานอย่างต่อเนื่องเมื่อเสร็จจากนาปี จึงไม่มีเวลาพักหน้าดินเพื่อฟื้นความสมบูรณ์และเป็นการกำจัดศัตรูพืช เมื่อต้องทำนาครั้งที่สองต่อเนื่องกันที่ดินจึงยังไม่สมบูรณ์ ชาวบ้านต้องอาศัยการใช้ปุ๋ยเคมีเพื่อเร่งปริมาณผลผลิต และยังต้องใช้ยาฆ่าแมลง

และศัตรูพืชต่างๆ เช่น หญ้า และหอยเชอรี่ เพราะจะระบาดในช่วงการทำนาปรัง นาปรังจึงมีต้นทุนที่สูงกว่านาปีมาก บางครั้งเมื่อทำนาปรังไปแล้วจนถึงหน้าเก็บเกี่ยวประมาณเดือนเก้าเดือนสิบ นาจะถูกน้ำท่วม บางปีเก็บเกี่ยวไม่ทัน หรือเก็บเกี่ยวได้บางส่วน ก็จะเกิดความเสียหายอย่างมาก ทำให้เงินทุนที่ลงไปเพื่อทำนาปรังไม่ได้กลับคืนมา เงินลงทุนส่วนใหญ่ชาวบ้านได้มาจากการกู้ยืมนายทุนเงินกู้ และการซื้อปัจจัยการผลิตเป็นเงินเชื่อจากนายทุนภายในชุมชน รวมถึงการซื้อน้ำมันเติมเครื่องสูบน้ำก็ยังเป็นเงินเชื่อ เมื่อขายข้าวได้แล้วจะนำเงินไปชำระหนี้ก่อนที่จะเหลือเก็บไว้ใช้ในครัวเรือน หากปีใดประสบปัญหาน้ำท่วมหรือขายข้าวไม่ได้ราคาก็จะทำให้ชาวบ้านเป็นหนี้เป็นสินนายทุนไปจนถึงช่วงทำนาปี และนำเงินจากการขายข้าวนาปีมาชำระหนี้แทน จึงจะต้องทบด้วยดอกเบี้ยที่ค้างชำระมานานเกือบปี ทำให้ชาวบ้านไม่เหลือเงินพอที่จะลงทุนทำนาครั้งถัดไป จำเป็นจะต้องกู้เงินอีกจนกลายเป็นวัฏจักรของหนี้สินชาวนามาโดยตลอด

การสถาปนาให้ที่ดินบนลุ่มน้ำเจ้าพระยาเป็นแหล่งผลิตข้าวขนาดใหญ่ของประเทศ รวมไปถึงพื้นที่ของชุมชนบ้านวังเกวียน แม้สภาพดินและน้ำจะไม่เหมาะกับการทำนาอย่างเข้มข้นก็ตาม หากชุมชนวังเกวียนก็ได้กลายเป็นชุมชนชาวนาที่ผลิตข้าวเป็นผลผลิตหลักเพื่อการค้า และละเลยผลผลิตอื่นที่เคยมีในอดีตไป ข้าวที่ชาวบ้านวังเกวียนปลูกเพื่อขายมีคุณภาพต่ำกว่าข้าวในพื้นที่แถบภาคกลาง ชาวบ้านวังเกวียนเองจึงไม่นิยมเก็บข้าวที่ปลูกได้เอาไว้กินเอง โดยให้เหตุผลว่าข้าวแข็งและไม่อร่อยเท่ากับข้าวที่ซื้อจากตลาดมาบริโภค ดังนั้นผลผลิตทั้งหมดจะถูกขายให้กับโรงสีในราคาที่ถูกกำหนดจากนายทุนเจ้าของโรงสี วัฒนธรรมในการผลิตข้าวเพื่อบริโภคในครัวเรือนจึงเจือจางไปจากชุมชนแห่งนี้ ยุ้งฉางที่ในอดีตทุกครัวเรือนจะต้องมีไว้เพื่อเก็บข้าวไว้กินและไว้ทำพันธุ์ก็สูญหายไปด้วย

> “ ข้าวที่เราปลูกได้มันแข็ง กินไม่อร่อยเหมือนสมัยก่อน แต่อาศัยว่าปลูกได้ทีละมาก ๆ พอเก็บเกี่ยวก็ขายให้พ่อค้าเลย มารับซื้อถึงที่นา พ่อค้าเข้าจะเอารถมาขนไปเลย เดี๋ยวนี้ไม่มีคนเก็บไว้กิน จะกินก็ไปซื้อเอาที่ตลาด เดี๋ยวนี้ยุ้งฉางก็ไม่มีเก็บแล้ว”

ประมงน้ำจืด : การผลิตที่ถูกตีค่าทางเศรษฐกิจต่ำลง

การทำประมงน้ำจืดของชาวบ้านวังเกวียนจากอดีตที่เคยรุ่งเรือง ได้กลายเป็นอาชีพเสริมหรือเป็นอาชีพของผู้ไม่มีที่ทำกินหรือคนยากจนไป ด้วยการลดน้อยลงไปมากของปริมาณปลาในน่านน้ำ เกิดจากสาเหตุ 2 ประการสำคัญ ได้แก่ ประการแรกเกิดจากการทำประมงอย่างเข้มข้นของชาวบ้านนับจากอดีตจนถึงปัจจุบันที่จับปลาและสัตว์น้ำต่างๆ เป็นจำนวนมากเพื่อการค้า และมีการพัฒนาเทคโนโลยีในการจับปลาใหม่ๆ ขึ้นมาทำให้ปลาเกิดขึ้น

ไม่ทันต่อการทำประมงเพื่อการค้าคราวละมากๆ และต่อเนื่องยาวนาน หากชาวบ้านในอดีตไม่มีวัฒนธรรมของการเพาะเลี้ยงเพิ่มเติมให้แก่ธรรมชาติ จึงทำให้ปลาตามธรรมชาติเกิดขึ้นมาไม่ทันต่อการทำประมงที่เพิ่มขึ้น ปลาบางชนิดสูญพันธุ์ไป และสัตว์น้ำบางประเภท เช่น กุ้งน้ำจืด ก็หายไปจากการทำประมงของชุมชนด้วย สาเหตุอีกประการหนึ่ง คือ การเข้ามาของการทำนาปรังนำไปสู่การใช้สารเคมีทั้งในรูปของปุ๋ยเคมี และยาฆ่าแมลงในปริมาณมาก การทำนาปรังได้นำเอาศัตรูข้าวที่สำคัญ คือ “หอยเชอรี่” เข้ามาแพร่ระบาดในชุมชนปากน้ำโพแห่งนี้ ชาวบ้านเล่าว่าเมื่อมีการทำนาปรังกันบ่อยขึ้นนั้นทำให้การระบาดของหอยเชอรี่เกิดขึ้น ชาวนาเกือบตลอดลุ่มน้ำชัยนาทได้ใช้สารเคมีในการฆ่าหอยเชอรี่ฉีดพ่นไปในนาบ้าง ในน้ำบ้าง เมื่อชาวนาถ่ายน้ำออกจากนาทิ้งลงลำน้ำตามธรรมชาติ สารเคมีก็จะไหลจากทางเหนือของชุมชนลงสู่แหล่งน้ำเรื่อย ๆ ลงมา ก็ส่งผลให้ปลาและสัตว์น้ำในแม่น้ำตายตามไปด้วย ยิ่งในช่วงปี 2538-39 เป็นช่วงที่บ้านวังเกวียนน้ำท่วมมาก ทำให้เกิดการระบาดของหอยเชอรี่ เมื่อชาวบ้านใช้สารเคมีในการกำจัดหอยเชอรี่ส่งผลให้สัตว์น้ำชนิดอื่น ๆ ตายไปเป็นจำนวนมากด้วย

สำหรับเครื่องมือเครื่องใช้ในการจับปลาหรือทำประมงของชุมชนแถบนี้มีการเปลี่ยน แปลงค่อนข้างน้อย เพราะชาวบ้านยังคงใช้เครื่องมือในการจับปลาอย่างง่าย ๆ อยู่ แม้จะลดการจัดทำเองและหันไปซื้อหาเครื่องมือจับปลามาใช้ก็ตาม แต่เครื่องมือจับปลายังคงเป็นเทคโนโลยีระดับของชาวบ้านที่ไม่ทำลายแหล่งอาหารตามธรรมชาติ เช่น การวางไซ วางอวน ทำลอบกู้ เป็นต้น เมื่อชาวบ้านจับปลาเพื่อขายกันมากขึ้นทำให้ปลาตามธรรมชาติลดน้อยลงไปทุกๆ ปี ชาวบ้านเล่าว่าสมัยก่อนจับได้วันละหลายกิโลและจับได้ทุกวัน แต่สมัยนี้บางวันจับได้แค่พอกินในบ้านแต่ไม่พอจะนำออกไปขายได้ ปลาที่จับได้ก็มีขนาดเล็กลงจนชาวบ้านต้องนำเอาไปทำปลาหมัก-ปลาร้าหรือหมักเป็นน้ำปลาขายแทนการขายปลาสด ๆ โดยตรง การที่จำนวนปลาตามธรรมชาติลดลงทำให้หลาย ๆ ชุมชนที่อยู่ข้างเคียง เช่น อำเภอเมือง อำเภอทับกฤช มีการเพาะเลี้ยงปลาและพันธุ์ปลาเพื่อขายกันคล้าย ๆ กับเป็นอุตสาหกรรมขนาดย่อมหรืออุตสาหกรรมในครัวเรือน รวมทั้งในเขตอำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ นอกจากนี้ยังมีบึงบรเพ็ดซึ่งเป็นแหล่งเพาะพันธุ์ปลาน้ำจืดแหล่งใหญ่ที่สุดของประเทศตั้งอยู่ด้วย แต่ในชุมชนบ้านวังเกวียนยังไม่มีการเพาะพันธุ์ปลาขายเช่นในชุมชนใกล้เคียง เพราะการเพาะพันธุ์ปลาขายจำเป็นต้องใช้เงินลงทุนค่อนข้างสูงและต้องมีน้ำที่มีคุณภาพดี แต่ชุมชนบ้านวังเกวียนจะพบเห็นการเลี้ยงปลาในกระชังตามริมแม่น้ำ เช่น เลี้ยงปลาสวาย ปลาบู่ เพื่อให้ได้ปริมาณปลาจับขายมากขึ้นกว่าการจับตามธรรมชาติ การเลี้ยงปลาในแหล่งน้ำโดยขังไว้ในกระชังนั้นไม่ต้องใช้เงินลงทุนสูงเพราะเป็นการเลี้ยงขนาดเล็ก ไม่ต้องให้อาหารปลามากเท่ากับการเลี้ยงปลาบ่อเพราะอาหารส่วนหนึ่งจะไหลมาตามธรรมชาติ ยกเว้นจะมีการให้อาหารเสริมบ้างเล็กๆ น้อยๆ เพื่อให้ปลาโตเร็วขึ้นและมีน้ำหนักดีขึ้นกว่าปลาธรรมชาติ บางครัวเรือนก็มีการเลี้ยงกบด้วย

ในช่วงนอกฤดูน้ำหลาก ชาวบ้านที่ดำรงชีพด้วยการจับปลาจะต้องเพิ่มแหล่งหาปลากนอกเหนือจากลำน้ำแล้ว บางครั้งต้องไปหาปลาตามทุ่งนา หรือไปหาในแหล่งน้ำอื่น ๆ นอกชุมชนก็มีบ้าง

แต่อย่างไรก็ตามเมื่อวิถีการผลิตเพื่อการค้าเข้ามามีบทบาทต่อการผลิตของชาวบ้านวังเกวียน จึงทำให้การทำประมงน้ำจืดจึงถูกละเลยไปจากการผลิตหลักของชาวบ้านวังเกวียน เพราะผลผลิตที่ได้จากการทำประมงน้ำจืดไม่สม่ำเสมอ มีการแข่งขันในตลาดสูงและบางครั้งปลาที่จับได้ไม่มีตลาดรับซื้อ อีกทั้งการส่งเสริมของภาครัฐให้ชาวบ้านทำนาปีละสองครั้ง ซึ่งจะทำให้มีรายได้จากการทำนามากกว่าการทำประมง จึงทำให้ชาวบ้านปรับเปลี่ยนการผลิตของตนเองไปสู่การทำนาอย่างเข้มข้น เมื่อทำนาเสร็จแล้ว ชาวบ้านจะผันตนเองไปเป็นแรงงานรับจ้างทั้งในภาคเกษตรและอุตสาหกรรมมากกว่าจะหันมาทำงานประมงเช่นในอดีต ดังนั้นงานจับปลาจึงกลายเป็นงานของคนเฒ่าคนแก่ หรือคนที่ว่างงานแล้วอาศัยอยู่ในชุมชน เป็นการหาปลาเพื่อใช้เป็นอาหารของครอบครัว หรือเอาไว้ขายเป็นรายได้เล็ก ๆ น้อย ๆ งานประมงน้ำจืดจึงมิใช่แหล่งสร้างทุนทางเศรษฐกิจที่สำคัญให้แก่ครัวเรือนเช่นในอดีต แต่สำหรับชาวบ้านที่มีอาชีพหลักเป็นชาวประมงน้ำจืดในบ้านวังเกวียน กลับเป็นกลุ่มคนที่ใช้เงินลงทุนต่อการผลิตที่ต่ำกว่าชาวนามาก เพราะเป็นการจับปลาที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ ไม่ต้องลงทุนเลี้ยง และยังคงอาศัยเครื่องมือในการจับปลาที่ราคาไม่แพงนัก เครื่องมือจับปลาหลายชนิดเป็นสิ่งที่ชาวบ้านมีฝีมือจัดทำได้เอง การจับปลาสามารถทำได้และขายได้ทุกวันจึงไม่ต้องอาศัยเงินลงทุนสูง และไม่เดือดร้อนเรื่องเงินทุนเท่ากับชาวนา

วิถีชีวิตของชุมชนกับระบบความสัมพันธ์เชิงวัตถุภายใต้ทุนนิยม

ระบบความสัมพันธ์ในชุมชนชาวนาดั้งเดิม มักจะปรากฏให้เห็นในรูปของความสัมพันธ์แบบพึ่งพากันแบบเครือญาติ มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันทั้งในระดับของครัวเรือน ในระดับของชุมชน มีระบบการแลกเปลี่ยนแบบเท่าเทียม เช่น การแลกเปลี่ยนแรงงานในการทำนา การแบ่งปันข้าวปลาอาหาร แต่เมื่อชุมชนถูกผนวกเข้ากับวิถีการผลิตแบบทุนนิยม ระบบความสัมพันธ์ทางสังคมก็ถูกจัดระบบใหม่ให้สอดคล้องกับวิถีการผลิตแบบทุนนิยมที่อาศัยกลไกการแลกเปลี่ยนแบบเงินตราเข้ามาเกี่ยวข้องในเกือบทุก ๆ ระบบความสัมพันธ์ ไม่ว่าจะเป็นความสัมพันธ์ในระดับครัวเรือนและในระดับชุมชน อีกทั้งยังเกิดระบบความสัมพันธ์แบบไม่เท่าเทียมกันระหว่างคนที่มีฐานะร่ำรวยที่เป็นกลุ่มคนเล็ก ๆ ในชุมชนกับคนยากจนที่เป็นคนส่วนใหญ่ในชุมชน เมื่อชุมชนมีปฏิสัมพันธ์กับภายนอก จึงทำให้ชุมชนต้องปรับตัวกับระบบความสัมพันธ์ใหม่ที่ต้องประทะประสานกับคนภายนอกชุมชนทั้งที่เป็น ภาครัฐ พ่อค้าคนกลาง พ่อค้านายทุน และความรู้ที่นำเข้าจากภายนอกระบบความสัมพันธ์ดังกล่าวทำให้ชุมชนตกอยู่

ภายใต้การครอบงำของอำนาจการแลกเปลี่ยนจากภายนอก และยังก่อให้เกิดคนกลุ่มใหม่ขึ้นในชุมชน นั่นคือ นายทุนที่เป็นคนภายในท้องถิ่นซึ่งสร้างฐานะมาจากการออกไปทำงานในระบบอุตสาหกรรมหรือการทำงานนอกภาคเกษตรกรรมแล้วมีเงินสะสมกลับเข้ามาลงทุนภายในชุมชน บ้างจะนำเงินลงทุนไปซื้อที่ดินเพิ่มเติม บ้างก็จะนำเงินมาลงทุนเปิดร้านขายของที่นำเข้าจากระบบอุตสาหกรรม และบางคนยังผันตนเองมาเป็นนายทุนปล่อยเงินกู้ให้คนในชุมชนอีกด้วย แต่อย่างไรก็ตามความเป็นคนในชุมชนเดียวกันก็ยังคงแสดงระบบความสัมพันธ์แบบเครือญาติและการอุปถัมภ์กันอยู่บ้างระหว่างนายทุนท้องถิ่นกับชาวบ้านที่ยากจน ความเปลี่ยนแปลงของระบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นได้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของคนในชุมชนไปจากสังคมดั้งเดิมค่อนข้างมาก

ความสัมพันธ์ในครัวเรือนที่อิงกับระบบแลกเปลี่ยนเงินตรามากขึ้น

การพึ่งพาอาศัยแบบช่วยเหลือเกื้อกูลกันภายในครัวเรือนในอดีตที่เป็นครอบครัวขยาย พ่อแม่ลูกหลานอยู่ร่วมกันและทำนาแบ่งปันข้าวกันกิน เมื่อพ่อแม่แก่ตัวลงก็จะแบ่งที่ดินให้แก่ลูกๆ เพื่อเอาไว้ทำกินเลี้ยงครอบครัวตนเองต่อไปนั้น เมื่อวิถีการผลิตแบบทุนนิยมเข้าสู่ชุมชน ระบบความสัมพันธ์ภายในครัวเรือนก็ถูกจัดการด้วยวิธีคิดแบบทุนนิยมด้วยเช่นกัน เพราะความสำคัญของทุนเงินตราที่จะต้องใช้เพื่อการดำรงชีพทั้งการเช่าที่ดินทำกินและใช้สำหรับระบบแลกเปลี่ยนเพื่อการค้า จึงทำให้ทุกคนให้ความสำคัญกับเงินตรามากขึ้น พ่อแม่ที่เคยจัดสรรที่ดินของตนเองแจกจ่ายให้แก่ลูก ๆ ที่แยกครัวเรือนออกไปได้ทำกิน บางครัวเรือนพ่อแม่จะเปลี่ยนจากการแบ่งที่ดินให้ลูกหลานมาเป็นการแบ่งให้ลูกหลานเช่าเพื่อทำนา ด้วยเหตุผลว่าพ่อแม่จะต้องนำค่าเช่าที่ได้ไปจ่ายเป็นค่าเช่าที่ดิน สปก. ให้แก่รัฐ และเงินที่ได้จากค่าเช่าอีกส่วนหนึ่งก็จะเก็บสะสมไว้ใช้ในชีวิตประจำวันที่จำเป็นต้องใช้เงินตราเพื่อการแลกเปลี่ยนมากขึ้น อีกทั้งหลาย ๆ ครอบครัวลูกไม่สามารถเลี้ยงดูพ่อแม่ได้เพราะเมื่อหมดหน้านาก็จะออกไปรับจ้างทำงานต่างถิ่น หรือบางปีก็ไม่สามารถสร้างผลผลิตได้เพียงพอต่อการยังชีพ จึงทำให้ต้องมีการสะสมเงินตราไว้สำหรับซื้ออาหารและข้าวของเครื่องใช้

แต่อย่างไรก็ตาม การเช่าที่ดินกันภายในญาติพี่น้องหรือพ่อแม่กับลูกหลานนั้นมักจะตั้งอยู่บนระบบอุปถัมภ์ หากเป็นญาติกันก็จะคิดเช่าในราคาถูกกว่าคนอื่น ๆ ที่ไม่ใช่ญาติ สำหรับลูกหลานที่ยังไม่ได้รับการแบ่งที่ดินหรือเมื่อแยกครัวเรือนแล้วไม่มีที่ดินทำกินของตนเองก็จะต้องหันไปเช่าที่ดินและจ่ายค่าเช่าเป็นเงินให้แก่พ่อแม่ของตนเองบางส่วน และบางส่วนก็ต้องเช่าที่ดินจากนายทุนเจ้าของที่ดิน หรือเช่าจากครัวเรือนที่มีที่ดินทำกินมากและทิ้งว่างไว้เพราะไม่มีแรงงานในครัวเรือนเพียงพอที่จะออกไปทำนา ลูกหลานที่แยกครัวออกไปแล้วนอกจากจะเช่าที่นาทำกินแล้ว เมื่อทำนาบนที่เช่าเสร็จแล้วก็จะมารับจ้างญาติพี่น้องหรือพ่อแม่ทำ

นาเพื่อแลกเอาค่าแรงได้อีกทางหนึ่ง วัฒนธรรมของการแลกเปลี่ยนเชิงพึ่งพาในอดีต เช่น การช่วยแรงงานแลกข้าว หรือการทำนาผ่ากึ่ง (แบ่งข้าวคนละครึ่งระหว่างเจ้าของนากับคนใช้แรงงาน) ได้ถูกปรับเปลี่ยนเป็นการทำนาแลกเงิน เพราะข้าวทั้งหมดที่ผลิตได้ในสังคมทุนนิยมชาวบ้านวังเกวียนมักจะไม่เก็บไว้กินแต่จะขายให้โรงสีทั้งหมดเพื่อนำเงินมาใช้จ่าย

อย่างไรก็ตามระบบการพึ่งพิงแบบทุนนิยมที่อาศัยเงินตราเป็นสื่อกลางในการแลก เปลี่ยน ที่เกิดขึ้นในระบบความสัมพันธ์ในครัวเรือน ก็มิใช่จะเป็นระบบความสัมพันธ์แบบนายทุนเจ้าของที่กับผู้เช่า หรือนายจ้างกับผู้ใช้แรงงานอย่างเข้มข้น แต่สายใยของความเป็นเครือญาติยังคงแสดงให้เห็นอยู่ในระบบความสัมพันธ์ที่เปลี่ยนรูปไปเช่นกัน การจ้างแรงงานระหว่างพ่อแม่กับลูกจะมีการช่วยเหลือกันอยู่ เช่น แบ่งปันข้าวปลาอาหารกันกิน ช่วยเลี้ยงลูกให้ หรือการคิดค่าเช่าที่นาก็จะถูกกว่าการเช่าทั่วไป หรือบางปีเมื่อผู้เช่าทำนาไม่ได้ผลก็จะละเว้นการเก็บค่าเช่าไป

สำหรับพ่อแม่ที่แบ่งที่ดินให้แก่ลูกหลานไปแล้ว หากเป็นยุคสังคมประเพณีลูกหลานที่ได้ที่ดินทำกินไปมากจะเป็นผู้เลี้ยงดูพ่อแม่ แต่ในยุคสังคมแห่งทุนนิยมของบ้านวังเกวียนนั้น พ่อแม่มักจะไม่แบ่งที่ดินให้แก่ลูกเสียทั้งหมด หากพ่อแม่มักจะเก็บที่ดินบางส่วนไว้ทำกินเองด้วยความคิดที่ว่าจะได้ไม่ต้องไปอาศัยให้ลูกหลานเลี้ยงดูเป็นภาระ เพราะชาวบ้านวังเกวียนที่ดำรงชีพเป็นชาวนานั้นมักจะมีฐานะยากจน บางครั้งพ่อแม่เมื่อยกที่ดินให้แก่ลูกหลานแล้วก็จะขอเข้าไปทำนาบนที่ดินเดิมนั้นก่อน โดยลูกหลานมักจะไม่ได้ทำนาและจะไม่คิดค่าเช่าจากพ่อแม่ แต่พ่อแม่ก็จะมีความรู้สึกว่าไม่ใช่ที่ดินของตนเองอีกต่อไป ดังที่ลุงสุดเล่าว่า

> “อย่างผมนี่มีนาอยู่ 3 แปลง มีลูกอยู่ 3 คน ผมแบ่งให้ลูกหมด ลูกเขาก็เอาไปทำเองบ้าง เอาไปให้เขาเช่าบ้าง ทีนี้ผมก็ขอลูกเขาทำไปก่อน จนทำไม่ไหวก็จะคืนให้ลูกเขาไป ตอนยกให้เขาคนละ 25 ไร่ ผมยืมเขามาทำ 25 ไร่ แล้วเช่าเองอีก 38 ไร่ ทำสองคนตายายา”

การถูกผนวกเข้ากับระบบการค้าเชิงแลกเปลี่ยน ทำให้ระบบความสัมพันธ์แบบพึ่งพากันอย่างเท่าเทียมเจือจางลง และมีระบบความสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยน และการตีค่าด้วยเงินตราเข้ามาแทนที่ การจ้างแรงงาน การเช่าที่ดิน และการขายสินค้าให้แก่กัน ได้ลดทอนการแบ่งปัน และการให้โดยไม่คิดผลตอบแทน วิถีการผลิตต่าง ๆ ในชุมชนเป็นไปเพื่อการผลิตเชิงพาณิชย์และถูกตีมูลค่าทางเศรษฐกิจ มากกว่าการให้คุณค่าทางสังคมเช่นสังคมของชุมชนเดิม

ระบบนายทุนเงินกู้กับชาวนา : วงจรแห่งหนี้สิน

เมื่อวิถีการผลิตของชุมชนแปรเปลี่ยนไปสู่วิถีการผลิตเพื่อการค้า มีการส่งเสริมการผลิตอย่างเข้มข้น ได้นำไปสู่การลงทุนเพื่อการผลิตมากขึ้น ซึ่งไม่เคยปรากฏมาก่อนในอดีต การผลิตเพื่อการค้าต้องอาศัยปัจจัยการผลิตที่นำเข้าจากภายนอกชุมชนด้วยระบบเงินตรา อาทิ ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง เครื่องจักร พันธุ์ข้าวใหม่ ๆ ที่ให้ผลผลิตสูงและเป็นที่นิยมของตลาด การขยายกำลังการผลิตด้วยการเช่าที่ดินเพิ่มเติม และการจ้างแรงงานมากขึ้น สิ่งเหล่านี้มิได้เกิดขึ้นกับชุมชนบ้านวังเกวียนอย่างค่อยเป็นค่อยไป หากถาโถมเข้ามาพร้อม ๆ กันทุกด้านตามแนวนโยบายของรัฐที่เร่งพัฒนาชุมชนให้รองรับต่อความเจริญของศูนย์กลาง ชุมชนซึ่งมิได้มีการสะสมทุนเงินตราไว้แต่ในอดีต หากจำเป็นจะต้องใช้เงินตราเพื่อการแลกเปลี่ยนมากขึ้น จึงก่อให้เกิดระบบนายทุนเงินกู้ขึ้นทั้งที่เป็นนายทุนเงินกู้จากภายนอกชุมชน และพัฒนาการของนายทุนเงินกู้ภายในชุมชนเองเกิดขึ้นมา ระบบการกู้ยืมเงินกันภายในชุมชนมักจะเกิดขึ้นระหว่างคนที่มีฐานะดีกว่ากับ ชาวบ้านยากจน ซึ่งมีให้เห็นในบ้านวังเกวียนมากว่า 40 ปีแล้ว ลุงสุดเล่าว่าสมัยก่อนที่เริ่มมีการกู้ยืมเงินเกิดขึ้นในชุมชนใหม่ ๆ นั้น ชาวบ้านมักจะไปกู้เงินกับ “เถ้าแก่” มีทั้ง เถ้าแก่โรงสีข้าว และเถ้าแก่เงินกู้ในตลาด ซึ่งทั้งสองส่วนนี้เป็นนายทุนเงินกู้จากภายนอกชุมชน ต่อมาการพึ่งพิงเงินกู้บางส่วนมาจากการกำเนิดขึ้นของนายทุนเงินกู้และนายทุนเงินเชื่อที่อยู่ในชุมชนเอง

เถ้าแก่โรงสีข้าว

นายทุนเงินกู้กลุ่มแรกที่ชาวบ้านหันไปพึ่งพิงเมื่อผันตนเองเข้าสู่การผลิตข้าวเชิงพาณิชย์ ก็คือ “เถ้าแก่โรงสี” หรือ “เถ้าแก่ท่าข้าว” ซึ่งก็หมายถึงคนที่มารับซื้อข้าวจากชาวบ้านหรือเป็นเถ้าแก่โรงสีข้าว การกู้เงินจากเถ้าแก่โรงสีจะเกิดขึ้นจากจุดเริ่มต้นที่ชาวบ้านหันมาทำนาปรังที่จำเป็นจะต้องใช้เงินทุนในการซื้อปุ๋ย ซื้อยา และพันธุ์ข้าวใหม่เพื่อทำนารอบสอง ชาวบ้านต้องหาแหล่งเงินทุนที่จะนำเงินมาลงทุนก่อน โดยไปกู้ยืมจากเถ้าแก่โรงสีที่เคยขายข้าวให้ เถ้าแก่จะคิดดอกเบี้ยบาทละห้าสตางค์ต่อเดือน หรือบางครั้งก็จะคิดเงินต้นและดอกเบี้ยเป็นจำนวนข้าวที่จะต้องนำมามอบให้แก่โรงสีเพื่อปลดหนี้ อาทิ เงินกู้พันบาทต้องใช้คืนด้วยข้าว 50 ถัง เงื่อนไขสำคัญในการกู้เงินจากเถ้าแก่โรงสี คือ ชาวบ้านจะต้องนำข้าวไปขายให้กับเถ้าแก่โรงสีข้าวที่ตนไปกู้เงินเอาไว้ เพื่อนำเงินจากการขายข้าวไปหักหนี้สินกับเถ้าแก่ หากมีเงินเหลือจากการขายข้าว ชาวบ้านจึงจะได้รับเงินส่วนที่เหลือกลับมาใช้ในครอบครัว แต่ถ้าขายข้าวครั้งใดไม่ได้ราคา ชาวบ้านก็จำเป็นจะต้องกู้เงินเถ้าแก่มาทำนาครั้งถัดไปและยังคงเป็นหนี้เก่าสะสมอยู่อีก

"บางทีได้ข้าว 10-20 เกวียน หักต้นหักดอกก็ยังไม่พออีก คาไปพอปีต่อปี ดอกกลายเป็นต้นไปอีกแล้ว เดือดร้อนอีกแล้ว ชาวบ้านก็ล้มลุกคลุกคลานกันเลย"

"สมัยโน้น ชาวบ้านเป็นหนี้มาก เรากู้ทีบาทละห้าตังค์ ผมกู้เมื่อปี 2505 เกือบ 20 ปี ถึงจะคืนไปหมด แล้วไม่กู้อีกเลย เพราะดอกมันแพง หันมากู้ ธกส. แทน เอาที่นา 48 ไร่เข้า ธกส. ดอกร้อยละ 11-12 ต่อปี ถูกกว่ากัน"

การกู้เงินจากเถ้าแก่โรงสี ทำให้ชาวนาตกอยู่ในฐานะที่เสียเปรียบ ด้วยไม่สามารถนำเอาข้าวไปขายที่อื่นได้แม้จะได้ราคาดีกว่า อีกทั้งยังถูกเถ้าแก่เอาเปรียบเรื่องของราคา ความชื้นของข้าว และเปอร์เซ็นต์การหักของข้าว ทำให้ชาวนาไม่สามารถปลดภาระหนี้สินได้และยังถูกเอาเปรียบในเชิงการค้าอีกทอดหนึ่งด้วย

เถ้าแก่เงินกู้ในตลาด

นอกจากนายทุนที่เป็นเถ้าแก่โรงสีข้าวแล้ว ชาวบ้านยังหันไปกู้เงินจากเถ้าแก่ในตลาด ซึ่งส่วนใหญ่ก็จะเป็นพ่อค้าที่รับซื้อผลผลิตจากชาวบ้านไปขายที่ตลาด และพ่อค้าขายสินค้าจากภาคอุตสาหกรรมจนร่ำรวยและมีเงินมาปล่อยกู้ให้แก่ชาวบ้าน ส่วนใหญ่เป็นคนที่ค้าขายอยู่ในตลาดขนาดใหญ่ ๆ ในย่านนั้น ได้แก่ ตลาดคลองยาง ตลาดปากน้ำโพ และตลาดชุมแสง การกู้เงินของชาวบ้านจากเถ้าแก่เงินกู้ในตลาด มักจะนำเงินมาใช้เพื่อซื้อปัจจัยการผลิต เช่น รถไถ รถอีโก้ง พันธุ์ข้าว ปุ๋ย และยา บางครั้งการกู้ยืมเถ้าแก่ในตลาดก็เป็นไปเพื่อภาระทางสังคมที่เพิ่มขึ้นของครอบครัว อาทิ เพื่อส่งลูกเรียนหนังสือ เพื่อซื้อเครื่องใช้ที่อำนวยความสะดวกในการดำรงชีพมากขึ้น เป็นต้น เงินกู้จากเถ้าแก่ในตลาดมักจะมีดอกเบี้ยแพงกว่าการกู้ยืมแหล่งอื่นๆ และมักเป็นการกู้ยืมแบบไม่มีอะไรค้ำประกัน อาศัยการรู้จักกันมานานของผู้กู้และผู้ให้กู้ ดอกเบี้ยจะคิดประมาณร้อยละ 4-5 ต่อเดือน บางครั้งสูงถึงร้อยละ 10 ต่อเดือนก็มี ทำให้ชาวบ้านหลายรายตกอยู่ในภาวะหนี้สินล้นพ้นตัว และไม่สามารถปลดปล่อยตนเองจากพันธนาการของหนี้ได้ เพราะเงินที่ได้จากการกู้เถ้าแก่ในตลาดที่ไม่ได้เป็นไปเพื่อการผลิต ชาวบ้านไม่สามารถนำไปสร้างมูลค่าเพิ่มกลับคืนมาได้ ชาวบ้านบางรายต้องนำเอาที่ดินออกขายเพื่อปลดหนี้ หรือนำเอาที่ดินไปชำระหนี้ให้แก่เถ้าแก่เงินกู้แทน กลายเป็นชาวนาไร้ที่ดินทำกิน ต้องหันไปเช่าที่ดินจากคนอื่นทำนาเพื่อยังชีพแทน บางรายกลายเป็นแรงงานรับจ้างในภาคเกษตรและนอกภาคเกษตรแทน ดังภาพสะท้อนที่ลุงสุดเล่าว่า

> “อย่างกู้เงินเถ้าแก่ที่ตลาดคลองยาง บางคนถึงกับสิ้นเนื้อประดาตัว ก็ต้องขายที่นาหนีไป บางปีที่ดินทำนาไม่ได้ ไม่มีเงินส่ง แต่ดอกมันตามไม่หยุดหย่อน ร้อยละสี่ร้อยละห้าต่อเดือน บางคนไปไม่รอดก็จำเป็นต้องขาย นส.3 ไร่นึงไม่เกินสองพันบาท ขายให้เถ้าแก่ไปลดต้นลดดอกก็มี”

ปัจจุบันยังคงมีชาวบ้านที่ตกอยู่ในวงจรแห่งหนี้สินอยู่จำนวนมากในชุมชนบ้านวังเกวียน และส่วนใหญ่จะมีอาชีพทำนาหรือเป็นแรงงานรับจ้างในภาคเกษตร การหลุดพ้นจากวงจรแห่งหนี้ดูจะเป็นเรื่องยาก เนื่องจากชาวบ้านไม่สามารถเพิ่มรายได้ให้สูงขึ้นได้ แต่รายจ่ายของครัวเรือน และต้นทุนการผลิตทางการเกษตรสมัยใหม่สูงขึ้นกว่าราคาผลผลิตที่ขายได้

พ่อค้าเงินเชื่อในหมู่บ้าน : นายทุนพันธุ์ใหม่

นอกจากนี้ยังมีกลุ่มนายทุนท้องถิ่นที่เติบโตมาจากคนภายในของชุมชนเอง อาทิ คนที่ออกไปเป็นช่างรับเหมาก่อสร้างที่กรุงเทพฯ จนมีเงินกลับมาซื้อที่ดินในชุมชนไว้ได้มากผนวกกับที่ดินบรรพบุรุษ และได้กลับมาตั้งร้านค้า ปั๊มน้ำมัน และเป็นนายทุนขายสินค้าเป็นเงินเชื่อให้แก่ชาวบ้าน ซึ่งมีนายทุนทุนท้องถิ่นในลักษณะเช่นนี้เกิดขึ้นภายในชุมชนบ้านวังเกวียนอีกหลายราย ซึ่งมักจะได้รับการยกย่องจากชาวบ้านว่าเป็นคนเก่งคนดี เพราะสามารถสร้างเนื้อสร้างตัวและมีฐานะที่ดีกว่าเพื่อนบ้านหรือคนวัยเดียวกันที่อาศัยอยู่ในชุมชน

> “.....เขาเป็นคนดี มีอะไรก็ช่วยเหลือชาวบ้านได้ เป็นที่พึ่งได้มากกว่าผู้ใหญ่บ้านอีก ไม่มีเงินก็ไปขอเชื่อสินค้าเขาออกมาใช้ก่อนได้ ค่าน้ำมันก็เหมือนกันไปเชื่อก่อน พอขายข้าวได้ก็เอาเงินไปจ่าย เขาคิดดอกเบี้ยบ้างก็เป็นอาชีพของเขา แต่ไม่ได้เอารัดเอาเปรียบอะไรเรา ชาวบ้านก็ชอบใจ มีอะไรก็ไปให้เขาช่วย เลือกเขาเป็นประธาน อย่างเรื่องทำศาลาวัด เขาก็ทำให้ฟรีไม่คิดอะไร”

กลุ่มนายทุนท้องถิ่นจะกลายเป็นที่พึ่งพาของเพื่อนบ้านและยังเป็นผู้อุปถัมภ์ให้แก่ชุมชน ซึ่งคนกลุ่มนี้มักจะได้รับการคัดเลือกให้เป็นผู้นำของชุมชน ตัวอย่างที่เห็นอย่างชัดเจน คือ ผู้นำชุมชนที่ได้รับคัดเลือกเป็นประธานกองทุนหมู่บ้าน ประธานองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) เป็นประธานกรรมการวัด เพราะการเป็นผู้นำชุมชนจะต้องเป็นที่พึ่งในเรื่องต่าง ๆ ให้แก่ชาวบ้านได้รวมไปถึงการพึ่งพาด้านเงินทอง ชาวบ้านที่ยากจนส่วนใหญ่ยอมรับสภาพว่าตนเองยากจนเป็นเพราะไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง ไม่มีเงินทุนสำหรับซื้อปัจจัยการผลิต อีกทั้งยังประสบปัญหาภัยธรรมชาติเกือบทุกปี ทำให้ตกอยู่ในสภาพของการหาเช้ากินค่ำ และไม่สามารถสะสมทุนในครัวเรือนได้หากยังดำรงชีพอยู่ในภาคเกษตร แต่

ชาวบ้านส่วนใหญ่ก็ยังคงทำนาเพราะไม่มีความรู้ความสามารถในการทำอาชีพอื่น และไม่ค่อยได้รับความสนใจจากหน่วยงานของรัฐเข้ามาช่วยส่งเสริมอาชีพนัก

ดังนั้นการที่นายทุนท้องถิ่นให้ความช่วยเหลือชาวบ้านที่ยากจนกว่า แม้จะเป็นระบบความสัมพันธ์ที่เอารัดเอาเปรียบ ชาวบ้านเองก็ยังถือว่าเป็นสิ่งที่ดีกว่าไม่มีทางเลือกอื่นใด และนายทุนท้องถิ่นเหล่านี้มักจะถูกมองว่าเป็นลูกหลานของคนในชุมชนแต่เดิม มักจะมีระบบความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์เข้ามาเกี่ยวข้องด้วย การคิดดอกเบี้ยเงินกู้หรือดอกเบี้ยขายเชื่อจะถูกกว่าการกู้เงินนายทุนนอกชุมชน และยังมีความยืดหยุ่นในการชำระคืนมากกว่า หากชาวบ้านทำนาไม่ได้ผล หรือมีภาระต้องใช้เงินเพื่อภาระอื่นก่อน อาทิ นำเอาเงินไปชำระกองทุนหมู่บ้าน หรือนำไปแก้ปัญหาน้ำท่วม ชาวบ้านก็จะไปขอผัดผ่อนการชำระหนี้กับพ่อค้าเงินเชื่อและนายทุนเงินกู้ในชุมชนไว้ก่อนได้

การพึ่งพิงเงินทุนจากภายนอก : ธนาคารและงบประมาณจากรัฐ

นอกจากนายทุนเงินกู้ที่เป็น เถ้าแก่โรงสี เถ้าแก่ในตลาด และนายทุนท้องถิ่น ที่ถือเป็นแหล่งเงินกู้ในยุคเริ่มแรกของวิถีการผลิตแบบทุนนิยมแล้ว ยังมีแหล่งเงินทุนที่เข้ามามีปฏิสัมพันธ์กับชาวบ้านวังเกวียนในระยะถัดมา และกลายเป็นแหล่งพึ่งพิงเงินทุนที่สำคัญของชุมชนในระยะต่อมา ได้แก่ การกู้ยืมจากธนาคาร และการได้รับเงินสนับสนุนจากภาครัฐในโครงการต่างๆ อาทิ โครงการแก้ปัญหาความยากจน โครงการส่งเสริมทางเศรษฐกิจ ซึ่งการพึ่งพิงเงินทุนจากภายนอกเหล่านี้ จะมีต้นทุนของเงินที่ต่ำกว่าดอกเบี้ยเงินกู้จากนายทุนนอกระบบ แต่ยังคงเป็นภาระที่ทำให้ชาวบ้านวังเกวียนไม่สามารถสร้างการสะสมทุนให้เกิดขึ้นภายในชุมชนได้เองตามลำพัง

การกู้ยืมจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.)

ความเป็นสังคมชาวนาในยุคใหม่ ต้องอาศัยเงินทุนในการทำนาแต่ละครั้งสูงขึ้นมาก ชาวนาที่ขาดการสะสมทุนในครัวเรือน จึงต้องพึ่งพาทุนจากภายนอกครัวเรือน ซึ่งปรากฏในหลาย ๆ รูปแบบบางครัวเรือนที่มีที่ดินเป็นหลักประกันก็จะนำเอาที่ดินไป ค้ำประกันเพื่อกู้ยืมจาก ธกส. แต่ก็มีเพียงไม่กี่รายในชุมชน เนื่องจากที่ดินส่วนใหญ่เป็นที่ดินในโครงการ สปก. หรือเป็นที่ดินเช่าทำกิน สำหรับชาวบ้านที่ไม่มีหลักทรัพย์ค้ำประกันส่วนหนึ่งจะใช้วิธีการรวมกลุ่มอย่างน้อยสามรายเพื่อค้ำประกันกันเองในการกู้ยืม ธกส. ชาวบ้านที่กู้ยืม ธกส. มักจะกู้ยืมแบบหมุนเวียนในรอบปีการผลิต กล่าวคือ ชาวบ้านจะกู้เงินก่อนทำนาเพื่อนำมาลงทุนซื้อปัจจัยการผลิต และเมื่อขายผลผลิตได้ก็จะนำเงินไปชำระคืนเงินกู้รอบแรกพร้อมดอกเบี้ยให้ตรงต่อเวลา เพื่อสร้างเครดิตในการกู้รอบต่อไป ซึ่งธนาคารมักจะพิจารณาจากพฤติกรรมการ

กู้และชำระคืนในอดีตเพื่อให้กู้ครั้งถัดไป และอาจจะได้รับการลดอัตราดอกเบี้ยเนื่องจากจัดเป็นลูกหนี้ชั้นดี และหากมีที่ดินค้ำประกันการกู้ยืมก็จะได้ดอกเบี้ยถูกลงไปอีก อัตราดอกเบี้ยของ ธกส.จะตกในราวร้อยละ 8-12 ต่อปี การกู้เงินจาก ธกส. ในระยะแรกชาวบ้านจะรู้สึกว่ามีระเบียบยุ่งยาก หากชาวบ้านไม่รู้หนังสือจะไม่นิยมกู้ แต่ในระยะถัดมาการกู้ ธกส. ได้รับความสนใจจากชาวบ้านอย่างมาก นอกจากนี้การเป็นลูกค้า ธกส. ยังมีการอำนวยประโยชน์ให้แก่ชาวบ้านในเรื่องอื่น ๆ ตามมา อาทิ เงินฌาปนกิจสำหรับสมาชิก เงินประกันในกรณีที่ลูกหนี้เสียชีวิตแล้วหนี้จะเป็นอันหมดไปไม่เป็นภาระแก่ลูกหลาน การได้เข้าโครงการช่วยเหลือจากรัฐในโครงการเฉพาะกิจ เช่น การผ่อนผันชำระหนี้ เป็นต้น ทำให้ชาวบ้านมีทัศนคติต่อการกู้เงิน ธกส.ในทางที่ดีกว่าการกู้ยืมเงินจากนายทุนนอกระบบ

เงินช่วยเหลือจากรัฐในฐานะหมู่บ้านยากจน

จากการที่ชุมชนบ้านวังเกวียน ถูกประเมินให้เป็นหมู่บ้านยากจน จึงได้รับเงินช่วยเหลือจากโครงการแก้ไขปัญหาความยากจน (กขคจ.) จำนวนเงิน 280,000 บาท เป็นเงินที่เข้ามาตามระบบการทำงานทางราชการเพื่อให้ชาวบ้านได้กู้ยืมไปลงทุนทำมาหากิน โดยไม่ต้องเสียดอกเบี้ย แต่จะต้องคืนเงินต้นเพื่อหมุนเวียนให้คนอื่น ๆ กู้ยืมต่อไปอีก แต่เงินช่วยเหลือก้อนนี้กลับไม่ค่อยได้กระจายให้แก่ชาวบ้านได้รับรู้มากนัก หากตกอยู่ในกลุ่มคนที่เกี่ยวข้องเพียงไม่กี่คน ซึ่งเป็นกลุ่มผู้นำอย่างเป็นทางการของหมู่บ้าน และเป็นกลุ่มคนที่ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่พึงพอใจ

> “ กองทุนสองแสนแปดหมื่นนี่ ที่ให้กู้ไปรุ่นนั้นยังไม่ค่อยได้ผลนัก เพราะชาวบ้านยังไม่ค่อยจะฟื้นตัว ส่วนใหญ่ก็กู้ไปลงทุนทำนา ไปซื้อเครื่องจักรเกษตร ซื้อปุ๋ย ซื้อยา บางทีฝนแล้งก็ไม่ได้หว่าน เงินที่ลงไปเป็นหมื่น เกี่ยวได้มาสามพัน อย่างนี้ก็ไม่คุ้ม”

นอกจากนี้ ประธาน อบต. ซึ่งเป็นคนในชุมชนยังได้จัดสรรงบประมาณของ อบต. มาให้เป็นเงินกู้ยืมภายในชุมชนอีก 100,000 บาท มีการคิดดอกเบี้ยในอัตราร้อยละสองต่อเดือนซึ่งเป็นอัตราดอกเบี้ยที่ตกลงกันเองภายในชุมชน และต้องคืนเงินก้อนนี้ให้แก่ อบต. ภายในระยะเวลา 5 ปี หากเงินที่ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานของรัฐทั้งสองก้อนนี้ก็ยังส่งประโยชน์ให้แก่ชาวบ้านกลุ่มเล็กๆ ที่มีอยู่ในกลุ่มอิทธิพลภายในชุมชน มิได้กระจายไปสู่ชาวบ้านยากจนที่ต้องการเงินทุนเพื่อการผลิตและการดำรงชีพอย่างแท้จริง อาทิ เงินของ กขคจ. จะถูกกระจายให้กู้ยืมอยู่ในกลุ่มของผู้ใหญ่บ้าน ชาวบ้านเล่าว่ามีผู้ได้กู้ยืมเพียง 3-4 ครัวเรือน ในขณะที่เงินจาก อบต. ก็ถูกจัดสรรอยู่ในกลุ่มของสมาชิก อบต. เท่านั้น

ระบบความสัมพันธ์ชุดใหม่ : จิตสำนึกการมีส่วนร่วมที่กำลังพัฒนาขึ้นในชุมชน

ด้วยปัญหาทางเศรษฐกิจที่ถือเป็นปัญหาหลักของชาวบ้านวังเกวียน ชาวบ้านส่วนใหญ่จึงใส่ใจต่อการทำมาหากินเพื่อให้พอเลี้ยงปากเลี้ยงท้องของสมาชิกในครัวเรือนมากกว่าการอุทิศตนเพื่อการทำงานให้กับส่วนรวม หรือการรวมกลุ่มกันเพื่อปรึกษาหารือ หรือช่วยเหลือกันแก้ปัญหาที่เป็นสาธารณะ ซึ่งส่วนใหญ่ชาวบ้านจะบอกว่าปัญหาด้านเศรษฐกิจเป็นปัญหาสำคัญที่ทำให้ชาวบ้านต้องดิ้นรน และเห็นการทำงานส่วนรวมทำให้เสียเวลาทำมาหากิน อีกทั้งชาวบ้านที่ยากจนยังรู้สึกว่าตนเองด้อยความรู้ ไม่มีเงินทองเพียงพอที่จะทำงานที่ต้องเสียสละทั้งแรงงานในครัวเรือนและเงินทองบางส่วนอีกด้วย ซึ่งงานสาธารณะเหล่านี้มักจะเป็นบทบาทของผู้นำอย่างเป็นทางการที่ได้เงินเดือน และงานสาธารณะที่ต้องใช้เงินทองเหมาะสำหรับคนที่มีฐานะดีกว่าชาวบ้านทั่ว ๆ ไป เพราะสามารถทำได้โดยไม่เดือดร้อน

ในชุมชนบ้านวังเกวียนเองยังไม่เกิดการรวมกลุ่มช่วยกันคิดช่วยกันทำ หรือเพื่อแก้ปัญหาของชุมชน เช่น กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มฌาปนกิจ หรือกลุ่มอาชีพต่าง ๆ แต่ประการใดหากมีกลุ่มอยู่บ้างก็จะเป็นการจัดตั้งตามเงื่อนไขของรัฐ เช่น กลุ่มเงินกู้โครงการ กขคจ. กลุ่มเกษตรกร แต่ก็เป็นกลุ่มที่ไม่มีความเติบโต และเกิดขึ้นมาเพื่อขอรับงบประมาณจากทางราชการเข้ามาช่วยเหลือ ซึ่งมิได้สร้างจิตสำนึกของชุมชนแต่ประการใด

อย่างไรก็ตามในชุมชนบ้านวังเกวียนยังมีคนเก่าแก่หลายคน อาทิ ลุงเหล็ก ลุงสุด ที่ต้องการเห็นการพัฒนาชุมชนให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น และให้ลูกหลานหลุดพ้นจากวงจรแห่งหนี้และความยากจน มีการเสียสละเงินทอง ที่ดิน และแรงกายเพื่อทำงานให้เป็นตัวอย่างแก่ลูกหลาน เพราะคนเก่าแก่ของชุมชนได้เห็นถึงความยากลำบากของคนในชุมชนที่ยาวนานมากกว่า 60 ปี ไม่ว่าจะเป็นการทำมาหากินที่ยากลำบากขึ้นเรื่อย ๆ ต้นทุนการดำรงชีพที่สูงขึ้น ระบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่ช่วยเหลือเกื้อกูลกันลดน้อยถอยลงไป อีกทั้งการร่วมแรงร่วมใจกันก็จางลงด้วย การฟื้นตัวของจิตสำนึกชุมชนต้องการการสืบทอดจากคนรุ่นเก่าไปสู่คนรุ่นใหม่ของชุมชน ซึ่งก็มีให้เห็นอยู่บ้าง เช่น นายทุนท้องถิ่นบางคนที่ยอมเสียสละประโยชน์หรือทรัพย์ส่วนตัวเพื่อทำงานให้ส่วนรวม หรือชาวบ้านที่ยอมลงแรงกายเพื่อทำประโยชน์ต่าง ๆ มากขึ้น เมื่อมีโครงการกองทุนหมู่บ้านเข้ามา

บทที่ 4
กองทุนหมู่บ้านในกระแสการพัฒนาและผลที่มีต่อชุมชน

ความขาดแคลนทุนทางเศรษฐกิจของชาวบ้านในชุมชนซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวนายากจน และยังต้องเช่าที่นาเพื่อทำกิน อีกทั้งยังประสบปัญหาในเรื่องปัจจัยการผลิตทางธรรมชาติ ได้แก่ น้ำท่วมที่นาเกือบทุกปี ความไม่อุดมสมบูรณ์ของที่ดินทำกิน และสภาพน้ำกร่อย จึงทำให้ชาวบ้านดำรงชีวิตอยู่อย่างไม่พอเพียงนัก อีกทั้งยังไม่มีการสะสมทุนภายในครัวเรือนที่จะเพียงพอต่อการสร้างผลผลิตในงวดต่อๆไป ชาวบ้านจึงตกอยู่ภายใต้ภาวการณ์พึ่งพิงต่อนายทุนทั้งภายในและภายนอกชุมชน โดย เฉพาะอย่างยิ่งนายทุนภายในท้องถิ่นที่สามารถหยิบยืมได้โดยง่าย แต่ภาวะดอกเบี้ยเงินกู้ที่สูงทำให้ชาวบ้านไม่สามารถปลดพันธนาการหนี้สินออกจากครัวเรือนได้มาเป็นเวลายาวนาน และกลายเป็นวัฏจักรแห่งหนี้ที่วนเวียนมาโดยตลอด กระบวนการสะสมทุนที่จะเกิดขึ้นจากครัวเรือนหรือชาวบ้านในชุมชนเองจึงเป็นไปได้ยาก มีหลายครั้งที่รัฐหยิบยื่นทุนเงินตราผ่านโครงการต่าง ๆ เข้ามาเพื่อใช้ในการพัฒนาชุมชนโดยหวังจะให้ชาวบ้านหลุดพ้นจากความยากจน หากโครงการส่วนใหญ่มิได้เข้ามาแก้ไขปัญหาหนี้สินของชาวบ้านที่ค่อนข้างเป็นปัญหาในระดับปัจเจกบุคคล หรือกลายเป็นปัญหาในระดับครัวเรือน จนกระทั่งเกิดโครงการกองทุนหมู่บ้านละหนึ่งล้านบาท ที่มุ่งกระจายเงินลงสู่ชุมชนและลงสู่ชาวบ้านโดยตรง เพื่อให้เกิดการแก้ปัญหาในระดับครัวเรือนอย่างจริงจังกว่าแต่ก่อนมา ดังนั้นความมุ่งหวังของชาวบ้านต่อโครงการกองทุนหมู่บ้านจึงแตกต่างจากโครงการอื่น ๆ ที่ผ่านมา ด้วยเงื่อนไขของรัฐที่ให้มีการจัดตั้งคณะกรรมการบริหารกองทุนหมู่บ้าน มีการเตรียมความพร้อมของชุมชนเพื่อรองรับเงินกองทุนดังกล่าวนับว่ามีกระบวนการที่ค่อนข้างชัดเจน หากดูเหมือนเป็นการสั่งการมาจากภาครัฐมากกว่าที่จะให้ชุมชนคิดเองทำเองเสียทั้งหมด สำหรับชุมชนบ้านวังเกวียนเองนับเป็นก้าวสำคัญของการพัฒนาความมีส่วนร่วมของชาวบ้านในระดับรากหญ้าของชุมชนมากขึ้นจากในช่วงเปลี่ยนผ่าน เพราะก่อนหน้านี้ชาวบ้านจะปล่อยให้ผู้นำชุมชนที่เป็นตัวแทนของรัฐ อาทิ ผู้ใหญ่บ้าน อบต. และนายทุนในชุมชนเป็นผู้เข้าบริหารจัดการงานสาธารณะและโครงการต่าง ๆ ที่เข้าสู่ชุมชน เพราะเห็นว่าคนเหล่านั้นมีความพร้อมทั้งด้านความรู้ เครื่องไม้เครื่องมือและเงินทอง พอที่จะจัดการกับงานส่วนรวมของชุมชนได้โดยไม่เดือดร้อนต่อการทำมาหากิน แต่ช่องโอกาสเหล่านี้กลับกลายเป็นการสร้างอำนาจการเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากโครงการต่างๆ รวมถึงเงินทุนที่ได้รับการสนับสนุนมาจากภาครัฐในกลุ่มของนายทุน ผู้นำชุมชน และพวกพ้องของตนเอง มากกว่าจะลงสู่ประโยชน์ของชาวบ้านส่วนใหญ่อย่างแท้จริง

การสร้างระบบการจัดการกองทุนหมู่บ้านให้ชาวบ้านเห็นอย่างชัดเจน และสามารถเรียนรู้ได้จากการร่วมกันบริหารกองทุนของตนเองแบบมีส่วนร่วม จึงถึงเป็นกระบวนการเรียนรู้ต่อความรู้ชุดใหม่ที่เข้าสู่ชุมชน เพื่อให้ชาวบ้านสามารถจัดการต่อเงินทุนที่รัฐหยิบยื่นให้เพื่อเป็นเชื้อแห่งการสร้างกระบวนการสะสมทุนขึ้นใหม่ภายในชุมชน

กระบวนการจัดตั้งกองทุนหมู่บ้าน

กองทุนหมู่บ้าน "บ้านวังเกวียน" เริ่มจากการรับสมัครสมาชิกของกองทุนหมู่บ้าน ในจำนวนสมาชิกของชุมชนทั้ง 57 ครัวเรือนที่อาศัยอยู่จริงในชุมชน ระเบียบของกองทุนบ้านวังเกวียน กำหนดให้ครัวเรือนหนึ่ง ๆ เป็นสมาชิกได้ 1 ราย ลูกหลานที่ยังไม่ได้แต่งงานไปก็จะไม่ถือเป็นครัวเรือนจะสมัครได้เฉพาะพ่อแม่เท่านั้น ครัวเรือนในชุมชนบ้านวังเกวียนทุกครัวเรือนจึงได้สมัครเป็นสมาชิกของกองทุนหมู่บ้านทั้งหมด โดยเสียค่าสมัครรายละ 5 บาท เท่านั้น มีการจัดประชุมสมาชิกเพื่อคัดเลือกกรรมการกองทุนชุดแรก ณ วันที่ 24 มิถุนายน 2544 สมาชิกมาประชุมถึง 52 ราย โดยอาจจะเป็นพ่อบ้านหรือแม่บ้านมาประชุมก็ได้ และทำการเสนอชื่อเพื่อเลือกกรรมการและประธานกองทุนกันในวันนั้น การเลือกตั้งใช้วิธีการให้สมาชิกเสนอชื่อผู้ที่ตนเองเห็นว่าเหมาะสมและมีผู้รับรองการเสนอชื่อนั้นอย่างน้อยสองราย จนกระทั่งแต่งตั้งกรรมการได้ครบ 15 คนเป็นชาย 7 คนและเป็นหญิง 8 คน นอกจากนี้ยังตั้งผู้ทรงคุณวุฒิเป็นที่ปรึกษากองทุนอีก 3 ราย

กองทุนหมู่บ้านของบ้านวังเกวียนได้รับการขึ้นทะเบียนกับคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน/ชุมชนเมือง ณ วันที่ 9 กรกฎาคม 2544 กองทุนสามารถปล่อยเงินกู้งวดแรกให้แก่สมาชิกได้ในวันที่ 1 เดือนพฤศจิกายน 2544 มีสมาชิกขอกู้เพียง 47 ราย และได้รับการอนุมติกู้ครบทุกราย วงเงินกู้อยู่ในช่วง 5,000-20,000 บาทต่อราย ดังนั้นเมื่อปล่อยกู้รอบแรกไปแล้วจึงมีเงินกองทุนเหลืออยู่ในปริมาณมากพอควร ที่ประชุมกรรมการกองทุนฯ จึงได้มีการเพิ่มวงเงินกู้ให้แก่กรรมการกองทุนสามารถกู้ฉุกเฉินได้อีกรายละ 5,000 บาท ดังนั้นผู้ที่เป็นกรรมการกองทุนจึงกู้อยู่ในวงเงิน 25,000 บาททุกราย ยกเว้นกรรมการที่ไม่ขอกู้เท่านั้น และยังมีสมาชิกกองทุนบางรายก็สามารถกู้ได้สูงถึง 25,000 บาทเช่นกัน

ที่มาของประธานและกรรมการกองทุนหมู่บ้าน

การเลือกกรรมการกองทุนใช้วิธีการเสนอชื่อจากสมาชิกที่มาประชุม และให้สมาชิกรับรองกันเอง เมื่อได้กรรมการครบแล้ว ก็มีการจัดประชุมสามัญคณะกรรมการทั้ง 15 คน เพื่อเลือกตั้งประธานกองทุน กรรมการได้เสนอให้นายเพียรเป็นประธานกองทุนฯ ซึ่งได้รับเสียงสนับสนุนทั้งหมด เมื่อเลือกตั้งประธานได้แล้ว จึงมีการจัดแบ่งหน้าที่ของกรรมการแต่ละคน

ประธานกองทุนหมู่บ้าน เป็นที่รู้จักของชาวบ้านในฐานะของเจ้าของปั๊มน้ำมัน ผู้รับเหมา ก่อสร้าง และยังเป็นพ่อค้าขายปุ๋ยเคมีและยาฆ่าแมลงให้ชาวบ้านเพื่อมาซื้อเชื่อปุ๋ยเชื่อยาไปใช้ก่อนแล้วค่อยมาจ่ายเงินภายหลังคิดดอกเบี้ยร้อยละ 3 ต่อเดือน ประธานกองทุนจึงถือเป็นผู้มีฐานะดีกว่าชาวบ้านทั่วๆ ไป ในชุมชนและยังถือเป็นนายทุนท้องถิ่นที่ชาวบ้านต้องอาศัยพึ่งพาเรื่องของเงินทองถือเป็นระบบความสัมพันธ์แบบพึ่งพิงเชิงวัตถุ ชาวบ้านส่วนใหญ่ให้ความนับถือแก่ประธานกองทุนฯ ด้วยเห็นว่าเป็นคนหนุ่มรุ่นใหม่ที่สามารถสร้างฐานะของครอบครัวให้ร่ำรวยขึ้นได้รวดเร็ว ด้วยการไปเป็นช่างก่อสร้างที่กรุงเทพฯ และรับเหมาก่อสร้างจนสามารถซื้อที่ดินในชุมชนเป็นของตนเองได้จำนวนมาก เมื่อกลับเข้าสู่ชุมชนจึงกลายเป็นคนที่มีฐานะดีกว่าชาวบ้านทั่วไปของชุมชน และเป็นที่พึ่งพาได้มากกว่าผู้ใหญ่บ้านที่เป็นผู้นำอย่างเป็นทางการของชุมชน เพราะผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบันมีความประพฤติไม่ดีนัก ติดการพนัน และมีบ้านเล็กบ้านน้อย ทำให้ชาวบ้านไม่ศรัทธา ชาวบ้านจึงหันมาพึ่งพาประธานกองทุนฯ และควบตำแหน่งประธานองค์การบริหารส่วนตำบล(อบต.)บ้านวังเกวียนอีกตำแหน่งด้วย ซึ่งสามารถที่จะผันเงินงบประมาณของอบต.เข้ามาพัฒนาหมู่บ้านได้ เช่น นำมาซ่อมแซมถนนเข้าหมู่บ้านให้ดีขึ้น ประธานกองทุนฯ ได้รับการเลือกตั้งถึงสองรอบติดต่อกัน

ชาวบ้านเล่าให้ฟังว่ากรรมการชุดแรกของกองทุน ถูกจัดตั้งขึ้นในลักษณะที่เรียกว่า “ลากตั้ง” เพราะกรรมการหลายๆ คนไม่ได้สมัครใจมาเป็นกรรมการ แต่เป็นการระบุชื่อของเพื่อนบ้านและขอความเห็นชอบจากที่ประชุม ถ้าไม่มีใครคัดค้านก็ถือว่าได้รับการยอมรับ กรรมการบางคนเมื่อแต่งตั้งเข้ามาก็ไม่ได้ทำหน้าที่ ส่วนใหญ่แล้วงานของกองทุนจะมีประธานทำงานเพียงคนเดียว เพราะถือว่าเป็นผู้มีความพร้อมมากที่สุดในบรรดากรรมการ เพราะมีทั้งความรู้มากกว่าทั้งทางด้านการบริหารจัดการเงิน การทำระบบเอกสารทางบัญชี มีความพร้อมด้านเครื่องไม้เครื่องมือการทำงาน เช่น มีคอมพิวเตอร์สำหรับเก็บข้อมูล และพิมพ์รายงานต่าง ๆ แจกในที่ประชุม และประธานยังมีความพร้อมด้านการเงินที่จะจ่ายเป็นค่าใช้จ่ายในการทำงานให้แก่กองทุนฯ ได้โดยไม่เดือดร้อน กรรมการหลายคนของกองทุนฯ ก็มาในลักษณะกึ่งจัดตั้ง เพราะจะเป็นคนในกลุ่มเดียวกันกับประธานฯ กรรมการส่วนหนึ่งเป็นผู้ใหญ่ที่ได้รับความนับถืออย่างจริงใจของชาวบ้าน อาทิ ลุงเหล็ก-รองประธานกองทุน ลุงเสียน-อดีตกรรมการกองทุน ในขณะที่กรรมการบางคนอายุน้อย ไม่มีความรู้ และไม่มีประสบการณ์ที่จะ

เข้ามาเป็นกรรมการบริหารกองทุนได้อย่างเพียงพอ ถูกจัดตั้งมาเพียงให้ครบตามเงื่อนไขของการจัดตั้งกองทุน โดยเฉพาะกรรมการที่เป็นผู้หญิง เช่น เหรัญญิกกองทุน เล่าให้ฟังว่า งานของกองทุนไม่ค่อยได้ทำเอง แม้กระทั่งเรื่องของการทำบัญชี หรือการทำเอกสารทางการเงิน ประธานจะทำเองทั้งหมด ส่วนตัวเหรัญญิกนั้นประธานเคยมอบหมายให้เข้าไปประชุมที่ตำบล 2-3 ครั้ง และได้เบี้ยเลี้ยงครั้งละร้อยบาทจากประธาน ส่วนเลขากองทุนก็เล่าว่า การจดบันทึกการประชุมต่าง ๆ ประธานจะทำเองแทบทั้งหมดเพราะมีคอมพิวเตอร์สามารถทำงานได้อย่างรวดเร็ว ตนเองไม่ค่อยมีบทบาทนักนอกจากการมาประชุมตามวาระเท่านั้น แม้การอนุมัติเงินกู้ก็ไม่ยุ่งยากเพราะเสียงส่วนใหญ่เป็นไปตามที่ประธานอนุมัติอยู่แล้ว

การเลือกตั้งกรรมการกองทุนครั้งที่สอง เมื่อครบกำหนดหนึ่งปี ได้กระทำไปแล้วเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน 2545 มีกรรมการสมัครใจลาออกครึ่งหนึ่งตามระเบียบของกองทุน แต่ประธานและกรรมการกองทุนชุดแรกก็ได้รับการเลือกตั้งเข้ามาใหม่เกือบทั้งหมด ยกเว้นลุงเสียนที่ขอลาออกและให้ลูกสาวเข้ามาเป็นกรรมการกองทุนแทน และมีกรรมการคนหนึ่งซึ่งเป็นคนแก่ขอถอนตัวจึงได้มีการเลือกกรรมการใหม่เข้ามาทดแทน ซึ่งสมาชิกส่วนใหญ่ก็ให้การรับรองกรรมการชุดเดิมแม้จะไม่ค่อยมีบทบาทนัก แต่ที่ไม่มีคนใหม่ ๆ ต้องการเข้ามาเป็นกรรมการของกองทุนฯ ก็เพราะชาวบ้านรู้สึกว่าการเข้ามาทำงานกองทุนฯ เป็นเรื่องที่ยุ่งยากและเสียเวลา อีกทั้งชาวบ้านเองมองเห็นว่างานที่ผ่านมาประธานกองทุนฯ สามารถจัดการได้ดีอยู่แล้วก็ให้ทำไป โดยมีเหรัญญิกและเลขาฯ และกรรมการบางคนเข้ามาช่วยงานบ้างเป็นบางครั้งบางคราวเท่านั้น

กระบวนการดำเนินงานกองทุนหมู่บ้าน

การปล่อยกู้รอบแรกของกองทุนบ้านวังเกวียน

ระเบียบการให้กู้ยืมของกองทุนบ้านวังเกวียน ได้ยึดเอาระเบียบกลางที่รัฐให้เป็นต้นแบบมาเป็นส่วนใหญ่ โดยที่ประชุมของกองทุนฯกำหนดให้คิดอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 5 ต่อปี สมาชิกกู้ในวงเงินไม่เกิน 20,000 บาท อายุการกู้ยืมทุกรายเท่ากันหมด คือ 1 ปี เริ่มกู้เมื่อวันที่ 1 พฤศจิกายน 2544 เป็นครั้งแรก และครบกำหนดในวันที่ 31 ตุลาคม 2545 ดอกเบี้ยจะจ่ายพร้อมกับคืนเงินต้นในวันที่ครบกำหนด การกู้ยืมสมาชิกจะต้องหาคนค้ำประกันเอง 3 ราย ส่วนใหญ่จะค้ำประกันไขว้กันไปมาในกลุ่มของตนเองหรือญาติ ๆ กัน การปล่อยกู้ในปีแรกนี้ประมาณร้อยละ 75 เป็นการปล่อยกู้เพื่อลงทุนทำนา อีกประมาณร้อยละ 10 ปล่อยกู้สำหรับการค้าขาย และที่เหลือเป็นการปล่อยกู้เพื่อการประมงซึ่งจะเป็นรายเล็กรายน้อย

ประธานกองทุนฯ ได้จัดทำแบบฟอร์มที่ใช้สำหรับการขอกู้เงินจากกองทุนฯ ไว้ 3 แบบ ได้แก่ ใบคำขอกู้ สัญญาเงินกู้ และใบยอมรับสภาพหนี้ การที่ประธานมีประสบการณ์ในการทำมาค้าขายและเป็นนายทุนให้กู้ยืมในชุมชนด้วย ทำให้ประธานกองทุนฯได้ประยุกต์ความรู้นั้นใช้ในการบริหารงานกองทุนฯ สมาชิกที่ต้องการกู้ยืมจะต้องเขียนโครงการขออนุมัติการกู้จากกรรมการกองทุนที่จะต้องพิจารณาร่วมกันว่าเหมาะสมหรือไม่ การโหวตเสียงของกรรมการจะใช้วิธีแจกกระดาษให้กรรมการแต่ละคนเขียนมาว่าให้หรือไม่ให้ ถ้ามีกรรมการตั้งแต่เจ็ดคนให้กู้ก็ถือว่าอนุมัติเพราะกรรมการลงคะแนนจะมี 14 คน ไม่นับประธานกองทุนฯ ซึ่งจะไม่ออกเสียง

การเขียนโครงการนั้น ชาวบ้านเป็นผู้เขียนเองตามแบบฟอร์มที่ประธานกองทุนจัดทำขึ้น เพื่อให้สะดวกต่อการเขียน เนื่องจากชาวบ้านไม่คุ้นเคยต่อการเขียนโครงการ ดังนั้นแบบฟอร์มที่ทำขึ้นจึงช่วยให้ชาวบ้านเขียนโครงการได้ง่ายขึ้น สมาชิกยื่นเรื่องขอกู้ในรอบแรกทั้งสิ้น 41 ราย กรรมการกองทุนอนุมัติการกู้ยืมครบทุกราย และเมื่อปล่อยกู้งวดแรกไปแล้วยังคงมีเงินกองทุนเหลืออยู่อีกถึงสี่แสนกว่าบาท กรรมการกองทุนฯ จึงได้จัดประชุมเพื่อขอความเห็นชอบให้ปล่อยกู้เพิ่มเติมอีกรายละ 5,000 บาท ซึ่งคนที่ได้รับอนุมัติกู้ยืมเพิ่มเติมอีกมักจะเป็นกรรมการกองทุน และคนใกล้ชิดกับผู้เป็นกรรมการกองทุน การปล่อยกู้ในรอบสองไปแล้วทำให้เหลือเงินติดบัญชีกองทุนไว้เพื่อให้กู้ฉุกเฉินตามระเบียบของกองทุนอยู่แสนกว่าบาท สามารถปล่อยกู้ฉุกเฉินได้ครั้งละไม่เกิน 3,000 บาทเป็นระยะสั้นๆ เพื่อให้สมาชิกที่เดือดร้อนเรื่องเงินกู้เงินได้อีก ในปีแรกของกองทุนมีผู้มากู้ฉุกเฉินเพียงหนึ่งรายเท่านั้น โดยกู้ไป 15,000 บาท ในระยะเวลาเดือนเศษ เหตุผลในการกู้ฉุกเฉินเนื่องจากบ้านพังเพราะมีลมพายุเข้ามา จึงกู้เงินไปเพื่อซ่อมแซมบ้าน

การชำระคืนเงินกู้รอบแรก

การปล่อยกู้เงินรอบแรกของกองทุนบ้านวังเกวียนมีอายุในการกู้หนึ่งปีเท่ากันทุกราย เมื่อครบกำหนดชำระคืนจะอยู่ในช่วงเดือนตุลาคม (3 ตุลาคม 2545) แต่สำหรับการชำระคืนของชาวบ้านวังเกวียนเป็นช่วงเวลาที่ชาวบ้านส่วนใหญ่ขายข้าวจากการทำนาปรังที่เก็บเกี่ยวได้พอดี ชาวบ้านจึงมีเงินเพียงพอสำหรับการชำระหนี้เงินกองทุนก่อนที่จะนำเงินไปลงทุนทำนาในรอบถัดไป หรือนำ เอาเงินที่ได้ไปใช้ชำระหนี้สินอื่น ๆ เช่น ค่าปุ๋ย ค่ายาฆ่าแมลง และค่าเมล็ดพันธุ์ต่างๆ ดังนั้น ชาวบ้านส่วนใหญ่ (37 ราย) จึงขอชำระคืนเงินกู้ของปีแรกตั้งแต่ปลายเดือนสิงหาคม (20-22 สิงหาคม 2545) ซึ่งเป็นการชำระคืนก่อนครบกำหนดถึงเดือนเศษ เพราะชาวบ้านเห็นว่าหากคืนเงินกู้ก่อนกำหนดก็จะได้ลดดอกเบี้ยลงไปหนึ่งเดือน และทำให้ไม่เกิดความเสี่ยงที่จะนำเงินไปเก็บไว้หรืออาจจะนำไปใช้อย่างอื่นเสียก่อน ชาวบ้าน

ที่ชำระคืนเมื่อครบกำหนดหนึ่งปีพอดีจึงมีเพียง 10 ราย และทั้งสิบรายก็สามารถนำเงินมาชำระคืนได้ตามกำหนดเวลา ซึ่งรายที่เหลืออยู่ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มคนที่ไปทำงานภายนอกชุมชน เช่น ไปรับจ้าง ไปทำงานในกรุงเทพฯ และเป็นกลุ่มคนที่ถูกกดดันและเป็นที่เพ่งเล็งของชาวบ้านว่าจะต้องติดตามให้ทุกคนนำเงินมาคืน เพราะหากคืนไม่ครบกองทุนก็จะไม่ยอมปล่อยกู้ในรอบถัดไป ดังนั้นการกระทำเช่นนี้จึงเป็นเสมือนบรรทัดฐานทางสังคมที่ถูกสร้างขึ้นพร้อม ๆ กับการกำเนิดขึ้นของกองทุนหมู่บ้าน

ความพยายามของชุมชนบ้านวังเกวียนในการชำระคืนงวดแรกอย่างพร้อมเพรียง ส่วนหนึ่งมาจากกระแสข่าวสารจากภายนอกทั้งจากคนของภาครัฐและสื่อมวลชน ที่นำเสนอถึงผลดีผลเสียที่อาจจะเกิดขึ้นจากการชำระคืนเงินกู้รอบแรก อาทิ หากชำระคืนครบจะได้รับเงินกองทุนฯ เพิ่มเติมจากเดิม หรือชุมชนจะได้รับความเชื่อถือจากภาครัฐและได้รับความช่วยเหลืออื่น ๆ เพิ่มเติมอีก ในขณะที่หากชุมชนไม่สามารถชำระคืนได้ครบก็จะถูกตัดสิทธิต่าง ๆ ของชุมชนรวมไปถึงการเอาเงินหนึ่งล้านบาทนี้คืน การชำระคืนเงินกู้อย่างครบถ้วนและตรงต่อเวลานี้เองที่ชาวบ้านมองว่าเป็นสิ่งสะท้อนความมีจิตสำนึกร่วมของชุมชน ความซื่อสัตย์ของคนในชุมชน และความเชื่อฟังที่ชาวบ้านมีต่อรัฐเพื่อให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างรัฐกับชุมชน เพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งพารัฐได้ต่อไป ซึ่งชาวบ้านยังเชื่อว่าชุมชนจะดำรงอยู่ได้หรือพัฒนาให้เจริญขึ้นได้จะต้องได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐเป็นสำคัญ

ดอกผลที่ได้รับจากการปล่อยกู้รอบแรกของชุมชนบ้านวังเกวียนเป็นจำนวนเงินโดยประมาณ 42,000 บาท ซึ่งกองทุนฯ ได้ทำการเปิดบัญชีเพื่อเก็บเงินก้อนนี้แยกต่างหากจากเงินหนึ่งล้านบาทที่รัฐจัดสรรให้ และได้ตกลงกันในกลุ่มสมาชิกว่าจะไม่นำเงินส่วนนี้มาหมุนเวียนปล่อยกู้ แต่จะนำเงินที่เป็นดอกผลนี้จัดสรรเป็นสัดส่วน ได้แก่ แบ่งตอบแทนคณะกรรมการ 20% ช่วยเหลือคนชรา 10% ปันผลให้แก่สมาชิก 10% สำรองไว้เพื่อสาธารณะภัย 10% และเป็นค่าใช้จ่ายของกองทุน 10% ที่เหลือเก็บไว้ใช้ประโยชน์ส่วนรวม แต่สำหรับดอกผลก้อนแรกยังไม่มีการจัดสรรตามสัดส่วนดังกล่าว เนื่องจากกรรมการเห็นว่าจำนวนเงินยังไม่มาก และต้องการนำเงินก้อนนี้ไปจัดทำศาลาอเนกประสงค์ของชุมชนก่อน

การปล่อยกู้รอบสองของกองทุน

เนื่องจากการชำระคืนรอบแรกของกองทุนเป็นไปอย่างรวดเร็ว และชาวบ้านสามารถชำระคืนได้ภายในกำหนดเวลา 1 ปีครบทุกราย จึงทำให้กองทุนบ้านวังเกวียนปล่อยกู้รอบสองได้ภายใน 15 วันหลังจากที่รับชำระคืนรอบแรกแล้ว คือสามารถปล่อยกู้ได้ภายในวันที่ 7 ตุลาคม 2545 โดยในรอบสองนี้วงเงินที่ปล่อยกู้ทั้งสิ้น 980,000 บาท เหลือไว้เป็นเงินกู้ฉุกเฉิน 20,000 บาท เนื่องจากในรอบแรกไม่มีการกู้ฉุกเฉินเลย จึงทำให้เงินที่กันไว้มากเกินไป

กรรมการจึงลงมติให้มีการปล่อยกู้เกือบเต็มทั้งล้านบาท โดยวงเงินที่ปล่อยกู้ในปีที่สองนี้ แบ่งออกเป็นสี่กลุ่มได้แก่ ต่ำสุดรายละ 10,000 บาท ถัดมาเป็น 15,000 บาท 20,000 บาท และสูงสุดรายละ 25,000 บาท (มีอยู่ 10 ราย) ซึ่งชาวบ้านที่ยื่นกู้ทั้งหมดได้รับการอนุมัติให้กู้ทุกราย ด้วยมีจำนวนเงินที่เพียงพอต่อความต้องการของชาวบ้าน สำหรับสมาชิกที่ขอกู้ในรอบที่สองนี้ส่วนใหญ่เป็นคนเดิมที่เคยกู้แล้วในรอบแรก มีเพียงหนึ่งรายที่ไม่กู้ในรอบสอง และมีสมาชิกรายใหม่ขอกู้หนึ่งรายซึ่งชดเชยกันพอดี โดยสมาชิกไม่กู้รอบสองให้เหตุผลว่าไม่มีความจำเป็นจะต้องใช้เงินเนื่องจากมีรายได้หมุนเวียนเพียงพอแล้วจากอาชีพเปิดอู่ซ่อมรถ จึงไม่รู้จะนำเงินไปใช้ทำอะไรอีก

โครงการที่เขียนเพื่อกู้เงินปีที่สองส่วนใหญ่ยังคงเป็นการกู้ยืมไปเพื่อซื้อปุ๋ยและยาฆ่าแมลง สำหรับการทำนาในฤดูถัดไป ซึ่งความเป็นจริงแล้วการกู้เงินบางส่วนเป็นไปเพื่อการชำระหนี้พ่อค้าที่ชาวบ้านได้ไปซื้อเชื่อปุ๋ยและยามาใช้ในฤดูทำนาปรังที่ผ่านมา และได้ผัดผ่อนการชำระคืนเงินดังกล่าวออกไปก่อน หลังจากที่ขายข้าวนาปรังได้ เพราะจะนำเงินมาชำระคืนเงินกู้กองทุนหมู่บ้านเสียก่อน ดังนั้นการกู้ยืมในปีที่สองนี้เงินส่วนใหญ่จึงยังคงอยู่ในกลุ่มของชาวบ้านที่ทำนาเป็นหลัก มีการกู้ไปเพื่อค้าขายเพียง 5 ราย การเขียนโครงการกู้เงินในปีที่สองนี้ได้ลดความยุ่งยากลงกว่าปีแรกมาก ส่วนหนึ่งเป็นเพราะชาวบ้านได้มีประสบการณ์ในการเขียนคราวแรก และได้ลดขั้นตอนของเอกสารลง โครงการที่เขียนกู้ในรอบสองจึงคล้าย ๆ กับการเขียนโครงการในรอบแรก

สำหรับระเบียบการของกองทุนบ้านวังเกวียนเมื่อเข้าสู่ปีที่สองนี้ มีการเปลี่ยนแปลงบ้างเฉพาะในส่วนของผู้ค้ำประกันเงินกู้ จากเดิมมีผู้ค้ำประกัน 3 ราย ลดลงเหลือเพียง 2 ราย และให้ภรรยาหรือสามีของผู้ค้ำประกันลงนามรับทราบด้วยเพื่อให้เป็นหนี้ร่วมกัน โดยสามีภรรยาคู่หนึ่ง จะค้ำประกันได้ไม่เกิน 3 ราย การเปลี่ยนแปลงกติกานี้เป็นเหตุผลมาจากความต้องการจะให้ครอบครัวได้รับทราบถึงภาระหนี้สินที่ต้องชดใช้ร่วมกันทั้งสามีและภรรยา นอกจากนี้กติกาในการกู้ยืมยังเป็นเช่นเดิม ได้แก่ การคิดดอกเบี้ยในอัตราร้อยละห้าต่อปี ระยะเวลาในการกู้ยืม 1 ปี การชำระคืนกระทำครั้งเดียวเมื่อครบหนึ่งปีโดยชำระคืนพร้อมกันทั้งเงินต้นและดอกเบี้ย โดยสมาชิกทุกรายจะต้องชำระค่าธรรมเนียมรายปีปีละ 40 บาท เพื่อนำเงินส่วนนี้ไปเป็นค่าใช้จ่ายในการจัดเตรียมเอกสารและค่าใช้จ่ายของกองทุนฯ นอกจากนี้ยังมีการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ขึ้นโดยให้สมาชิกกองทุนฯ ทุกรายเข้าเป็นสมาชิกของกลุ่มออมทรัพย์ด้วย มีการเก็บเงินออมทุก ๆ ต้นเดือนเป็นรายหุ้น ๆ ละ 40 บาท เพื่อให้เกิดกระบวนการสะสมทุนขึ้นภายในชุมชน

ผลบวกต่อชุมชนจากโครงการกองทุนหมู่บ้าน

การเกิดขึ้นของกลุ่มออมทรัพย์บ้านวังเกวียน

ภายหลังที่ชุมชนบ้านวังเกวียนสามารถจัดตั้งกองทุนหมู่บ้านได้ตามเงื่อนไขเบื้องต้นที่รัฐกำหนดไว้แล้ว กองทุนฯ ได้กำหนดให้มีการสะสมทุนเพิ่มเติมด้วยการกำหนดหุ้นให้แก่สมาชิกเข้ามาถือราคาหุ้นละ 10 บาท เพื่อให้เกิดการออมทรัพย์ขึ้นในชุมชน แต่ไม่ประสบความสำเร็จมากนัก เพราะสามารถระดมทุนได้เพียงพันกว่าหุ้น ทำให้มีเงินอีกก้อนหนึ่งประมาณหมื่นกว่าบาท ซึ่งกรรมการได้นำเอาไปฝากธนาคารไว้ มิได้เอาออกมาจัดสรรให้กู้ยืมเพราะปริมาณเงินน้อย และยังมีเงินในกองทุนเหลืออยู่ การออมทรัพย์ที่กองทุนบ้านวังเกวียนกำหนดไว้นี้มีเพียงปีละครั้งเท่านั้นจึงไม่สามารถสร้างพฤติกรรมการออมให้เกิดขึ้นต่อสมาชิกได้หากเปรียบเทียบกับกลุ่มออมทรัพย์ที่เกิดขึ้นตามแนวคิดของการสะสมสัจจะรายเดือนที่เกิดขึ้นในชุมชนแห่งอื่น ๆ

ดังนั้นในปีที่สองนี้ กรรมการกองทุนฯ ได้ทดลองจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ขึ้นภายในชุมชน ให้มีการเก็บออมประจำเดือนขึ้นโดยเริ่มมาตั้งแต่เดือนสิงหาคม ปี 2545 ให้ออมรายละ 40 บาทต่อเดือน และจะมีการเก็บเงินออมกันทุกเดือนมิใช่ปีละครั้งเช่นการระดมหุ้นของกองทุนหมู่บ้าน แต่กำหนดให้สมาชิกกองทุนหมู่บ้านทุกรายจะต้องเป็นสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์นี้ด้วย และมีการจัดตั้งกรรมการกลุ่มออมทรัพย์ขึ้นมา 7 คน ซึ่งก็มีกรรมการบางรายซ้ำกันอยู่กับกรรมการกองทุน วัตถุประสงค์ของการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ขึ้นเพื่อจะได้มีมีเงินสะสมของชุมชนเกิดขึ้นเอง และจะกลายเป็นเงินอีกก้อนหนึ่งสำหรับการปล่อยกู้ในอนาคต ซึ่งอาจจะมีวัตถุประสงค์ที่แตกต่างจากกองทุนหมู่บ้านก็ได้ เช่น การปล่อยกู้เป็นกลุ่มอาชีพ เป็นต้น เมื่อขึ้นรอบปีที่สองชาวบ้านเริ่มให้ความสนใจในการสะสมเงินร่วมกับกลุ่มออมทรัพย์มากขึ้น เพราะเห็นว่าหากมีแหล่งเงินกู้เพิ่มขึ้นภายในชุมชนอีกด้วยอัตราดอกเบี้ยต่ำ จะทำให้ชาวบ้านไม่ต้องไปพึ่งพาเงินกู้ดอกเบี้ยสูงจากนายทุน และเงินของกลุ่มออมทรัพย์ยังเป็นเงินที่เกิดจากการสะสมทุนของชุมชนเองจึงไม่มีความเสี่ยงที่จะถูกเรียกคืนจากรัฐ

จิตสำนึกต่อการมีส่วนร่วมของชุมชน

ผลประโยชน์ที่ได้รับจากดอกผลอันเกิดจากการปล่อยกู้ของเงินกองทุนฯ ซึ่งปีแรกจะได้ดอกเบี้ยประมาณ 42,000 บาท ประธานกองทุนฯ เล่าว่าได้ปรึกษาหารือกันในกรรมการกองทุนฯ ว่าจะนำเอาเงินที่ได้ไปจัดสรรศาลาเอนกประสงค์เพื่อใช้ในกิจกรรมของชุมชน โดยจัดตั้งอยู่บนที่ดินที่มีชาวบ้านคนหนึ่งอุทิศให้ใช้ประโยชน์แก่ส่วนรวม โดยจะยังไม่มีการปันผลออกไป แต่เมื่อคณะวิจัยกลับเข้าไปเก็บข้อมูลรอบสองหลังจากที่ชำระคืนเงินกู้

รอบแรกแล้ว พบว่าเจตนารมณ์ดังกล่าวไม่ได้เป็นไปตามจุดประสงค์เดิม เนื่องจากจำนวนเงินที่ได้ยังไม่เพียงพอ กรรมการจึงนำเงินดอกผลเก็บฝากธนาคารไว้ก่อน ชาวบ้านส่วนใหญ่เห็นด้วยกับการเก็บดอกเบี้ยจากการปล่อยกู้ของเงินกองทุนเพื่อจะได้นำดอกผลไปใช้กับงานที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม มากกว่าจะนำเอาดอกผลมาแบ่งปันกันไป อีกทั้งยังมีผู้นำชาวบ้านอย่างไม่เป็นทางการพยายามปลุกจิตสำนึกของการมีส่วนร่วมให้เกิดกับชุมชนโดยผ่าน โครงการกองทุนหมู่บ้าน เช่น การเสียสละที่ดินส่วนตัวเพื่อทำประโยชน์แก่ชุมชน การเข้าร่วมบริหารจัดการกองทุนโดยไม่ได้รับผลตอบแทนอีกทั้งยังไม่กู้เงิน เพื่อให้ลูกหลานและชาวบ้านคนอื่น ๆ ที่ยอมรับนับถือเห็นว่าโครงการกองทุนหมู่บ้านจะช่วยสร้างประโยชน์ให้แก่ชุมชนได้อย่างไรบ้าง และชาวบ้านเริ่มมีการทำงานร่วมกันมากขึ้นกว่าในอดีตที่ชาวบ้านมุ่งแต่จะทำมาหากินอย่างตัวใครตัวมัน

ชาวบ้านหลายคนเล่าว่า เมื่อมีโครงการกองทุนหมู่บ้านขึ้นมา จึงมีการจับกลุ่มพูดจาหารือกันมากขึ้น มีการประชุมกันเพื่อกำหนดระเบียบการบริหารกองทุน และมีการลงความเห็นต่าง ๆ ผ่านการประชุมกันมากขึ้น ชาวบ้านต่างเห็นถึงประโยชน์ของกองทุน และคอยเป็นหูเป็นตาดูแลเอาใจใส่ต่อกิจกรรมของกองทุนมากขึ้น นอกจากจะพูดคุยกันในเรื่องของกองทุนหมู่บ้านก็ทำให้ชาวบ้านได้ปรึกษาหารือในเรื่องของการทำมาหากินและความเป็นอยู่กันมากยิ่งขึ้น ความเอื้ออาทรต่อกันที่เป็นระบบความสัมพันธ์ดั้งเดิมของชุมชนได้แสดงภาพให้เห็นมากกว่าก่อนหน้าที่จะมีกองทุนหมู่บ้าน

> “งานกองทุนนี้มันดีนะ มันช่วยเหลือชาวบ้านได้ คนที่แย่ที่อะไร ทุนน้อยอะไร ก็ได้ช่วยเหลือกัน เรื่องโกงกันนี่ มันไม่โกงกันไม่ได้หรอก มันหลายคนดูแลกันอยู่ คล้าย ๆ กับมาช่วยกัน แต่ไม่ใช่มาบังคับกันนะ อย่างเวลาเขากู้นี่หรือเขาจะเรียกทุนคืนนะ ก็ต้องชวนกันไปดู .... มึงไม่ไปกันเหรอ เราก็ชวนกันไป มาสิ ไปกันเมื่อไร พรุ่งนี้ มะรืนนี้ ไปกันเมื่อไหร่เตรียมไว้ มันก็ไปกัน มันจะโกงกันยังไง ถ้าโกงกันเขาก็บอกให้กันรู้ เอ้าไอ้นี่โกงแล้ว ไอ้นี่มันก็ค้านกันแล้ว เอ๊ะ...ไอ้นี่มันยังไง เราก็ช่วยกันดูแลไม่ให้ใครเอาเปรียบกัน”

ปรากฏการณ์ทางสังคมที่ก่อปัญหาจากโครงการกองทุนหมู่บ้าน

เมื่องานของกองทุนหมู่บ้านดำเนินมาได้เกือบครบรอบหนึ่งปี ชาวบ้านวังเกวียนเกือบทุกคนเห็นด้วยกับการมีเงินกองทุนฯ มาเข้าสู่ชุมชน เพราะช่วยให้ชาวบ้านมีแหล่งเงินทุนเพิ่มเติมขึ้นมาอีกแหล่งหนึ่ง ซึ่งถือเป็นแหล่งเงินทุนที่มีต้นทุนของเงิน (ดอกเบี้ย) ต่ำกว่าที่ชาวบ้านเคยใช้อยู่ในอดีตซึ่งส่วนใหญ่เป็นนายทุนเงินกู้ หรือพ่อค้าเงินเชื่อ เป้าหมายของโครงการกองทุนที่ต้องการให้ชาวบ้านนำเงินไปต่อยอดอาชีพหรือสร้างรายได้เพิ่มเติมในระยะปี

แรก ๆ อาจจะไม่บรรลุเป้าหมายดังที่วางไว้ เพราะชาวบ้านจะมุ่งเน้นการนำเงินกู้จากกองทุนไปลดภาระหนี้สินที่ดอกเบี้ยสูงของครัวเรือนไปก่อน เมื่อภาระหนี้สินลดลงแล้ว และขายผลผลิตได้จึงจะเกิดวงจรแห่งทุนในการสร้างผลผลิตส่วนเพิ่มได้ในอนาคต สำหรับชุมชนบ้านวังเกวียนอาจจะต้องใช้ระยะเวลาสัก 2-3 ปี จึงจะทำให้ภาระหนี้สินของชาวบ้านลดลงไป และหันมาสร้างกระบวนการสะสมทุนภายในครัวเรือนและในชุมชนได้ด้วยตนเอง หากชุมชนไม่ประสบภัยธรรมชาติหรือภาวะน้ำท่วมหนักจนกระทั่งผลผลิตเสียหายมากเช่นในอดีต หรือการเข้าไปติดกับอยู่ในวัฏจักรแห่งบริโภคนิยมที่เข้าสู่ชุมชนได้ โดยง่ายผ่านการคมนาคมที่ติดต่อกับชุมชนเมืองได้ง่ายขึ้น และการรับข้อมูลข่าวสารจากภายนอกมากจนทำให้ชาวบ้านหันมาดำรงวิถีชีวิตแบบชุมชนเมืองซึ่งต้องใช้เงินตรามากกว่าการพึ่งพาทรัพยากรและทุนภายในท้องถิ่นเช่นในอดีต

อย่างไรก็ตามการนำโครงการเงินกองทุนเข้าสู่ชุมชน ที่ไม่มีการวางรากฐานของการทำงานแบบรวมกลุ่มหรือการมีส่วนร่วมของชาวบ้านไว้ก่อนนั้น จึงทำให้ขาดการสร้างจิตสำนึกแห่งชุมชนให้เกิดกับชาวบ้านส่วนใหญ่ให้มีจิตสำนึกร่วมในการที่จะแก้ปัญหาร่วมกันของชุมชน โดยเฉพาะปัญหาความยากจน ปัญหาการถูกเอารัดเอาเปรียบจากนายทุน การด้อยโอกาสทางการเรียนรู้ และการแสวงหาทางเลือกให้แก่สมาชิกในชุมชนให้เกิดอาชีพที่หลากหลายมากขึ้น การหยิบยื่นเงินจำนวนหนึ่งล้านบาทเข้ามาในชุมชนที่ขาดพื้นฐานทางสังคมที่สำคัญเหล่านี้ อาจกลายเป็นเงื่อนไขสนับสนุนระบบความสัมพันธ์ทางสังคมแบบไม่เท่าเทียมระหว่างผู้มีอิทธิพลในชุมชนกับชาวบ้านทั่วไปให้มากขึ้นไปจากเดิมอีก เนื่องจากอำนาจในการเข้าถึงเงินทุนและการบริหารจัดการมักจะตกอยู่กับกลุ่มผู้นำชุมชนและคนร่ำรวยของชุมชนมากกว่าชาวบ้านที่ยากจน ชาวบ้านส่วนใหญ่ที่อยู่ภายใต้ภาวการณ์พึ่งพิงนายทุนท้องถิ่นมาโดยตลอดระยะเวลา 30-40 ปีที่ผ่านมา ไม่สามารถสร้างอำนาจต่อรองอย่างเป็นธรรมให้กับตนเองได้หากไม่ได้รับการสนับสนุนจากรัฐ และการสร้างกระบวนการเรียนรู้ต่อระบบความรู้ใหม่ที่จะต้องนำมาใช้เพื่อการจัดการต่อการบริหารเงินทุนซึ่งมิใช่ความรู้ดั้งเดิมของชาวบ้านในชุมชน

ภาพสะท้อนของกองทุนฯ จากทัศนะคนในชุมชน

ชาวบ้านวังเกวียนทั้งหมดรวมถึงกรรมการกองทุนฯเห็นด้วยกับการที่รัฐนำเอาโครงการกองทุนหมู่บ้านเข้าสู่ชุมชน โดยชาวบ้านมองว่าเงินกองทุนฯ เป็นเสมือนแหล่งเงินกู้แหล่งใหม่ของชาวบ้านที่รัฐพยายามจัดการให้ชาวบ้านได้มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ เริ่มตั้งแต่การกำหนดระเบียบของกองทุน กำหนดอัตราดอกเบี้ยเงินกู้ การจ่ายชำระคืน และการค้ำประกันด้วยชาวบ้านกันเอง ซึ่งทำให้ชาวบ้านไม่ต้องหาสินทรัพย์มาใช้ในการค้ำประกัน การ

กู้ยืมของกองทุนไม่ยุ่งยากเหมือนกับการกู้ยืมจากสถาบันการเงิน ถึงแม้จะต้องเขียนวัตถุประสงค์ในการกู้ยืม และจะต้องผ่านคณะกรรมการกองทุนเพื่อให้อนุมัติการกู้ แต่สำหรับบ้านวังเกวียนแล้วสิ่งเหล่านี้ชาวบ้านบอกว่าไม่ยุ่งยากนักเพราะประธานกองทุนจัดการเอกสารให้ง่ายต่อการเขียนโครงการกู้ยืม และการกู้ยืมของสมาชิกก็ได้รับการอนุมัติทั้งหมด เนื่องจากวงเงินที่กำหนดให้กับจำนวนสมาชิกที่ขอกู้ยืมนั้นอย่างเพียงพอ

อย่างไรก็ตามกรรมการกองทุนฯ ส่วนใหญ่ เป็นกลุ่มคนที่ได้รับการอนุมัติกู้ยืมสูงกว่าวงเงินตามปกติที่ชาวบ้านทั่วไปกู้ได้ จึงทำให้ผู้เป็นกรรมการกองทุนฯ เป็นผู้ได้รับประโยชน์สูงกว่าชาวบ้านทั่วไป ซึ่งชาวบ้านบางคนก็รู้สึกว่ากรรมการกองทุนฯ เป็นกลุ่มผลประโยชน์ที่ไม่ให้ความเป็นธรรมต่อชาวบ้าน และการจัดสรรดังกล่าวเป็นเสมือนการสร้างอิทธิพลของผู้นำกลุ่ม จึงกลายเป็นว่าบ้านวังเกวียนมีกลุ่มอิทธิพลอยู่สองกลุ่ม ที่แสวงหาผลประโยชน์ให้แก่กลุ่มมากกว่าการทำประโยชน์ต่อชุมชนอย่างแท้จริง

ดังนั้นการเข้ามาของโครงการกองทุนหมู่บ้านจึงให้ผลดีในทางเศรษฐกิจต่อคนส่วนใหญ่ของชุมชน และยังสร้างการมีส่วนร่วมให้แก่คนในชุมชน แม้จะเป็นเพียงจุดเริ่มต้นที่อาจจะมีปัญหาในเรื่องของกการรวบอำนาจอยู่บ้าง เมื่อกิจกรรมของกองทุนผ่านไปหนึ่งปี ชาวบ้านเริ่มให้ความสนใจต่อกิจกรรมของกองทุนฯ มากขึ้น เพราะเห็นว่าได้รับประโยชน์จากเงินกองทุนฯ และยังมีดอกผลเกิดขึ้นจากการบริหารกองทุนผ่านไปหนึ่งปี ซึ่งชุมชนจะได้นำเงินนี้ไปใช้ประโยชน์ร่วมกัน หากปล่อยละเลยอาจจะทำให้เงินดอกผลถูกใช้ในทางที่ไม่ถูกไม่ควร

ทัศนะของชาวบ้านที่ไม่กู้เงินจากกองทุน

แม้ชุมชนบ้านวังเกวียนจะเป็นชุมชนขนาดเล็กที่ชาวบ้านทุกครัวเรือนในชุมชนได้เป็นสมาชิกของกองทุนหมู่บ้าน และมีสิทธิในการขอกู้ยืมเงินจากกองทุนเพื่อใช้ทำมาหากินก็ตาม แต่ชาวบ้านที่ยากจนบางรายกลับไม่ขอกู้ยืมเงินจากกองทุน เช่น กรณีของลุงจิตที่มีอาชีพจับปลาหาเลี้ยงชีพและมีอายุมากแล้ว (75 ปี) ลุงจิตเล่าว่า เหตุที่ไม่กู้เงินเพราะไม่รู้จะนำเอาเงินไปลงทุนทำอะไร การจับปลาหาเลี้ยงชีพทำให้มีพอกินไปวัน ๆ อยู่แล้ว ถ้าหาไม่พอกินก็มีลูก ๆ พอจะหยิบยื่นให้ได้ อาชีพจับปลาไม่ต้องอาศัยเงินลงทุน เพราะเป็นปลาตามธรรมชาติ มีการเลี้ยงปลาบ้างก็เป็นปลาขังไว้ในกระชังริมน้ำไม่ต้องให้อาหาร หากกู้เงินมาแล้วจะกลายเป็นภาระที่จะต้องหาไปคืนและยังต้องจ่ายดอกเบี้ยอีกด้วย ลุงจิตจึงตัดสินใจไม่กู้ยืมเงินจากกองทุน และลุงจิตก็ยังไม่มีหนี้สินในรูปแบบอื่น ๆ อีกเช่นกัน อย่างไรก็ตามลุงจิตก็ยังเห็นว่าเงินกองทุนฯที่เข้ามาสู่หมู่บ้านเป็นเรื่องที่ดี เพราะลูกหลานที่ยังต้องการเงินลงทุนที่มีดอกเบี้ยต่ำๆ อยู่อีกมาก และหากลุงต้องการใช้เงินในอนาคตก็ยังสามารถกู้ได้ แต่ลุงจิตก็บอกว่าเวลากองทุนมีประชุม ถ้าว่างก็จะไปประชุมกับเขาด้วยเช่นกัน เพราะจะได้รู้ความคืบหน้า บาง

ครั้งก็จะให้แม่บ้านไปแทน ถือว่าการไปร่วมประชุมก็เสมือนกับการมีส่วนร่วมกับงานของชุมชนเช่นกัน

> " ลุงไม่กู้ เพราะกลัวว่ามีหนี้สินแล้วจะหาคืนไม่ได้ เมื่อเขาเรียกร้อง เราแก่แล้ว แล้วงานหลักเราก็ไม่มี ลำบากเหมือนกันครับ อีกอย่างลูกหลานมันก็ส่งเสียให้เดือนละพันสองพันก็พอใช้แล้ว ไม่ต้องซื้อหาอะไรมาก เราจับปลาขายได้บ้างเล็ก ๆ น้อยๆ ก็ไม่เดือดร้อนอะไร .....ไม่รู้จะกู้เอาไปทำอะไร ยังไม่มีช่องทางที่จะไป ก็ยังไม่อยากเอา เอามาก็ต้องเสียดอก เป็นหนี้"

ในกรณีของลุงเหล็ก ซึ่งเป็นกรรมการกองทุนฯคนหนึ่ง และไม่กู้ยืมเงินจากกองทุนฯ โดยลุงเหล็กบอกว่า ไม่เดือดร้อนเรื่องเงิน เพราะมีที่นาทำกิน อีกทั้งมีเงินทุนของครัวเรือนเพียงพอในการทำนาอยู่แล้ว แต่ลุงเหล็กเห็นว่าการมีกองทุนเข้ามาจะช่วยให้ชาวบ้านส่วนใหญ่ที่ยากจนหลุดพ้นจากการกู้ยืมเงินที่ดอกเบี้ยแพง เงินกองทุนฯ สามารถช่วยให้ชาวนานำเอาเงินกู้นี้ไปซื้อยาและปุ๋ยเป็นราคาเงินสดซึ่งจะถูกกว่าการซื้อเชื่อ เมื่อขายผลผลิตได้แล้วก็ยังมีเงินเหลือไว้สำหรับการทำทุนงวดถัดไปและเก็บไว้คืนเงินกองทุนฯ ได้ ลุงเหล็กบอกว่าการเข้ามาเป็นรองประธานกองทุนฯนั้นเพราะเป็นคนที่ชาวบ้านให้ความเชื่อถือและให้ความไว้วางใจ จึงอยากทำให้กองทุนจัดตั้งขึ้นได้ประสบความสำเร็จและเงินกองทุนหมู่บ้านนี้จะได้เป็นการรวมกลุ่มกันทำประโยชน์และสร้างการสะสมทุนขึ้นภายในชุมชนบ้านวังเกวียนได้อย่างจริงจัง เพราะที่ผ่านมาในอดีตชาวบ้านวังเกวียนไม่มีกิจกรรมการรวมกลุ่มกันทำงานเพื่อชุมชนและชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่มีการออม เมื่อจำเป็นต้องใช้เงิน เช่น การทำนา การสร้างบ้าน ซื้อสิ่งของจำเป็น หรือส่งลูกเรียนหนังสือ ก็จะต้องกู้หนี้ยืมสินจากพ่อค้านายทุนที่คิดดอกเบี้ยแพง ซึ่งมีหลายรายในหมู่บ้านต้องขายที่นาทิ้งเพื่อใช้หนี้ ซึ่งลุงเหล็กไม่ต้องการเห็นลูกหลานรุ่นต่อ ๆ ไป ยังต้องประสบปัญหาหนี้สินเช่นเดียวกับคนรุ่นก่อน

ข้อเสนอแนะจากกองทุนฯ บ้านวังเกวียน

1. การยืดอายุการกู้ยืมจาก 1 ปีออกไปเป็น 1 ปี 6 เดือน หรือ 2 ปี เนื่องจากความพร้อมของชาวบ้านที่ส่วนใหญ่มีอาชีพทำนา ไม่สามรถชำระคืนได้ทัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในรอบปีแรกที่การคืนเงินกู้อยู่ระหว่างช่วงเก็บเกี่ยวข้าวนาปรังซึ่งหากเก็บเกี่ยวไม่ทัน หรือขายข้าวไม่ได้ราคา อาจทำให้ชาวบ้านต้องอาศัยการหยิบยืมหรือกู้เงินนายทุนมาชำระคืนก่อน และชุมชนบ้านวังเกวียนเองมักจะประสบปัญหาน้ำท่วมในช่วงคืนเงินกู้แต่ละปี (ช่วงเดือนกันยายน-ตุลาคม) ซึ่งอาจทำให้ชาวบ้านไม่สามารถคืนเงินได้ในรอบนั้น ๆ หากเกิดน้ำท่วมขึ้นก่อนที่จะเก็บเกี่ยวได้

2. ชาวบ้านและกรรมการกองทุนฯ หลาย ๆ คน มองว่าในปีต่อ ๆ ไป เงินกองทุนอาจจะให้กู้ยืมโดยไม่คิดดอกเบี้ยจากชาวบ้านก็ได้ เนื่องจากเงินกองทุนฯ มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อการช่วยเหลือชาวบ้าน และเป็นเสมือนเงินของชุมชน จึงน่าจะให้ชาวบ้านยืมไปใช้ได้โดยไม่เสียดอกเบี้ย แต่ความคิดเห็นดังกล่าวยังเป็นที่ขัดแย้งกันเองในกลุ่มของชาวบ้าน เนื่องจากชาวบ้านบางส่วนก็ยังเห็นว่าการคิดดอกเบี้ยจะช่วยให้เกิดความเป็นธรรมขึ้นระหว่างคนที่กู้มากกู้น้อยไม่เท่ากัน อีกทั้งยังเป็นพันธะให้ผู้กู้ไม่นำเงินไปใช้สิ้นเปลืองเพราะหากไม่มีดอกเบี้ยจะทำให้ไม่มีต้นทุนในการกู้เงิน และการคิดดอกเบี้ยจากเงินกู้กองทุนฯ จะช่วยให้ชุมชนมีเงินก้อนหนึ่งขึ้นมาเพื่อใช้ทำประโยชน์ต่อส่วนรวมได้ในอนาคต รวมทั้งยังทำให้เงินกองทุนฯ มีขนาดใหญ่ขึ้นด้วย

3. จำนวนกรรมการกองทุนฯ ที่กำหนดไว้เมื่อเริ่มต้นนั้น ควรจะมีการเปลี่ยนแปลงได้ภายหลังตามความเห็นชอบของสมาชิกในชุมชน เพราะกรรมการส่วนใหญ่ไม่มีบทบาทหน้าที่ตามที่กำหนดไว้ หากจำนวนกรรมการน้อยลงน่าจะทำให้การทำงานของกองทุนสะดวกมากขึ้นในการเรียกประชุม และในการคัดเลือกคณะกรรมการชุดต่อไปของชุมชนจะไม่ยุ่งยากลำบาก เนื่องจากชุมชนบ้านวังเกวียนมีขนาดเล็ก จำนวนคนที่จะคัดเลือกเข้ามาเป็นกรรมการที่เหมาะสมมีอยู่ไม่มากนัก หากครบวาระสองปีตามระเบียบอาจจะหาคนใหม่เข้ามายากขึ้น

4. การให้ผลตอบแทนต่อกรรมการที่เข้ามาทำงานให้แก่กองทุนฯ เนื่องจากการทำงานให้กองทุนฯ ต้องเสียสละเวลา และเงินทองบางส่วนเพื่อทำงานให้แก่กองทุนฯ เช่น การไปร่วมประชุมกับหน่วยงานราชการ เข้าไปรับฟังนโยบายและแผนงานใหม่ ๆ ไปร่วมประชุมเครือข่ายระดับอำเภอ หรือการไปติดต่อธนาคาร รวมถึงการประชุมภายในชุมชนในวาระต่างๆ การทำงานเพื่อส่วนรวมโดยไม่ได้รับผลตอบแทนนั้น ทำให้ชาวบ้านที่ยากจนไม่สามารถเข้าถึงการมีส่วนร่วมได้เพราะความไม่พร้อมด้านเศรษฐกิจ และชาวบ้านบางส่วนที่ต้องออกไปเป็นแรงงานรับจ้างเมื่อหมดหน้านา จึงทำให้งานสาธารณะและงานที่ได้รับเงินสนับสนุนจากภาครัฐ มักจะตกอยู่ในกลุ่มผู้มีฐานะดีและมีอิทธิพลจนกลายเป็นกลุ่มผลประโยชน์ของนายทุนท้องถิ่นขึ้นภายในชุมชนและสร้างสมอำนาจบารมีขึ้นมา

ภาคผนวก ก

ระเบียบข้อบังคับ
คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านวังเกวียน

.....

เพื่อให้การบริหารการจัดการกองทุนหมู่บ้านวังเกวียน ซึ่งก่อตั้งขึ้นเพื่อส่งเสริมและสร้างนิสัยการอดออม เสียสละ เอื้ออาทรและเป็นไปด้วยความคล่องตัว มีประสิทธิภาพ รวมทั้งเอื้อประโยชน์ต่อสมาชิกโดยรวม จึงเห็นสมควรกำหนดระเบียบการเกี่ยวกับการดำเนินงานของกองทุนหมู่บ้านลาดไว้ดังนี้

ข้อ 1. ระเบียบนี้เรียกว่า “ระเบียบกองทุนหมู่บ้านวังเกวียน”

ข้อ 2. ที่ตั้งกองทุนเลขที่ .....

ข้อ 3. ระเบียบนี้ใช้บังคับตั้งแต่วันประกาศเป็นต้นไป

ข้อ 4. วัตถุประสงค์ในการจัดตั้งกองทุน

(1) เป็นแหล่งเงินทุนหมุนเวียนให้กับสมาชิก

(2) เพื่อส่งเสริมการออมทรัพย์ด้วยวิธีการถือหุ้น การฝากเงินสัจจะ และเงินรับฝาก

(3) เพื่อให้บริการเงินกู้แก่สมาชิก

(4) เพื่อพัฒนาจิตใจสมาชิกให้เป็นคนดี มีคุณธรรม 4 ประการ คือ

1. เป็นคนที่มีความซื่อสัตย์
2. เป็นคนไม่เห็นแก่ตัว
3. เป็นคนไม่มัวเมาในสิ่งอบายมุข
4. เป็นคนรู้จักสามัคคี

(5) เพื่อพัฒนาสมาชิกให้เป็นคนดี มีคุณธรรม 4 ประการ คือ

1. เป็นคนเก่งเรียน ใฝ่หาความรู้ใหม่ ๆ
2. เป็นคนเก่งคิด คิดสร้างสรรค์ คิดแก้ปัญหา
3. เป็นคนเก่งงาน ขยันการงาน และมีความรับผิดชอบหน้าที่การงาน
4. เป็นคนเก่งคน มีมนุษย์สัมพันธ์ที่ดีต่อทุก ๆ คน

ข้อ 5. แหล่งที่มาของกองทุน ประกอบด้วยเงินและทรัพย์สิน ดังนี้

(1) เงินที่ได้รับจากการจัดสรรจากคณะกรรมการ

(2) เงินกู้ยืม

(3) ดอกผลหรือผลประโยชน์ใด ๆ ที่เกิดขึ้นจากเงินกองทุน

(4) ค่าธรรมเนียมแรกเข้า

(6) เงินค่าหุ้น

(7) เงินสมทบจากกลุ่มหรือองค์กรสมาชิก

(8) เงินหรือทรัพย์สินอื่นๆ ที่กองทุนได้รับโดยไม่มีเงื่อนไขผูกพันหรือภาระติดพันอื่นใด

ข้อ 6. คุณสมบัติของสมาชิก

(1) เป็นผู้ที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านเป็นระยะเวลาไม่น้อยกว่า 6 เดือน ก่อนการจัดตั้งกองทุน

(2) เป็นผู้มีนิสัยดีงาม มีความรู้ ความเข้าใจ เห็นชอบด้วยหลักการของกองทุน และสนใจที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของกองทุน

(3) เป็นผู้ที่พร้อมจะปฏิบัติตามระเบียบของกองทุน

(4) เป็นผู้ที่คณะกรรมการกองทุน ได้มีมติเห็นชอบให้เข้าเป็นสมาชิก

(5) อดทน เสียสละ และเห็นแก่ประโยชน์ของกองทุนเป็นสำคัญ

(6) มีเงินฝากสัจจะ และถือหุ้นอย่างน้อยหนึ่งหุ้นแต่ต้องไม่เกินหนึ่งในห้าของจำนวนหุ้นทั้งหมดที่มีอยู่ในกองทุน

ข้อ 7. การสมัครเข้าเป็นสมาชิก

(1) ยื่นคำขอสมัครเป็นสมาชิกกองทุนได้ที่คณะกรรมการกองทุน

(2) คณะกรรมการกองทุนเป็นผู้พิจารณาว่าจะรับบุคคลหนึ่งบุคคลใดเข้าเป็นสมาชิกโดยชอบธรรม

ข้อ 8. เมื่อคณะกรรมการกองทุนพิจารณาคุณสมบัติตามข้อ 6. และเห็นสมควรรับบุคคลใดเข้าเป็นสมาชิก จะแจ้งบุคคลนั้นให้ชำระค่าธรรมเนียมแรกเข้า ค่าหุ้น เงินฝากสัจจะภายใน 30 วัน นับจากวันที่ได้รับแจ้งให้เข้าเป็นสมาชิก

ข้อ 9. สมาชิกขาดหรือพ้นสภาพจากการเป็นสมาชิกตามเหตุต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

(1) ตาย

(2) ลาออกและได้รับอนุมัติให้ลาออกจากคณะกรรมการกองทุน

(3) วิกลจริต จิตฟั่นเฟือนหรือถูกศาลสั่งให้เป็นคนไร้ความสามารถ

(4) ที่ประชุมใหญ่สามารถมีมติให้ออกด้วยคะแนนสองในสามของผู้เข้าร่วมประชุม

(5) จงใจฝ่าฝืนระเบียบของกองทุน หรือแสดงตนเป็นปรปักษ์หรือไม่ให้ความช่วยเหลือหรือ ร่วมมือกับกองทุนไม่ว่าด้วยประการใด

(6) นำทรัพย์สินของกองทุนไปใช้ผิดวัตถุประสงค์ที่ได้ระบุไว้

(7) มีคุณสมบัติและหรือลักษณะไม่ตรงข้อที่ 6.

ข้อ 10. ผู้ที่ขาดการเป็นสมาชิกภาพอาจยื่นขอสมัครการเป็นสมาชิกใหม่ได้ แต่ทั้งนี้จะต้องเป็นผู้ที่ขาดจากการเป็นสมาชิกติดต่อกันไม่น้อยกว่าหนึ่งปี

ข้อ 11. การคิดค่าธรรมเนียมแรกเข้า คณะกรรมการกองทุนคิดค่าธรรมเนียมแรกเข้ากับสมาชิกที่เป็นบุคคล กลุ่มและหรือองค์กรชุมชนเป็นราย ๆ ละ 5 บาท โดยสมาชิกต้องชำระเมื่อได้รับการพิจารณาตามข้อ 7. และต้องชำระภายในสามสิบวัน นับจากวันที่ได้รับแจ้งจากคณะกรรมการกองทุน

ข้อ 12. หุ้น ๆ หนึ่งมีมูลค่าหุ้นละ 10 บาท สมาชิกแรกเข้าตามข้อ 7. จะต้องถือหุ้นอย่างน้อยหนึ่งหุ้น แต่ต้องไม่เกินหนึ่งในห้าของจำนวนหุ้นทั้งหมดที่มีอยู่ในกองทุน โดยสามารถชำระค่าหุ้น และเพิ่มหุ้นได้ปีละหนึ่งครั้ง ในวันประชุมใหญ่สามัญประจำปีของกองทุน

ข้อ 13. วิธีการชำระค่าหุ้น สมาชิกสามารถชำระค่าหุ้น โดยใช้เงินเท่านั้น

ข้อ 14. เงินฝากสัจจะ สมาชิกทุกคนต้องส่งเงินฝากสัจจะทุกเดือน ๆ ละเท่า ๆ กัน ในวงเงินไม่ต่ำกว่าสิบบาท และไม่เกินห้าสิบบาทต่อเดือน ทุกวันที่ 5 ของเดือน และสามารถเพิ่มจำนวนเงินฝากสัจจะได้ปีละหนึ่งในวันประชุมใหญ่สามัญประจำปี พร้อมกันนี้สมาชิกสามารถถอน และปิดบัญชีได้ก็ต่อเมื่อพ้นสภาพการเป็นสมาชิก

ข้อ 15. เงินฝาก สมาชิกสามารถนำเงินฝากไว้กับกองทุนได้ในวงเงินไม่เกินรายละห้าพันบาท โดยสามารถฝากได้ไม่จำกัดจำนวนในหนึ่งเดือน และจะถอนได้ไม่เกินหนึ่งครั้งต่อเดือน โดยจะได้รับดอกเบี้ยในอัตราร้อยละห้าต่อปี

ข้อ 16. คณะกรรมการกองทุน ประกอบด้วย ประธานกรรมการกองทุน รองประธานกรรมการกองทุน เลขานุการ เหรัญญิก ผู้ตรวจสอบภายใน และประชาสัมพันธ์

ข้อ 17. กรรมการกองทุนมีวาระการดำรงตำแหน่งคราวละสองปี

- ในกรณีที่กรรมการกองทุนพ้นจากตำแหน่งตามวาระ คณะกรรมการกองทุนประกอบด้วยกรรมการกองทุนทั้งหมดเท่าที่มีอยู่ และคณะกรรมการกองทุนให้มีการคัดเลือกบุคคลเข้าดำรงตำแหน่งแทนกรรมการกองทุนที่พ้นจากตำแหน่งตามวาระ ภายในระยะเวลาสามสิบวัน

- กรรมการกองทุนซึ่งพ้นจากตำแหน่งตามวาระ อาจได้รับการคัดเลือกอีกได้ แต่จะดำรงตำแหน่งเกินสองวาระติดต่อกันไม่ได้

ข้อ 18. คุณสมบัติคณะกรรมการกองทุน ให้เป็นไปตามระเบียบคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติว่าด้วยการจัดตั้งและบริหารกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ พ.ศ. 2544

ข้อ 19. คณะกรรมการกองทุนมีอำนาจหน้าที่ดังนี้

(1) บริหารจัดการกองทุน ตรวจสอบ กำกับ ดูแล จัดสรรผลประโยชน์ของเงินกองทุน

(2) รับสมาชิกและจัดทำทะเบียนสมาชิก

(3) ออกระเบียบข้อบังคับหรือหลักเกณฑ์เกี่ยวกับการบริหารกองทุน

(4) ปฏิบัติหน้าที่อื่น ๆ ตามที่คณะกรรมการกองทุนกำหนดหรือมอบหมาย

ข้อ 20. ประธานกรรมการกองทุนมีอำนาจหน้าที่ดังนี้

(1) เป็นประธานในการประชุมคณะกรรมการกองทุน

(2) เรียนประชุมคณะกรรมการกองทุน

(3) แต่งตั้งคณะอนุกรรมการกองทุนเพื่อพิจารณาหรือปฏิบัติงานอย่างใดอย่างหนึ่งตามมติหรือตามที่คณะกรรมการกองทุนมอบหมาย

(4) ปฏิบัติหน้าที่อื่น ๆ ตามข้อบังคับและมติคณะกรรมการกองทุน

ข้อ 21. ให้รองประธานกรรมการกองทุนทำหน้าที่แทนประธานกรรมการกองทุน เมื่อประธานกรรมการกองทุนไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้ หรือเมื่อประธานกรรมการกองทุนมอบหมาย

ข้อ 22. ถ้าประธานกรรมการกองทุนและรองประธานกรรมการกองทุน ไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ในการประชุมคราวหนึ่งคราวใดได้ ให้ที่ประชุมเลือกคณะกรรมการกองทุนคนใดคนหนึ่งเป็นประธานของการประชุม คราวนั้น

ข้อ 23. เหรัญญิกกองทุนมีหน้าที่รวบรวม จัดเก็บ ดูแลรักษาเงินทุน และรายได้ของกองทุนรวมทั้งการจัดทำบัญชี พร้อมทั้งควบคุมการใช้จ่ายเงินของกองทุน ให้เป็นไปอย่างรอบคอบและเกิดประโยชน์สูงสุด

ข้อ 24. เลขานุการกองทุนมีหน้าที่ติดต่อประสานงานทั่วไป นัดประชุมกรรมการกองทุน จดและทำบันทึกรายงานการประชุม ตลอดจนรายงานการดำเนินงานของกองทุน

ข้อ 25. ผู้ตรวจสอบภายในมีหน้าที่ตรวจสอบบัญชี กำกับ ดูแลเงินกองทุนให้เป็นไปตามมติที่คณะกรรมการกองทุนกำหนด รวมทั้งประเมินผลการดำเนินงานของกองทุน

ข้อ 26. ประชาสัมพันธ์มีหน้าที่ผลิตเอกสาร สิ่งพิมพ์ ให้ข่าวสารแก่สมาชิก และหน่วยงานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

ข้อ 27. กรรมการกองทุนอื่น ๆ ให้มีหน้าที่ตามคณะกรรมการกองทุนกำหนด มอบหมาย

ข้อ 28. คณะกรรมการกองทุนต้องมีการประชุมอย่างน้อยเดือนละ 1 ครั้ง แต่ถ้ามีความจำเป็นประธานอาจเรียกประชุมได้มากกว่า 1 ครั้ง และต้องมีคณะกรรมการกองทุนเข้าประชุมอย่างน้อยกึ่งหนึ่งของจำนวนกรรมการทั้งหมดจึงครบองค์ประชุม

ข้อ 29. การวินิจฉัยชี้ขาดการประชุม ให้ถือเสียงข้างมากและกรรมการคนหนึ่งให้มีเสียงในการลงคะแนนหนึ่งเสียง ในกรณีคะแนนเสียงเท่ากัน ให้ประธานในที่ประชุมออกเสียงเพิ่มอีกเสียงหนึ่งหรือเป็นผู้ชี้ขาด

ข้อ 30. ประเภทการกู้ยืม สมาชิกสามารถยื่นขอกู้ต่อคณะกรรมการกองทุนเพื่อนำไปใช้จ่ายในกิจกรรมดังต่อไปนี้

(1) การพัฒนาอาชีพ

(2) การสร้างงาน

(3) การสร้าง และหรือเพิ่มรายได้

(4) บรรเทาเหตุฉุกเฉินและจำเป็นเร่งด่วน

ข้อ 31. การอนุมัติเงินกู้ สมาชิกที่ประสงค์ขอกู้เงินจะต้องจัดทำโครงการเพื่อขอกู้เงินจากคณะกรรมการกองทุน โดยระบุวัตถุประสงค์ในการกู้ยืมเงินอย่างชัดเจน

ข้อ 32. ลักษณะโครงการ สมาชิกสามารถยื่นขอกู้เงินตามข้อ 30. (1) , (2) , (3) และ (4) ต้องมีลักษณะหรือคุณสมบัติคือ เป็นโครงการที่ต้องสามารถดำเนินการได้จริง มีความเป็นไปได้ทางการตลาด และเห็นได้ชัดเจนว่ามีความคุ้มค่าต่อการลงทุน

ข้อ 33. วงเงินกู้ เงินกู้ตามข้อ 30. (1) , (2) , (3) และ (4) ให้แก่สมาชิกระยะหนึ่งไม่เกินสองหมื่นบาท

- ในกรณีที่คณะกรรมการกองทุนมีมติเห็นควรอนุมัติเงินกู้รายใดเกินกว่าสองหมื่นบาท คณะกรรมการกองทุนจะเรียกประชุมสมาชิก เพื่อให้สมาชิกพิจารณาวินิจฉัยชี้ขาด แต่ทั้งนี้ การอนุมัติเงินกู้รายหนึ่งต้องไม่เกินห้าหมื่นบาท

- โครงการที่สมาชิกยื่นกู้ตามข้อ 30. (5) ต้องเป็นการกู้เฉพาะกรณีเพื่อการอันจำเป็นหรือมีประโยชน์ตามที่คณะกรรมการกองทุนเห็นสมควร แต่จะให้กู้เงินเพื่อการเก็งกำไรหรือสุรุ่ยสุร่ายไม่ได้ ในวงเงินรายละไม่เกินสามพันบาท

ข้อ 34. การดำเนินการตามโครงการที่ขอกู้และการจัดทำรายงาน สมาชิกจะต้องดำเนินโครงการที่ขอกู้ให้สำเร็จเป็นไปตามวัตถุประสงค์ และจัดทำรายงานความก้าวหน้าตามแบบรายงานที่คณะกรรมการกองทุนกำหนด

ข้อ 35. การทำสัญญาเงินกู้ทุกประเภทต้องมีการทำสัญญาไว้กับคณะกรรมการกองทุนตามแบบและเงื่อนไขที่กำหนด

ข้อ 36. หลักประกันเงินกู้ มีข้อกำหนดดังนี้

(1) เงินกู้ตามข้อ 30. (1) , (2) , (3) และ (4) ต้องใช้สมาชิกของกองทุนจำนวนสามคนเป็นผู้ค้ำประกัน สำหรับเงินตามข้อ (5) ให้ใช้ผู้ค้ำเพียงคนเดียว

ข้อ 37. การชำระคืนเงินกู้ เงินชำระหนี้สำหรับเงินกู้มีกำหนดไว้ดังนี้

(1) เงินกู้ตามข้อ 30. (1) , (2) , (3) และ (4) ให้ผู้กู้ส่งคืนเงินต้นพร้อมด้วยดอกเบี้ยภายในหนึ่งปี

(2) เงินกู้ตามข้อ 30. (5) ให้ผู้กู้ส่งคืนเงินกู้เต็มจำนวนพร้อมดอกเบี้ยภายในระยะไม่เกินสามเดือน

ข้อ 38. อัตราดอกเบี้ย

(1) อัตราดอกเบี้ยเงินกู้ ร้อยละ 5% ต่อปี

(2) อัตราดอกเบี้ยเงินฝาก คิดตามธนาคาร

ข้อ 39. ค่าปรับ ในกรณีผู้กู้ผิดสัญญาเงินกู้ให้ผู้กู้เสียเบี้ยปรับในอัตราร้อยละศูนย์จุดห้าต่อวัน เว้นแต่ผู้กู้ได้รับอนุญาตให้ผ่อนผันการชำระหนี้จากคณะกรรมการกองทุน

ข้อ 40. การจัดสรรกำไรสุทธิประจำปี เมื่อสิ้นปีทางบัญชีของกองทุนและได้ปิดบัญชีตามมาตรฐานการบัญชีที่รับรองโดยทั่วไปแล้ว ปรากฏว่ากองทุนมีกำไรสุทธิ คณะกรรมการกองทุนนำกำไรสุทธิมาจัดสรรได้ดังนี้

(1) เป็นเงินปันผลค่าหุ้นในอัตราร้อยละสิบห้า

(2) เป็นเงินประกันความเสี่ยงในอัตราร้อยละยี่สิบ

(3) เป็นเงินเฉลี่ยคืนให้กับผู้กู้ในอัตราร้อยละห้า

(4) เป็นเงินตอบแทนแก่คณะกรรมการกองทุนในอัตราร้อยละสิบ

(5) เป็นทุนการศึกษาและการพัฒนาอาชีพของประชาการในหมู่บ้านในอัตราร้อยละสิบ

(6) เป็นทุนเพื่อสมทบกองทุนในอัตราร้อยละสิบห้า

(7) เป็นทุนเพื่อสาธารณประโยชน์ของหมู่บ้าน ในอัตราร้อยละยี่สิบ

(8) อื่น ๆ ตามที่คณะกรรมการกองทุนเห็นสมควรในอัตราร้อยละห้า

ข้อ 41. คณะกรรมการกองทุนจะตรวจสอบบัญชีของกองทุน และรายงานการตรวจสอบบัญชีต่อคณะกรรมการสนับสนุนเพื่อทราบถึงความก้าวหน้าฐานะการเงิน ผลการดำเนิน

งานของกองทุนทุกสามเดือนและทุกรอบปี พร้อมทั้งแสดงบัญชีกำไร ขาดทุน งบดุลในปีบัญชีที่ล่วงมา ภายในหนึ่งร้อยยี่สิบวัน นับแต่วันสิ้นปีบัญชี

ข้อ 42. ให้คณะกรรมการกองทุนนัดประชุมใหญ่สมาชิกอย่างน้อยปีละหนึ่งครั้ง โดยมีวาระการประชุม ดังนี้

(1) ประธานกล่าวเปิดการประชุม

(2) เรื่องทีแจ้งให้ที่ประชุมทราบ

(3) รับรองรายงานการประชุมครั้งที่ผ่านมา

(4) พิจารณาเรื่องที่ค้างในที่ประชุมครั้งก่อน

(5) เหรัญญิกรายงานฐานะการเงิน

(6) วาระที่ต้องการพิจารณา

(7) สรุปผลและปิดการประชุม

ให้ไว้ ณ วันที่ 8 กรกฎาคม พ.ศ. 2544

(.....)

ประธานคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านวังเกวียน

ทุนชุมชน:รากแก้วของการเติบโตของกองทุนหมู่บ้าน

วิจัยเชิงปฏิบัติการ

เศรษฐกิจครัวเรือนกับสถาบันสินเชื่อ

อภิชาต ทองอยู่

ชุดที่ 1: บทเรียนจากภาคเหนือ

การสะสมเงินตราของชุมชนชายขอบในกระแสความเปลี่ยนแปลง

ดร. พรใจ ลี่ทองอิน

สืบสานความรู้สวนโบราณไทยเลือง

ศรีชัย พรประชาธรรม

พลิกฟื้นหัตถกรรมพื้นบ้านเพื่อสืบสานชุมชน

ดร. เกตุมณี มากมี

ฤาจะสิ้นยุคเมี่ยง:สู่การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

ดร. เกตุมณี มากมี

บ้านเนื้อทราย: ความเข้มแข็งจากอดีตสู่ปัจจุบัน

ดร. ศศิธร ศิริประเสริฐกุล

หนี้สินของชุมชนชายขอบและกองทุนหมู่บ้านในกระแสความเปลี่ยนแปลง

ดร. พรใจ ลี่ทองอิน

ชุดที่ 2: บทเรียนจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ทุนชุมชน ยุทธศาสตร์ครอบครัว และกองทุนหมู่บ้าน

ดร.มณีมัย ทองอยู่

ชุดที่3: บทเรียนจากภาคกลาง

ชุดที่3.1: บทเรียนจากภาคกลางตอนบน

ทุนชุมชนภายใต้การจัดการของนายทุนท้องถิ่นในจังหวัดนครสวรรค์

ดร. พิศมัย รัตนโรจน์กุล

ทุนชุมชนภายใต้การจัดการของประชาคมในจังหวัดนครสวรรค์

ดร. พิศมัย รัตนโรจน์กุล

ชุดที่ 3.2: บทเรียนจากภาคกลาง

ทุนชุมชน:ภาพสะท้อนแห่งความเป็นชุมชนบ้านมะกอกใต้

ดร. พนารัช ปรีดากรณ์

บ้านกุลแก้ว: จากชาวนาสู่ผู้ค้าและการแปรรูปผลผลิตรายย่อย

ดร. อุษณีย์ ธโนศวรรย์

การต่อยอดทุนชุมชนจากภูมิปัญญาด้านการจักสาน

ดร. พนารัช ปรีดากรณ์

น้ำตาลมะพร้าว: รสหวานที่จางหาย

ผศ.ดร.ทศวร มณีศรีขำ

จากนา...สู่สวนส้มแลรีสอร์ทริมภู

พ.อ.ดร. จิรศักดิ์ สุขวัฒนา

อาชีพทำนา:วิถีแรงงานที่เปลี่ยนแปลงไปในสังคมโลกาภิวัฒน์

ดร.อภิชัย ศรีโสภิต

ทุนชุมชน:รากแก้วของการเติบโตของกองทุนหมู่บ้าน

ชุดที่ 4 : บทเรียนจากภาคตะวันออก

การดำรงอยู่ของชุมชนชาวสวน

ผศ.ดร.สุรวุฒิ ปัดไชสง

ชาตรี ทองสาริ

คนสู่ทะเล: วิถีการเปลี่ยนแปลงของชุมชนชาวประมง

ผศ.ดร.สุรวุฒิ ปัดไชสง

วัลยา ภูมิภักดีพรรณ

กองทุนหมู่บ้านริมฝั่งทะเลกับการปรับฟื้นทุนชุมชน

ดร.ศิริกาญจน์ โกสุมภ์

กองทุนหมู่บ้านเขาขมิ้น:ภาพสะท้อนจากผู้แปรรูปผลผลิตกลุ่มย่อย

ดร.ศิริกาญจน์ โกสุมภ์

ชุดที่ 5: บทเรียนจากภาคตะวันตก

พลวัตการเรียนรู้เพื่อการดำรงอยู่ของชุมชน

ผศ.ดร. เพ็ญสิริ จีระเดชากุล

มณฑนา พิพัฒน์เพ็ญ

ทุนชุมชนในกระแสการพัฒนา

ดร.พรเพ็ญ ทับเปลี่ยน

ปฏิบัติการทุนนิยม: การปะทะ ประสานของสังคมเกษตรกรรม

นรินทร์ สังข์รักษา

ชุดที่ 6: บทเรียนจากภาคใต้

การจัดการกองทุนภายใต้ศรัทธาแห่งอิสลาม

ดร.พิทักษ์ ศิริวงศ์

ตวงรัตน์ ดีแม

การจัดการกองทุนหมู่บ้านกับการเปลี่ยนแปลงแห่งเงินตรา

ดร.พิทักษ์ ศิริวงศ์

กองทุนเงินล้านกับการสร้างโอกาส

การเติมเต็มความมั่นคงทางสังคมของชุมชน

ดร. อัจฉรา วงศ์วัฒนามงคล

บ้านโคกสัก:วิถีชีวิตจากชาวนาสู่สวนยาง

ผศ.ดร. วันชัย ธรรมสัจการ

บ้านหาดไข่เต่า:วิถีชาวเลกับกระแสการเปลี่ยนแปลง

ผศ.ดร. วันชัย ธรรมสัจการ

กองทุนหมู่บ้านจังหวัดท่องเที่ยว

ดร.จิรพันธ์ ไตรทิพจรัส

กองทุนหมู่บ้านจังหวัดเขียวขจี

ดร.จิรพันธ์ ไตรทิพจรัส